

ISSN 0042-8426 ■ UDK 355/359

О П Ш Т Е В О Ј Н И Н А У Ч Н О - Т Е О Р И Ј С К И Ч А С О П И С

ВОЈНО

ДЕЛО

4
2008

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ
НАУЧНО-ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ
И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

ДИРЕКТОР

пуковник

Милан Црноглавац

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

НАЧЕЛНИК

потпуковник

мр Александар Буквић, дипл. инж.

ГЛАВНИ УРЕДНИК РЕДАКЦИЈЕ ВОЈНИХ ЧАСОПИСА

потпуковник

Драган Хајдуковић

dragan.hajdukovic@mod.gov.rs

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ВОЈНОГ ДЕЛА

потпуковник

Милан Тепшић, дипл. инж.

milan.tepsic@mod.gov.rs

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Митар* Ковач, бригадни генерал (председник); проф. др *Драгутин* Јовановић, пуковник (заменик председника); проф. др *Младен* Пантић, пуковник; др *Јан* Марчек, пуковник; проф. др *Драган* Симеуновић; проф. др *Јоже* Сивачек, пуковник; проф. др *Божидар* Форца, генерал-мајор; проф. др *Зоран* Драгишић; проф. др *Зоран* Килибарда; проф. др *Владимир* Грујић, пуковник, потпуковник *Милан* Тепшић, одговорни уредник (секретар).

Адреса: Часопис „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 *

Одговорни уредник: 3006-023, војни 23-493; технички секретар 2642-653, *

Претплата: 3201-806 и 3201-495; телефакс: 3612-506 * Текући-рачун РЦ

МО Р. Србије 840-19540845-28 * Појединачна цена примерка 540,00 дин.

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ

Станислав Стојановић

Перспективе безбедности савременог света 9

Драгана Дулић

Интерес Србије у евроатлантским интеграцијама 33

ИЗ СТРАНЕ ПЕРИОДИКЕ

Забине Колмер

Информација као кључни ресурс: утицај револуције у војним пословима и мрежноцентричних операција на трансформацију немачких оружаних снага 50

ТРАНСКРИПТИ, ПРЕДАВАЊА

Џејмс Хаукрофт

Мрежноцентрично ратовање у Ираку 2003. године – искуства и поуке 78

БЕЗБЕДНОСТ И ОДБРАНА

Милена Кнежевић

Буџетирање као фаза процеса ППБИ у Министарству одбране 95

Бранко Тешановић, Неџад Имамовић, Радан Костић

Допринос анализи обезбеђења и потрошње буџетских средстава у систему одбране 111

Михаило Зоговић

Маркетинг информациони систем у процесу набавки за војне потребе 132

Славољуб Ристић, Слободан Мишовић, Радован Каркалић

Демократска цивилна контрола војске са становишта државних институција 150

НОВА ЗАКОНСКА РЕШЕЊА

Никола Карановић

Војна, радна и материјална обавеза, приговор савести и цивилна служба у будућим законским решењима 175

INTERNATIONAL RELATION

<i>Stanislav Stojanović</i> The Modern World's Security Prospects	9
<i>Dragana Dulić</i> Serbia's Interest in Euro-Atlantic Integrations	33

FROM FOREIGN PERIODICALS

<i>Dr. Sabine Collmer</i> Information as a Key Resource: the Influence of the Revolution in Military Affairs and Network-Centric Operations on the Transformation of the German Armed Forces	50
--	----

TRANSCRIPTS, LECTURES

<i>James Howcroft</i> Network-Centric Warfare in Iraq in 2003: Experiences and Lessons Learned	78
--	----

SECURITY AND DEFENCE

<i>Milena Knežević</i> Budgeting as a Phase of the Planning, Programming, Budgeting and Execution Process in the Ministry of Defense	95
<i>Branko Tešanović, Nedžad Imamović, Radan Kostić</i> Contribution to an Analysis of Providing and Spending the Budgetary Resources in the Defense System	111
<i>Mihailo Zogović</i> Marketing Information System in Military Requirements Procurement Process	132
<i>Slavoljub Ristić, Slobodan Mišović, Radovan Karkalić</i> Democratic Civilian Control of the Army from the Viewpoint of Government Institutions	150

NEW LEGAL PROVISIONS

<i>Nikola Karanović</i> Military, Work and Material Obligations, Conscientious Objection and Civilian Service under Future Legal Provisions	175
--	-----

RAPORTS INTERNATIONAUX

<i>Stanislav Stojanovic</i> Perspectives de sécurité du monde modernes	9
<i>Dragana Dulic</i> L'intérêt de la Serbie dans des intégrations euroatlantiques	33

DES PÉRIODIQUES ETRANGERS

<i>Sabine Collmer</i> Information comme ressource clé: influence de la révolution dans les affaires militaires et des opérations réseaucenriques dans la transformation des forces armées allemandes	50
---	----

TRANSCRIPTE, CONFÉRENCES

<i>James Haukroft</i> Guerre réseaucenriques en Irak 2003. – Expérience et leçons	78
--	----

SÉCURITÉ ET DÉFENSE

<i>Milena Knezevic</i> Budgétisation comme phase de processus de PPBI dans le Ministère de la Défense.....	95
<i>Branko Tešanović, Nedžad Imamović, Radan Kostic</i> Contribution à l'analyse de la consommation dans le budget dans le Système de défense	111
<i>Mihailo Zogović</i> Marketing système d'information dans le processus de ravitaillement militaire	132
<i>Slavoljub Ristic, Slobodan Mišović, Radovan Karkalić</i> Contrôle démocratique civil de l'armée du point de vue des institutions de l'État	150

NOUVELLES RÉOLUTIONS LÉGISLATIVES

<i>Nikola Karanovic</i> Obligations militaire, de travail et matériel, conscience et fonction publique dans la lumière des solutions législatives futures	175
---	-----

INTERNATIONALE BEZIEHUNGEN

Stanislav Stojanović

Perspektiven der sicherheit in der gegenwärtigen welt 9

Dragana Dulić

Das interesse Serbiens in euroatlantischer integration 33

AUS AUSLÄNDISCHER PERIODIKA

*Sabine Collmer*Information als entscheidende ressource: einfluss der revolution
in militärischen angelegenheiten und der vernetzten operationen auf die
transformation der bundeswehr 50

TRANSKRIPTE, VORTÄGE

James Howkfort

Vernetzte operationsführung in Irak 2003: erfahrungen und lehren 78

SICHERHEIT UND VERTEIDIGUNG

*Milena Knežević*Haushaltsführung als phase des ppbi prozesses im
verteidigungsministerium 95*Branko Tešanović, Nedžad Imamović, Radan Kostić*Der beitrag der analyse der sicherung und des verbrauchs der
haushaltsmittel im verteidigungssystem 111*Mihailo Zogović*Marketing-informationssystem im prozess der beschaffung für den
militärischen bedarf 132*Slavoljub Ristić, Slobodan Mišović, Radovan Karkalić*Demokratische zivile kontrolle der streitkräfte Serbiens aus dem
blickwinkel der staatlichen Behörden 150

NEUE GESETZLICHE REGELUNGEN

*Nikola Karanović*Wehr-, arbeits- und materielle Pflicht, Kriegsdienstverweigerung aus
Gewissensgründen und der Zivildienst im lichte der zukünftigen
gesetzlichen regelungen 175

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

<i>Станислав Стоянович</i> Перспективы обеспечения безопасности современного мира	9
---	---

<i>Драгана Дулич</i> Интересы Сербии в североатлантических интеграциях	33
---	----

ИЗ ИНОСТРАНИХ ПЕРИОДИКОВ

<i>Забине Колмер</i> Информация как ключевой ресурс: влияние революции в военном деле и сете-центрических операций на трансформацию немецких вооруженных сил	50
---	----

ТРАНСКРИПТЫ, ЛЕКЦИИ

<i>Джеймс Хаукрофт</i> Сете-центрическое ведение военной операции в Ираке в 2003 году – опыт и выводы	78
---	----

БЕЗОПАСНОСТЬ И ОБОРОНА

<i>Милена Кнежевич</i> Формирование бюджета как фаза процесса ППБВ в Министерстве обороны	95
---	----

<i>Бранко Тешанович, Недžad Имамoвич, Радан Кoстич</i> Вклад в анализ обеспечения безопасности и затрат бюджетных средств в системе обороны	111
---	-----

<i>Михаило Зогович</i> Маркетинговая информационная система в процессе заключения договоров о поставках для нужд армии	132
--	-----

<i>Славолюб Ристич, Слободан Мишович, Радован Каркалич</i> Демократический гражданский контроль армии со стороны государственных институтов	150
---	-----

НОВЫЕ ЗАКОННЫЕ РЕШЕНИЯ

<i>Никола Каранович</i> Военные, рабочие и материальные обязательства, приговор совести и гражданская служба в будущих законах	175
--	-----

ПЕРСПЕКТИВЕ БЕЗБЕДНОСТИ
САВРЕМЕНОГ СВЕТА

Др Станислав Стојановић

Ураду су разматране контроверзе које прате процес успостављања глобалног поретка, при чему, својим значајем издваја се изражен дефицит у сфери безбедности. Аутор указује на то да крај хладног рата и прекид непријатељстава није значило слабљење глобалног насиља нити је свету приближило период дуготрајног мира и стабилности.

Не доводећи у питање фасцинантни потенцијал неолибералног концепта друштвеног организовања у креирању неслућених могућности технолошког, економског и демократског развоја савременог света и успостављања глобалног друштва, аутор апострофира све израженије поларизаторске тенденције таквог концепта које су у основи пораста глобалних раскола, нестабилности, несигурности и небезбедности.

Такав глобални контекст, у којем доминирају неолиберална начела економске ефикасности и рационалности и неравномерне економске дистрибуције, представља основу у разматрању актуелних глобалних безбедносних проблема и неизвесности које ће, у ближој будућности, у значајној мери детерминисати безбедносне перспективе савременог света.

Поред тога, разматране су могућности за успостављање глобалног поретка са хуманијим ликом и са мање израженим безбедносним дефицитима.

Кључне речи: *глобализација, неолиберализам, глобални поредак, безбедност, безбедносни ризици, неједнакост, денационализација, фрагментација, небезбедност.*

Увод

Преиспитивањем међународне политике после окончања „хладног рата“ намеће се закључак да је неодрживо својевремено општеприхваћено мишљење да ће глобализовани свет постати рационалнији и безбеднији. По-

казало се да се нису обистиниле тврдње оних, који су процес глобализације и успостављање глобалног поретка најављивали као формулу за обезбеђење хармоније економског и политичког развоја глобалног друштва, као и прогреса, мира и међународних односа заснованих на сарадњи. Хантингтон закључује да је „парадигма једног хармоничног света исувише далеко од стварности...“¹

Крај „хладног рата“ и прекид непријатељстава између блокова није значило слабљење глобалног насиља нити је свету приближило период дуго-трајног мира и стабилности. Напротив, евидентно је да су неки региони и нека друштва, као и велики број појединаца широм света у периоду након окончања ере „хладног рата“ у неупоредиво тежој ситуацији него што су били пре деведесетих година прошлог века. Тако је крај конфронтације на релацији Исток–Запад донео Балкану ратове, Совјетском Савезу распад и пораст нестабилности и насиља у региону Каспијског басена, ситуација у Африци је постала још хаотичнија, а анимозитети на Блиском истоку поново су ескалирали у још драстичнијој форми. Манделбаум закључује, да свет „после хладног рата, исто као и свет за време тог рата не оскудева у проблемима, сукобима и неизвесностима“.² Аутор констатује да свет после „хладног рата“ није најбољи свет од свих замисливих светова, како је то помпезно најављивано.

Данас постоји висок ниво сагласности великог броја теоретичара да глобализација и њени постулати на којима се одвија процес успостављања глобалног поретка нису у интересу многих појединаца и земаља. Они су довели до ескалације сиромаштва, заострили су већ постојеће расколе и иницирали су нове глобалне расколе, с тим у вези, неповољно делују на животну средину и не доприносе стабилности глобалне економије. Отуда мишљења да ти процеси нису решење за безбедност, већ израз опште неравнотеже у међународним односима. Хабермас у својој перцепцији, као изазов глобалној безбедности указује на „... све дубљи јаз у стандарду између добростојећег Севера и сиромашних, у хаосу и самодеструкцији потонулих регија Југа; као и културни конфликти, који се оцртавају између широко секуларизованог Запада и фундаментализму окренутог исламског света, с једне, и традиција Далеког истока, с друге стране – ћутке прелазећи преко алармантних сигнала еколошког часовника који немилосрдно откуцава, либанизације региона запалих у грађанске ратове и етнонационалне конфликти, итд.“³

Озбиљност, сложеност и све израженија временска и просторна неограниченост наведених феномена указују на проблеме који не обећавају период мира и стабилности међународној заједници у будућности.

¹ Хантингтон, С.: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 33.

² Манделбаум, М.: *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004, стр. 41.

³ Хабермас, Ј.: *Постнационална констелација*, Откровење, Београд, 2002, стр. 64.

Глобални поредак и дефицит безбедности

Са окончањем „хладног рата“ и колапсом Источног блока, 1989. године, према Каролини Томас, неолиберална економска и политичка филозофија постала је доминантна развојна мисао широм света⁴ и једна од кључних одредница у дефинисању света у 21. веку. Супериорност неолибералног концепта потврђује и Џозеф Нај, који каже да више „не постоји један јединствени конкурент либералном капитализму, као јединој преовлађујућој идеологији“.⁵

Тријумф неолиберализма значајна је идеолошка промена, а победа неолибералних вредности има велики значај у настајању и динамици процеса глобализације. Према теоретичарима неолиберализма, у основи тог пројекта јесте успостављање глобалног друштва у којем доминирају три основне идеје: „мир, као претпоставка односа међу државама; демократија, као најбољи начин организовања политичког живота и слободно тржиште, као неопходно средство за стварање богатства“.⁶

У неолибералном концепту мир је важна основа прогреса и демократског развоја света, при чему су демократија и тржиште основа мирољубивог света. Уобичајено је веровање неолибералних теоретичара да ће све већа међузависност савремених друштава и функција глобалних економских снага довести до прогреса, проширити благостање, укинути границе и тиме отклонити узроке сукоба. Слобода кретања капитала и отклањање препрека трговини сматрају се средствима за остварење тих циљева, што најбоље изражава слоган: „светски мир кроз светску трговину“. Често се сматра да такве тенденције произлазе из природних закона, којима се није могуће супротставити. Отуда Манделбаумов став да идеја либералне теорије садржи две тврдње: „Једна је да демократије теже да спроводе мирољубиву спољну политику, а друга да тамо где је слободно тржиште успостављено, сам процес рада временом тежи да промовише демократију.“⁷ Та узајамна повезаност демократије и слободне трговине, с једне стране, и мира, с друге стране, чини суштину либералног модела мира.

Чврста вера неолибералне мисли да ће слободна трговина учинити свет не само богатијим већ и мирнијим, пракса савремених међународних односа то није потврдила. Иако су јасно изражена стремљења к стварању јединственог планетарног простора, свет се снажније суочава са израженим поларизацијама, социјалним и политичким тензијама, верским и етничким су-

⁴ Thomas, C.: „Poverty, Development and Hunger“, In: Smith, S. and Bayalis, J.: *The Globalization of World politics*, Oxford University Press, London, 2001.

⁵ Нај, Џ.: *Како разумети међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006, стр. 321.

⁶ Манделбаум, М., *исто*, стр. 11.

⁷ *Исто*, стр. 18.

кобима, односно, савремена међународна заједница суочена је с ризиком у најширем смислу те речи. Отуда се у перцепцијама многих теоретичара савремени свет све више препознаје као простор глобалне узбурканости (*Розенау*) и општег метежа (*Бжежински*), а за многе је ово време небезбедности и повећане сумње у мирнодопску перспективу света.⁸ Неизвесност је постала главно обележје начина живота, а неочекивани догађаји – опште место.⁹

Наиме, промене изазване процесом глобализације иницирају ризике због којих постају све мање значајни простор, време и границе између држава и континената и чији се токови и последице све теже могу предвидети и контролисати. На тај начин, савремени свет све више постаје глобално друштво ризика,¹⁰ јер ризици везани за детериторијализован простор који настаје у процесу глобализације све мање су националан, а све више глобалан феномен. У вези с тим, Бек закључује: „Ризици модернизације поседују једну иманентну тенденцију ка глобализацији).¹¹ Према њему, савремени ризици разликују се од ранијих ризика не само у погледу своје глобалности, већ, пре свега, у савременим разлозима, које он налази у индустријском и постиндустријском моделу производње и расподеле произведених добара. Због тога тврди: „У развијеној модерни друштвену производњу добара систематски прати друштвена производња ризика“,¹² а све снажнија и интензивнија међузависност друштава и политичких заједница, према Хабермасу, светско „становништво је објективно одавно укључено у недобровољну заједницу ризика“. ¹³ Исто тако, према Гиденсу ризици глобализације су произведени ризици, што значи да су последица утицаја људског знања и технологије на свет природе.¹⁴

Према процени ЦИА, очекује се да ће све већа умреженост глобалне технологије и економије, које ће покретати брзи и умногоме неограничени протоци информација, идеја, културних вредности, капитала, робе и услуга људи, утицати на повећање политичке стабилности у свету 2015. године. Међутим, домети таквих глобалних процеса неће бити универзални, нити равномерно распоређени, па ће финансијска нестабилност и повећање економске неједнакости бити најзначајније обележје међународног економског поретка. То ће имати за последицу запостављање и маргинализацију регија, земаља и група које се суочавају са све дубљом економском стагнаци-

⁸ Симић, Д.: *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 12.

⁹ Симић, Д.: *исто*.

¹⁰ Бек, У.: *Ризично друштво*, Филип Вишњић, Београд, 2001.

¹¹ Бек, У.: *исто*, стр. 55.

¹² *Исто*, стр. 31.

¹³ Хабермас Ј.: *исто*, стр. 62.

¹⁴ Гиденс, Е.: *Социологија*, Београд, 2002, стр. 6.

јом, политичком нестабилношћу и културним отуђењем, што ће појачати политички, етнички и верски екстремизам и изазвати пораст насиља на тим просторима.¹⁵

Теоретичари се слажу с тврдњом да су економске кризе законитост капиталистичког система и да ће глобална економија, заснована на дерегулацији, бити склона периодичним кризама, и да ће носити ризике и неизбежно стварати препреке, од којих ће неке бити разорне. Општа је сагласност да ће глобалну економију пратити хронична финансијска нестабилност и повећана економска подељеност, што указује на то да глобални контекст није хармоничан. Чињеница да се глобализација не догађа у идиличном, већ у нестабилном и конфликтном глобалном контексту, са израженим асоцијалним и репресивним тенденцијама у чијој основи су пораст нових неједнакости, све већи јаз између богатих и сиромашних и све чешћа легализација насиља, рата и интервенција, чини од света опште место ризика. У основи савременог либерализма је идеологија профита и интереса, а такав друштвени концепт тешко може да буде основа дуготрајног мира и сигурности.

Амбивалентна природа глобалног тржишта наводи Манделбаума на крајњи песимизам када је реч о безбедносној перспективи савременог света. За њега „смањење највећих извора немира двадесетог века не значи и да је свет у двадесет и првом веку предодређен да буде миран и без промена ... Такав дан за планету никад неће доћи... Слободно тржиште наставиће да креира и уништава где год да функционише, правећи од неких људи победнике, од других губитнике. Различити интереси те две групе изазваће политички конфликте и у одсуству великих сукоба и система који су обележили деветнаести и двадесети век. У том контексту, политика, а тиме и историја се никад неће завршити“.¹⁶

Десоцијализовани економизам неолибералне визије света очигледно не узима у обзир стварну цену тако економски дефинисане политике. Третирање социјалне државе, као грешке у развоју, чини све извеснијом опасност да либерализам склизне у социјалну патологију. Хабермас упозорава да широко „одустајање од политичког уобличавања социјалних односа и спремност да се нормативно становиште сузи у корист прилагођавања наводно неизбежних системских императива светског тржишта, завладало је јавним аренама западног света“.¹⁷ Такво подређивање државе вредностима економије, према Бурдијеовом мишљењу, биће и убудуће основ за неред – како у односима између држава, региона и економских блокова, тако и унутар структура савремених друштава, с обзиром на напетости између Севера и Југа – уништавање појма колективне одговорности и експанзије дру-

¹⁵ *Global trends 2015.*

¹⁶ *Исто*, стр. 294.

¹⁷ Хабермас, Ј.: *исто*, стр. 84.

штвене патологије. Због тога се Бурдије оправдано пита да ли можемо „очекивати да изузетна количина патње коју производи такав политичко-економски режим буде једног дана у основи једног покрета способног да заустави срљање ка провалији“.¹⁸

Присутна тенденција некротичког вредновања капиталистичког погледа на свет била је разлог да Светозар Стојановић нагласи забринутост због чињенице будући да су „у тој земљи (Америци), али и много шире, све веће илузије да глобализација капитализма, и то чак оног социјално нерегулисаног, представља свеопшти лек за светске бољке“.¹⁹ И међу америчким теоретичарима нема дилеме у вези са слободним тржиштем: његово нормално деловање неизбежно доноси и непожељне пратеће појаве. Наиме, према мишљењу Манделбаума, тржиште уништава и дислоцира, нарушава природно окружење и ствара материјалну неједнакост која изазива завист и мржњу.²⁰ А један такав дерегулисани привредни режим, како је упозоравао Полани, мора с временом да разори људску и природну супстанцу друштва.

Трећи свет јесте политичко и културно тло на којем ризици и опасности глобализације попримају посебне димензије. Економије већине земаља у субсахарској Африци и на Блиском истоку, као и неких земаља у Латинској Америци, и даље ће бити хендикепиране, а суморне перспективе чекају и Централну Азију и Југоисточну Европу. У супсахарској Африци стални сукоби и нестабилност, аутократске и корумпиране владе, претерана зависност од роба чије реалне цене падају, низак ниво образовања и веома распрострањене заразне болести онемогућиће брз економски раст у већини земаља. У садашњим околностима, у којима је Трећи свет углавном остао само извор сировина и снабдевач богатог севера јефтином радном снагом, према Смиљи Аврамов, нема изгледа за било какво побољшање ситуације у тим земљама, јер наведени проблеми произлазе из постојеће транснационалне структуре светске економије.²¹

Високо зависни Трећи свет, који највише осећа последице социјалне неједнакости, претвара глобалну арену у све експлозивније тло. Упоредо с јачањем логике неолибералистичке рационалности и потискивањем правила праведне расподеле развијају се антагонизми између оних који су погођени ризицима и оних који профитирају, односно антагонизми између оних који продукују и оних који конзумирају.²² Песимистичке пројекције у погледу

¹⁸ Бурдије, П.: *Сигнали светла, прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 116.

¹⁹ Стојановић, С.: „САД, свет и ми“, предавање, Стојановић С. Т01. htm, стр. 8.

²⁰ Манделбаум, М.: *исто*, стр. 306.

²¹ Аврамов, С.: Трилатерална комисија, светска влада или светска тиранија, Идиј, Ветрник, 1998, стр. 80.

²² Бек, У.: *исто*, стр. 69.

еманципације и положаја тих држава у структури глобалног друштва у настајању, представљају основу за њихову дугорочну нестабилност и непрекидно насиље у њима, што те регионе претвара у трајну „зону немира“.

Остаје дилема докле ће та трећина трпети хендикепираност и кад ће започети са апокалиптичним уцењивањем отуђене „златне и моћне милијарде“. Светозар Стојановић упозорава да ваља „стално имати на уму и то да ће се садашњи однос моћи и немоћи све више релативизовати, јер ће у посед средстава за уништење једног дела или чак целокупног људског рода све више долазити и његова огромна већина“.²³

За Стиглица, такође, нема дилеме да доминантан ток глобализације не нуди прихватљиву безбедносну перспективу света. „Готово је сваком постало јасно да је нешто кренуло ужасно погрешним смером... Зашто је глобализација – сила која је донела толико добра – постала тако конзервативна?“²⁴ Иако ће, према њему, ризик од рата између развијених земаља да буде мали, међународна заједница ће и даље да буде суочена са сукобима широм света – од релативно честих унутрашњих побуна малих размера до повремених регионалних ратова међу државама. Могућност за такве сукобе (од сукоба Индије и Пакистана до Кине и Тајвана) Стиглиц види у порасту ривалитета у Азији, као и између антагониста на Блиском истоку. Потенцијална убојитост тих сукоба повећаће се и због доступности ракетних система већег домета и других технологија. Исто тако, огроман ризик је недостатак адекватних механизма и игнорисање ситуације у Африци од Запада.

Опасност од унутрашњих сукоба, како сматрају многи теоретичари, биће најчешћа претња стабилности широм света, и ако се не буду спречавали преливаће се у међудржавне сукобе. Унутрашњи сукоби биће учестали у недовољно стабилним и slabим државама супсахарске Африке, на Кавказу и у централној Азији, као и у деловима југоисточне Азије. Како се вишеструки и међусобно повезани проблеми супсахарске Африке буду усложавали, етничке и социјалне тензије ће се појачавати, и ескалирати, периодично, у отворене сукобе, који ће се ширити изван граница држава у којима су настали. Због сиромаштва и неизграђености система владавине још више ће осиромашити ресурси, а традиционалне парадигме ће бити подстицај за фундаменталистичке покрете и ширење терористичке и криминалистичке мреже.

Роберт Кох сматра да се свет није значајније изменио након окончања „хладног рата“ јер су многи проблеми, као што су подела Север – Југ и ратови који и даље нарушавају стабилност многих региона, и даље део реалности савремене међународне заједнице. Ти проблеми, као и многи други, могу свет да врате на период с краја „хладног рата“, и отуда, према њему, инсистирање „на поштовању људских и мањинских права, очувању животне

²³ Стојановић, С.: *исто*, стр. 7.

²⁴ Стиглиц, Џ.: *Противуречности глобализације*, СВМ-х, Београд, 2002, стр. 18.

средине, политичкој демократији и стабилним институцијама илузија је у условима глобалне несигурности и систематске неуређености“.²⁵

Бек сматра да живимо у добу организоване неодговорности, а еклатантан пример за то јесте глобално тржиште. Оно је, како примећује Вулетић, организовано инперсонално, а одсуство светске владе чини га сасвим нерегулисаним. Последице неодговорности глобалне тржишне економије две су логике расподеле, које су међусобно повезане – расподела добара и расподела беде.²⁶

Криза међународног правног суверенитета и унутрашње легитимности националне државе, формирање регионалних и светских институција управљања, све већи утицај транснационалних и наднационалних институција, инструментализација међународних организација, као и универзализација модела западне демократије на светској сцени, јасно наговештавају настојања глобалне елите да успостави ауторитаран светски поредак који ће почивати на принципима хијерархије и доминације.²⁷ Отуда је, супротно очекивањима, уместо мира и демократизације глобалног поретка, наступила трка за глобалном прерасподелом моћи, праћена новим тежњама за доминацијом и експанзијом.²⁸

Глобална неједнакост и глобални расколи

Теоретичари с правом указују на вишеструко противуречни глобалистички сценарио, што за последицу има широк дијапазон раскола који карактеришу међународне односе савременог светског поретка. Истиче се да глобализација изазива веома различите ефекте за центар и периферију, при чему су развијене земље субјекат, а неразвијене – објекат глобализације. Тако на једној страни постоји велики број гладних и егзистенцијално угрожених људи у неразвијеним земљама и мали број богатих у развијеним земљама. Либерализују се делатности на финансијским тржиштима и проповеда отвореност привреда неразвијених земаља, а задржавају се и шире значајна протекционистичка и друга ограничења у развијеним земљама и тиме поспешују хаотични и противуречни процеси дерегулације и централизације. Исто тако, у доминантним глобалним односима сукобљавају се др-

²⁵ Cox, M.: „International history since 1989“, In: *The Globalization of World Politics*, p. 117.

²⁶ Вулетић, В.: „Глобализација процес или пројекат“, у: *Нова српска политичка мисао*, Нова едисија, vol. VII, бр. 3–4, стр. 91.

²⁷ Тркуља, Ј.: „Глобализација као потчињавање или шанса“, у: Павићевић, В.: *Аспекти глобализације*, Досије, Београд, 2003, стр. 36.

²⁸ Тркуља, Ј.: *исто*, стр. 38.

жавни и транснационални интереси, руше баријере националних тржишта и стварају међународни монополи.

Процес успостављања глобалног друштва одвија се под доминантним утицајем најмоћнијих западних држава и њихових интереса, при чему, остали део света лишен је могућности да значајније утиче на смер напредовања процеса глобализације и осуђен је на позицију периферије и резервоара сировина и јефтине радне снаге. Отуда, тако усмеравани процес, према Соросу, производи географију „непотребног“ света и ствара царство које је у погледу пространства глобалније веће од свих претходних, али се сви они који су изван граница тог царства сматрају варварима.²⁹

Честим поистовећивањем еманципаторских и експлоататорских аспеката глобализације с богом Јанусом изражава се њена крајње амбивалентна природа. Асиметрични систем расподеле друштвене моћи који креира глобализација трајно антагонизује светски систем на развијени светски центар – Север, и неразвијени – Југ (полупериферија и периферија), између којих постоје бројне неједнакости и противуречности. Поларизација у развоју различитих делова света (светски центар, полупериферија, периферија) таква је да се неправедне економске и социјалне неједнакости претварају у нељудске.³⁰

На проблем све већих раскола као доминантних обележја савременог света упозорава и Волерстин. Према његовом мишљењу, током неколико првих деценија 21. века у свету ће се дешавати три геополитичка раскола. Прва два раскола изазваће конфликти унутар тзв. тројства: Сједињене Државе – Европска унија – Јапан, око примарног места капиталне акумулације и конфликти између Севера и Југа.³¹ Ти конфликти се географски могу локализовати и односе се на међудржавне односе. Трећи раскол према Велерстину везује се за конфликт који је у вези с концептом о преуређењу светског система који се заступа у Давосу и концептом карактера светског система Порто Алегреа.

Раскол Север–Југ доминантно је обележје глобалног процеса, па се продубљивање јаза између Севера и Југа, или како неки називају ту појаву – „глобални апартхејд“, намеће као неминовност. Наиме, према мишљењу бројних теоретичара глобализације, у „садашњим условима нема услова за ма какво побољшање ситуације, јер тај јаз произлази из постојеће транснационалне структуре светске економије“.³² За Волерстина је раскол Север–Југ реалност и део основне структуре светске економије засноване на капиталу. На тој основи одвија се економска поларизација, која се повећава гео-

²⁹ Сорос, Џ.: *Криза глобалног капитализма – угрожено отворено друштво*, Београд, 1999, стр. 89.

³⁰ Human Development Report 2000.

³¹ Волерстин, И.: *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004, стр. 253.

³² Аврамов, С.: *исто*, стр. 80.

метријском прогресијом. „Север одржава овакво устројство монополизацијом савремених процеса производње, контролом светских финансијских институција, доминацијом над светским фондовима знања и светским медијима, и што је најзначајније, војном силом“.³³

Неолиберални концепт организовања глобалног друштва, у којем „победничка“ економија има врховни ауторитет и доминантно место у друштвеним процесима, заснива се у основи на коегзистирању две супротстављене стране – супериорне богате мањине и социјално инфериорне већине. Глобална привредна хијерархија (супериорна богата мањина), чији су носећи елементи, транснационалне компаније и финансијски центри моћи, снажно је утемељена у власништву и управљању глобалним средствима за производњу и капиталом, употреби глобалне радне снаге и располагању резултатима производње.³⁴ На тај начин она пресудно одређује хијерархију осталих структура моћи глобалног поретка и позицију социјално инфериорне већине.

Опште је уверење да креатори неолибералног програма намећу економску политику и критеријуме које „слаби“ не могу да издрже, па, уместо да се развијају, све више назадују и постају периферија. Глобализација је првенствено резултат економских интереса и погледа на свет транснационалне елите моћи, коју творе власници и врхунски менаџери великих транснационалних корпорација, политичка елита – лидери Г-7 и они који управљају наднационалним организацијама (ММФ, СБ и СТО).

Проблем глобализације економских токова и радикализам тржишних институција најснажније се осећају у маргинализованим привредама и друштвима. Неразвијеност периферије последица је развоја центра, који се издиже на експлоатацији њене јефтине радне снаге и јефтине сировине. У вези с тим, препознатљива је тенденција групе најмоћнијих земаља света, предвођених САД да међусобне односе успостављају на принципима демократије и сагласности, а да према остатку света наступају с позиције ауторитарности и принуде.³⁵

За многе теоретичаре, са становишта стабилности и безбедности глобалног поретка, због великих неједнакости богатог Севера и сиромашног Југа, поделе све оскуднијих ресурса и све веће зависности Севера од Југа у еколошкој сфери, највећа неизвесност везана је за конфронтације Север–Југ. Цирн упозорава, „како је моћ хаоса југа, заснована на великом броју становника и на другим еколошким датостима, тако велика као никада пре у

³³ Волерстин, И.: *исто*, стр. 260.

³⁴ Печујлић, М.: *Глобализација – два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002, стр. 102.

³⁵ Накарада, Р.: „Неизвесност савремене демократије“, у: Хелд, Д.: *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 399.

историји савременог система држава, овај латентни конфликт скрива разорност“.³⁶ Према њему, у таквим околностима нема места за комплексно управљање светом и његову безбедносну перспективу.

Перспектива даљег раскола између богатог Севера и сиромашног Југа поприма још песимистичније обресе ако се узме у обзир чињеница да се на југу налазе веома велике земље које имају актуелну или потенцијалну геополитичку моћ, као што су Русија, Кина, Индија, Бразил, Индонезија и Кореја. Према Волерстину, одговор Југа кретаће се у оквиру трију стратегија – афирмације радикалних промена, директне конфронтације и трансфера популације. Под стратегијом радикалних промена, у основи, подразумева се одбацивање основних вредности Запада и свега што оваплоћује западну цивилизацијску парадигму. Повећање броја традиционалистичких покрета, са специфичним наглашавањем територијалне димензије и територијалног идентитета Југа, производи сталан и умногоме непредвидив притисак на стабилност и привилеговану позицију Севера. Ти покрети чине силу чији ће се утицај наредних деценија вероватно повећавати, посебно ако се имају у виду хаотични конфликти у светском систему који је у структурној кризи.

Иако земље Југа за сада избегавају директну конфронтацију са Севером због тога што су слабије, Волерстин сматра, да се наслућују промене. Наиме, током 20. века Север је провоцирао многе конфронтације у намери да нешто наметне земљама Југа или да спречи на тим просторима процесе којима су потенцијално угрожавани његови интереси. Међутим, у будућности, биће све више могућности да директне конфронтације долазе с Југа. У нешто развијенијим земљама Југа јача порив да се стекне нуклеарно оружје. Иако су те државе свесне да не могу парирати америчким нуклеарним капацитетима, настоје да се домогну наоружања које може на супротној страни да изазове страх. Волерстин мисли да амерички „покушај да контролише пролиферацију јесте у најбољем случају механизам који служи за одуговлачење и не може успети... и можемо очекивати још барем десетак нуклеарних сила у наредној деценији“.³⁷

Демографска поларизација између Севера и Југа заоштрава се у последњих неколико деценија и чиниће основу њихових раскола у будућности. Реч је о једноставној чињеници да се у државама Севера не репродукује становништво толико да би имале довољно радно способног становништва, што има за последицу све већи број становника старијих од шездесет година. Истовремено, у државама Југа има много младих и радно способног становништва. Резултат такве ситуације, биће велики талас миграције са Југа ка Северу, при чему ће се највећи део миграције одвијати илегално.

³⁶ Цирн, М.: *Управљање с оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 239.

³⁷ Волерстин, И.: *исто*, стр. 265.

На основу анализа политичких опција које глобализација као амбивалентан процес намеће савременом свету, сукоб цивилизација сасвим сигурно више од једне деценије не губи на актуелности. Из анализа услова који могу да погодују настајању глобалних подела и сукоба, Цирн указује на то да још од консолидовања међудржавног система у 18. веку стално долази до великих светских сукобљавања, која он назива глобалне линије сукоба. Према Цирну, оне настају, с једне стране, због такмичења за позицију хегемона у међународном систему и, с друге стране, због надметања око универзализовања унутрашњег политичког поретка.³⁸

За разлику од Цирна, Хантингтон сматра да фундаментални извори сукоба у свету после завршетка „хладног рата“ неће да буде идеолошки нити економски, већ ће доминантан извор подела и конфликта у глобалној политици да буде култура. Према њему, процес универзализације Запада и либералне демократије, праћен све снажнијим дезинтеграцијама и сукобима, имаће за последицу глобални сукоб култура, односно сукоб цивилизација.³⁹ Наиме, еволуција глобалне политике после краја хладног рата није означила крај сукоба, већ стварање нових идентитета у култури и нових образаца сукоба унутар група из различитих култура. У свету је након идеолошке конфронтације Истока и Запада локална политика — политика националног, а светска политика — политика цивилизација. Културни и цивилизацијски идентити у будућности биће основа за антагонизацију света и извори сукоба и конфликта.

Хантингтон упозорава „да за људе који теже идентитету и поновном проналажењу етничитета, постојање непријатеља је суштинско, и потенцијална најопаснија непријатељства настају дуж напрслих граница између главних светских цивилизација.“⁴⁰ Према Хантингтоновим песимистичким прогнозама, сукоб цивилизација доминираће светском политиком и представљаће последњу фазу у еволуцији сукоба у модерном свету.⁴¹ У вези с тим, он сматра да ће у том глобалном сукобу култура на једној страни наступити алијанса западних националних држава, а на другој — алијанса свих противника западног модела. Прецизније, када је реч о алијанси противника Запада, Хантингтон говори о конфучијанско-исламској алијанси, која је изазов за моћ и вредности Запада.⁴² Он нуди аргументацију која недвосмислено потврђује став да се моћ Запада премешта на незападне цивилизације.

Узроке цивилизацијских сукоба Хантингтон види у религијским разликама, које су за њега суштинске и фундаменталније од разлика између језика,

³⁸ Цирн, М.: *исто*, стр. 239.

³⁹ Цивилизација је највише културно груписање људи и најшири ниво културног идентитета који их разликује од других врста, (Хантингтон, С.: *исто*, стр. 46).

⁴⁰ Хантингтон, С.: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 20.

⁴¹ Милашиновић, Р., Милашиновић, С.: *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 53.

⁴² Хантингтон, С.: *исто*, стр. 203.

традиција и политичких идеологија. Исто тако, интензивирање интеракција међу народима различитих цивилизација, као последица глобализације, појачава цивилизацијску свест, која даље подстиче разлике и историјски потиснуте анимозитете. У блиској вези с кризом идентитета и повратка коренима у свим незападним цивилизацијама, према Хантингтону, јесу и моћ и агресивност културе западне цивилизације.⁴³ На тај аспект упозоравају и многи други теоретичари, наглашавајући да дискриминација националних културних идентитета и вредносне свести промотера глобалне свести у име конструкције светског друштва појачавају отпор таквим настојањима путем оживљавања национализма и традиционализма.⁴⁴ Повећање неједнакости, глобализација сиромаштва и доминантна ауторитарна форма глобализације, како упозорава Печујлић, погодни су тле да културни идентитет, који је на најширем нивоу цивилизацијски идентитет, обликује моделе кохезије, дезинтеграције и сукоба у постхладноратовском свету.⁴⁵

У даљој разради своје тезе о непролазности културног идентитета, Хантингтон истиче да се међуцивилизацијски сукоби данас појављују на локалном и глобалном нивоу. Под локалним нивоом подразумева сукобе дуж граница раздвајања суседних држава из различитих цивилизација и између група различитих цивилизација унутар једне државе. На светском нивоу, под сукобом цивилизација подразумева сукобе између главних држава различитих цивилизација.⁴⁶

Апострофирајући значај религије у конституисању цивилизацијског идентитета, Хантингтон посебно упозорава на ислам као стални извор међуцивилизацијских сукоба. Одбацујући тезу да је исламски фундаментализам основа сукоба муслиманског света са својим окружењем, исти аутор наводи оспоравану тврдњу да такву основу чини „сам ислам“ због специфичности које га чине особеном религијом. Образлажући ту тврдњу, наводи податке да је од 1993. до 1994. године било 50 етнополитичких сукоба. Од тога, у 26 сукоба учествовале су исламске земље, што значи да су се муслимани борили у више ратова од народа из било које друге цивилизације.⁴⁷

За Цирна би, у сенци таквог сукоба цивилизација култура, пројекат комплексног управљања светом био осуђен на пропаст. Уместо њега, преимућство би добили културно неразумевање, инструментализовање културних диференцијација преко политике силе и трка у наоружавању.⁴⁸ Међутим, на супрот Хантингтону Цирн сматра да нема идеолошког основа за настајање глобалних линија сукоба, а процес денационализације доприноси да се у догледној будућности умање опасности од глобалних конфронтација. Према његовом мишљењу, су-

⁴³ Милашиновић, Р., Милашиновић, С.: *исто*, стр. 54.

⁴⁴ Видојевић, З.: *Куда води глобализација*, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 51.

⁴⁵ Печујлић, М.: *исто*, стр. 140.

⁴⁶ Хантингтон, С.: *исто*, стр. 208.

⁴⁷ *Исто*, стр. 285.

⁴⁸ Цирн, М.: *исто*, стр. 240.

коб Север–Југ, односно сукоб култура, не може да поремети форму глобалне линије сукоба. „Снага хаоса многих земаља на јужној полулопти земаљске кугле заиста може нарасти и попримити фатална дејства, али се не може по облику установити, и према томе, не може бити основа хегемонистичких стремљења у оквиру неке глобалне линије сукоба“.⁴⁹ Сви садашњи сукоби су дубоко транснационални јер се ни узроци сукоба, ни организација сукобљених снага не могу више разумети у националном контексту. Такав став Цирн вероватно заснива на свом неолибералном убеђењу да слободна трговина чини свет не само богатијим већ и мирнијим, иако постоје бројни показатељи да повећана економска међузависност у међународном систему, сама по себи, није довољна за промовисање веће међународне стабилности.

Када је реч о расколу у тзв. тројству – САД, ЕУ и Јапан, на који указује Волерстин, перспектива тог раскола умногоме ће зависити од тога шта се дешава на релацији Север–Југ. Наиме, према Југу, САД, ЕУ и Јапан имају заједничке геополитичке интересе, али у овој фази иницијативу имају САД, као протагониста Севера, захваљујући својој војној снази и утицају који имају у ММФ и Светској банци.⁵⁰ Када је реч о могућем сукобу унутар тзв. тројства, Волерстин указује на то да САД, ЕУ и Јапан поседују подједнако високу техничку компетентност, финансијску базу и комерцијалне мреже, што им омогућава да купују и продају на светском тржишту и, с обзиром на то, остварују велике профите. Исто тако, све три земље настоје да путем одговарајуће истраживачке и развојне активности осигурају сопствену предност. Разлика постоји у војној моћи, али Европа и Јапан, како каже Волерстин, нису војни ривал САД, нити показују нарочиту вољу да се такмиче у тој области. Међутим, нема дилеме да постоји њихова чврста решеност да се такмиче за економску супериорност, па се очекује да њихов приоритет – невојни развој, има пресудни значај за њихов успех. Волерстин закључује, оно „што имамо јесте трајни геополитички раскол у којем ће Сједињене Државе вероватно проћи најмање добро у наредних двадесет до тридесет година“.⁵¹

Глобализација и претпоставке демократског развоја и мира у свету

Процеси глобализације тешко могу да се зауставе. Због тога суштинско питање није како да се заустави тај процес, већ помоћу којих политичких аранжмана могу да се ублаже проблематична дејства савремене глобализације и поспеше њена пожељна.

⁴⁹ Цирн, М.: *исто*, стр. 248.

⁵⁰ Волерстин, И.: *исто*, стр. 259.

⁵¹ *Исто*.

На основу анализе ризика који угрожавају савремени свет, Бек упозорава да научна рационалност остаје празна без друштвене рационалности.⁵² Указујући на проблем ризично оријентисаних природних наука, он наглашава да модерно друштво производи сопствену угроженост, чију основу чини економско слепило за ризике. Ризик нас „првенствено својом радикалношћу чини свесним централног институционалног извора грешке техничких наука у опхођењу са самопроизведеним ризицима: у напорима за повећањем продуктивности увек су се занемаривали и још се занемарују ризици који су са тим повезани“.⁵³ Највећи приоритет научнотехнолошке радозналости тиче се знања које повећава продуктивност, а тек се потом размишља и о угроженостима које су са тим повезане. Дакле, за Бека, „први разлог производње ризика и њиховог погрешног схватања јесте једна економска кратковидост природне и научнотехнолошке рационалности. Њен поглед је усмерен на предности за продуктивност. Тиме је она у исто време погођена једним систематски условљеним слепилом за ризике“.⁵⁴

За Стиглица, такође, нема сумње да пустошећи ефекти глобализације на земље у развоју, посебно на сиромашне у тим земљама, иако су допринели стварању активнијег глобалног друштва које се залаже за циљеве демократије и већу социјалну правду, нису у функцији стабилности и безбедности света. Међутим, за њега, као и за велики број других теоретичара, проблем није у глобализацији, већ у томе како се њоме до сада управљало.⁵⁵ „Ја иначе верујем да глобализација – тј. уклањање баријера слободној трговини и чвршћој интеграцији националних економија – може бити снага за добробит свих у свету, посебно сиромашних. Али такође верујем да би то био случај, да се о начину на који се до сада управљало – укључујући и међународне трговинске уговоре који су имали тако велику улогу у уклањању тих баријера, као и политике које су биле наметнуте земљама у развоју у процесу глобализације – мора на радикално другачији начин промислити“.⁵⁶

Указујући на огромне недостатке у управљању глобализацијом, Стиглиц сматра да је фундаментална промена коју треба предузети да би глобализација профункционисала на потребан начин – промена у функцији управљања. У вези с тим, намеће се као неопходност реформисање међународне економске архитектуре, пре свега, система управљања међународним економским и финансијским институцијама. Под променама аутор подразумева стварање услова за „глобализацију са људским ликом“,⁵⁷ односно за нову со-

⁵² Бек, У.: *исто*, стр. 46.

⁵³ Бек, У.: *исто*, стр. 88.

⁵⁴ Бек, У.: *исто*, стр. 88.

⁵⁵ Стиглиц, Џ.: *исто*, стр. 225.

⁵⁶ Стиглиц, Џ.: *исто*, стр. 9.

⁵⁷ Печујлић, М.: *исто*, стр. 172.

цијалну политику усмерену на развој, доношење правила понашања мултинационалних корпорација и финансијског капитала, затим већа одговорност и већа контрола ММФ и Светске банке. Према њему, хумана глобална економија јесте могућа, па стога наглашава значај јачања постојећих и стварања нових институција глобалног управљања које ће функционисати на принципима једнаких права за све, што је први предуслов за корекцију и ублажавање социјално инфериорне, дарвинистичке стране неолибералног концепта.

На проблеме у сфери глобалног управљања указују и бројни други теоретичари глобализације, сматрајући да су нужне промене и да глобализацији као процесу који воде транснационалне корпорације недостају отвореност и одговорност. Наиме, процес глобализације није ни отворен ни праведан, јер у оквиру њега нема јасне институције и јасних правила, а не постоји ни систем одговорности. Зато је, у недостатку фундаменталних промена у управљању глобализацијом, најбољи начин да се осигура већа одговорност међународних финансијских институција за положај сиромашних и животну средину, као и за шире политичке и економске проблеме, повећање отворености и транспарентности.⁵⁸

Све израженији репресивни облик глобализације указује на то да ће судбина света у 21. веку пресудно зависити од карактера глобалних процеса. Иако је данас тешко и замислити нови миленијум као свет самодовољних националних економија и заустављене експанзије глобалног тржишта, све је већа сагласност да би само глобализација са другачијим правилима и институцијама могла да осигура светско друштво с људским ликом. У вези с тим, Гиденс каже: „Ако глобализацију схватимо озбиљно – како, свакако, и морамо, националне политике морају постати потпуно интегрисане у светске перспективе“.⁵⁹

Процес глобализације не сме да се своди само на економију и економске критеријуме вредновања њених домета, већ и на све феномене тог процеса који носе неизвесност и несигурност. Јер, како каже Хабермас: „Процес глобализације,.. навикава нас, корак по корак, на једну нову перспективу, из које јасније него раније учавамо како су социјалне позорнице веома ограничене, да су ризици заједнички и да су колективне судбине умрежене“.⁶⁰ Све већа незапосленост и веома брз раст курса акција и предузетничке добити, пораст кривичних дела са екстремно десничарском позадином и конфликти који се оцртавају на националној и интернационалној равни изазивају све већу узнемиреност. Међутим, социјалне неједнакости и политичко угњетавање нису природно дати, већ су то процеси проузроковани доминантним током глобализације, што значи да су друштвено проузроко-

⁵⁸ Стиглиц, Џ.: *исто*, стр. 237.

⁵⁹ Видојевић, З.: *исто*, стр. 133.

⁶⁰ Хабермас, Ј.: *исто*, стр. 60.

вани и, стога, подложни преображају. Отуда потреба да се преиспита социјална цена неолибералне економске праксе која маргинализује социјалне аспекте савремених друштава.

Хабермас сматра да би алтернатива асоцијалним тенденцијама неолибералне политике која „иде сама од себе“ могла да буде проналажење адекватнијих облика демократских процеса, с оне стране националне државе. Према његовом мишљењу, у постојећим условима национално устројена друштва, у процесу денационализације равнају се према једном светском друштву изграђеном искључиво на економским темељима. У вези с тим, намеће се дилема шта може да буде алтернатива бесперспективном прилагођавању императивима глобалне утакмице и да ли политика треба да следи захтеве тржишта.

Превазилажење асоцијалних тенденција неолибералног модела социјалне организације један је од кључних изазова глобализације. То не значи захтев за укидањем тржишта, већ је то захтев за хуманију глобалну економију, што подразумева промену политика водећих економских сила, које све снажније обликују економски поредак света на штету две трећине човечанства. Први кораци ка фундаменталним променама глобалне економске политике били би отпис дугова сиромашним земљама, правичан и дугорочан отпис дугова за све земље Југа, обавеза за богате да бар 0,7 одсто свог богатства усмере за финансирање развоја, уравнотежење размене између Севера и Југа, установљавање контроле ирационалног кретања капитала, забрана тајности у раду банака и увођење међународног опорезивања финансијских трансакција.⁶¹ То подразумева радикалне измене у функционисању постојећих глобалних економских институција и демократизацију правила и процедура у њиховом одлучивању. Према Стиглицу, та правила, морају да буду фер и праведна, да подразумевају дужну пажњу према сиромашнима и према моћнима, и да одражавају основно осећање пристojности и социјалне правде.⁶²

Највеће недостатке глобализације Хабермас види у демократском управљању. Изазовима глобализације, према његовом мишљењу, може се ићи у сусрет само ако се у постнационалним констелацијама развију нови облици демократске самоуправе друштва.⁶³ За Хабермаса, у друштву које има демократске амбиције не може да буде прихватљива тако неодмерена прерасподела друштвеног богатства. „Функционално оправдање није довољно да екстремно повећане социјалне разлике учини нормативно прихватљивим у демократски уређеном друштву. Стога, неолиберализам, као нормативна теорија, преузима на себе терет доказивања јаког исказа да ефика-

⁶¹ Печујлић, М.: *исто*, стр. 177.

⁶² Стиглиц, Џ.: *исто*, стр. 15.

⁶³ Хабермас, Ј.: *исто*, стр. 92.

сно тржиште није само оптималан однос расхода и прихода, него да гарантује социјално праведну расподелу⁶⁴. Све је очигледније да је потискивање социјалне државе извор огромне нестабилности широм света: све шири круг социјално искључених снажно упозорава на неопходност изналажења одговарајуће социјалне политике.

Значајан број теоретичара највеће недостатке глобализације види у њеним све доминантнијим недемократским тенденцијама. За Хабермаса, али не и само за њега, успостављање космополитске демократије јесте кључна претпоставка за стварање амбијента у којем би била могућа глобализација с хуманијим ликом. У Хабермасовој визији космополитске демократије подразумева се стварање политичког статуса грађанина света који би био представљен у парламенту света, као и оснивање међународног кривичног суда, чије би пресуде биле обавезујуће за националне владе без изузетака и трансформација Савета безбедности у егzekутивну власт.⁶⁵ Наиме, насупрот ставу неолибералних теоретичара да тек глобално уређено тржиште, уколико омогућује ефикасну привреду, може истовремено да испуњава захтеве праведне расподеле, Хабермас сматра да се само с космополитске позиције може омогућити поновно затварање економски „разобрученог“ светског друштва. Он је уверен да космополитски модел демократије даје основ за мишљење да демократија може постати трајни и стабилни оквир за политику савременог света.

Према Хабермасу, основ космополитски организоване заједнице чине сарадња и солидарност. Државе би морале да се укључују у кооперационе процесе једне космополитски обавезујуће заједнице држава и да изграђују свест о нужности космополитске солидарности. У сваком случају, идеја да глобализованим тржиштем управља компетентна политичка управа, претпоставља сложене међузависности између способности за кооперацију политичких режима и једне нове интегративне форме светске грађанске солидарности.⁶⁶ Отуда су демократске перспективе глобалне заједнице, како каже Хабермас, једино могуће ако пројекат „комплексног управљања светом почива на обухватању друштвене денационализације политичком денационализацијом, на изградњи духа заједнице са оне стране националних друштава и на примању демократских квалитета политике у више равни.“⁶⁷

Иако велики број теоретичара сумња у могућност демократске управе на транснационалном нивоу, сматрајући да је демократски легитимитет могућ само у оквиру државе, неспорно је и то да ће се, у мери у којој позитивне међународне институције постају важније, повећавати нужност њиховог де-

⁶⁴ Исто, стр. 97.

⁶⁵ Исто, стр. 110.

⁶⁶ Исто, стр. 62.

⁶⁷ Исто, стр. 260.

мократског легитимитета. Та чињеница поново актуелизује проблем услова за дух заједнице, с оне стране националне државе.

Хелд највеће недостатке глобалних процеса види у помањкању њихове демократске утемељености, посебно демократског одлучивања у наднационалним институцијама. Свакако, фундаментална промена у тој сфери тиче се успостављања глобалног демократског законодавства као оквира делатности корпорација који треба да омогући да се њихова активност и економски успех не заснивају на разарању природе, благостања и здравља људи.⁶⁸ Његова концепција космополитске демократије заснована је на утемељењу демократског права у међународној сфери. Он је уверен да космополитски модел демократије ствара услове „за проширивање институционалног оквира демократског управљања државама и друштвима“.⁶⁹

Иако је у постојећим условима тешко остварив, космополитски модел демократије представља прогресивну визију будућности света у којој светску политичку сцену одређује демократија, а не моћ и сила. Таквој визији Едгар Морен, као заговорник глобалне политике, додаје и идеју о планетарној конфедерацији, верујући да би она могла да реши неке од озбиљних проблема савременог света који су изазвани неолибералним концептом привређивања.

Денационализација и десуверенизација какву намећу промотери глобализације засноване су на крајње селективном практиковању, што се у крајњем своди на редуковање суверенитета држава неразвијеног света и отварање њихових привреда за налете глобалног тржишта. Зато би само универзално, односно неселективно, практиковање принципа ограничавања суверенитета, тј. интервенисање у унутрашње и спољашње послове свих земаља, укључујући, и ону најмоћнију земљу, могло да допринесе да свет постане праведније и мирније место за све људе. Тиме би будућност света била мање неизвесна него данас.⁷⁰

Све је присутнија идеја да се савремени проблеми не могу решавати на нивоу националних друштава, већ се за њихово адекватно решавање морају узети у обзир глобални процеси. Зато се у државном и међународном систему управљања подразумева способност националне државе за сарадњу и партнерство. Глобални контекст стварности чини да постају све потребнији међународни договор и мултилатерални за решавање све већих транснационалних проблема, као што су економска и финансијска нестабилност, легална и нелегална миграција, надметање за ретке природне ресурсе, хуманитарне и еколошке кризе, тероризам, трговина дрогом и оружјем, регионални конфликти и претње у кибернетичком простору. Државе са неефика-

⁶⁸ Печујлић, М.: *исто*, стр. 178.

⁶⁹ Хелд, Д.: *исто*, стр. 262.

⁷⁰ Радојчић, М.: „Дебата о глобализацији“, *Нова српска политичка мисао* (www.nspm.org.yu/Debate).

сном и некомпетентном владом не само да неће имати користи од глобализације, већ ће изазивати и сукобе, стварајући јаз између регионалних добитника и губитника.

Апокалиптични ризик од еколошке деградације ургентно намеће потребу другачијег човековог односа према природи, затим престанак третирања природних ресурса само путем тржишних механизма и установљавање глобалне еколошке политике. У новом односу према природи подразумева се увођење еколошког критеријума у располагање и трошење природних ресурса и постепено успостављање нових образаца производње и потрошње који треба да буду утемељени у глобалној еколошкој политици. Протоколи о мерама за спречавање климатских поремећаја не смеју да изгубе од делотворности због кратковидних профитерских интереса појединих моћних корпорација и држава које их штите. Исто тако, експлоатација природних ресурса мора да буде равномерно распоређена, будући да су они заједничко наслеђе човечанства.

Будућност међународног поретка у 21. веку умногоме зависи од трајног успостављања мира. Иако се немогућност глобалног рата оцењује као политичка реалност, свет је још увек далеко од остварења *свеопштег мира*. Формулу опште безбедности, коју предлаже Манделбаум, „садржи два принципа: транспарентност свих националних оружаних снага и војних вежби и устројство тих оружаних снага прилагођених за одбрану, а не за напад“.⁷¹ Наведени принципи су, без сумње, важни предуслови опште безбедности, али то није довољно. У условима постојања (асиметричног односа) глобалне војне силе, реална је опасност да она буде и ангажована. Зато реална опасност од ангажовања глобалних безбедносних асоцијација може да буде предупређена само успостављањем процедуралних решења која нису заснована на капацитету моћи водећих држава, као и осигурањем пуног легитимитета Уједињених нација. „Концепт глобалне колективне безбедности мора почивати на сарадњи и новој улози војних снага, таквој која би била усредсређена на спречавању криза, али под стриктном политичком контролом светске организације и уз ширу сарадњу различитих међународних субјеката“.⁷²

Када је реч о тероризму, као најтежој претњи глобалном миру и демократском развоју света и начинима за његово сузбијање, неопходан је значајно другачији приступ од до сада преовлађујућег дискурса. Фатић запажа, „основни принцип успешног супротстављања тероризму јесте одржавање моралног статуса ненасилља као императива за међународне односе“.⁷³

⁷¹ Манделбаум, М.: *исто*, стр. 16.

⁷² Добрковић, Н.: *исто*.

⁷³ Фатић, А.: „Садражај и перспективе антитерористичке стратегије САД у другом мандату Џорџа Буша“, *Војно дело*, бр. 4, Београд, 2005, стр. 52.

Апострофирање значаја моралног статуса ненасиља намеће савремена политика, пре свега политика САД, која је управо заснована на поновној легитимацији насиља, због чега је осуђена на неуспех у борби против тероризма. Фолк наглашава, „рат против тероризма би се могао и сам дегенерисати у још једну форму тероризма, уколико не буде доведен под законску контролу“.⁷⁴ Због тога, суштина рата против тероризма мора да се заснива на превенцији насиља и стварању културе новог лидерства, засноване на цивилизацијским облицима помоћи у превазилажењу социјалних, развојних и локалних безбедносних питања, а не на агресивној употреби војних снага и заостравању међуцивилизацијских сукоба и конфликта.⁷⁵

Будући да је сваки технолошки напредак, због могуће злоупотребе, потенцијално терористички напредак, неопходно је да се у глобалној стратегији борбе против тероризма полази од превентиве – од отклањања узрока сиромаштва, међународне неправде, културног хегемонизма, претњи и уцена. То је само део могућих узрока терористичких активности, што их, наравно, не оправдава, али код њихових планера и актера ти узроци *поспешују* опасан осећај легитимности. Због тога, савремено друштво знања мора да се потврди не само у науци и технологији него, пре свега, и у етици и хуманизму—у искреном заједништву. Такође, „исправан је захтев да нико не сме да објављује и води тзв. глобалне терористичке ратове и у њих невољно увлачи и оне који никада ничим нису дали ни најмањи повод да постану терористичке мете“.⁷⁶

Глобално друштво се не може остварити у неједнаком свету и у свету који је изгубио моралне обзире. Неједнакост и асиметричне претње са којима се свет суочава произлазе из асиметрије коју ствара глобализација. Сорш наглашава, имамо глобално тржиште, али немамо глобално друштво. Његов став је јасан: „А не можемо да изградимо глобално друштво ако се одрекнемо моралних разматрања“.⁷⁷ У вези с тим, важан предуслов за успостављање глобалног друштва јесте да економија постане пратилац политике, а не обрнуто.

Сличан захтев долази и од Фукујаме, аутора који је само пре десетак година, најављујући тријумф Запада, најавио и крај историје: Указујући да закон, уговор и економска рационалност представљају нужан, али не и довољан услов за стабилност и просперитет постиндустријског друштва, Фукујама истиче значај моралне одговорности и моралне солидарности као важних принципа за одрживост политичких заједница. Отуда његов захтев да економска рационалност, као основни постулат постиндустријског друштва

⁷⁴ Исто, стр. 52.

⁷⁵ Исто, стр. 52.

⁷⁶ Покрајац, С.: *Технологија, транзиција, глобализација*, Београд, 2002, стр. 233.

⁷⁷ Сорш, Џ.: *исто*, стр. 69.

мора исто тако да буде подржана „реципрочном моралном обавезом, осећањем одговорности према заједници и поверењем заснованим на обичајима, а не на рационалној калкулацији. Ово последње није анахронизам у модерном друштву, већ услов без којег модерно друштво не може успешно функционисати“.⁷⁸

Закључак

Иако је тешко поуздано и прецизно одредити будуће тенденције транс-националних ризика с обзиром на глобалну безбедност, може се констатовати да је процес успостављања глобалног поретка праћен низом комплексних и хитних проблема чије импликације доприносе да проблем безбедности буде све више примарно питање савременог света. Све то, закључује Смиља Аврамов, не предсказује свету период историјског мира.⁷⁹

Показало се да свет глобалне економије није чист и савршен поредак, како се тврдило у доминантном неолибералном дискурсу,⁸⁰ већ процес успостављања глобалног пројекта све више суочава људе са узнемиренем, несигурним непредвидивим и ризичним светом. Креирају се потпуно нове околности, у којима глобализовано друштво може да буде недорасло изазовима и ризицима које намећу социјалне разлике, пренасељеност и тешка оштећења природе, при чему проблем добитника и губитника може да постане ирелевантан.

То је недвосмислено упозорење да еманципаторске потенцијале тог процеса прате многи недостаци и nihilистичке тенденције и ризици, што даје основаност закључку да су неизвесне безбедносне и демократске перспективе света. Све је снажнији утисак да се у процесу глобализације креира свет у којем је све мање слободе, а све више страха и егзистенцијалне несигурности, тј. свет у којем су државе и народи све више упућени једни на друге, али их најчешће руководе различити интереси – једни желе да остваре апсолутно богатство, а други да се изборе за елементарне егзистенцијалне потребе. Мир и безбедност су у таквом контексту тешко замисливи, и још теже оствариви.

Међутим, глобализација са људским ликом није немогућ пројекат. Предуслови за то су јачање одговорности и солидарности глобалних актера, демократизација међународних односа, нова мултиполарна расподела моћи,

⁷⁸ Фукујама, Ф.: *Судар култура*, стр. 21.

⁷⁹ Аврамов, С.: *исто*, стр. 88.

⁸⁰ Бурдије, П.: *исто*, стр. 107.

комплексно и демократско управљање, помирљиво социјално и еколошко управљање глобалном заједницом и одустајање од глобализовања само једног политичког модела организовања савремених друштава и држава.

Литература

1. Павићевић, В.: *Аспекти глобализације*, Досије, Београд, 2003.
2. Хабермас, Ј.: *Постнационална констелација*, Откровење, Београд, 2002.
3. Манделбаум, М.: *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004.
4. Цирн, М.: *Управљање с оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
5. Видојевић, З.: *Куда води глобализација*, Филип Вишњић, Београд, 2005.
6. *Global trends 2015*.
7. Хелд, Д.: *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997.
8. Бурдије, П.: *Сигнали светла, прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
9. Покрајац, С.: *Технологија, транзиција, глобализација*, Београд, 2002.
10. Фукујама, Ф.: *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1992.
11. Фукујама, Ф.: *Судар Култура*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
12. Хантингтон, С.: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999.
13. Сорос, Џ.: *Криза глобалног капитализма – угрожено отворено друштво*, Београд, 1999.
14. Friedman, T. L.: *The Lexus and Olive Tree, Understanding Globalization*, Farrar Straus Giroux, New York, 1999.
15. Волерстин, И.: *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004.
16. Симић, Д.: *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.
17. Бек, У.: *Ризично друштво*, Филип Вишњић, Београд, 1992.
18. Стиглиц, Џ. Е.: *Противуречности глобализације*, СВМ-х, Београд, 2002.
19. Чомски, Н.: *Профит изнад људи–неолиберализам и глобални поредак*, ИП Светови, Нови Сад, 1999.

20. Добрковић, Н.: „Балкан и НАТО“, *Међународни односи*, Београд, септембар, 1999.
21. Печујлић, М.: *Глобализација – два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.
22. Baylis, J., Smith, S.: *The globalization of World Politics*, Oxford University Press, London, 2001.
23. Аврамов, С.: *Трилатерална комисија, светска влада или светска тиранија*, Идиј, Ветрник, 1998.
24. Кегли, Ч., Јуџин, В.: *Светска политика, тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, 2004.
25. Фридман, Р., Фридман, М.: *Слобода избора, лични став*, Нови Сад, 1996.
26. Вулетић, В.: *Глобализација мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.
27. Милашиновић, Р., Милашиновић, С.: *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.
28. Стојановић, С.: „САД, свет и ми“, predavanjeStojanovicS.T01.htm
29. Гиденс, Е.: *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2001.
30. Нај. Џ.: *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
31. Радојчић, М.: „Дебата о глобализацији“, *Нова српска политичка мисао* (www.nsprm.org.yu/Debate).
32. Фатић, А.: „Садржај и перспективе антитерористичке стратегије САД у другом мандату Џорџа Буша“, *Војно дело*, бр. 4, Београд, 2005, стр, 52.

Проф. др Драгана Дулић

Пројекат развоја самосталне Европске политике безбедности и одбране (*European Security and Defense Policy – ESDP*) који функционише као посебни део Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ (*EU's Common Foreign and Security Policy – CFSP*), треба посматрати као изазов да се унапреде одбрамбене могућности европских земаља. С тим у вези, транспарентно је приказан однос ESDP и НАТО, (преклапање, сарадња или надметање, заједничка визија безбедности, ЕУ као глобални играч), односно Србија између ESDP и НАТО.

На основу анализе стања наведених вредности тих односа у чланку је посматрано и то у којој мери за Србију евроатлантске интеграције доносе додатну безбедност, истакнутију улогу на међународној сцени, а изнад свега могућност да са другим земљама чланицама ЕУ „седи за столом за одлучивање“ и тако доприноси сопственој и општој безбедности.

Кључне речи: *Европска политика безбедности и одбране, ESDP, Заједничка спољна и безбедносна политика, CFSP, стратегијско партнерство, евроатлантске интеграције, ЕУ, НАТО, Србија, САД, Русија, Хрватска.*

Увод

Европска политика безбедности и одбране (*European Security and Defense Policy – ESDP*),¹ изложена је у документу *Безбедна Европа у бољем свету*, а представио је Хавијер Солана, високи представник за Заједничку спољну и безбедносну политику (*Common Foreign and Security Po-*

¹ Пројекат развоја самосталне европске политике безбедности и одбране (*European Security and Defense Policy – ESDP*) покренуо је Савет Европе у Келну 3–4. јуна 1999. године као посебни део Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ (*EU's Common Foreign and Security Policy – CFSP*), како је предвиђено у Уговору о Европској унији (*Treaty on European Union*), члан 17.1.

licy – *CFSP*).² Њен стратешки циљ јесте да дефинише властити безбедносни идентитет Европе, и, нарочито, да се заокружи и тако ојача екстерна способност ЕУ да путем развоја цивилних и војних способности делује на спречавање међународних сукоба и управљање кризом. Функција *ESDP* заснива се на узајамно корисној сарадњи, како за оне земље којима је намењена политика ЕУ тако и за ЕУ која ће имати користи од веће безбедности својих суседа који ће се уверити у предност процеса реформе. У том смислу, политика ЕУ превазилази традиционална географска и концептуална ограничења европске стратешке мисли.³

Природа садашњег правног и институционалног оквира *CFSP/ESDP*, који се годинама развија путем неколико промена Уговора о ЕУ и интензивних процеса доношења одлука, очигледно, последица је жеље држава чланица ЕУ да ефикасније одговоре на политичке и економске изазове глобализације, све комплексније међународне односе и нове претње безбедности које се појављују – тероризам, пролиферација оружја за масовно уништавање, регионални сукоби, урушавање држава, организовани криминал и тако даље. Заједничком спољном и безбедносном политиком (*CFSP*) обједињене су све заједничке вредности ЕУ и претворене у регулативне принципе унутрашње и спољне политике, то су: заштита и промовисање људских права и владавина закона, укључујући стандарде и праксу међународног права (Међународни кривични суд – *ICC*, Међународни трибунал за злочине у бившој Југославији – *ICTY*), ефективни мултилатерализам, укључујући и бољу координацију међународних организација (УН, ОЕБС, Савет Европе и тако даље), стратегијско партнерство ЕУ–НАТО, разоружање, борба против тероризма и пролиферације оружја за масовно уништавање, регионална сарадња и добросуседски односи и тако даље. Изражавајући жељу Европе за правним међународним поретком утемељеним на ефективном мултилатерализму, међународном праву и Савету безбедности УН, стратегија безбедности нуди активну подршку Европе ефикасним мултилатералним мерама и захтева од највећег глобалног актера Сједињених Америчких Држава, реципрочну посвећеност међународној сарадњи, као неопходном предуслову за успешно партнерство.

Европска политика безбедности и одбране (*ESDP*) имала је различите фазе⁴ и још увек се развија, с обзиром на свој првобитни мандат према ко-

² Council of European Union (2003), *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*, 12 December 2003, Brussels.

³ Becher, K.: "Has-Been, Wannable, or Leader: Europe's Role in the World After the 2003 European Security Strategy", *European Security*, Volume 13(4), Kiş 2004, p. 350.

⁴ Хелсинки (децембар 1999), Феира (јун 2000), Ница (децембар 2000), Гетеборг (јун 2001), Лае-кен (децембар 2001), Севилја (јун 2002), Берлин (децембар 2002), Солун (јун 2003), Ница (2004), Барселона (2004), Хелсинки (новембар 2004), Брисел (новембар 2006), Париз (2008). Детаљни преглед *ESDI* и *ESDP* до 2000, видети у: Donfried, K. and Gallis, P.: "European Security: The Debate in NATO and the European Union", *CRS Report RL30538*, April 25, 2000.

јем је НАТО одговоран за територијалну одбрану Европе и стварање мира (*peace-making*), док је Европска унија одговорна за мисије имплементације, тј. одржавање мира (*peacekeeping*), спровођење уговора и тако даље. Међутим, у свом садашњем стању, ESDP се бави војним решавањем криза али и њеним невојним решавањем, у оквиру такозваних „Петерсбуршких задатака“ (обухватају здружене операције разоружавања, хуманитарне и спасилачке задатке, задатке војног саветовања и помоћи, задатке спречавања сукоба и одржавања мира, задатке борбених снага у управљању кризом, укључујући стварање мира и стабилизацију после сукоба).⁵

Однос ESDP и НАТО

Будући да свака безбедносна доктрина, дакле и ESDP у овом конкретном случају, поставља питање моћи, природно јесте питати – да ли је однос ЕУ–НАТО обојен надметањем и борбом за доминацијом или сарадњом и солидарношћу. Да ли је ESDP суштинска претња трансатлантском безбедносном односу, утеловљеном у НАТО? Да ли је јак НАТО под вођством САД инхерентна претња развоју заједничке безбедносне политике и интегрисаних војних снага Европске уније (ЕУ), утеловљених у ESDP? Да ли се пак ЕУ намеће као глобални лидер и представља претњу за водећу позицију САД? Да ли ESDP, као политичка иницијатива, у суштини подрива НАТО алијансу и „специјални англоамерички однос“? Да ли институционално (и функционално) преклапање ESDP и НАТО у крајњој линији умањује војну моћ и политички утицај ЕУ? Да ли ESDP за Србију представља одговор или противтежу за Стратегију националне безбедности САД?

Још од оснивања, ESDP и НАТО заузимају исти институционални безбедносни простор – ESDP, углавном, није постављала питање присуства САД у Европи и њихова улога у њој остајала је у оквиру НАТО. Последњих година и једни и други били су под притиском деловања у глобалним размерама: од оснивања 1999, ESDP доживела је институционално сазревање, а последњих шест година ЕУ је у оквиру Европске политике безбедности и одбране постала све активнија у иностранству. До фебруара 2008, била је ангажована у деветнаест операција у неколико земаља Европе, Африке и Азије уз примену цивилних и војних инструмената, а од тих операција

⁵ Петерсбуршки задаци Западноевропске уније касније су усвојени као политика ЕУ у Амстердамском уговору из 1997. и приказују операције које ESDP може да предузме: хуманитарне и спасилачке задатке, операције стварања и одржавања мира, и управљање кризом – укључујући распоређивање борбених трупа у мировним операцијама. Европска политика безбедности и одбране пружа државама чланицама ЕУ више опција за решавање будућих криза и већу могућност да делују брзо и колективно при суочењу са глобалним или регионалним претњама безбедности.

тринаест је, још увек, у току.⁶ Отприлике у исто време, НАТО је „пролазио“ институционалну трансформацију ради управљања сличним ситуацијама као и ЕУ. Од 1999, НАТО је био ангажован у седамнаест војних мисија комбинованих са разним цивилним компонентама.

Преклапање. ESDP и НАТО манифестују се у три аспекта: заједничко чланство, укрштање мандата и заједнички ресурси.⁷ Први аспект – већина чланица ЕУ је и у чланству НАТО. У време стварања ESDP, НАТО и ЕУ имали су дванаест заједничких чланица (од деветнаест у НАТО и петнаест у ЕУ). Тренутно имају двадесет и једну заједничку чланицу (од двадесет и шест чланица у НАТО и двадесет и седам у ЕУ).⁸ Други аспект – између ЕУ и НАТО не постоји строга подела рада или хијерархија⁹ и обе организације делују у оквиру „Петерсбуршких задатака“, што претпоставља да обе имају шире мандате у поређењу са првобитном наменом институције. Трећи аспект – обе располажу властитим средствима и могућношћу за аутономне и самосталне операције, мада ЕУ има ограничене војне могућности, а земље чланице одговорне су за одбрану властитих територија. У складу са споразумом, основна улога НАТО јесте да брани слободу и безбедност својих земаља чланица политичким и војним средствима.

Сарадња или надметање. Са становишта САД, њихова директна веза са ESDP није неопходна, јер безбедносна сарадња САД и Европе може да се одвија преко НАТО. Америчка администрација усредсређена на НАТО делимично је упозната са постојањем безбедносне политике ЕУ и не схвата је, нарочито, озбиљно. Такође, за Европљане НАТО представља главни форум за сарадњу са САД у области политике безбедности, иако је циљ ESDP да омогући ЕУ да делује самостално, односно, независно од САД. Груба реалност јесте да због рата који САД води против тероризма, НАТО више не обухвата интересе свих савезника¹⁰ – односно недостаје му политичка воља за ефика-

⁶ Сада је у току тринаест активних мисија ESDP, започете су три претходно планиране мисије – EUSSR Гвинеја–Бисао, EUFOR Чад/RCA и најзад прелазак EUPT у мисију EULEX на Косову (три на подручју Балкан–Кавказ–источна Европа; две пограничне мисије које покривају Украјину, Молдавију и Грузију; три мисије на Блиском истоку; једна мисија у средњој Азији; четири мисије у Африци). Окончане су мониторинг мисија ЕУ на западном Балкану и мисија подршке AU AMIS, што је једанаест завршених мисија, односно 24 мисије ESDP.

⁷ Cf. Stephanie C. Hofmann, "Institutional Overlap in the Realm of Security: The Case of NATO and ESDP", p. 3. <http://www.princeton.edu/~smeunier/HofmannOverlap.pdf>.

⁸ Поред 26 земаља чланица, НАТО има 24 земље партнера, а Србија је једна од тих.

⁹ Кључни документи указују на „аутономно својство ЕУ да доноси одлуке“ и да „покреће и води војне операције под вођством ЕУ“, у којима НАТО као целина није ангажован“ (Европски савет, Заједнички председништва, Анекс VI, Ница, 2000).

¹⁰ Упркос чињеници да су у оквиру НАТО Међународне снаге за помоћ у безбедности (*International Security Assistance Force – ISAF*) постигле успех у погледу већих резултата трансформације у поређењу са традиционалним елементима програма реформе, њихова актуелна тешка ситуација у Авганистану, погоршана константним препирањем савезника у погледу обавеза и одредаба о лимитима одговорности, сведочи о једном стању ствари. Видети: Ilana Bet-El, "Redefining NATO and the transatlantic relationship", in *Security & Defence Agenda*, SDA Discussion Paper, Editor: Giles Merritt, p. 14.

сно деловање у било којој области. Он није структуриран да се бави комплексним ситуацијама које захтевају трансатлантску сарадњу и оним ситуацијама које су у домену одбране и безбедности, него пре свега да се усредсреди на доминацију САД и приоритет у погледу безбедности матичне територије, као и давање предности унилатералном дејству.

Будући да се, с једне стране, ЕУ и даље ослања на НАТО кад се ради о подршци за војне операције већих размера, с друге стране, НАТО зависи од подршке САД па постоји имплицитан потенцијал за сарадњу.¹¹ Директна сарадња преко НАТО није у потпуности задовољавајућа опција, јер тај пут ометају компликоване бирократске и дуготрајне процедуре, као и велики број разноврсних, не баш транспарентних, структура у оквиру ЕУ. Да би се решили сукоби и постигла стабилност у кризном региону, неопходан је интегрисани приступ који укључује и војне и веома разноврсне цивилне ресурсе. Улога НАТО је ограничена, скоро искључиво, на војне аспекте управљања кризом. Директна сарадња САД и ЕУ представљала би, према томе, алтернативну опцију за међународно управљање кризама. Међутим, да би се то остварило, морале би да буду превазиђене постојеће баријере са обе стране Атлантика.

Потребно је да ЕУ и НАТО пронађу практичне начине да боље сарађују, будући су то организације које се преклапају, нарочито када се баве слабим и урушеним државама. Расправа о „преокретању Берлин-плус“ споразума, што би омогућило НАТО приступ цивилним средствима ЕУ – умногоме налик првобитном решењу које омогућава ЕУ да користи активу НАТО – спорна је, јер НАТО нема штабни апарат, људство ни концепте за управљање разним цивилним средствима. Иако проблем координације ESDP–НАТО заузима веома високо место у програму рада, за трансатлантске односе много значајнији јесу проблеми који настају из интерних неуспеха ЕУ и САД да схвате потенцијал ESDP и НАТО, од колизије и ривалства јаким институција.

Може се тврдити да сви проблеми у односу ЕУ–НАТО постоје првенствено на веома високом политичком нивоу, у чврстим ставовима одређених држава, а не у механизму самих тих организација. Према речима Јапа де Хоп Схефера (*Jaap de Hoop Scheffer*), генералног секретара НАТО, „кључ за ослобађање пуног потенцијала односа НАТО–ЕУ налази се на политичком нивоу. У крајњем, оно што је том односу потребно јесте политичка храброст, визија и улагање наших националних лидера. Они морају да превазиђу логику „нултог збира“ који још оптерећује однос НАТО–ЕУ.“¹² Процењује се да би због тога ЕУ и САД могле да занемаре или погрешно третирају

¹¹ Cf. Volker Heise, “The ESDP and the Transatlantic Relationship”, *SWP Research Paper*, RP 11, November 2007, p. 5.

¹² Jaap de Hoop Scheffer, “Managing Global Security and Risk”, говор секретара НАТО на годишњој конференцији IISS. <http://www.nato.int/docu/speech/2007/s070907a.html>

постојеће безбедносне изазове, поготово на Балкану и Блиском истоку. Та врста неуспеха на терену представља најозбиљнију краткорочну, односно средњерочну претњу кредитibilitету и европске интеграције и трансатлантске колективне одбране. Комбинација слабе ESDP и слабог НАТО остаје најuverљивији сценарио до 2010, што је далеко већи разлог за забринутост од изгледа за јаку ESDP и наставак вођства САД у НАТО.¹³

Потребно је да и НАТО и ЕУ израде планове за даље напредовање проширивањем чланства, очување интегритета чланства, осигурање да чланице поштују међународно право и стандарде људских права, одржавање консензуса у погледу слободног тржишта у оквиру политичког корпуса тема. И мисија ЕУ на Косову и КФОР НАТО суочавају се са будућношћу која је пуна изазова с обзиром на недавно проглашену независност Косова. Питање сарадње ЕУ и НАТО није само питање од теоретског или академског значаја, него, пре свега, судбоносно питање. Размена обавештајних података, узајамна безбедност, решења здравствених питања и основних животних потреба у Авганистану и на Косову нису само нешто што је „лепо имати“ – они су од суштинске важности.¹⁴

Заједничка визија безбедности. Схватање глобалне безбедности, како то чине ESDP и НАТО, подудара се са „свеобухватним приступом“, у жаргону НАТО – трасирањем пута којим би Алијанса могла да боље сарађује са актерима као што су УН, НВО и, наравно, ЕУ, с обзиром на комплексне операције у које је укључено више различитих актера – као што је то учињено прошле године на Самиту у Риги када су објављене Свеобухватне политичке смернице (*Comprehensive Political Guidance*).

Коначни стратешки циљ ЕУ у области безбедности и одбране јесте таква Европска унија која практикује ефективни мултилатерализам, преузима своју глобалну „одговорност да штити“, пружа подршку Уједињеним нацијама и одговорно извози оружје, у складу са правно обавезујућим кодексом понашања. У новом схватању безбедности, како то чини НАТО, поготово „свеобухватном приступу“ питањима безбедности усвојеном на Самиту у Риги (2006), искористило се нешто од успеха ЕУ са цивилно-војним мисијама. Може се тврдити да је конкурентска динамика створена институционалним преклапањем НАТО и ESDP, убрзала помак НАТО ка свеобухватној безбедности и интегрисању цивилних способности у његову доктрину и операције путем сарадње са НВО и другим међународним организацијама или у оквиру самог НАТО.

¹³ “NATO and the European Union’s Defense and Foreign Policy Identity: Challenges and Requirements through 2010”. Овај извештај појавио се први пут као поглавље у књизи *Europas ferne Streit-macht (Europe’s Distant Army)*, коју је 2002. године објавио Verlag Mittler (Hamburg), p. 2. http://www.hudson.org/files/publications/Nato_Europe_Geipel.pdf

¹⁴ Lt. Gen. Leakey, D.: “Joint and separate priorities for the EU and NATO in 2008”, in *Security & Defence Agenda*, SDA Discussion Paper, Editor: Giles Merritt, p. 17.

Оцигледне су разлике у војним могућностима САД и ЕУ да се ангажују у управљању кризом. Међутим, када се постави питање обезбеђивања цивилних ресурса који су потребни за постизање стабилизације након сукоба, уочава се недостатак. На супрот томе, снага ЕУ лежи, баш, у цивилној сфери, док је њен војни потенцијал и даље ограничен. С обзиром на изазове да се унапреде одбрамбене способности многих европских земаља, требало би признати да је дефицит Европе све већи, како у погледу постојећих способности тако и у погледу издатака за одбрану; само шест земаља које су чланице НАТО и ЕУ тренутно задовољавају постављени циљ и одвајају 2% свог БДП за буџет одбране. Тај проблем једнако погађа и НАТО и ЕУ и с тим проблемом треба се суочити.

Као најјача војна сила у свету САД могу да доминирају у сваком војном сукобу. Стратегије безбедности САД и ЕУ разликују се, углавном, у погледу значаја који се придаје војним инструментима као средствима за управљање кризом и ставова према предупредивању (*pre-emption*), превенцији и мултилатерализму. Војна снага увек је била камен темељац америчке политике безбедности, док се у Европској унији војним инструментима додељује секундарна улога, чак и у борби против тероризма, а документи ЕУ чак и не помињу предупредивање као стратегију. Уместо тога, ЕУ се залаже за политику превенције, чији циљ је, нарочито, хватање у коштац са узроцима сукоба и претњи. У рату против тероризма, америчка администрација све више увиђа да су њене способности и ресурси пренапрегнути и почиње да схвата предности дељења терета које би омогућила мултилатерална сарадња. Према томе, с обзиром на њихове комплементарне могућности, блиска сарадња могла би да повећа ефикасност ангажовања САД и ЕУ. Текуће консултације компликује низ разних структура и надлежности ЕУ па су због тога прилично непродуктивне. Иако проширење надлежности високог представника ЕУ може да повећа кохерентност унутар ЕУ да би он могао да говори и делује убедљивије у име ЕУ, била би му потребна још шира овлашћења. То би од држава чланица ЕУ захтевало да чвршће вежу своје националне политике безбедности за европски оквир,¹⁵ као и да крену у ефикаснију сарадњу са НАТО у управљању кризама, уместо садашњих ограничених, прилично формалних консултација. Штавише, постојећи уговор о реформи указује на то да раде баш супротно.

Када се постави питање сарадње у области развоја, многе државе чланице ЕУ делују на бази онога што се може назвати „просвећени властити интерес“. За ЕУ тешко је, можда због њеног наднационалног карактера да увек подстиче такав просвећени интерес, а реалност јесте то да би ЕУ могла да постане незаинтересована за друге. Постоји, међутим, разлика с обзиром на то како „Европљани мисле о себи и како ЕУ мисли о себи“ и како

¹⁵ Heise, V.: "The ESDP and the Transatlantic Relationship", *SWP Research Paper 2007/RP 11*, November 2007.

земље у развоју „мисле о Европи и ЕУ“.¹⁶ Можда то није одмах учљиво, али Европска унија јесте скуп међународних институција и њене одлуке имају међународне импликације. Данас, при размишљању о „вишеструком идентитету и међународном присуству“ Европске уније, најбољи начин на који се може описати Европска унија јесте „њена великодушност и слаба енергичност, њена прогресивна улога и колико би још могла да уради“.¹⁷ То нас враћа на раскорак између могућности и очекивања ЕУ у њеном деловању, добро познатом у области анализе европске спољне политике.¹⁸

Опште је познато да је увек било разилажења при формулисању заједничке спољне политике за ЕУ. Разлике око Ирака, коначног статуса Косова и Авганистана учиниле су те разлике у Европи још већим и створиле унутаревропски расцеп између Европејиста (настао око француско-немачког односа) и Атлантиста (бивших комунистичких држава из централне Европе и источне Европе, али и Уједињеног Краљевства и Шпаније) или према Доналду Рамсфелду, „Старе“ Европе и „Нове“ Европе, од којих су ови други наклоњенији одржавању примата НАТО, а нарочито САД.¹⁹ Дакле, различита реаговања из Европе која се односе на та „жаришта“ међународне политике показала су да постоји огроман јаз у ставовима држава чланица, што значи да је веома тешко усагласити заједничку спољну политику ЕУ.

Новопримљене државе чланице Уније доприносе продубљивању те фрагментације и постало је веома тешко успоставити заједничко гледиште у спољним пословима. Према томе, циљ Стратегије безбедности и Устава био је да се приближе гледишта држава чланица. Штавише, то питање такође је повезано са глобалним карактером ЕУ. Па ипак, све манифестације амбивалентности у односима НАТО и Европске уније нису нарушиле ни концепцију ни примену ESDP. Оне нису, међутим, ни повећале ефикасност њихових мисија.

Преклапајућа надлежност Генералног секретаријата и Комисије ЕУ представља проблем за себе. Формална структура, оног што је намењено да превазиђе преклапање, даље је разрађена. Иако је за све одлуке у вези са управљањем кризом од ЕУ одговоран Савет ЕУ, Европска унија формирала је нове структуре за вођење административних процеса, директних операција, као и за координацију сарадње са НАТО, Уједињеним нацијама и другим мултилатералним институцијама: Одбор за политику и безбедност

¹⁶ Tander, H. E.: "Europe's commitment to development assistance", Proceedings of the conference on *Europe in the World: the future of development in EU external relations* organized by BOND, EADI and British Council Brussels, May 19, 2003, Brussels, p. 9.

¹⁷ Tandar (2003), *ibid*, pp. 9–10.

¹⁸ Ginsberg, R.H: Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability Expectations Gap, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, No. 3, 1999, pp. 429–454.

¹⁹ Опширније у: Longhurst K. and Zaborowski, M. (eds.), *Old Europe, new Europe and the transatlantic security agenda*, Routledge, 2005, p. 17, 23.

(*Political and Security Committee – PSC/COPS*), који се састаје на нивоу амбасадора као припремно тело за Савет ЕУ, прати међународну ситуацију и помаже да се дефинишу политике у оквиру Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ, укључујући и ESDP. Одбор за политику и безбедност (PSC) припрема кохерентни одговор ЕУ на кризу и обавља политичку контролу и стратешко усмеравање операција.

Интервенцијом на Косову НАТО је преузео важну улогу у управљању кризом и очувању мира, уз могућност да одлучује да ли је интервенција неопходна, дозволи извршење војне интервенције, и одреди њен исход. Тако је, концептуално, НАТО трансформисан од војне силе у регионалну мултинационалну групацију са одговорношћу да одржава регионални поредак, чак и унутар граница држава које нису чланице. С тим у вези, Јап де Хоп Схефер недавно је изјавио: „Та промена се најјасније манифестује у операцијама НАТО. Данас је НАТО ангажован у операцијама и мисијама у Европи, на Блиском истоку, у Африци и, наравно, централној Азији – у чувању мира, обуци и образовању, логистичкој подршци и хуманитарној помоћи. За све те операције и мисије, стара парадигма више не служи као референтна тачка.“²⁰ Тај цитат говори много јер показује да ако Уједињене нације не би подржале акцију, био би довољан Савет НАТО, док ограничења изражена старим терминима, као „у оквиру подручја“ и „ван подручја“ више не важе. Последице су далекосежне и за неке, чак, запањујуће. Да будемо конкретнији, трансформацију НАТО од војне алијансе у политичког арбитра за тај регион и, напослетку, као замену за Уједињене нације многи су, а нарочито Русија, видели као директну претњу својим интересима. Са америчке тачке гледишта, преобликовање региона – од рата на Косову преко експанзије НАТО до размештања ваздухопловних база САД у централној Азији – представљало је логичан наставак распада Совјетског Савеза. Био је то покушај да се регион стабилизује, повећа његов просперитет и безбедност и да се интегрише у глобални систем. За Русију је то значило даљи продор у њену интересну зону. Након понижења које је донела деценија постсовјетског хаоса и фрустрације због покровитељског става Запада, Русија упућује сигнале да се више неће устручавати да употреби силу како би повратила свој статус суперсиле.

Будући да Уједињене нације нису више основни мултинационални мировни субјекат, иако је НАТО преузео ту улогу у региону и намеравао да се прошири свуда око Русије, бојазни Русије су ублажене. Русија се осећала угроженом због експанзије НАТО ка Истоку и реалне могућности за вероватан улазак Грузије и Украјине у чланство Алијансе. Након окончања недавних непријатељстава у Грузији, Москва је сада замрзла односе са НАТО у неколико области, у знак протеста због подршке Запада Грузији. Затим, на-

²⁰ Scheffer, Jaap de Hoop: „*Managing Global Security and Risk*“, говор секретара НАТО на годишњој конференцији IISS. <http://www.nato.int/docu/speech/2007/s070907a.html>

падом на Грузију и признавањем њених отцепљених области, Русија је озбиљно угрозила односе са Западом и довела у питање своје будуће чланство у неколико западних политичких и правних тела, као што су Савет Европе и Организација за европску безбедност и сарадњу и суспендовала своју сарадњу са НАТО. У сваком случају, упад Русије у Грузију, након чега је уследило признавање отцепљених области Грузије – Јужне Осетије и Абхазије, означио је дефинитиван преокрет у односима Русије и Запада.

Европска унија као глобални играч. Глобалне претње у свету у којем живимо нису више јасна питања рата и мира него, пре свега, питања тероризма, трговине и енергије. Стога, институције ЕУ – чије се полуге моћи сада крећу од финансијске и економске политике преко хуманитарне помоћи до војних питања – данас су у све бољој позицији него њени амерички пандани. Намера није да се наговести да је НАТО сувишан, него да је у 21. веку очигледно непримерено носити терет застареле дефиниције трансатлантске алијансе и успешно излазити на крај са савременим безбедносним изазовима за које није структуриран. Време је, према томе, да се тој институцији укаже част тиме што ће бити реструктурирана како би пружила битни аспект солидног трансатлантског односа: снажну војну моћ која је потребна у конфликтним ситуацијама, као и да се подупру трансатлантски интереси у преговорима са трећом страном. Дакле, НАТО мора престати да буде поприште спорова, јер му то наноси штету тако што слаби његов кредибилитет у очима противника, као што је Русија.

Данас, када се Русија враћа на глобалну политичку сцену, ЕУ настоји да артикулише властиту спољну политику независну од њеног атлантског партнера, а САД јачају свој милитаризам, тензија је поново у порасту и опет се загрева Балкан чак и пре него што се појавила икаква шанса да се ситуација смири. Након тога, ESDP је демонстрирала велико јединство при противљењу војном ангажовању Русије у Грузији, као и признавању Јужне Осетије и Абхазије. Реакција ESDP заснивала се на регионалном приступу, мада дефиниција онога шта представља један регион није тако очигледна (улазак НАТО у Авганистан). Без обзира на мотив и/или оправдање за противљење руском уплитању из моралних, хуманитарних или стратешких разлога, земље ЕУ чврсто и једногласно осудиле су интервенцију у Грузији и захтевале заштиту трансатлантске заједнице, иако њихов територијални интегритет није био доведен у питање. Доња граница је била, да би ћутање и неделовање угрозили сам концепт нове, неподељене и мирољубиве Европе.

Србија између ESDP и НАТО

Иако НАТО почиње да се активније ангажује у разматрању функционалних питања безбедности (на пример, пролиферације оружја, тероризма, управљања кризом) која превазилазе традиционалне географске поделе,

повећава се значај Балкана као природне сфере за деловање на прагу Европске уније. Однос ESDP и НАТО еволуирао је током ове деценије, а то има утицаја на Балкан, а поготово на Србију. Изгледу за улазак у чланство ЕУ, велико финансијско и политичко ангажовање ЕУ и јаке мисије ESDP помогли су да се током последње деценије успостави мир и стабилност на западном Балкану, укључујући и Србију. У ширем смислу, НАТО преузима нове улоге на местима као што је Балкан иако је улога те организације у промовисању демократије ограничена стратегијским разлозима и његовим традиционалним геополитичким приступом у којем се безбедност, у многоме, састоји од војне одбране територије; индиректних пропратних појава других циљева и реформе одбране. Стабилност Балкана учвршћена је последњих неколико година упркос неуралгичним тачкама, које лако могу да поново изазову насиље у региону.

Партнерство са НАТО – у форми пуноправног чланства или *Споразума о Партнерству за мир* – и са ЕУ, пресудно је допринело консолидацији у региону Балкана и имало за последицу знатна војна и финансијска улагања.²¹ У случају Србије, та намера се снажно одразила у реформи војске, која се умногоме сматра једином институцијом у Србији где је, у последње две-три године, остварен напредак у смислу промене српске стратешке културе и њеног прилагођавања савременим потребама земље. Потписивање Програма Партнерство за мир (ПЗМ) означило је велики напредак. С тим у вези конзервативни блок настоји да опструира ту „тиху“ реформу у војсци. Штавише, опасност од одуговлачења или ануирања те нове тенденције још „виси у ваздуху“. Улазак Русије на балканску сцену само је долио гориво у очекивања конзервативних слојева у академским круговима, цркви и војсци да ће се зауставити процес европеизације Србије.

Важно је подсетити се, када је Србија позвана да се придружи Програму ПЗМ на Самиту у Риги, децембра 2006, заједно са Босном и Херцеговином и Црном Гором, још није била испунила све предуслове за придруживање тој безбедносној асоцијацији, али државе чланице НАТО дошле су до закључка да би са становишта колективне европске (и чак глобалне) безбедности и, што је значајно, са становишта регионалне безбедности, било боље „увићи Србију у систем колективне безбедности“.²² Међутим, да би постала пуноправни активни партнер, Србија мора остварити извесне политичке, економске и војне циљеве како би осигурала допринос безбедности

²¹ На Самиту у Солуну 2003, ЕУ је одлучила да свим балканским земљама пружи могућност за придруживање.

²² У складу са тим позивом и одлуком Владе Србије, председник Републике Србије Борис Тадић потписао је у Бриселу, 14. децембра 2006, Оквирни документ који је омогућио Србији да постане пуноправни члан Програма ПЗМ. Презентациони документ који је министар спољних послова Вук Јеремић изложио у седишту НАТО, 5 септембра 2007, такође подржава учешће Србије у Програму ПЗМ у складу са њеним финансијским, материјалним, људским и другим ресурсима.

Алијансе – наравно, то ће и њој користити. С тим у вези, она мора да усклади механизме сарадње са започетим реформама и расположивим ресурсима за изградњу нових капацитета и способности. За разлику од презентационих докумената других земаља у региону, с једне стране, Акциони план за индивидуално чланство (*Individual Partnership Action Plan – IPAP*) Србије не предвиђа њено чланство у НАТО, што, с друге стране, искључује могућност учешћа Србије у Акционом плану за учлањење (*Membership Action Plan – MAP*),²³ као механизму за свеобухватан скуп припрема у процесу пријема једне земље у НАТО. Чак и након дугог активног учешћа у ПзМ, процес пријема у MAP може се покренути само након што се у Србији донесе јасна политичка одлука за улазак у НАТО, што подразумева дуг период припрема које уопште не морају да заврше уласком у чланство. У протеклих осам година Србији суседне земље направиле су важне кораке у правцу евроатлантских интеграција: Хрватска и Македонија су земље кандидати за чланство у Европској унији, Албанија и Црна Гора су потписале Споразуме о стабилизацији и придруживању (*Stabilization and Association Agreements – SAA*) са ЕУ, Босна и Херцеговина је парафирала SAA са ЕУ. Све земље у региону су чланице НАТО Програма Партнерство за мир.

Након приступања Програму ПзМ Влада Србије показала је да није спремна да поштује правила игре.²⁴ Наиме, била је обавезна да брзо потпише скуп докумената са НАТО како би партнерство Србије и НАТО учинила правоснажним. Међутим, тек након осамостаљења Црне Горе, Војска Србије увела је многе промене, не само формалне природе или организационо-формацијске, него доктринарне, професионалне и друштвено-политичке, а резултати су били закони и веома значајни стратегијски и доктринарни документи који су започети (Стратегија националне безбедности, Стратегија одбране, Доктрина Војске Србије, Дугорочни план развоја система одбране).²⁵ Одмах након формирања *Савета за националну безбедност*, само четири дана после Нове године (2008), Народна скупштина наставила је

²³ Акциони план за учлањење (MAP) намењен је да помогне земљама–партнерима које желе да постану пуноправне чланице НАТО око припрема тако што обезбеђује оквир који омогућава НАТО да им усмери помоћ и практичну подршку у погледу свих аспеката чланства у њему.

²⁴ Видети: Helsinki Committee For Human Rights In Serbia, *Self-Isolation – reality and the goal annual report: Serbia 2007*, (Хелсиншки комитет за људска права у Србији, *Самоизолација – стварност и циљ, годишњи извештај: Србија 2007*, стр. 170. и 171. Војска Србије је коначно 15. фебруара 2007. обележила свој „први рођендан“ у складу са најновијим календаром војних и националних празника. У складу са позивом и одлуком Владе Србије, председник Републике Србије Борис Тадић потписао је у Бриселу, 14. децембра 2006, *Оквирни документ*, који је омогућио Србији да постане пуноправни члан ПзМ. *Презентациони документ* потписао је српски министар спољних послова Вук Јеремић, тек 5. септембра 2007. године.

²⁵ Важност поменутих закона најбоље се одражава у чињеници да њиховим ступањем на снагу (1. јануара 2008) многи, застарели закони и измене и допуне постају неважећи. Нацрти Закона о одбрани и Закона о Војсци постављени су на сајт Министарства одбране још 1. августа 2007. године.

јетку кампању против НАТО и Запада и донела документ колоквијално назван – *Резолуција о војној неутралности Србије*. Цена тог промишљања јесте прилично висока, на економском и на безбедносном плану.²⁶

Демократску транзицију Србије угрожавају многе блокаде које воде ка самоизолацији, а истовремено се подстиче концепција „неутралне“ Србије са ослањањем на Русију. Прича о неутралности само је димна завеса за велики део њене политичке и пословне елите која није стварно вољна да се придружи Европи већ је, уместо тога, спремна да жртвује будуће место Србије у њој. Опозиција најављује да ће наставити расправу против сваког корака који предузме Влада на путу пријема Србије у ЕУ и опструирати кретање Србије ка ЕУ, било да се ради о *Споразуму о стабилизацији и придруживању (SAA)*, или даљој сарадњи са Међународним трибуналом за злочине у бившој Југославији (*ICTY*) или било коју другу прилику „да постане најновија периферија империје која умире“. Они такође потхрађују тенденцију ка самоизолацији и ксенофобији. Будући да је још увек две трећине популације Србије против НАТО, садашња Влада мора да уложи енергију и опредељеност да разјасни становништву предности чланства у ЕУ и даље сарадње са НАТО и коначно превазиђе политичко и емотивно противљење.

До самог краја другог мандата Коштуничине владе, постојале су оштре поделе о томе да ли да се тражи коначни улазак у чланство НАТО и/или у Програм ПЗМ. Иако је Војска тражила чвршће везе са НАТО, а поготово са САД, српске политичке елите снажно су се томе супротставиле због питања Косова. Парадоксално јесте да је Србија 2007, развила веома интензивну и разноврсну сарадњу у војној сфери са САД, док је Влада Србије (и већина у српском парламенту) била оријентисана ка Истоку, што се могло видети из њене изражене антизападне и антинатовске реторике и отвореног нагињања ка Русији. Због поменуте ситуације, постоји основана претња да наставак реформи Војске буде заустављен.

У том погледу требало би да Србија учи од Хрватске.²⁷ Док су у току преговори о приступању НАТО, Хрватска спознаје колико су далеко током последњих година еволуирали споразуми о придруживању и институционалне структуре CFSP/ESDP. Она усклађује своју стратегију националне безбедности са стратегијом европске безбедности, подржавајући политику и ставове ЕУ и понудила је назнаке свог могућег доприноса стратешком документу –

²⁶ Министар Шутановац је изјавио: „Ако Србија треба да све своје суседе сматра непријатељима, онда би она морала да употреби знатан део БДП за опремање својих оружаних снага и да ангажује своје трупе. Нажалост, војна неутралност нас кошта више, али ако погледамо Аустрију, која се налази у средини Европе и такође је неутрална, а ипак успева да у потпуности искористи бенефиције које пружа ПЗМ, не видим никакав разлог зашто и ми не бисмо учинили то исто.“ Интервју министра одбране Републике Србије у дневном листу *Блиц*, Београд, 6. Август 2008. године.

²⁷ Хрватска се више од деценије припрема за чланство у ЕУ. Почела је са потписивањем SAA (2001), затим пријавом за чланство у ЕУ (2003) и коначно започињањем разговора о придруживању (2005).

Војне способности и главни цивилни циљ ЕУ у 2008 (*EU Military Capabilities and Civilian Headline Goal 2008*). Такође, она нуди логистичку подршку Операцији *Althea*. Своју кључну предност, тј. „додатну вредност“ за спољну политику ЕУ Хрватска види у томе – *шта* она може да понуди осталом делу западног Балкана, где активно развија билатералну и мултилатералну регионалну сарадњу. За Хрватску као кандидата за ЕУ, ESDP је представљао „застрашујућу нову област“, како је то неки говорник рекао. Процес скрининга био је веома поучан, те се Влада сада налази у интензивном процесу проучавања о механизмима и способностима које је потребно развити и значају координације рада разних министарстава, ван домена самог Министарства одбране. Обука за ESDP и међународне мисије су у току, а учешће у њима сматра се виталним доприносом реформи сектора безбедности и регионалној сарадњи.

Као и у другим балканским земљама, интеграција у Европску унију дефинисани је државни циљ за Србију. С обзиром на то, биће потребно задовољити политичке критеријуме ЕУ, али и јасну концепцију стратегије националне безбедности.

Будући да је Србија већ преузела много обавеза од ESDP и НАТО, њено политичко руководство још оклева да дефинише главне стратешке циљеве, наизглед профитирајући од привида оживљавања хладног рата и покушавајући да постигне нагодбе са обе стране, очито неуспешно. С времена на време, током последњих осам година Србија је преиспитивала своју сарадњу са НАТО доводећи у озбиљну сумњу више њене идеолошке, него практичне импликације као последицу властите унутрашње политичке борбе. У том погледу било је померања политичких ставова, док је Војска остављена да у тишини обавља свој задатак у складу са Програмом ПЗМ. Драгоцено време, ресурси, ентузијазам и посвећеност протраћени су од октобра 2000, а сву кривицу за то сноси српска политичка елита. У пракси, „две Србије“ опет бирају између евроатлантских и пансловенских интеграција, као да евроатлантске интеграције имају за Србију било какву одрживу алтернативу. И опет, Србија је пред важним раскршћем на путу свог развоја. Илузије о лажном суверенитету и самодовољности су потрошене, али српски националисти још упућују опасне политичке поруке, које разводњавају већинско опредељење становништва Србије за европске интеграције. Одлучност српских националиста јесте разумљива. Евроинтеграција за њих, у потпуности, значи губитак положаја и потискивање на маргине политичког процеса. Они могу да се осећају главним само у полузатвореној Србији која живи према националистичком слогану и изолује се од Европе. Последња тачка на крају ове линије размишљања мора да буде само још једна политичка инволуција, која клизи назад у пансловенску визију српства, парадигму коју традиционално подржавају националистички, популистички и радикални политички блок. Зато је за Србију опредељење за ESDP толико важно у једном апсолутно критичном моменту развоја односа Русије са Западом.

За Србију евроинтеграције према условима CFSP, доносе додатну безбедност, истакнутију улогу на међународној сцени, бољу дипломатску и конзуларну заштиту њених грађана у трећим земљама, а изнад свега могућност да са другим земљама чланицама ЕУ седи за „столом за доношење одлука“, дајући допринос ефикаснијим одговорима на изазове спољњег света. Могли бисмо рећи да би за српске националне интересе у већини случајева било боље да се „говори једним гласом“ са другим земљама чланицама ЕУ, него да остане „појединачни глас“ на међународној сцени. И на крају, али не и најмање важно, истакнуто место које *концепција људске безбедности* има у CFSP даје Србији додатни аргумент за давање предности ESDP, а не било којем другом безбедносном или војном савезу.²⁸

У противном, Србија ће бити изложена на милост и немилост *реал-политике* великих сила која се тренутно контекстуализује преобликовањем интересних сфера великих сила и оптерећена је „хладноратовским размишљањем“. Ако политичка воља српских владајућих елита за европске интеграције остане и даље амбивалентна и/или неодлучна, делом због трауматичне националне историје и ако Србија буде и даље седела на две столице, то би Србију претворило у инструмент политике великих сила (за које се, из разних разлога, у српској популацији сматра да пате од недостатка кредибилитета), при чему ниједна од њих нема нарочити интерес да помогне консолидацију српског друштва уместо што играју на карту њене поделе и тако доприносе процесу слабљења државе.

Ратом у Грузији Руси су добили мило за драго, за Косово и, што је још важније, поново су се наметнули као велика сила. Питање Косова помогло је Русији да једним ударцем постигне две ствари: да заштити своју утицајну сферу не само на Балкану, него и на својој периферији (ратом у Грузији и накнадним проглашењем независности две њене области, Јужне Осетије и Абхазије) и да покаже колико чврсто стоји, у погледу очувања националних граница када се ради о њеним интересима. Дакле, Косово представља са-

²⁸ Године 2003, објављен је још један важан документ који се односи на стратегију безбедности ЕУ: *A Human Security Doctrine for Europe (Доктрина људске безбедности за Европу)*. Иако није укључена у *Стратегију европске безбедности (European Security Strategy)* изричито као термин *human security (људска безбедност)*, та стратегија је заиста идентификовала опасности које могу да настану због лошег система власти, као на пример, корупција, злоупотреба моћи, слабе институције и недостатак одговорности. Наведена стратегија указала је на доктрину људске безбедности када је тврдила, да би „условљеност и циљне трговинске мере“ у трговинској политици и политици развоја ЕУ требало да буду *појачане* како би допринеле бољем систему власти преко програма ЕУ за помоћ у развоју. По европским условима, концепт људске безбедности резимиран је у реченици: то је „слобода за појединце од основних несигурности изазваних кршењем људских права“. Поборници доктрине људске безбедности за Европу разматрали су ту дефиницију, углавном, у погледу три основа: *моралном основу, правном основу и основу просвећених властитих интереса*. Cf. Barcelona Report (2004), *A Human Security Doctrine for Europe: The Barcelona Report of the Study Group on European Security Capabilities*, London, p. 5, 9–10.

мо смоквин лист за њихово прекинуто присуство на Балкану након рушења Берлинског зида. Они сада не само да компензују то што су претходно пропустили да буду део мировне операције или део система одлучивања о Косову, него су, штавише, намећући поново свој утицај на Балкану и покушавајући да смање утицај НАТО у некадашњој Заједници независних држава (C/S), дали одговор на експанзију НАТО и дуготрајно искључивање Русије из процеса одлучивања. Тај закључак не представља ништа ново, осим ако то, с једне стране, није доказ да је руско руководство спремно за погоршање односа са НАТО и рачуна са подељеном реакцијом Старе Европе. С друге стране, да ли би то значило да ће Косово бити ближе Србији или чак да ће се вратити статус *quo ante*? Свакако, одговор би био негативан.

Међутим, то у ствари значи да ће амбиција Русије да подржи политику Србије према Косову даље дестабилизувати Србију. Поред тога, не само да би ПзМ било угрожено, заједно са великим напорима и енергијом које Министарство одбране улаже да задовољи тражене и професионалне критеријуме за приступање Програму, већ би и све оне године и енергија који су посвећени процесу приступања Србије том програму били изгубљени. То обухвата и све српске подсистеме националне безбедности – војску, полицију, обавештајне службе, који су били интензивно ангажовани у систему безбедности заснованом на евроатлантским професионалним стандардима. Не узимајући у обзир и друге велике државне системе (као што су судство, образовање и тако даље), који су такође усклађени према стандардима ЕУ уз знатне напоре и тензије. Према томе, тај целокупни проблем требало би посматрати у широј перспективи недавне историје ангажовања НАТО чија су сукцесивна проширења увек била везана за испуњавање демократских предуслова код кандидата за чланство, док је техничка помоћ која је обезбеђивана према Програму ПзМ и другим програмима, била све више усмерена на реформу цивилно-војних односа. Таква тенденција била је, у сваком случају, корисна за политичку културу Србије и њену даљу демократизацију у складу са глобалним либералним пројектом – са западним принципима о одговорној власти, фер изборима и владавини закона и слично.

Сада када је Косово једнострано прогласило независност припремљен је терен за нове тензије између Русије и Запада и могућу нестабилност на Балкану. У суочењу са обновљеном неизвесношћу на Балкану, од велике помоћи био би заједнички трансатлантски став о том питању, зато што према Резолуцији 1244 Уједињених нација НАТО и даље поступа као заштитна сила за Косово, на којем тренутно има више од 16.000 војника из 37 земаља. У том погледу важно је да ЕУ сматра Косово својом утицајном сфером, а чак и пре проглашења независности Европљани су оформили административно тело за управљање Косовом. Европљани су, преко Европске уније, микроуправљањем одредили датум проглашења независности. Још од

1999, НАТО је на Косову. Ако се ситуација размотри из те перспективе, намеће се закључак да Влада Србије може да бира или да се реформише на прави начин или да изгуби сарадњу са ЕУ и Сједињеним Државама. Предност таквог приступа јесте у томе да Србија схвати која је њена улога као спољњег актера с обзиром на ESDP. А каква би то улога уопште и могла да буде када у овом моменту НАТО има више од 200.000 војника у суседним земљама, да и не помињемо опрему коју поседују. Да будемо конкретнији, у НАТО су – пет милиона Хрвата, Словенија, седам милиона Албанаца, Мађарска и Румунија. Према томе, НАТО већ контролише Балкан. Србија има много разлога да подржи ESDP, као истинског партнера за своју „безбеднију европску будућност“.

ИНФОРМАЦИЈА КАО КЉУЧНИ РЕСУРС: УТИЦАЈ РЕВОЛУЦИЈЕ У ВОЈНИМ ПОСЛОВИМА И МРЕЖНОЦЕНТРИЧНИХ ОПЕРАЦИЈА НА ТРАНСФОРМАЦИЈУ НЕМАЧКИХ ОРУЖАНИХ СНАГА*

Др Забине Колмер**

У тексту се анализира утицај *Револуције у војним пословима* на трансформацију оружаних снага Западних земаља, са посебним освртом на трансформацију немачких оружаних снага. Након дефинисања појма, следи кратак историјски опис који ће додатно да разјасни то, како се концепт рата мењао и развијао под утицајем *Револуције у војним пословима* и *Мрежноцентричног ратовања*. Дискусија се углавном базира на искуствима америчке војске у најновијем походу у Ираку. Надаље, у тексту се анализира тренутно стање процеса трансформације немачких оружаних снага, степен имплементације новог Бундесверовог *Концепта за мрежноцентричне операције* и резултати анкете са студентима – официрима на тему *Револуција у војним пословима* и трансформација.

Текст је превод изворног текста публикованог фебруара 2007, у Occasional Paper Series No 8, у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

Кључне речи: *револуција, војни послови, мрежноцентрично ратовање, Бундесвер, Немачка, САД.*

Безбедност, рат и технологија

Информациона технологија је последњих година имала огроман утицај на модернизацију и трансформацију оружаних снага у Западним друштвима. Ради достизања квалитативно новог, вишег нивоа прецизно-

* Са енглеског језика текст превела Наташа Глишић.

** Ауторка је запослена у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

сти и веће брзине у извођењу војних операција, на почетку деведесетих година прошлог века многи сегменти оружаних снага САД су посебно опремљени модерном технологијом, која је базирана на мрежама. *Револуција у војним пословима* (РВП) и њена имплементација у доктрину *Мрежноцентричног ратовања* (МЦР), постали су нови војностратешки модели за оружане снаге САД. Заједно са процесом редефинисања политике безбедности, у складу са новим стањем ризика и претњи након завршетка Хладног рата, такав развој ситуације представља главну покретачку снагу за трансформацију оружаних снага западноевропских земаља. Стога, дискусија о тој теми мора да започне упозорењем с обзиром на промене и досадашњи развој, који су много сложенији него што се то можда чини на први поглед. Жеља да се разлочи за трансформацију оружаних снага припишу искључиво технолошким иновацијама и технодетерминизму јесте једнодимензионална и далеко је од истине. Поред технолошких фактора, *Револуција у војним пословима* обухвата и много других фактора као што су: политика безбедности, војна стратегија и друштвено-политичке одлуке, од којих сваки фактор, у тандему са новим технологијама, има веома јак утицај. Због тога, непотпуна су објашњења која као разлог за промене у оружаним снагама земаља Западне Европе виде искључиво у великом и брзом технолошком напретку. Уместо тога, чини се да је технолошки развој уткан у готово све политичке, друштвене и стратегијске промене и одлуке. Стога, на основу анализе утицаја РВП на трансформацију оружаних снага може се сматрати да само онај рад доприноси науци који узима у обзир све узроке утицаја и његове последице.

Нови фактори политике безбедности, појава нових чинилаца на светској сцени и све већа асиметрија снага чине позадину савремених оружаних сукоба. Данас су проблеми слабих и нестабилних држава, вакуума моћи услед промене режима, сиромаштва и лоших изгледа за будућност у сенци глобализације, заменили некадашњу главну претњу светском миру – блоковску конфронтацију и страх од нуклеарног рата и сигурног обостраног уништења. Велики број фактора – од герилских и партизанских група, одметнутих племенских вођа, пирата и препродаваца оружја све до мафијашких и терористичких група и корумпираних државних службеника – доприноси дестабилизацији многих региона у свету. Информациона технологија као кључни аспект глобализације игра веома важну улогу претварајући, у модерном рату, информацију у све важнији и кључни ресурс. То је место где концепти информационог ратовања и мрежноцентричних операција, развијени у домену РВП, „улазе у игру“ и имају велики учинак.

У овом есеју је у општим цртама приказана анализа утицаја *Револуције у војним пословима* на трансформацију оружаних снага Западных земаља, с посебним освртом на ситуацију у немачким оружаним снагама. Карактери-

стике РВП најбоље могу да се схвате ако се сагледа њихово порекло. Након дефиниције термина, следи кратак историјски опис који додатно објашњава како се концепт рата мењао и развијао под утицајем РВП и МЦР. Дискусија се, углавном, заснива на искуствима америчке војске у најновијем походу у Ираку. У даљем тексту, анализирано је тренутно стање у процесу трансформације немачких оружаних снага, степен имплементације новог Бундесверовог *Концепта за мрежноцентричне операције* (МЦО), и представљени су резултати анкете обављене са студентима – официрима (командно-штабни и генералштабни ниво усавршавања, примедба уредника) на тему РВП и трансформација.

Различити ниво пажње који је посвећен питању РВП у САД и Европи, као и различита брзина његове имплементације довели су до озбиљних упозорења о великом трансатлантском технолошком јазу и све већим проблемима на пољу интероперабилности у мултинационалним операцијама. С тим у вези, уследиће расправа о природи и величини јаза који се отвара између америчких и европских оружаних снага, након чега ће се изложити процена и анализа како могућности, тако и ризика које доноси РВП у амбијенту измењене глобалне безбедносне ситуације.

Настанак РВП: позадина и дефиниција појма

Појам *Револуција у војним пословима* односи се на теорије о будућности ратовања и доводи се често у везу са предлозима за технолошке и организационе промене у оружаним снагама. Концепт је настао у САД почетком деведесетих година прошлог века и сматра се као најзначајнија иновација у конвенционалном ратовању (*Müller/Schörning, 2001*). У средишту пажње налази се питање коришћења информатичке и комуникационих технологија за потребе оружаних снага, као и уверење да ће то омогућити радикално другачији и квалитативно супериорнији облик ратовања.

На основу анализе о измењеној оријентацији америчке политике одбране коју су седамдесетих година прошлог века спровели совјетски академици и војни стратези, након рата у Вијетнаму, дошло се до закључка да ће увођење система наоружања високе технологије у оперативну употребу – на пример, крстарећих ракета и стелт технологије, довести Запад у квалитативно супериорнију позицију у односу на државе чланице Варшавског уговора. Стога је, тадашњи начелник Генералштаба Црвене армије, маршал Николај Огарков (1982), говорио о „војно-технолошкој револуцији“ (ВТР) унутар америчке војске, коју совјетске оружане снаге неће бити у стању да достигну за период од једне или две генерације (*Erger, 2005:2*). Идеју о револуционарним променама прихватила је стратешка заједница САД када је

покренула дискусију о даљим правцима развоја оружаних снага које су потребне САД. Операција Пустинска олуја (1991), сматра се почетком у расправама о РВП, која је заменила дотадашњи термин ВТР (*Biddle*, 1998; *Stern*, 1999; *Erger*, 2005). Током рата у Заливу 1991. године, америчка војска је против ирачке војске, углавном опремљене совјетским наоружањем, први пут користила прецизно навођену муницију (*PGM*)¹ и навигацију уз помоћ сателита (*GPS*).² Сама операција је представљала велики успех према свим војним стандардима, имајући у виду да је рат био веома брзо добијен уз минималне губитке на америчкој страни, тј. савезничкој страни. Карактеристике тог типа ратовања веома брзо постале су евидентне, наиме то је био концепт тзв. „чистог рата“, у којем се избегавају непотребни губици. „Успех Пустинске олује трансформисао је и очекивања о томе шта је то могуће постићи војним средствима. Сада, када је Хладни рат завршен, рат – уколико је неко у стању да га води и добије на начин као што је то учињено у Ираку – још једном, показао се као корисно средство у политици. Пошто су замућене слике прецизног бомбардовања доминирале телевизијским екранима уз снажну војну цензуру у погледу извештавања о рату, изгледало је да се ради о чистом рату, уз понеки проблем техничке природе који треба да се реши. Политичари и војно руководство препознали су потенцијале те врсте рата“ (*Erger*, 2005:2). Избегавање губитака, који би могли да доведу до нежељене промене у расположењу јавног мњења, а на тај начин и до губитка легитимитета за даљи наставак војних операција, постао је основни циљ у времену заокрета ка „постхеројском друштву“, друштву које је све мање спремно да прихвати жртве – тако да су РВП многи видели као неку врсту лека.

Канцеларија за процену мреже у САД, (*Office of Net Assessment – ONA*) с Ендру Маршалом (*Andrew W. Marshall*), њеним директором на челу, успоставили су потпуну контролу у расправама о РВП током времена које је уследило. Рат у Заливу (1991), показао је да на оперативном нивоу већ постоје прилази за револуционарно нови облик ратовања. Међутим, заговорници те стратегије, као што је Ендру Крепиневиц (*Andrew Krepinevitch*), сматрају да би њу требало допунити организационим реформама у војсци (*Krepinevitch*, 1994). Операција „Савезничка сила“ на Косову 1999, коначно је међународној јавности укратко приказала како би у будућности могли изгледати *high-tech* ратови (ратови са пресудним утицајем високе технологије, примедба уредника). Његове основне карактеристике биле су „хируршке“ интервенције и прецизно циљани удари. У почетку, немачки коментатори били су скептични и опрезни у вези с ефектима РВП на начин ратовања: „Традиционална борба супротстављених армија која подразумева директну

¹ *PGM (Precision Guided Munitions)* – Муниција са прецизним навођењем.

² *GPS (Global Positioning System)* – Систем за глобално позиционирање.

опасност по живот замењена је борбом чији је циљ уништење или неутрализација веома удаљеног, па стога и невидљивог, противника и његове инфраструктуре. У ратовима будућности, постмодерни војник биће попут процесора података у персоналном рачунару, који ће снимати, прослеђивати и обрађивати дигитализоване сигнале, омогућавајући да се борбена мисија изведе на квазичисти начин, употребом прецизног оружја и високог нивоа информација, чиме се смрт елиминише из једначине“ (*Stockfish*, 2000:9). Гласноговорник НАТО Џејми Шеј (*Jamie Shea*) популаризовао је озлоглашени термин „колатерална штета“ (језички коректнији превод изворне синтагме јесте *узгредна штета*, примедба уредника) у својим свакодневним конференцијама за штампу, а који је уско везан са важним питањем – број жртава. Избор терминологије као и идеализована обећања РВП изазвали су велику полемику у европском јавном мњењу према тим питањима политике безбедности, које је постајало све више критично.

Џон Арквила (*John Arquilla*) и Дејвид Ронфелд (*David Ronfeld*), заговорници информатичког ратовања и сајбер рата, могу се, у ширем смислу, сврстати у водећу интелектуалну снагу која стоји иза концепта мрежноцентричних операција. Њихов популарни чланак под називом „Сајбер рат долази!“ већ је 1993, предвидео појаву нових облика сукоба у којима би главну улогу имала напредна технологија. Ту врсту ратовања називали су „сајбер рат“, и указали су на то да идеја „електронског бојишта“ не пружа потпуну слику о новим облицима сукоба. Уместо тога, они истичу да се сајбер рат, пре свега, односи на стратешку контролу информација за време рата. Већ у то време аутори су упозоравали да је америчкој војсци потребно свеобухватно реструктурирање (*Arquilla/Ronfeld*, 1998). У једном интервјуу из 2001, Џон Арквила је потврдио, поново, своју теорију: „Оно што смо схватили пре десет година јесте да уколико можете да контролишете ток информација, тада противничка војска неће моћи да функционише. (...) Технике сајбер рата промениће војне операције у 21. веку, на исти начин као што је авион, готово тренутно, променио начин ратовања и на копну и на мору на самом почетку Другог светског рата. (...) Мислим да је то велики проблем за нашу војску, уколико и даље не будемо вољни да реформишемо и реорганизујемо нашу војску у складу са развојем информационих технологија“ (*Arquilla*, 2001). Сајбер ратовање подразумева конфликт са „оружјем“ у виртуелном домену, где оружја постају алати информационе технологије. Циљ сајбер рата јесте да онемогући рачунарске системе противника, на начин да они више не буду у стању да обављају своје наменске задатке. Због тога, критична инфраструктура противника представља главну мету напада у сајбер ратовању.³ Иако је за време рата против Србије 1999, сценарио за циљано

³ Документ под називом „План реализације информационе операције“ (*Information Operation Roadmap*), који је потписао државни секретар за одбрану Доналд Рамсфелд ко-

уништавање брана, нуклеарних постројења и електрана већ био испланиран, он никада није реализован, с обзиром на несигурности које су се јавиле на пољу међународног права и процене правног одсека Пентагона да одређени поступци у сајбер рату нису у складу са одредбама међународног хуманитарног права и ратног права. Уместо тога, донета је одлука да се употребом конвенционалних убојних средстава парализује српска инфраструктура (Zsat, 2005).

Други проблем, према Брусу Берковицу (*Bruce Berkowitz*), био је тај што су инструменти сајбер ратовања, иако развијени унутар групе официра нижих чиновна војске САД, били исувише нови и компликовани за највише војне руководиоце, који су уместо тога били више склони да се ослоне на традиционалне начине и методе ратовања. „Ваздухопловство, копнена војска и морнарица, овако, имали су много начина да заваарају, ометају и онемогуће рад радарских мрежа и тако омогуће да бомбардер безбедно дође до свог циља. Ти састави поседовали су и психолошки ратни материјал посебно осмишљен да наведе припаднике српског ратног ваздухопловства или копнене војске да пожеље да се врате кући „својој мами у Нови Сад“. Али нико од оних који су носили униформу није размишљао о акцији која би на уверљив начин учинила нешто што би власника фабрике челика у Смедереву забринуло да би могао да изгуби своју прикривену имовину у Никозији“ (*Berkowitz*, 2003:150).

Јануара 2001, идеја о РВП доспела је до највишег нивоа америчког политичког система када је Џорџ Буш млађи положио заклетву као 43. председник САД. Након преузимања функције, Буш је наложио израду детаљне анализе стања америчке војске. Агресивни реформисти и чврсти заговорници РВП стигли су у Пентагон у лику Доналда Рамсфелда (*Donald Rumsfeld*) и Пола Волфовица (*Paul Wolfowitz*) и одмах започели далекосежну трансформацију америчких оружаних снага. У октобру 2001, Артур Цебровски (*Arthur Cebrowski*), пензионисани морнарички вицеадмирал, постављен је на место првог директора Канцеларије Пентагона за трансформацију оружаних снага и од тада он преузима главну улогу у процесу трансформације војничког начина размишљања о борбеној готовости и потребама војске САД у будућности. Стратегијска документа Министарства одбране из 2001, отишла су толико далеко да је у њима изједначен кључни појам „трансформације“ са развојем и имплементацијом профила борбене снаге, која преноси револуционарне или асиметричне предности на одређене јединице, насупрот једноставној „модернизацији“, чији је циљ

начно је објављен у октобру 2003. године. Документ систематски обрађује проблематику „ратовања информацијама“ и „електронског рата“ у веома широком спектру који се креће од психолошких операција до напада на противничке рачунарске мреже, на начин на који су то Џон Арвила и Дејвид Ронфелд заговарали. Национални војностратегички план за победу у рату против тероризма, који је објављен 1. фебруара 2006, такође наглашава значај употребе информационих операција у војне сврхе.

да одржи и унапреди постојећу борбену снагу (DoD, 2001). Започете реформе у америчкој војсци нису биле ограничене само на технолошка побољшања или унапређења борбене готовости, него су подразумевале и драматичне, револуционарне промене у структури и организацији оружаних снага. Идентификована су три нивоа ратовања и то: физички ниво (у којем се реализују оперативне активности попут борбених дејстава, маневара и одбране); когнитивни ниво (који подразумева процесе препознавања, процене и разумевања ситуације заједно са командовањем и моралом јединица) и информациони ниво (у последње време преузима водећу улогу). Информациони ниво заузима посебно место у РВП због претпоставке да он има веома велики утицај на борбену снагу једне војске. Према томе, супериорност на том нивоу могла би да надокнади инфериорност на физичком нивоу (Plogmann, 2005:39–41). Савремена информационо-технолошка технологија тако представља најважнији, кључни аспект у борби за достизање апсолутне превласти на пољу информација.

Неки од потенцијала које омогућава РВП коришћени су за време америчког похода у Авганистану 2001. године. На тешком и неприступачном терену Хинду Куша (*Hindu Kush*), коришћена су прецизна оружја, мрежноцентрично командовање уз сателитску подршку, извиђање беспилотним летелицама типа *Predator* (категорија летилица UAV⁴) у комбинацији са малим бројем добро обучених и флексибилних специјалних јединица. Заправо, већину копнених јединица чинили су борци локалне Северне алијансе. Такав развој ситуације представљао је низак ниво ризика за америчке трупе и резултирао је само једном америчком жртвом у Авганистану крајем новембра 2001. године⁵ (Erger, 2005:3).

Главни документ који у основним цртама описује нову стратегију америчке војске која се базира на концепту РВП, има назив „Заједничка визија 2020“ (*Joint Vision 2020*) и представља допуњену верзију документа „Заједничка визија 2010“ (*Joint Vision 2010*) из 1996. године (Shalikhshvili, 1996; Sheldon, 2000). Тај документ описује сва главна настојања која су учињена да би се трансформисале оружане снаге САД. У уводу је дефинисан циљ: надмоћ САД у свету треба да буде осигурана уз помоћ оружаних снага које ће до 2020, бити брже, убојитије и прецизније, него што су то данас. Да би се постигао тај циљ, неопходно је остварити напредак у интегрисању наменских оспособљености унутар свих видова оружаних снага. С тим у вези, наглашено је питање „здружености“ у оружаним снагама: „Да бисмо до 2020. изградили најефикаснију војску, морамо у потпуности да будемо здружени: интелектуално, оперативно, доктринарно и технички“ (Sheldon, 2000:2). „Доминација у целокупном спектру борбених дејстава“ идентификована је

⁴ UAV (*Unmanned Aerial Vehicle*) – беспилотна летилица.

⁵ Једини Американац који је изгубио живот био је агент ЦИА, који је убијен током побуне у затвору у Мазари Шарифу.

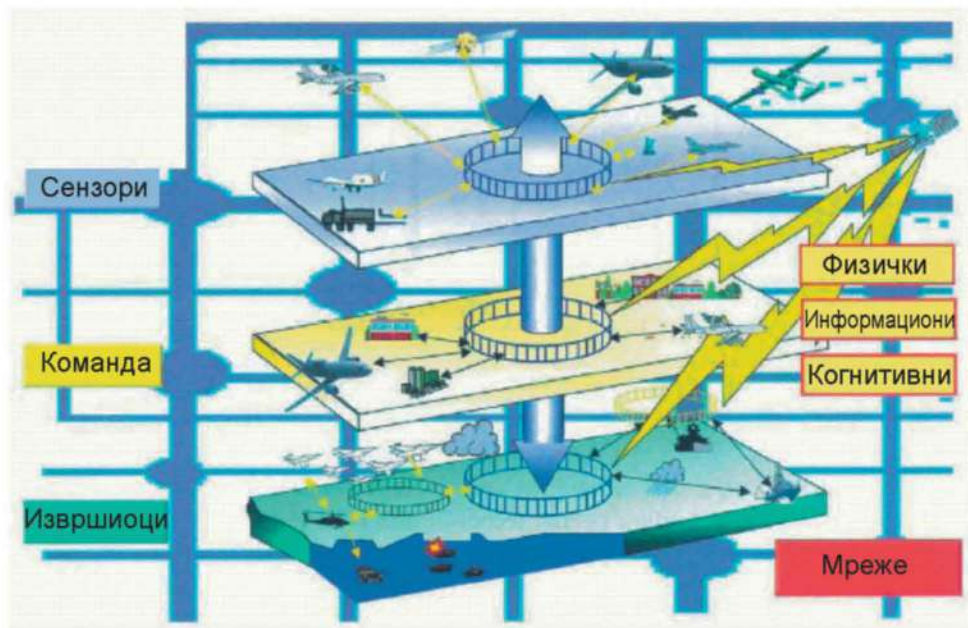
као главни циљ војске САД, која жели да буде супериорна у целокупном спектру оружаних сукоба – почевши од ратова великог интензитета, регионалних конфликта, до пружања хуманитарне помоћи цивилним властима и становништву у случају природних непогода.

Честа употреба термина као што су „информација“ и „информациона технологија“ у том документу илуструје значај који им се указује с обзиром на остале факторе када се говори о осигурању супериорности војске САД. „Информациона супериорност“, која се не своди само на прикупљање и анализу података, треба да се комбинује са способношћу брзог достизања „супериорности у одлучивању“.⁶ У ту сврху, обимни ресурси тајне службе треба да се користе заједно са праћењем и извиђањем ради стварања глобалне информационе мреже (*global information grid – GIG*), тј. мрежног окружења које се базира на информационим технологијама. Здружени генералштаб који је објавио концепт „Заједничка визија 2020“, предочава да се она састоји од мреже која би била оперативна широм света, са великом техничком базом и бројним експертима који би били на располагању за свакодневну анализу и интерпретацију велике количине података, а не само у случају рата (*Sheldon, 2000:12*). „Заједничка визија“ наводи следеће оперативне концепте и то: доминантни маневар, прецизна ватрена дејства, усредсређену логистику, потпуну борбену заштиту, информационе операције и здружену команду и контролу. Такође, „Заједничка визија 2020“ садржи информације о питањима интероперабилности и мултинационалним операцијама (*Sheldon, 2000; Theile, 1999*). Следеће поглавље пружа даља објашњења о средишњем значају који има информациона технологија у постизању поменутих циљева, која у комбинацији са интелектуалним иновацијама, треба да доведе до жељених промена у доктрини и организацији оружаних снага.

Уопште узевши, „Заједничка визија 2020“, као и документ који му је претходио веома су апстрактни стратешки документи, који у основним цртама описују целокупно планирање у оружаним снагама САД без залажења у техничке и организационе детаље. Тај концепт је обухваћен термином „Мрежноцентрично ратовање“ (МЦР), који се појавио крајем деведесетих година прошлог века и од тада у војсци има статус који се може упоредити са термином „е-бизнис“ (електронско пословање, примедба уредника) у индустрији (*Plogmann, 2005:48*). Од тада, МЦР је постало главно обележје *Револуције у војним пословима*. Умрежавање свих ентитета унутар једне оперативне зоне захтева превазилажење постојећих ограничења заснованих

⁶ То умногоме подсећа на *OODA* петљу (*Observe, Orient, Decide and Act*), концепт који је развио пуковник Џон Бојд (*John Boyd*), амерички стратег и војни пилот, у којем се тврди да је за успех у сукобу од кључног значаја функционисање унутар процеса одлучивања код противника, као и то да се противник предупреди у покушају да правовремено и ефикасно реагује.

на домету, и, истовремено, повећава брзину реаговања и прецизност. У МЦП разликују се три нивоа у мрежи (Alberts et al, 2000) и то: сензори, команда и извршиоци. Следећи дијаграм илуструје интеракцију та три нивоа:

Три нивоа мрежноцентричних операција (Wellbrink, 2005:21)

Сензори су уређаји и технологија за прикупљање информација. Одлуке о даљим поступцима доносе се на нивоу одлучивања (односно командовања), који ће, покренути ниво (борбених) система (односно извршиоце), тамо где је то потребно. Одлучујући елемент у том контексту јесте могућност да се домет и брзина, уз помоћ информационе технологије, могу значајно повећати. Од једнаке важности јесте и непосредно умрежавање информационог нивоа са физичким и когнитивним нивоима. Идеални сценарио био би онај који би резултирао у самосинхронизацији, где би се сви ентитети стопили у један ентитет који би колективно функционисао. Следећа карактеристика је да свака борбена платформа има корист од широке слике бојишта која пружа далеко више података, него што би оне саме биле у стању да прикупе. Та слика настаје стапањем података добијених од свих расположивих сензора (Wellbrink, 2005). На који начин се идеали МЦП спроводе у пракси? Какав ефекат они имају на ратовање? Од 2003. године САД и њени савезници воде рат на територији Ирака у операцији „Слобода за Ирачане“ и то се, са становишта војних посматрача, сматра првим тестом опсежне примене МЦП.

Нови рат? Утицај РВП на вођење рата

Елементи МЦР први пут су имали своју широку примену у војној офанзиви коју су САД и њени савезници извели током 2003. године за време рата у Ираку. Заговорници МЦР били су задивљени: „Закорачили смо у нови облик ратовања“ (Graefe, 2005:1). Војна команда (у овом случају Централна команда ОС САД – CENTCOM) била је повезана готово са свим јединицама америчких оружаних снага на терену путем директних линкова (e-mail, видео конференције). Радарски подаци су у реалном времену слати бродовима, авионима, тенковима и другим борбеним јединицама, а већина њих била је опремљена идентификатором пријатељ – противник како би се командантима омогућило да имају тачан преглед ситуације. Подаци о задацима, мапе, сателитски снимци, видео снимци претходних задатака и ажурирани подаци о залихама, наоружању и стању уређаја и возила били су доступни путем Интранета (Fitschen, 2005).

Једна врста „рата без фронта“ вођена је као део стратегије „маневарског ратовања“, која подразумева коришћење расположивог простора за изненадне маневре и могућност маневрисања. Осим тога, умрежавањем свих учесника добијена је велика слобода акције која је омогућила велику флексибилност на свим нивоима командовања (Fitschen, 2005:89).

Брзина операција веома се повећала, превасходно због бржег приступа информацијама. То није омогућио само ваздухопловни систем за рано упозоравање AWACS,⁷ већ, такође, и земаљски систем за рано упозоравање JSTARS,⁸ чији је рад у потпуности независан од временских услова, и беспилотне летелице типа *Global Hawk* и *Predator*, као и мини беспилотне летелице (Fitschen, 2005:90). За реализацију задатака стратегијског извиђања коришћен је извесни број беспилотних летелица различитог домета. Неки посматрачи говоре о „виртуелизацији рата“ и као пример наводе беспилотну летелицу типа *Global Hawk* опремљену разним сензорима и SAR⁹ радаром која је готово неприметна са земље и извршава задатке извиђања са висине од двадесет километара. Наведени извиђачки системи имају изузетно добру резолуцију и омогућавају да се објекат величине фудбалске лопте може препознати са висине од десет километара. Тај систем је обезбедио половину од укупног броја координата о ирачким ваздухопловним снагама и велики број координата ирачких јединица копнене војске. Те активности спадају у „сензорски“ домен концепта МЦР.

Значајне иновације су такође постигнуте у тзв. „командном“ домену, односно домену „одлучивања“. Сателитски комуникациони систем DSCS¹⁰ омогућио је коришћење заштићених линкова за комуникацију на стратегиј-

⁷ AWACS – Airborne Warning and Control System.

⁸ JSTARS – Joint Surveillance Targeting Attack Radar System.

⁹ SAR – Synthetic Aperture Radar.

¹⁰ DSCS – Defense Satellite Communication System.

ском нивоу. Беспилотне летелице *Global Hawk* и крстареће ракете навођене су помоћу система *MILSTAR*. Осим тога, већина америчких јединица на терену била је опремљена *GPS* системима, а коришћени су и сателитски телефони типа *IRIDIUM*. Иако су дигиталне технологије омогућиле бржу обраду података, откривени су и извесни недостаци. Различита опремљеност јединица на терену довела је до проблема у комуникацији и рањивости у инцидентима у којима је отворана ватра на пријатељске и савезничке снаге. Поред тога, сви комуникациони системи нису имали могућност да се успешно носе са великом брзином операција (*Fitschen, 2005:91*). Тако, комплетан систем *C4ISRT*¹¹ (командовање, контрола, комуникације, рачунари, прикупљање информација, осматрање, извиђање и одабир циља) и даље остаје најслабија тачка МЦР концепта.

С тим у вези, трендови у домену „извршилаца“ тј. система наоружања који су већ почели да се називају у рату у Заливу 1991, а потом и у рату на Косову 1999, ишли су у правцу повећања броја прецизног оружја великог домета и употребе лаких јединица уз подршку јединица за специјалне намене. Прецизна муниција (бомбе, ракете, ...) навођена је до мета помоћу ласера, инфрацрвених или сателитских сигнала на које не утичу временске прилике и доба дана. Од приближно 29.000 бачених бомби – 70% њих је било прецизно навођено (*Fitschen, 2005:92*). Импресивни пример великог повећања брзине вођења рата јесте чињеница да је за процес проналажења и неутралисања позиција непријатељевих лансирних рампи пројектиlima ваздух–земља, за што је у операцији Пустинска олуја 1991. било потребно два дана, данас је за то, уз помоћ концепта МЦР потребно два минута (*Plogmann, 2005*). Такође, велики значај имају и специјалне јединице чији је спектар употребе широк и креће се од прикупљања информација, преко координације ваздушних напада до извођења препадних операција. За разлику од формација које су опремљене тешким наоружањем, те јединице се сматрају незамењивим актерима у МЦР (*Schreer, 2003*). Специјалне јединице пешадије су, такође, способне да се ослоне на значајно побољшану опрему у условима МЦР. Нови материјали су омогућили да се развију и уведу у оперативну употребу нове борбене униформе које су и лакше и омогућавају већу слободу кретања од ранијих верзија, а која је истовремено, с обзиром на горњи део тела у потпуности непробојна за муницију. То је омогућено појавом новог течног материјала (*STF*) који се користи у комбинацији са Кевларом. У случају да метак погоди униформу, материјал се претвара у чврсту смесу која спречава да пројектил продре у тело војника (*Johnson, 2004*). Ради даљег унапређења борбених способности војника пешадије, тренутно су у току истраживања о изради нове борбене униформе

¹¹ C4ISRT – Command, Control, Communication, Computers, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance and Targeting.

која би имала могућност да затвори рану у случају да је онај који је носи рањен и да излучује одређену врсту лека, уколико је то потребно или пак да аутоматски формира неку врсту гипса ради имобилизације поломљене ноге¹² (Rögener, 2005).

Међутим, без обзира на позитивне извештаје о повећању ефикасности и ефективности, поједини радови у вези са поукама и извештајима о изведеним дејствима открили су недостатке који су узроковани техничким грешкама, неправилностима и недостацима у опреми (Fitschen, 2005). Такође, расправа заговорника трансформације и традиционалиста у америчкој војсци још није завршена. Док је бивши државни секретар САД за одбрану Доналд Рамсфелд све више подржавао лаке и флексибилне јединице, као на пример нове Страјкер бригаде (*Stryker Brigade*, опремљене оклопним транспортерима на осам точкова), у ратном извештају Треће пешадијске дивизије, поново се наглашава велики значај оклопних јединица које у свом наоружању имају тешке борбене тенкове и оклопне транспортере (*US Army 2003*). Рат у Ираку (2003), показује да рат заснован на МЦР, није само резултат повећаног повезивања свих учесника у мрежи, већ значајно повећава радијус информацијског хоризонта учесника и темпо ратовања. Иако идеје из Заједничке визије и МЦР нису у потпуности имплементирани, посматрачи се ипак слажу да најновији поход у Ираку представља прекретницу у војној историји: „Клаузевиц би био импресиониран открићем да једна војска може да победи три пута бројнијег противника, а да при том претрпи само незнатне губитке. Захваљујући модерним информационим системима, 'магла рата' може да се редукује на мали облак“ (Plogmann, 2005:92).

Бундесвер и РВП

Трансформација немачких оружаних снага

У прошлости је било много реформи у Бундесверу. Од уједињења Немачке и интеграције двеју њених војски само копнена војска прошла је кроз четири процеса структурних реформи. Од 2001, нова оријентација Бундесвера налази се у процесу најдубљих промена од немачког уједињења. По-

¹² Иако ово може звучати као научна фантастика, она је, у ствари, већ тестирана коришћењем нанотехнологије. Амерички Институт за примењену војну нанотехнологију, који је основан 2002. године, тренутно ради на „интелигентној борбеној униформи“ која у себи има интегрисани минијатурни рачунар који би се напајао на тај начин што би користио енергију покрета војника и мерио би биохемијске процесе у телу војника, а, по потреби, лучио одређена хемијска средства која би омогућила војнику да преброди исцрпљеност услед борбених дејстава.

ред снажних потицаја које генеришу нови актери на пољу глобалне политике безбедности, промене које је донела РВП у САД тренутно чине главну покретачку силу која стоји иза трансформације немачких оружаних снага.

Међутим, то није био увек случај. Аналитичари су критиковали Савезну Републику Немачку и њену политику одбране из деведесетих година прошлог века због тога што је или игнорисала значај информационе технологије као главне покретачке силе у позадини трансформације ратовања или ју је, на технофобични начин, негирала као „егзотичну технологију“ која пружа само незнатне предности (Mey, 2000). У свему томе, такође, улогу је имало и константно смањење буџета одбране као неминовност у контексту такозване „дивиденде мира“, након завршетка хладног рата и потиснуло је дебату о набавци наоружања заснованог на новим технологијама. Осим тога, одсуство немачких оружаних снага из РВП приписивало се тадашњем министру одбране Фолкеру Руеу (Volker Rühle), амбициозном политичару коме је недостајала јасна визија, који је у дебатама о смањењу буџета одбране, зарад своје политичке каријере, одабрао пут несупротстављања и незамерања (Lungu, 2004). Једна анализа јавног мњења о питањима политике одбране и безбедности, урађена током деведесетих година прошлог века, открива јасан тренд све већег губитка интересовања за питања оружаних снага. Ставови и мишљења грађана Немачке одражавали су њихове наде за нови почетак који би свима донео дуго жељени економски просперитет и већу политичку стабилност. За остварење тог циља, оружане снаге Немачке – иако „поново уједињене“, у очима многих Немаца имале су секундарну улогу (Collmer, 2002; Bulmahn, 2004). Тај тренд се рефлектовао и на политичке одлуке о будућем развоју Бундесвера. Аналитичари верују да су политичари све до краја деведесетих година прошлог века остали скептични у вези са РВП. Закључци о ситуацији у немачким оружаним снагама (1998) говоре да: „Стратешко информатичко ратовање по целој дубини бојног поља још увек се налази у фази концептуализације“ (Laird/Mey, 1999:86). У то време концепт одбране СР Немачке и даље се држао стриктно територијалне оријентације, а термин „пројекција моћи“, на изненађење многих страних аналитичара, уопште се није користио у званичној литератури Бундесвера (Lungu, 2004:266). Без обзира на учешће у различитим операцијама у иностранству, „позив на буђење“ у Бундесвер стигао је тек са кризом на Косову и ратом НАТО и Србије 1998–1999. године. Ново глобално безбедносно окружење и акутна криза на прагу Европе довела је до закључка да је концепт чисто територијалне одбране постао неодржив.

Смернице политике одбране¹³ (мај 2003) и Концепт Бундесвера¹⁴ (август 2004), коначно су исказале промену тежишта у задацима Бундесвера. Поред

¹³ *Verteidigungspolitische Richtlinien* [Defense Policy Guidelines – VPR].

¹⁴ *Konzeption der Bundeswehr* [Bundeswehr Concept – KdB].

традиционалне одбране територије, у њима се уводи задатак „операције управљања све извеснијим међународним сукобима“ (*Bundeswehr Online*, 2005). Трансформација има за циљ да унапреди оперативне способности у областима које се рангирају од превенције сукоба и управљања кризама све до борбе против тероризма. Сценарији „рата у простору од три стамбена блока“, симболични назив за ситуацију која укључује истовремено вођење оружане борбе у једном „блоку“, операције стабилизације у другом „блоку“ и пружање хуманитарне помоћи у трећем „блоку“, сматрају се врло вероватним и постављају нове изазове, посебно за јединице копнене војске. Међутим, док се амерички концепт усредсређује на елемент „здружености“ видова, Бундесвер се концентрише на концепт који је оријентисан на развијање оперативних способности: „Искуства наших партнера у Авганистану и рату у Ираку показују да широки спектар способности, које иду у распону од 'борбених' па све до 'изградње нације', може ефикасније да се покрије јачом диференцијацијом унутар оружаних снага с обзиром на њихове специјалистичке способности. Снаге које су идентификоване у Концепту Бундесвера сврстане су у три категорије: Снаге за одговор,¹⁵ Снаге за стабилизацију¹⁶ и Снаге за подршку.¹⁷ С тим у вези, снаге имплементирају тај задатак и диференцирају структуру и опрему у односу на захтеве које постављају операције“ (*Voll*, 2005:21). Бела књига немачке политике безбедности наводи да: „у зависности од оперативних захтева, постојаће различити нивои способности у снагама за одговор, стабилизацију и подршку. Међутим, све категорије снага биће у стању да се умреже до те мере да могу ефикасно да подрже једни друге.“ (*White Paper*, 2006:107).

Бундесвер дефинише појам „трансформација“ на следећи начин: „Трансформација је обликовање константног, далекосежног процеса адаптације на безбедносно окружење које се непрестано мења ради унапређења оперативних способности Бундесвера и њиховог дугорочног одржавања“ (*Thiele*, 2005:7). Та дефиниција наглашава дугорочну перспективу еволутивне промене, за разлику од претходно наведене америчке дефиниције која наглашава револуционарни елемент. Немачки прилаз ставља јасан нагласак на нови концепт политике одбране, под називом „*Armee im Einsatz*“ (Снаге за предислоцирање) и интероперабилност како између видова унутар оружаних снага тако и са међународним партнерима. Преузимање обавезе да око 25% снага стави на располагање НАТО снагама за одговор (*NATO Response Force – NRF*), уз истовремену изградњу снага ЕУ за брзо реаговање путем знатног учешћа у Борбеним групама ЕУ, представља главни подухват Бундесвера који ће повући напред и структурирати трансформацију ка снагама за предислоцирање.

¹⁵ *Eingreifkräfte* (Response Forces): предвиђено је 35.000 војника.

¹⁶ *Stabilisierungskräfte* (Stabilization Forces): предвиђено је 70.000 војника.

¹⁷ *Unterstützungskräfte* (Support Forces): предвиђено је 147.000 војника.

Суштински елемент трансформације су способности које су неопходне за извођење мрежноцентричних операција (у Бундесверу се за МЦО користи назив *Операције омогућене умрежавањем*, примедба уредника).¹⁸ Ехо концепта МЦР може се уочити у самој дефиницији појма: „NetOpFü подразумева командовање и оперативни размештај оружаних снага на основу здруженог интероперабилног комуникационог и информационог система Бундесвера на свим нивоима командовања, који увезује све релевантне појединце, локације, јединице, инфраструктуру, сензоре и извршиоце“. Потребно је постићи надмоћ у домену информација и у потпуности претворити је у надмоћ у домену акције“ (*Teilkonzeption [Concept Paper]*, 2005:10). Мотивација политике безбедности која оправдава оперативни размештај Бундесвера у иностранству знатно се разликује од концепта САД. Обезбеђење стабилности у свету, у спрези са мултинационалним партнерима и вером у превентивну интервенцију у кризама, основна су начела немачке политике безбедности. „То је тесно повезано са размишљањима о избегавању кризе и превенцији која су заснована на општем принципу да је боље спречити него лечити. С тим у вези, основна идеја – не треба да се уништава оно за што постоји намера да се штити – представља важан оквирни услов за спољну интервенцију у интерним сукобима. Употреба снаге мора нужно да буде ограничена и селективна“ (*Thiele*, 2005:10). Иако немачки политичари задужени за безбедност и одбрану потврђују своју спремност „да се ради постизања слободе и људских права, стабилности и безбедности могу користити и војна средства где је то неопходно“ (*Struck*, 2004), они истовремено наглашавају да то мора да буде у складу са међународним правом ради спречавања кризе и окончања конфликта. Осим тога, руководству Бундесвера је потпуно јасно да оружане снаге нису увек у стању да се боре против свих облика организованог насиља (*Weiler*, 2002). Као што се из историјског искуства види, регуларне јединице показују значајне недостатке увек када се недржавни актери асиметричним средствима успешно супротставе конвенционалној надмоћи регуларних трупа (*Van Crefeld*, 1998; *Daase*, 1999; *Koch*, 2002). С обзиром на анализу тренутног стања претњи, подршка мултилатералној помоћи у области безбедности чини основни принцип немачке политике безбедности и одбране. Недвосмислено одбијање унилатералног приступа глобалном ратовању означава суштинску разлику немачке и америчке позиције. То је оштро наглашено у новој Белој књизи (2006): „Немачка политика безбедности има мултилатерални карактер. Заједно са земљама чланицама Европске Уније, Немачка је привржена идеји активног мултилатерализма. Ниједна држава на свету данас не може да осигура своју безбедност властитим снагама.“ (*Weißbuch – White Paper*, 2006:29).

¹⁸ [Vernetzte Operationsführung – NetOpFü] – Операције омогућене умрежавањем.

Имплементација новог концепта Бундесвера: примери у вези са опремањем

Према новом концепту Бундесвера, снаге за реаговање и снаге за стабилизацију треба да буду „борбено оспособљене“ (Voll, 2005:22) да достигну „оперативну усклађеност“ (op. cit.). Због тога оне морају имати компатибилну опрему. Као пример може да се наведе концепт „Војник пешадије будућности“,¹⁹ који представља један обиман пакет опреме за војнике копнене војске у коме се налазе и неки елементи C4ISR. Његова дистрибуција падобранским јединицама, планинским јединицама и јединицама лаке пешадије почела је 2004. године.

Концепт „Војник пешадије будућности“, подразумева опремање пешадијских јединица (величине десет војника) рачунаром, индивидуалним радио комплетом са слушалицама, средствима за сателитску навигацију, дигиталним компасом, опремом за ноћно осматрање, двогледом са интегрисаним ласерским даљиномером и модуларним заштитним прслуком (SZ 2004). Тај модуларни комплет борбене опреме користи се већ у мисијама на Косову и у Авганистану. Централни део концепта „Војник пешадије будућности“ јесте способност C4I, под називом NAVICOM – систем за пренос говора и података и PDA²⁰ – *Navipad*, који је бежично локално умрежен. Следећи цитат описује начин на који те компоненте доприносе бољем увиду у ситуацију за време извођења неке операције:

„Сваки војник у групи зна где се његови саборци налазе. И то не само у његовој групи, већ и на вишим нивоима (...) Ласерски даљиномер је саставни део двогледа. Подаци о удаљености, прикупљени даљиномером, такође се преносе бежичном локалном мрежом до *Navipad*, и тада они су доступни осталим члановима одељења (војника) или се преносе другим јединицама. Поред тога, одељења (десет војника) су опремљена и дигиталном камером типа *Vector* која врши пренос података бежичним путем. Камера може да се користи у сврху извиђања као даљинско средство осматрања или за идентификацију појединца на контролним пунктовима у мировним операцијама. Материјали које камера забележи могу се послати у штаб или их пак може користити одељење ради стварања тродимензионалних дигиталних слика зграда или других циљева које одељење мора да нападне или обезбеди“ (Kenyon, 2004:3).

Други пример технолошке иновације која је важна за C4ISR способност јесте командно-информациони систем команде копнене војске (HEROS), који се већ користи за потребе извођења операција и омогућава интероперабилност са командом Еврокорпуса и немачко-холандским корпусом. Други

¹⁹ „*Infanterist der Zukunft*“ [Infantryman of the Future – IdZ].

²⁰ PDA – Personal Digital Assistant (Лични дигитални помоћник).

елементи укључују опрему за тактичко командовање (*FAUST*) и друге системе са *C2* функцијама, као на пример морнаричког *C@S* и ваздухопловног система (*GAFCCIS*). Да би се створила још више мрежно-оријентисана *C2* инфраструктура, војни систем планирања намерава да уведе командно-информациони систем којим би се остварила интероперабилност система *FAUST* и *HEROS*. У систему значајно место имају прикупљање информација, осматрање и извиђање беспилотним летилицама, јер Бундесверу обезбеђују стални прилив обавештајних података у инфрацрвеном спектру. Поред тога, планира се набавка неколико нових типова беспилотних летилица великог²¹ и средњег домета²² (*Adams et al, 2004:48ff*). У децембру 2006, први немачки сателитски систем за извиђање опремљен радаром са синтетичким отвором типа *SAR-Lupe* лансиран је у орбиту. Тај систем са резолуцијом мањом од једног метра слаће ажуриране и веома детаљне слике из готово свих делова света. Цео систем се састоји од пет идентичних сателита, који ће се лансирати у орбиту у интервалима од шест месеци. Са својим радаром високе резолуције *SAR-Lupe* систем обезбеђује способност сталног извиђања читавог света, сликом савршеног квалитета, који је независан како од временских услова тако и од доба дана. (*Treude, 2007:5*).

Концепцијски документи о информационим и мрежноцентричним операцијама јасно показују да је Бундесвер започео далекосежно реструктурирање оружаних снага у складу са концептима РВП. Међутим, тај свеобухватни процес трансформације још увек је у почетној фази, посебно на пољу опремања оружаних снага. Систем набавке мора да се помери од традиционалног приступа куповине најновијих модела већ постојећих система, са свим пратећим процедурама набавке, ка новом приступу у коме би се потребе набавке процењивале на основу прилагођености новим задацима. У том погледу буџет ће да има кључну улогу. Док је у извештају о стању Бундесвера из 1999. године било пуно жалопојки због неадекватне опреме и недостатка средстава, тај тренд је 2006. године почео да се мења. Нацрт буџета за 2006. годину доделио је 23,88 милијарди евра за потребе одбране, са узастопним годишњим повећањем, почев од 2007, које ће у укупном износу износити милијарду евра 2009. године.²³ Међутим, трошкови операција у иностранству, будући да се оне не финансирају из других извора, иду на терет буџета одбране. Аналитичари сматрају да трошкови Бундесвера за потребе операција у иностранству представљају „велику непознаницу“ у буџету за одбрану, будући да због политичке неизвесности није могуће предвидети тачне износе.

²¹ HALE – High Altitude Long Endurance.

²² MALE – Medium Altitude Long Endurance.

²³ Буџетска издвајања за одбрану требало би да се повећају на 24,28 милијарди евра у 2007, потом на 24,58 милијарди евра у 2008. години и 24,88 милијарди евра у 2009. години.

Ставови студената–официра Бундесвера о трансформацији

Трансформација Бундесвера се тренутно одвија у правцу стварања нових структура, адаптације процеса планирања материјала и опреме, као и новог концепта обуке са све већом оријентацијом ка профилу способности које су потребне снагама размештеним ван граница Немачке. Међутим, какав је став професионалних војника које ће захватити те промене у будућности? Шта они знају о планираним променама и до које мере подржавају јасан раскид са традиционалном структуром оружаних снага? Анкетирање о ставовима студената–официра Бундесвера (2005), одсликава расположење унутар нове генерације лидера у немачким оружаним снагама (Steffens, 2005).

Анкетирање немачких официра засновано је на репрезентативној студији коју су реализовали Томас Менкен (*Thomas Mahnken*) и Џејмс Фицсимондс (*James FitzSimonds*) са америчким официрима током 2000. и 2001. године (Mahnken/FitzSimonds 2003). На Универзитету Бундесвера у Минхену обављено је анкетирање упитником који је претходно коришћен у САД. Упитник је преведен на немачки језик и послат је циљној групи путем *e-maila*. Упитник је имао 31 појединачно питање о ставовима и схватањима у вези са РВП и трансформацијом оружаних снага. Због нерепрезентативног узорка (N=288), који је усредсређен на млађе студенте–официре Универзитета Бундесвера, резултат анкете не може да се сматра релевантним за цео немачки официрски кор. Међутим, оно ипак одражава мишљење и ставове нове генерације лидера немачке војске и представља, за сада, једину постојећу емпиријску базу за истраживања о ставовима немачких официра о том питању.

Анкетом су обухваћена три тематска подручја: утицај РВП на перцепцију претње, утицај РВП на природу рата и утицај РВП на будућу структуру оружаних снага. Резултати анкете су показали да млади официри Бундесвера имају позитиван став према РВП – 96% испитаника уверено је у њену корист. Они верују да оружане снаге које раде са модерним информационим и комуникационим технологијама имају знатнију предност него војске које не користе те ресурсе. Међутим, испитаници такође виде и могућу предност која се пружа њиховим потенцијалним противницима, с тим у вези, 82% испитаника свесно је да и њихови противници користе могућности које пружа технологија, што може да има последице по њихове властите оружане снаге. Велики број испитаника (88%) сматра да су информациони системи и технолошке мреже веома осетљиве на прекид везе, а напади на рачунарске мреже у будућности постаће централни елемент војних операција (88%).

Да ли ће РВП донети трајне промене у природи рата? Да ли ће РВП унети промене у вођењу рата не само на копну, мору и у ваздушном простору или ће се оне у будућности да прошире и на свемир? За америчке оружане

снаге, значај свемира за оперативно командовање већ представља стални елемент стратегијског планирања, иако низ међународних споразума о разоружању још увек забрањује употребу свемира у војне сврхе (*Mahnken/Fitz-Simonds*, 2003:37). Године 2001, у *Четворогодишњем прегледу одбране* (*Quadrennial Defense Review – QDR*), и новом QDR (2006), наглашена је кључна улога надгледања и подршке војних операција САД из свемира. Заговорници РВП верују да ће будуће операције све више користити свемир, било за одбрану од пројектила, за борбу против сателита или за подршку процеса одлучивања.²⁴ Анкетирани студенти–официри веома су свесни таквог развоја, јер чак 80% њих претпоставља да ће се свемир више користити у будућности, а две трећине (66%), такође, види потребу да се Бундесвер укључи у дугорочно планирање оперативног командовања из свемира.

Наведени резултати показују високи ниво поклапања са резултатима анкете коју су спровели Менкен и Фицсимондс (2003) који су, такође, упозоравали да се не извлачи поједностављени закључак из ставова официра на основу датих одговора. Иако студија показује висок ниво одобравања промена у ратовању коју доносе информационе технологије, та врста одобравања остаје апстрактна све док се не узму у обзир комплементарни одговори људи истог чина, то јест јединица и видова из којих долазе испитаници. Аутори ту идеју резимирају на следећи начин: „Наша анкета показала је, да припадници америчких оружаних снага – ако ништа друго – теоретски значајно подржавају начин ратовања који доноси информатичко доба. (...) Велики број њих сматра да смо сведоци, или ћемо ускоро то бити, 'радикалних' промена у начину ратовања које доноси информатичко доба. Међутим, шта тачно 'радикална' промена значи, различито се тумачи. Официри које смо анкетирали били су више склони изједначавању појма трансформације са маргиналним побољшањима постојећег стања у наоружању и доктрини, него са развојем фундаментално нових способности. Већина је уверена да ће доминантни системи данашњице – тенкови, ваздухоплови са људском посадом и носачи авиона – за двадесет година да буду исто толико значајни колико и данас. Огромна већина официра није вољна да подржи редуцију структуре снага или борбене готовости зарад инвестирања у нове приступе ратовању“ (*Mahnken/FitzSimonds*, 2003:105–106).

Различита расположења у вези с тим јављају се и у одговорима које су дали немачки официри који су учествовали у анкети. Да би се испитао њихов став о утицају РВП на оружане снаге, испитаницима су предочене разне изјаве и замољени су да одговоре да ли се са њима слажу или не. Огромна већина испитаника (99%), сложила се са изјавом да је веома ва-

²⁴ QDR говори о „способностима коришћења свемира“ и објашњава да ће новоустановљена Оперативна група за свемир (*Executive Agent for Space*) да омогући координацију свих активности које су везане за употребу свемира у војне сврхе (фебруар 2006).

жно да оружане снаге буду у стању да изведу здружене операције. У условима РВП, акције које су ограничене на појединачне видове оружаних снага све више застаревају. Чак 77% испитаника се сложило са изјавом да ће с временом постајати све мања потреба да се одрже засебни видови оружаних снага. Сходно томе, било би логично да се испитаници слажу да се редукује вид којем припадају и да се тако уштеђени материјални ресурси инвестирају у нове приступе ратовању. Међутим, степен слагања у вези са том тачком радикално опада. Само се један испитаник од њих десеторице сложио са том изјавом, док је чак 90% било против редукације вида оружаних снага којем они припадају. Аутор студије наводи следећи разлог: „Упркос недвосмисленог значаја 'здруженог' приступа и потенцијалног одступања од засебних видова оружаних снага, студенти–официри поносе се својом припадношћу одређеном виду оружаних снага и због тога одбацују редукацију“ (Steffens, 2005:89). Опсег трансформације који су описали Менкен и Фицсимондс, а који се тиче оружаних снага САД, јасно су досегнути у овој критичној тачки у смислу сагласности са револуционарним променама које доносе РВП и МЦР. Стога, Бундесвер мора у будућности већу пажњу да посвети информисању (оних којих се то директно тиче), како о природи и опсегу планираних промена, тако и објашњењу шта „трансформација“ подразумева и како ће она да утиче на функционисање појединаца у оквиру организације као целине. Ако је изјава изречена на почетку истинита, т.ј. да је однос техничких и друштвених промена сложени скуп интеракција, не би било коректно редуковати трансформацију сектора одбране на пуку логику технолошког напретка, будући да се та трансформација дешава у вишеслојном социополитичком контексту. Јаснија слика у овом контексту могла би се створити објављивањем јасних политичких и стратешких смерница у документима који садрже информације о циљевима и интересима безбедносне и војне политике Савезне Републике Немачке. Поред *Смерница политике одбране* (мај 2003), и *Концепта Бундесвера* (2004), новообјављена *Бела књига* (октобар 2006), представља неопходни документ у намери да се објасни нова оријентација Бундесвера и тиме знатно повећа прихватљивост идеје и ефеката трансформације унутар оружаних снага.

Да ли постоји јаз? Трансатлантска интероперабилност и критика РВП

У САД и Европи у расправама о РВП постоје различита гледишта. Као што је већ раније речено, оружане снаге САД су у примени смерница за „трансформацију система одбране“ више напредовале него оружане снаге европских земаља. Иако је потреба за трансформацијом оружаних снага зе-

маља чланица NATO формално обзнањена на Самиту NATO у Прагу 2002, као реформски циљ, термин МЦР још није постао део NATO терминологије. Велика Британија говори о *Способностима омогућеним умрежавањем* (*Network-Enabled Capabilities – NEC*), Шведска говори о *Одбрани заснованој на умрежавању* (*Network-Based Defense – NBD*), а Савезна Република Немачка је увела термин *Операције омогућене умрежавањем* (*Network-Enabled Operations – NEO*) који користи Бундесвер. Иако сви ти термини потврђују суштински значај умрежавања, разлике у терминологији нису само нијансе, већ, напротив, рефлектују културолошке разлике и дивергентне циљеве. С тим у вези, један британски аналитичар је приметио да се, с обзиром на различити развој САД и Европе, термин РВП односи на:

„(...) потребу за радикалном променом у процесима који се одвијају у војсци, њеним способностима и структурама како би се искористио све бржи напредак информационих технологија. Британски систем владавине не користи много 'каталитички' језик те врсте – то јест, изразе који се у формалном смислу користе да призову и одрже брзу промену.(...) Британски 'емпиријски' приступ даје већу предност еволуцији него револуцији. Елита не прихвата лако дугорочне визије и сумњичава је према академским моделима за будућност који не произлазе из искуства него су више инспирисани предвиђањима о ономе што технологија може да донесе“ (*Codner, 2005:12*).

Британски *NEC* модел ставља нагласак на здруженост, интеграцију видова оружаних снага и дубљу интеграцију стратешких, оперативних и тактичких нивоа командовања и контроле. Међутим, постоји систематско неповерење према тези да „доминација на информационом пољу“ има појединачни значај, као пресудни фактор у рату. Напротив, искуства из блиске прошлости показала су да завршетак рата такође зависи од способности да се запрети и, с тим у вези, примене одговарајућа средства принуде (*Codner, op.cit.*). Према Коднеру јаз на пољу интероперабилности не отвара се само на технолошком нивоу, већ и на нивоу различитих војних култура. Обука у британским оружаним снагама заснива се на принципу достизања највеће могуће флексибилности у односу на типове операција, што би омогућило британским трупам брзи прелазак са борбене операције на операцију стабилизације и полицијску операцију. Британско војно руководство зато одбацује идеју о специјализованим јединицама за послове као што су стабилизација и реконструкција послератног друштва. Међутим, тај приступ „олабавити“²⁵ у обуци оружаних снага (*Dandeker, 1999:59*) интензивира проблем интероперабилности са оружаним снагама САД.

²⁵ Дандекер тврди да „има смисла обучавати оружане снаге да воде рат, а потом их обучавати „да олабаве“, ако је потребно, и побрину се за потребе мисије у којима је много примеренија ограничена употреба силе.

Што се тиче Бундесвера, Франц-Јозеф Мајерс (*Franz-Josef Meiers*) предвиђа не само јаз у оперативном размештају јединица (главни ефекти реструктурирања на три категорије снага, које су описане у четвртном поглављу, биће видљиви тек 2010. године), већ, такође, и јаз у способностима (иако су планови за набавку у Министарству одбране ишли у правом смеру, њихова имплементација је била могућа тек од 2007. године). Следећи фактор који додатно компликује ствари представља јаз у буџету (растући трошкови међународних операција и оптерећеност значајног дела буџета реализацијом дугорочних војних пројеката, као на пример *Eurofighter* – вишенаменски борбени авион Тајфун, и *A-400M* – Ербасов војни транспортни авион, што није могло да буде покривено додатним средствима у буџету и довело је до структурног недостатка финансијских средстава. Поред тога, то је наметнуло редукацију и отказивање извесног броја пројеката модернизације (*Meiers*, 2005:20).²⁶

Упоредним студијама о европским и америчким профилима способности у погледу *C4ISR* закључено је да Европа користи своја искуства са Балкана и из Авганистана, што је довело до промене у ставовима везаним за наоружавање *C4ISR* капацитетима. Истраживачка група са Универзитета Џорџтаун у Вашингтону изузетно је скептична према веома популарном ставу у САД да је технологија у Европи застарела. Они упозоравају на опчињеност САД морнарицом, што спречава реалистично сагледавање ситуације у Европи (*Adams et al*, 2004). Према њиховом мишљењу све већи јаз између Европе и САД није због недостатка одговарајуће технологије на паневропском нивоу, имајући у виду постојање огромних, афирмисаних, транснационално наоружаних група у виду *BAE* система, Европске аеронаутичке компаније за одбрану и космос (*EADS*) и Талеса (*Thales*), који су способни да држе корак са својим конкурентима из САД. Уместо тога, Адамс и остали (2004) говоре о недостатку ресурса широм ЕУ, као главном узроку проблема: „Јаз у броју размештених јединица ван државних граница се своди на јаз у буџету“. Осим тога, нема сумње да различита стратешко-политичка визија у Европи оставља трагове на увођењу нових *C4ISR* способности.

Друго важно питање јесте тежак и временски захтеван пут којим интегрисана Европа иде ка налажењу заједничког полазишта у политици безбедности и одбране и то, такође, за последицу има успорену трансформацију војске. Политичари ЕУ су то уочили и, у вези с тим, подржали су оснивање транснационалне агенције за одбрану, која је отворена 14. јула 2005, под називом Европска агенција за одбрану (*EDA*).²⁷ Њени главни задаци су процена зајед-

²⁶ Саша Ланге (*Sascha Lange* – 2005) у својим истраживањима дошао је до сличних закључака.

²⁷ *EDA* – European Defense Agency.

ничких војних способности, усклађивање оперативних захтева, координација на пољу истраживања нових врста оружја као и унапређење европске технологије и наменске индустрије (*Bauer, 2004:73*). Будући да су се 24 европске нације здружиле у њеном оснивању то је недвосмислено створило прилику за будуће заједничко европско опремање и набавку.

Дискусија о разликама у способностима води ка једном сродном аспекту: критичкој дискусији о потенцијалима и способностима РВП и МЦР. Критичари РВП и МЦР заузели су чврст став да наведени концепти истински функционишу само у веома уско дефинисаном радном оквиру. Према мишљењу Мартина Хоха (*Martin Hoch*) (2000), у предстојећем периоду концепт РВП укључује очекивање „доминације Запада“, а она је, у ствари, на многим пољима озбиљно доведена у питање. Због чињенице да демократска друштва имају специфични интерес у томе да њихово јавно мњење пружа подршку војним борбеним мисијама у иностранству, политичари желе да предузму све потребне мере како би одржали војне губитке на апсолутном минимуму. Из историје се види да ратови доносе високи ризик губитака на властитој страни и, стога, они који носе политичку одговорност за ту врсту ризика веома су вољни да прихвате методе које наизглед обећавају смањење сопствених губитака и минимализацију узгредне (коллатералне) штете. Такав ефекат се може постићи опсежним ваздухопловним походима и, уопште, борбом са безбедне удаљености. Међутим, идеја „чистог рата“ није потврђена у ратним причама из протеклих неколико година. Ту тезу не подржавају ни мемоари Веслија Кларка (*Wesley Clark*) (2002) о походу на Србију, ни рат који се тренутно води у Ираку.

Намера да се уз помоћ огромне технолошке супериорности онеспособе борбени ефективи противника или да се он одврати од саме замисли да започне рат, може да функционише само онда када се ради о противнику који има систем размишљања и расуђивања сличан нашем. То је обично случај када се ради о државама као актерима сукоба. Наводне предности концепта МЦР могу се, међутим, претворити у слабости, ако се ради о противнику који је сасвим другачије организован: „Потенцијални противници засигурно неће одустати од своје намере да уђу у рат само због огромне конвенционалне предности коју има САД, него ће се, напротив, радо определити за вођење сукоба на асиметричан начин“ (*Hoch, 2000:52*). Садашње тенденције ка све већем броју „малих ратова“ или „нерегуларних ратова“ (*Collmer, 2003*), у којима се полако губи класична подела на борце и оне који то нису, постаје огроман изазов за регуларне оружане снаге, у коме се оне боре да преживе (*van Creveld, 1998; Borgu, 2003*). С тим у вези, јесте аргумент оних који подржавају концепт МЦР и при том наглашавају тезу да се дуги рат изнуривања може избећи средствима МЦР, јер је концепт информационог ратовања у директном сукобу са вољом против-

ника да води рат. Међутим, „овде се подразумева свеобухватно познавање противника – та претпоставка није потврђена (...). Концепт ометања процеса одлучивања противника, ради обезглављења његовог тежишта, мора се заснивати на свеобухватном познавању противника, што за сада није случај.“ (Meu, 2003:5).

Критичари упозоравају да, у погледу капацитета, не би требало преувеличавати улогу технологије у рату. „Темељне анализе указују на чињеницу да технолошке предности, саме за себе, имају само мали или готово незнатни утицај на исход рата. У ствари, пресудни утицај у рату имају вештине и могућности војника, тактика која се примењује, као и начин на који се све то користи“ (Meu, 2003:6). Томе се може додати и један организацијски аргумент – када се уводи МЦР, треба да се има у виду разлика између видова оружаних снага: „прелазак на МЦР и његову примену најлакше је извести полазећи од снага које су оријентисане на платформе. Због тога МЦР има нарочиту примену у ваздухопловству и морнарици и ту је његово увођење нешто лакше (...), али у копненој војсци је другачије. Копнена војска је много више оријентисана на људе него на борбене платформе, а окружење на земљи много је захтевније и компликованије него што је то случај у ваздушном простору или на мору. Ту су градови, зграде, планине, џунгле и, наравно, цивили“. (Borgu, 2003:7). Мајкл Коднер (Michael Codner, 2005) је крајње скептичан у погледу тога колико дуго може да се одржи „надувавање“, односно агресивно рекламирање, трансформације оријентисане на МЦР и у том смислу описује добро познати ефекат: „вероватно ће нова америчка администрација или државни секретар за одбрану одлучити да је 'трансформација' имала својих пет минута, да је елита сада неосетљива на њен катализаторски ефекат, те ће Конгресу да буде потребан нови назив који ће обезбедити финансирање. Реч – 'метаморфоза' или 'преображавање' прве су речи о којима гласно размишљајам!“ (Codner, 2005:19).

Може да се закључи, да РВП и њена реализација у виду концепта МЦР ствара мноштво претпоставки на којима се заснивају очекивања, а која до данас уопште нису доказана. Осим тога, када се размотри ситуација у Европи, колико ће успешно европске оружане снаге имплементирати тај концепт, чини се да то, умногоме, зависи од одлука на плану политике безбедности и војне стратегије које се доносе како на националном тако и на наднационалном нивоу. Пресликавање способности САД на европске снаге не само да би било илузорно, већ не би било ни политички мудро, јер оне зависе, у великој мери, од коначне дефиниције улоге коју су европске државе вољне да имају као актери на пољу глобалне безбедности. Зато ће, у следећих неколико година, да буде веома интересантно да се прати развој тих догађаја.

Литература

1. Adams, Gordon/Ben-Ari, Guy/Longsdon, John/Williamson, Ray (2004): *Bridging the Gap. European C4ISR–Capabilities and Transatlantic Interoperability*. The George Washington University 2004. Било је доступно 15. априла 2006. на www.ndu.edu/ctnsp/c4isr_gap.htm.
2. Alberts, David S./Garstika, John J./Stein, Frederick P. (2000): *Network Centric Warfare – Developing and Leveraging Information Superiority*. Washington D.C. 2000.
3. Arquilla, John/Ronfeld, David (1998): *Cyberwar is Coming!* Reprint in: Stocker, Gerfried/Christine Schöpf (Ed.): *InfoWar. Ars Electronica 1998*, Wien, New York 1998. (први пут штампан 1993).
4. Arquilla, John (2001): „*Be prepared: Cyberwar is Coming – Or maybe Not*“ in: Interview with Stefan Krempel, било је доступно 14. марта 2001. на www.heise.de/tp/english/inhalt/te/7122/1.html.
5. Berkowitz, Bruce (2003): *The New Face of War. How War will be fought in the 21st Century*. New York. The Free Press.
6. Biddle, Stephen (1998): *Assessing Theories of Future Warfare*, *Security Studies*, 8:1, Autumn 1998, pp. 1–74.
7. BMVg (1999): *Bundesministerium der Verteidigung. Bestandsaufnahme – die Bundeswehr an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*. Bonn.
8. BMVg (2006): *Verteidigungshaushalt passiert Kabinett*. Das Bundeskabinett hat am 22. Februar den Haushaltsentwurf für das Jahr 2006 gebilligt. Било је доступно 8. марта 2006. на <http://www.bmvg.de/>
9. Borgu, Aldo: *The Challenges and Limitations of “Network Centric Warfare”*. Presentation to the “Network Centric Warfare: Improving ADF Capabilities through Network Enabled Operations” Conference, Canberra, Australia, September 17, 2003. Било је доступно 26. јула 2004. на http://www.aspi.org.au/pdf/ncw_ab.pdf.
10. Brookes, Adam (2006): *US plans to ‘fight the net’ revealed. Information Operations Roadmap*. Било је доступно 27. јануара 2006. на http://news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/27_01_06_psyops.pdf.
11. Bulmahn, Thomas (2004): *Öffentliche Wahrnehmung der Bundeswehr*. pp. 128–136 in: Gareis, Sven/Paul Klein (Ed.): *Handbuch Militär und Sozialwissenschaften*. Wiesbaden. VS Verlag.
12. Bw-Homepage (2005): *Die Transformation des Heeres*. Било је доступно 8. новембра 2005. на www.bundeswehr.de.
13. Clark, Wesley (2002): *Waging Modern War. Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*. New York. B&T Publishers.
14. Codner, Michael: *Transformation: The Pursuit of Catalysis – A British View*, pp.12–19. in: Schreer, Benjamin/Eugene Whitlock (Eds.): *Divergent Perspectives on Military Transformation*. SWP. June 2005. Berlin. Било је доступно 15. марта 2006. на www.swp-berlin.org/common/get-document.php?id=1303.

15. Collmer, Sabine (2002): Einstellungsmuster der Deutschen zu Fragen einer gemeinsamen europäischen Sicherheitspolitik, p. 147–197. in: Ernst, Werner/Franz Kernic (Eds.) (2002). *Öffentliche Meinung und europäische Sicherheitspolitik*. Baden-Baden. Nomos Verlag.

16. Collmer, Sabine (2003) (Ed.): *Krieg, Konflikt und Gesellschaft. Aktuelle interdisziplinäre Perspektiven*. Hamburg. Kovac Verlag.

17. Creveld, Martin van (1998): *Die Zukunft des Krieges*, Mit einem Vorwort von Peter Waldmann. Aus dem Amerikanischen von Klaus Fritz und Norbert Juraschitz. München: Gerling-Akademie-Verlag.

18. Daase, Christopher (1999): *Kleine Kriege – Große Wirkung*. Baden-Baden. Nomos.

19. Dandeker, Christopher (1999): *Facing Uncertainty. Flexible Forces for the Twenty-First Century*. ERGOMAS Report No. 1. National Defense College Sweden. Karlstad.

20. DoD (2001): Department of Defense: *Network Centric Warfare – Report to Congress*. Washington D.C., Department of Defense, 2001.

21. 3Sat (2005): *Cyberwar. Krieg der Computer*. Било је доступно 9. марта 2006. на www.3sat.de/nano/astuecke/23515/index.html.

22. Erger, Armin (2005): Yoda and the Jedis: the Revolution in Military Affairs and the Transformation of War, in: *bridges – The OST's Publication on Science & Technology Policy*, Vol. 7, September 20, 2005. Било је доступно 7. новембра 2005. на <http://www.ostina.org/html/bridges>.

23. Fitschen, Patick (2005): Network Centric Warfare (NCW) und der Golfkrieg: Möglichkeiten und Grenzen., pp. 86–95. in: Kilian, Björn/Tobergte, Christian/Wunder, Simon (Eds.): *Nach dem Dritten Golfkrieg: Sicherheitspolitische Analysen zu Verlauf und Folgen des Konfliktes*. Berlin.

24. Graefe, Frank (2005): Tomorrow's Air Warfare. In: *Air & Space Power Journal – Fall 2005*. Било доступно 15. новембра 2005. на www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj05/fal05/grafe.html.

25. Hammond, Grant T. (2001): *The Mind of War. John Boyd and American Security*. Smithsonian Institution. Washington.

26. Hoch, Martin (2000): Die "Revolution in Military Affairs" – Zur Kritik eines Mythos, in: *Europäische Sicherheit* 8/2000, pp. 51–54.

27. Johnson, Tonya (2004): Army Scientists, Engineers develop Liquid Body Armor, in: *Army News Service*, April 21, 2004. Било је доступно 13. новембра 2005. на www.military.com/Content/.

28. Kenyon, Henry S. (2004): Bundeswehr Marches into the Future. Network centric battlefield equipment sharpens the very tip of the spear – infantry squads and platoons. In: *SIGNAL Magazine*, November 2004. Било је доступно 15. новембра 2005. на http://www.afcea.org/signal/articles/templates/SIGNAL_Article_Template.asp?articleid=506&zoneid=7.

29. Koch, Jutta (2002): „Möglichkeiten und Grenzen militärischer Konfliktbearbeitung“, pp. 29–38. in: Vollert, Jens (Ed.): *Zukunft der Bundeswehr. Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Wandel*. Bremen. Edition Temmen.

30. Krepinevitch, Andrew (1994): Cavalry to Computer. The Pattern of Military Revolutions. *The National Interest*, Fall 1994, pp. 30–42.

31. Laird, Robbin/Mey, Holger (1999): *The Revolution in Military Affairs: Allied Perspectives*, McNair Paper 60, Washington, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, April 1999.

32. Lange, Sascha (2005): *Neue Bundeswehr auf altem Sockel. Wege aus dem Dilemma*. SWP-Studie S2, Januar 2005. Berlin.

33. Lungu, Sorin (2004): Military Modernization and Political Choice: Germany and the US-Promoted Military Technological Revolution During the 1990s, *Defense & Security Analysis* Vol. 20, No. 3, September 2004, pp. 261–272.

34. Mahnken, Thomas/FitzSimonds, James (2003): *The Limits of Transformation. Officer Attitudes towards the Revolution in Military Affairs*. Naval War College. Newport USA.

35. Meiers, Franz-Josef (2005): Zur Transformation der Bundeswehr, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Beilage zur Wochenzeitschrift Das Parlament, Heft 21/2005, pp. 15–22.

36. Mey, Holger (2000): The German Response to the Revolution in Military Affairs, *National Security Studies Quarterly*, 6(2). Spring 2000, pp. 29–30.

37. Mey, Holger (2003): *Network Centric Warfare. Konzept netzwerkzentrierter Kriegführung*. Било је доступно 7. јуна 2004. на http://sipotec.net/X/NetCentric_280403.html.

38. Müller, Harald/Niklas Schörnig (2001): *Revolution in Military Affairs. Abgesang kooperativer Sicherheitspolitik der Demokratien?* HSFK-Report 8/2001. Frankfurt/Main.

39. Pace, Peter, Chairman of the Joint Chiefs of Staff (2006): *National Military Strategic Plan for the War on Terrorism*. Washington, D.C. 20318. Документ је био доступан на www.defenselink.mil/qdr/docs/2005-01-25-Strategic-Plan.pdf.

40. Plogmann, Stefan (2005): *Militärlogistik. Der „Just-in-Time-Krieg“*. Fachhochschule Liechtenstein, било је доступно 7. новембра 2005. на www.plogmann.net/f/52/file.pdf.

41. QDR (2001): *Quadrennial Defense Review Report 2001*, било је доступно 7. фебруара 2006. на www.defenselink.mil/pubs/qdr2001.

42. QDR (2006): *Quadrennial Defense Review Report 2006*, of 6 February 2006, било је доступно 7. фебруара 2006. на www.defenselink.mil/qdr2006.

43. Rögner, Wiebke: Nanotechnik – Krieg im Zwergenbereich. *Süddeutsche Zeitung*, било је доступно 22. фебруара 2006. на www.sueddeutsche.de/wm-3/wissen/artikel/672/70602/.

44. Schreer, Benjamin (2003): *Die Transformation der US-Streitkräfte im Lichte des Irakkrieges*. SWP-Studie Nr. 48. Berlin, 2003.
45. Shalikashvili, John M. (1996): *Joint Vision 2010*. Washington D.C. 1996.
46. Shelton, Henry H. (2000): *Joint Vision 2020*. Washington D.C. 2000, било је доступно 10. новембра 2005. на www.dticmil/jointvision/jvpub2.htm.
47. Steffens, Timo-Michael (2005): *Der Transformationsprozess von Streitkräften im 21. Jahrhundert – Die Bedeutung der Revolution in Military Affairs*. Diploma thesis at the University of the German Armed Forces Munich. Faculty for Social Sciences. Neubiberg.
48. Sterner, Eric (1999): You say what you want: a Revolution (in Military Affairs)? *Comparative Strategy* 18, October-December 1999, pp. 297–308.
49. Stockfisch, Dieter (2000): Aspekte des postmodernen Krieges, *IAP-Dienst Sicherheitspolitik*, Nr. 6/2000, p. 9.
50. SZ (2004) (Süddeutsche Zeitung) (without author): High-Tech-Krieger am Boden. Mit modernen Waffen will Verteidigungsminister Struck die Truppe besser für die Terrorbekämpfung und Friedensmissionen rüsten. *Süddeutsche Zeitung* April 30./May 1, 2004.
51. Teilkonzeption (2005): *Informationsoperationen der Bundeswehr* (TK Info-OpBw), Remission February 17, 2005.
52. Theile, Burkhard: RMA (1999): Revolution in militärischen Angelegenheiten, *Soldat und Technik* 11/1999, pp. 647–650.
53. The White House (2002). *U.S. National Security Strategy: A New Era*, било је доступно 10. марта 2006. на <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>.
54. Thiele, Ralph (2005): Verbesserte Einsatzfähigkeit. Zur Transformation der Bundeswehr. *IT-Report 2005*, 2/2005, pp. 7–10.
55. Treude, Melanie (2007): Ein Eckstein gesetzt. Aufklärung: der erste von fünf Satelliten des SAR-Lupe-Systems hat Position bezogen. *Aktuell, Zeitung der Bundeswehr*. January 8, 2007. 42. Jg., Nr. 1, p. 5.
56. U.S. Army (2003): Third Infantry Division. *After Action Report. Operation Iraqi Freedom*. July 2003, било је доступно 11. новембра 2005. на www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/3id-aar-jul03.pdf.
57. Voll, Hans-Jörg (2005): Das Neue Heer. Chancen und Zukunftsfähigkeit im Rahmen des Transformationsprozesses. In: *Strategie und Technik*, March 2005, pp. 20–24.
58. Weiler, Günter (2002): „Streitkräfte zur Terrorismusbekämpfung: Eine taugliche Option?“, S. 381–388. in: Frank, Hans/Kai Hirschmann (Ed.): *Die weltweite Gefahr. Terrorismus als internationale Herausforderung*. Berlin, 2002. Berlin Verlag.
59. Wellbrink, Jörg (2005): Informationstechnik in der Simulations- und Testumgebung, pp. 21–25. in: *IT-Report 2005. Wehrtechnischer Report 2/2005*.
60. White Paper (2006): *White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr*, edited by the Federal Ministry of Defense. Berlin, 2006.

МРЕЖНОЦЕНТРИЧНО РАТОВАЊЕ
У ИРАКУ 2003. ГОДИНЕ
– ИСКУСТВА И ПОУКЕ*

Џејмс Хаукрофт, пуковник

Транскрипт предавања које је 21. децембра 2005, одржао гостујући професор пуковник Џејмс Хаукрофт (официр Маринског корпуса САД и учесник операције „Слобода за Ирачане“, војног похода изведеног 2003. године, у којој је био задужен за руковођење обавештајно-извиђачким пословима у Првој дивизији Маринског корпуса) у Школи националне одбране, у Београду.

Током борби у Ираку 2003, први пут су опсежно примењени елементи мрежноцентричног ратовања. Информациона технологија и нови начин размишљања учинили су да бројно инфериорна, али модерно конципирана војска, као нападач, на бојном пољу убедљиво порази бројно надмоћнију, али традиционално конципирану војску.

Кључне речи: *мрежноцентрично ратовање, информациона технологија, САД, Ирак.*

Најпре, неколико информација о Маринском корпусу Сједињених Америчких Држава. Ми маринци верујемо да смо јединствена организација у војсци САД. У вези с тим, имамо концепт који смо назвали Поморска ваздушно-копнена оперативна сила (*Marine Air-Ground Task Force*). То значи да, као маринци, наше пешадијске јединице никада се не боре саме. Имамо концепт по којем се наше копнене снаге, авијација и снаге логистике увек боре заједно. Ми смо једна врста комбинације свих постојећих борбених елемената Војске САД у оквиру Маринског корпуса. Сваки официр Маринског корпуса, без обзира на то да ли је официр пешадије, артиљерије, пилот или правник – као поручник пролази исту врсту обуке. Најпре, осам месеци учимо да будемо официри пешадије, а затим, обучавамо се даље

* Транскрипт предавања сачинио и са енглеског језика превео потпуковник Милан Тепшић.

за одређену специјалност – за официра артиљерије, тенкисту или официра логистике. Верујемо, неко ко не разуме потребе обичног војника или командира вода не може да буде ни добар официр за подршку у Маринском корпусу. Рекао бих да је, међу свим видовима Војске САД, Марински корпус вероватно најмање технолошки оријентисан. Срећни смо када можемо да употребимо технологију која нам је доступна, али верујемо да је човек најважније оружје које можемо имати у свом арсеналу. Верујемо у то да је старешински кадар у основним јединицама кључ успеха у некој борби и у рату. Веома високо ценимо иницијативу и агресивност наших млађих старешина, било да су војници, каплари и наредници или поручници и капетани, Из искуства сматрам – то су људи који добијају ратове! То нису пуковници, генерали... – то су наредници и поручници, који правовремено доносе исправне одлуке и добијају битке – добијају ратове.

Три различита рата:

- високотехнолошки конвенционални рат,
- безбедност и стабилизација и
- противпобуњенички рат.

У Ираку сам био два пута – 2003. и 2004. године. Службовао сам као официр задужен за обавештајно-извиђачке послове у дивизији Маринског корпуса која се тамо борила. Према мом поимању ствари, учествовао сам у три различита рата у Ираку.

У јануару 2003, моја дивизија је пребачена из Калифорније у Кувајт. Нешто опреме смо добили са бродова који су већ били позиционирани у Индијском океану, те су допливали до Кувајта и ми смо је истоварили. Нешто опреме је пристигло авионима из Калифорније, а нешто смо утоварили на бродове у Калифорнији и затим преузели са осталом опремом у Кувајту. Спојили смо људе и опрему, отишли у пустињу где није било логора нити базе. Живели смо у пустињи и обављали завршне припреме за рат.

Марта 2003, моја дивизија је напала Ирак преко границе Кувајта, на северу, петсто километара од Багдада. То је велика удаљеност од мора за једног маринца! Моја дивизија је била једна од две америчке дивизије које су напале Ирак из Кувајта – моја је била Прва дивизија Маринског корпуса, а друга је била Трећа пешадијска дивизија КоВ САД. Пошто смо заузели источни део Багдада, града са пет милиона становника, послали смо неколико батаљона на север да заузму Тикрит, родно место Садама Хусеина. То је било још 200 километара северно од Багдада. Када је моја дивизија извршила свој задатак, били смо 700 километара удаљени од Персијског залива. Ближе нам је било Средоземно море, него Персијски залив! Пошто смо заузели Тикрит и Багдад, предали смо те градове, та места, јединицама

КоВ САД и кренули на југ. Задатак нам је био реализација операције за стварање безбедности и стабилности у јужном делу Ирака – то је шиитски део Ирака. Ту сам био све до септембра 2003, кад смо надлежност за то подручје предали коалиционој дивизији коју су предводили Пољаци. У тој коалицији биле су заступљене још 23 нације, укључујући Украјинце, Шпанце, Румуне, Бугаре, Хондурашане, Гватемалце, људе из Ел Салвадора, са острва Фиџи... То је био читав низ земаља. Верујте ми, био сам веома срећан што их видим, јер је то значило да сам свој део посла одрадио и да идем кући! У Калифорнију сам се вратио септембра 2003, а затим сам поново дошао у Ирак да водим „мој трећи рат“ – противпобуњенички рат. Тада су у Ираку ствари биле другачије. О томе ћу да говорим касније. Моја дивизија се сада налазила у западном Ираку, у сунитском делу, и била је размештена у Фалуџи и Рамади. Патролирали смо дуж граница са Сиријом и Јорданом. То је био класични противпобуњенички рат. Ту сам био од фебруара до августа 2004, када сам отишао у Европски центар за студије безбедности Џорџ Маршал, у Гармишпартенкирхен, у Немачкој.

Током периода који сам провео у Ираку, учествовао сам у *три различита рата*. Мрежноцентрично ратовање, о коме ћу говорити, било је веома корисно у једном од тих ратова, у другом је било донекле корисно, а у трећем, мислим, није било од велике користи.

Конвенционални високотехнолошки рат:

- бројно инфериорни, а победили – одлучујуће;
- добра обавештајна подршка координисана са прецизним и одговарајућим наоружањем;
- одређивање тежишта и напад на њега;
- усредсређеност на вољу за борбом и повезаност.

Конвенционални високотехнолошки рат (први који сам споменуо), водили смо у бици за Багдад и прешли смо 500 километара. Моја дивизија се борила против елемената из осам ирачких дивизија, укључујући и три дивизије Републиканске гарде. Они су били бројно надмоћнији, али на крају смо победили. За нас је то био маневарски рат, а не рат ради уништења противника. Нисмо покушавали да одржимо паритет – тенк за тенк. Настојали смо да употребимо нашу супериорност у информацијама, у способности да видимо бојиште и да се брзо крећемо, односно изводимо брз маневар.

Имали смо обавештајну опрему са веома dobrим могућностима. Наша обавештајна опрема је била оптимизирана за борбу против јединица са којима смо се борили. Обавештајна опрема коју смо користили развијана је за борбу против совјетске војске, а ирачка Републиканска гарда је, у основи, имала такву структуру – много тенкова, тешке, статичне артиљерије – ствари које је релативно лако видети на бојишту. Ако смо могли да их видимо онда

смо, захваљујући прецизној муницији коју смо имали, могли и да их гађамо бомбама са врло високим степеном прецизности. Ако смо могли да их видимо, могли смо брзо да их уништавамо, што смо и чинили и што нам је, у основи, пружало могућност да ударимо у само тежиште.

Одредили смо стратешко тежиште – то је био Садам Хусеин у Багдаду. Значи, тежиште нису биле 51. механизована дивизија нити Оклопна дивизија Републиканске гарде „Ал Нида“ – то је био Садам Хусеин. Морали смо брзо да стигнемо до Багдада – до Садама, да га извучемо напоље, уништитемо и да му неутралишемо способност да утиче на бојиште. Уместо да уништавамо јединице на нашем путу ка Багдаду – да уништавамо сваки тенк, сваки комад артиљерије, наша мисија, односно *наш задатак био је да уништитемо њихову вољу да се боре, њихову повезаност, њихову способност да се боре као организоване јединице.*

Брзина као оружје:

- упад у противников процес одлучивања;
- покривање крила ватреном подршком;
- без „конвенционалне“ позадине;
- „заобилажење“ градова – средиште пажње је на тежишту и
- избегавање ратних заробљеника.

Како смо то радили? Користили смо брзину. Шта подразумевам под тим? У основи, ни у једном тренутку нисмо дозволили противнику да помисли да разуме ситуацију. Он ни у једном тренутку није могао да сакупи информације о томе шта ми радимо, да их проследи до своје команде и да његове старешине осмисле шта треба да ураде, да проследе наређење на траг у јединицу и, потом, дејствују против нас. Кад би се они тек припремали за дејство, ми бисмо их већ претекли – већ бисмо ми њих напали. Могли смо да упијамо сазнања и изводимо дејства брже од њих. Након извесног времена схватили су да, ма шта да ураде, немају шансу за успех. Тако су, у суштини, одустали. Ирачке јединице су се истопиле!

Имали смо две дивизије док смо напредовали према Багдаду – једну маринску и једну дивизију КоВ САД. Нисмо могли да дозволимо конвенционално кретање војске, са активним боковима. Ако, уместо да посматрате бојиште, погледате на снаге које су се као у некој врсти таласа кретале напред, видели бисте да је изгледало као да то напредују мали млазеви силе. Оне нису морале физички да буду повезане међу собом. Повезивало их је дејство ватрене подршке. Шта мислим под тим? Док смо напредовали према Багдаду, с бока су ми се налазиле ирачке оклопне дивизије, удаљене око 50 километара. Заобишли смо их. Користили смо нашу авијацију и маринску борбену подршку да дејству-

је по њима. Да су одлучили да крену ка нама, верујем да би „моја“ авијација изашла на крај с тим проблемом. Средиште моје пажње био је Багдад, који се налазио испред нас, а не јединице бочно од мене. Моја борбена подршка морала је да се побрине за то, а не „моја“ пешадија. Дакле, није било конвенционалне позадине. Брзина је била важна! Нисмо имали времена да се заустављамо и успостављамо конвенционално позадинско снабдевање и покушамо да освојимо сваки град који нам се нашао на путу. Да смо то радили истрошили бисмо снаге и не бисмо је имали довољно за Багдад.

Заобилазили смо градове. Сваки пут кад смо морали да уђемо у неко место или град, имали смо проблема. То нас је успоравало. Наш главни правац наступања према Багдаду, заобилазио је градове – био је аутопут који су Ирачани правили од Багдада до Басре. Тај аутопут је још увек био у изградњи. На многим местима била је урађена само земљана основа за пут, али за нас је то био савршени правац наступања, јер је омогућавао да се заобиђу урбана подручја. У почетку, послужило је својој сврси када је у питању напад на Багдад, али касније нам се то осветило. Уколико нисмо морали, нисмо узимали ратне заробљенике. Шта мислим под тим? Нисмо се заустављали да хватамо ирачке дезертере који су бежали из својих јединица. Док сам се кретао на север ка Багдаду, прошао сам поред више хиљада ирачких младића, од 20 до 25 година, без оружја који су ишли кући. И пуштали смо их да оду. Зашто? Зато што, када постану ратни заробљеници, ми постајемо одговорни за њих, за њихову здравствену негу, сигурност, исхрану, и, опет, ако вам је брзина мерило, ако покушавате да стигнете у Багдад што је брже могуће, не желите да на њих трошите своју борбену снагу. Дакле, нисмо узимали заробљенике, сем у случају ако је неко активно учествовао у борби против нас. То ће нам се касније осветити.

Брзина као оружје:

- децентрализоване/дистрибуиране операције;
- мисијски тип наређења – замисао команданта;
- ојачати потчињене команданте:
 - правом да одлучују;
 - правилом ангажовања;
 - ресурсима за обављање мисије и
 - визуализацијом бојишта.

Технологија даје способност – она захтева људе са одговарајућом обуком и умним способностима за максимизацију технолошких могућности.

Али, прави кључ за употребу брзине као оружја, јесте децентрализација или, како ми то у Маринском корпусу зовемо, операције са дистрибуцијом. Како то радимо? Како да се децентрализујете? Један од начина за то јесте у

типу наређења које командант даје својим потчињенима. У Маринском корпусу користимо – мисијски тип наређења. Шта то значи? У суштини, то значи да командант каже свом потчињеном шта жели да буде урађено, а не како да то уради, односно где желим да ваша бригада буде у одређено време. Нећу вам рећи којим путевима да идете, нећу вам рећи како да организујете ваше снаге. Рећи ћу вам који резултат желим. Ви смислите како то да изведете. Ви, као старешина, као мој подређени, имате флексибилност и иницијативу да наредите, одлучите. Верујем да човек који је на бојишту – командант батаљона, командир чете, боље познаје ситуацију и боље разуме шта треба да се уради, него неко ко седи у штабу који је удаљен десет или петнаест километара. То је наша филозофија. Препустите њему да донесе одлуку! Дајте му алат који му је потребан да уради то што треба да уради. Дајте му овлашћења, објасните му која су правила његовог ангажовања, у суштини, које су границе до којих му је допуштено да иде. Дајте му алат који му је потребан да изврши мисију коју сте му поверили; и оспособите га да комуницира, да види бојиште. Како се битка развија, ствари се мењају. Тај локални командант мора да има прилику, мора да уграби прилику кад му се укаже и да је искористи. При томе, не мора да иде до радио-уређаја, телефона или рачунара да контактира штаб и пита шта треба да уради. Ако зна која је замисао његовог команданта, онда зна и шта треба да уради. Препустите њему да осмисли како да искористи прилике које се укажу током битке.

Заједничка оперативна слика и свест о ситуацији

Трагач плавих снага:

- стално убацавање података о позицији јединице у заједнички систем;
- видљивост за ниже, више и суседне;
- 'информације о статусу' попуне унете ручно;
- монтирано на возилу – ради у покрету;
- могућност слања текстуалних порука и
- јединице логистике!

Имали смо неколико алата који су нам помагали да визуелизујемо бојиште. Објаснићу неке од њих. То су били нови алати. Моја јединица их није имала пре него што смо дошли у Ирак.

Прво, желим да говорим о алату који се зове *трагач плавих снага*. Када говоримо о пријатељским јединицама у Америци, говоримо о плавим снагама. Лоши момци су црвене снаге. Трагач плавих снага, то је у основи начин претраге, осматрања на монитору, где се на бојишту налазе пријатељске јединице. То је, у основи, рачунар који има *GPS*,¹ који можете да поставите у

¹ (GPS – *Global Positioning System*) – Систем за глобално позиционирање.

возило. Тај рачунар са *GPS* нам је слао сигнале које смо убацивали у мрежу, па на монитор рачунара. За сваки батаљон смо имали један такав трагач. То није био наш систем. Позајмили смо га од КоВ САД. Ми смо имали сличан систем, али није био довољно добар. Дакле, за нас је то био сасвим нови систем. У ходу смо научили како да га користимо. Каква је предност? Са тим рачунарским системом, трагачем плавих снага у штабу, могли сте као на длану да видите сваки батаљон из састава моје дивизије. Помоћу *GPS* могло је да се види не само то где су били пре сат времена или пре шест сати, већ где се тренутно налазе, односно не где командант мисли да се налазе, већ стварно где се налазе.

Постоје три ствари које на бојишту треба да знате да бисте били успешни – треба да знате где сте (а то је каткад тешко знати), где су вам пријатељи и шта раде. И, наравно, где вам је противник и шта он ради. Трагач плавих снага је ту да дâ одговоре на ова питања – где се ја налазим и шта раде моји пријатељи. То је функционисало у покрету. Није било потребе да се заустављате и постављате антену, како би послали извештај о позицији вашег батаљона или о томе шта радите. Командант је могао да седи и да види све своје батаљоне, где су и шта раде. Не само он, већ су и сви команданти батаљона видели шта њихови сарадници раде. Сви су знали командантову замисао. Сада су могли да виде како је сви остали спроводе. Колико су били успешни? Нисте морали да користите линију командовања и шаљете то питање потчињеним командантима и чекате њихов одговор у виду извештаја. Могли сте сами да дате одговор на то питање посматрајући ситуацију на екрану. Проблем који смо имали био је следећи – ако имате само један трагач у батаљону, где да га поставите? Да ли да буде код команданта батаљона? Да ли код батаљонског официра за везу и комуникације? Да ли да га поставите код батаљонског официра за логистику који је обично био у штабу батаљона? Понекад, то није свеједно – и треба то да знате.

У том систему трагача могли сте информацију да унесете и ручно. На пример, могли сте да му убаците ваше стање снабдевености или бројно стање људства. Ако сте били у штабу и гледали у екран рачунара, кликнули бисте на неку одређену икону и добили бисте идентификацију те иконе и информацију да ли су им, на пример, ниске залихе воде; да ли им је потребно гориво. То је било веома моћно средство за преношење информација на бојишту. На пример, ако сам официр логистике, не морам да чекам да ми тај батаљон или та бригада тражи гориво или муницију. Могу да погледам у екран и да видим у каквом је статусу количина њиховог горива, а да, уопште, не разговарам са њима. Могу да предвидим њихове потребе унапред и да буду снабдевени са залихама које су им неопходне да би обавили свој задатак. Открили смо да то функционише као нека врста мобилног телефона – преко тог система могли сте да шаљете текстуалне поруке, кратке, од једне или две реченице, али предност је опет била у томе што се то чини у покрету. За пешадинца

је увек било фрустрирајуће то што је, да би остварио добру комуникацију на великим раздаљинама, обично морао да се зауставља и поставља антену. Овим системом то нисте морали. Брзина!

Мрежа

Електронска пошта са прилозима;

Веб странице јединице:

- борбени, обавештајни или логистички извештаји;
- графкони;
- електронски оперативни дневник;

Приступ информацијама; преузимање информација;

Причаонице:

- комуникација у реалном времену са бројним учесницима;
- контрола приступа и овлашћење?
- тачност пренете информације?

Такође, имали смо и нешто што смо звали *SIPR* мрежа.² У основи, то је била поверљива верзија Интернет мреже у оквиру наше јединице. Можете добити јако много додатних информација на таквој интерној мрежи. Можете добити читаву гомилу информација поред оних са наше мреже, баш као што многе организације имају насловне странице на Интернету (*home page*) на које стављају информације којима други људи могу приступити и преузети их. Исту ствар смо могли да урадимо на нашој поверљивој мрежи. Зашто је то било важно? У чему је ствар? Ако моја јединица има насловну страницу, када пошаљем обавештајни извештај ја га, у ствари, поставим на ту Интернет страницу, тако да свако ко може да приступи мојој насловној страници – остале јединице и сви корисници те мреже, могу да виде каква је моја процена противника са којим сам суочен. На ту страницу могу да се поставе оперативна наређења, извештаји логистике... Уместо да узмем радио-уређај или пољски телефон и разговарам са штабом или подређенима и објашњавам им ситуацију, могу да пошаљем извештај – они могу да га преузму и прочитају. Тада, ако има питања, ако има нејасних ствари, можемо да разговарамо лицем у лице или путем радио везе. Много информација можете да пренесете на тај начин, посебно графикона, планова ватреног дејства, границе одговорности јединице и ситуацију код противника. Све што нормално треба да забележите на мапу или на парче филма или пластике, коју сте раније давали куриру (а он, затим, морао да седне у камион, на мотор, или у хеликоптер), да је

² (SIPRNet – Secret Internet Protocol Router Network) – Мрежа тајног интернет протокол рутера.

однесе другим људима – све то сада можете да ставите на своју насловну страницу и да то буде доступно свима који су заинтересовани за неколико минута након што сте послали. Тако да нема кашњења.

У сваком штабу у којем сам био водио се оперативни дневник. Увек постоји неки чиновник који ту седи са листом папира и оловком и записује шта се дешава и прави неку врсту историјата битке, борбе, рата, тако да, касније, можете да се осврнете и сагледате зашто сте то урадили и шта се дешава. Проблем је што, ако нисте у штабу, баш у тој згради, шатору, или возилу – немате приступ оперативном дневнику. Преко те мреже сте то могли. Оперативни дневник смо водили електронски, тако да ако сам желео да сазнам шта се дешава са неком другом јединицом, могао сам да погледам оперативни дневник уз помоћ мреже. Могао сам да приступим њиховом оперативном дневнику и сазнам шта се дешава у њиховом штабу, које информације долазе у њихов штаб и шта он ради. И опет (не досађујући им, не телефонирајући, не контактирајући начелника штаба или команданта, не гњавећи их и не ометајући их у послу), могао сам да видим шта се дешава у подређеним јединицама, у надређеној јединици. То вам даје могућност да допрете до других јединица и преузмете информације од њих. Ово не важи само за тактичке јединице. У Америци, то сада користе и агенције за подршку. Ево један класичан пример како то радимо. У Вашингтону, постоји организација која, у суштини, анализира и доставља сателитске фотографије противничких војних јединица. Они имају поверљиву веб страницу. Разговарао сам с њима и рекао им: „Када пређем ирачку границу, моја пажња биће усредсређена на прву јединицу с којом ћемо се борити, а то је 51. механизована дивизија“. Она је била размештена на нафтним пољима Бургана, северно од границе. Рекао сам: „Нападамо двадесетог, желим да сваки дан фотографишете ту дивизију“, и они су то радили. Како сам добијао те фотографије и информације? Они су их стављали на своју веб страницу. Током мог учешћа у Пустинској олуји 1991. године, фотографије сам добијао тако што ме је увек неко пратио и ручивао ми фотографије. Оне су, обично, биле старе од једног дана до седам дана. Сада могу да одем до рачунара, отворим веб страницу те организације у Вашингтону и погледам фотографије 51. механизоване дивизије, снимљене пре једног сата. Када је (једна од мојих бригада), Седма бригада прелазила границу, они су користили ту веб страницу, могли су истовремено да виде где се налази свака јединица величине вода и чете из те механизоване дивизије, и када ће ући у борбени додир са њима – не где су биле прошле недеље, пре два дана, или пре два сата. То је моћ коју вам пружа способност коришћења рачунара и мреже.

Такође, користили смо и причаонице (chat rooms), можда их ви не користите, али ваша деца то раде на Интернету. Ми смо имали исту врсту ствари. Од какве нам је то било користи? Имао сам само један сквадрон беспилотних летилица за подршку моје дивизије – морао сам да одлучим којој

бригади да доделим на употребу беспилотну летилицу која покрива одређено подручје. Расподелу сам вршио на основу тога која ми је бригада била важнија у датом тренутку. Када та летилица узлети, човек који је седео у штабу сквадрона и примао од ње слику преко телевизијског екрана могао је путем причаонице да разговара са командантом или обавештајним официром бригаде коју подржава. Док је гледао у екран и видео шта се заиста у том тренутку дешава, укуцавао је то што види: „ ...ок, сад је на раскрсници, сада је изнад села... не, нема тенкова у селу, само напред... ок, ту је гај урминих палми... да, у гају се налази артиљеријска батерија...“, све то у реалном времену! Захваљујући причаоници сви у мојој дивизији могли су то да виде, тј. да прочитају то што беспилотна летилица „види“. Уместо да само једна особа има корист од те информације, сви су могли да је имају. Било је и неких проблема са причаоницама. Понекад је у њима било превише људи. Шта мислим под тим? Једна ствар је бити у причаоници и пратити је, као када сте у радио-мрежи и слушате путем укљученог радио-уређаја шта се прича. Друга ствар је ако почнете да причате и ако сви у тој причаоници почну да причају, то је обично преоптерети и она се искључи. Неко мора да контролише ствар – потребан вам је координатор. Ми смо одлучивали ко треба да говори, коме је дозвољено да говори, а ко само гледа информације. Такође, понекад је било ствари изречених у тој причаоници које нису биле баш сасвим тачне, али пошто су их људи видели на рачунару, подразумевало се да су истините и прецизне. Изгледа, када се речи испишу на екрану, људи мисле да су оне тачне и прецизне. А то није увек тако.

Управљање информацијама

Координација опсега и фреквенције;

Системска компатибилност;

Преоптерећење информацијама:

– физички систем;

– функционисање људства и

– индивидуална способност.

Имали смо и неких проблема. Говорио сам о томе како су пронађени креативни начини да се информација пронесе и то је, свакако, представљало напредак у односу на оно о чему сам пре десет година размишљао. Али, било је и одређених проблема. Баш као кад идете на Интернет, па имате неки проток који одређује колико брзо можете да пренесите податке у ваш рачунар. Ми смо имали исти проблем. Ако некоме пошаљете одређени графикон, слику, то може да успори рад због малог протока који он има, тако да не може да прима друге ствари, нити да прекине пренос података који је у току. Имали смо тамо све те рачунарске системе, али – како ће се они уклопити када их увежете? Исто је као и с вашим рачунаром. Понекад имате потешкоће да радите на

апликацијама које нису Мајкрософтове, које не функционишу баш најбоље под Виндоузом или Офисом. Иста ствар. Ми смо имали систем, КоВ је имао свој систем, Британци су имали свој, ваздухопловство САД је имало другачији систем него КоВ САД – различити систем од нашег. Ко је све то увезивао?

Имали смо озбиљну муку да спознамо како то функционише – а онда се суочимо са проблемом преоптерећења информацијама! Шта мислим под тим? Понекад информације разбију систем. Као што сам рекао, постоји проток, који ми зовемо „цеви“, кроз које се крећу информације. Сваки дан смо имали видео-телеконференције, мој командант са својим подређенима. У ствари, када смо те видео-конференције правили преко тог рачунарског система, оне су користиле целокупни расположиви проток тог система. У суштини, требало је да искључите систем како бисте одржали видео-телеконференцију. Такође смо открили да је, због таквог изобиља информација, било толико информација којима је командант могао да приступи и да их преузме, да је и он понекад био претрпан. Било је превише информација! Људи на бојишту су уморни, обично се налазе на местима где је вруће, прљаво или хладно... мокро. Примање свих тих информација само је још додатно увећавало стрес којем је локални командант био изложен.

Управљање информацијама

Информације „од себе“ – „ка себи“;

Потрага за савршеној свести о ситуацији;

Искушење вишег штаба да управља микронивоом;

Говорио сам о тој способности да се допре до информација на мрежи и да се оне преузму. То је било нешто ново. Раније је подређени зависио од вишег штаба, који му је достављао информације. Као дивизијском официру за обавештајну и извиђачку делатност мој посао је био да дотурим информацију бригадама и батаљонима и да од њих добијем повратну информацију. Међутим, сада су те бригаде имале способност да допру до мене и саме преузму све што им треба. Да ли ја и даље треба да дотурам информацију њима, и, у ствари, радим дупли посао? Да ли треба да рачунам да ће он приступити информацијама које су му потребне, и преузети их, или ја треба да му дотурим информације за које мислим да су му потребне? Команданти су понекад веровали да ће, због система који смо имали, моћи да имају савршено познавање свега што се дешава. То је било погрешно! Нажалост, команданти су понекад сматрали да није довољно имати 80% информација, него да би требало да сачекају да им стигне и последњи бајт информација да би ступили у акцију.

Уочио сам да је нарочито опасно кад се виши штабови уплићу у руковођење на нижим нивоима. Због своје способности да виде бојиште, виши штабови су се много пута, уместо да препусте својим подређенима да ратују, да бију битку, уплitalи у одлуке које, искрено речено, нису биле у њиховој надлежности, него

у надлежности њихових потчињених. Будући да сте и ви били трупни команданти, сигуран сам да сте сви били у ситуацији да се виши штаб меша у ваш посао. Сваки командант дивизије сећа се времена када је био командант батаљона и жели да поново доживи те дане, мисли да боље зна шта треба да се уради, од локалног команданта. То је веома опасно. Успех овог система, или начина на који је моја дивизија водила тај рат, састојао се у томе да командиру буде препуштено да одлучује, док виши штаб стоји у позадини и снабдева га ресурсима који су му потребни, али рачуна на њега, да ће доносити исправне одлуке. На пример, имао сам беспилотну летилицу која је радила за моје потребе. Неколико дана уочи преласка границе и напада осматрали смо 51. механизовану дивизију која је била размештена на нафтном пољу, северно од границе. Били смо веома забринути да ли ће Садам Хусеин уништити нафтна поља – да ли ће запалити ватру и дићи их у ваздух, као што је то учинио у Кувајту 1991. године. Занимало нас је да ли су нафтна поља била припремљена за уништење. Постоји ли план да се она запале? Моја беспилотна летилица је летела изнад нафтних поља, скоро непрестано, трагајући за таквом врстом активности. Захваљујући причаоницама и могућности да на моју веб страницу поставим снимке које је беспилотна летилица направила и сви остали на бојишту могли су да виде то што је та беспилотна летилица видела. Поред мог штаба то су видели сви штабови, укључујући и врховног команданта копнених снага, два нивоа изнад мене, у позадини, у јужном Кувајту. Када се вади нафта, на нафтним пољима се издваја природни гас. Тај гас, обично, сагори, тако да се, често, на пољу стално може да појави неки пламен. Виђао сам га свакодневно преко своје беспилотне летилице и нисам видео у томе ништа посебно. Знао сам на којим нафтним пољима, из којих бушотина, избија пламен; знао сам шта је уобичајена појава. Десило се да је мој претпостављени штаб гледао фотографије које је летилица слала и спасили су ватру у нафтним пољима. Шта су помислили? „О, боже, запалио је нафтна поља! Морам одмах да нападнемо!“ Дакле, мислио је да зна шта се дешава. Мешао се у мој посао, тамо где сам ја имао бољи преглед оног што се дешава. То је савршени пример мешања у нижи ниво руковођења. Због онога што су видели, хтели су да убрзају напад на Ирак. Ми смо морали да одемо до штаба, да им кажемо: „Не, не, не, то је нормално дешавање. Не разумете ситуацију“. Дакле, мешање вишег штаба у нижи ниво руковођења је веома опасно.

Магла и трење остају

Непријатељ размишља

– ‘правило непосредног додира’ – планови су само полазна тачка.

Клима и време

Осетљива електроника

Дигитална расподела – унутар војске/земаље/коалиције

Људи су укључени

– Човек је најважнији систем на бојишту, али је и најосетљивији – физички и ментално.

Тај систем, то мрежноцентрично ратовање, било је корисно кад је требало, али има и пуно „магле и трења“, како ми то данас на бојишту зовемо. На пример, имате непријатеља који размишља. Можете имати одличан план, али то је само почетак. Он ће ступити у акцију. Морате бити спремни да одговорите брже, него што би он то учинио, јер он размишља и реагује. Клима и време у јужном Ираку веома су неповољни – велике су врућине, веома је ветровито и прашњаво. То нису добри услови за електронику. Постоји концепт дигиталне расподеле. Тај систем о којем сам говорио радио је веома добро на нивоу дивизије и на вишим нивоима. На нивоу бригаде радио је солидно, али не и на нивоу батаљона и нижим нивоима. Моји маринци су се борили, као што то већ дуго чине и многи други људи користећи сопствене извиђачке елементе, у сукобу са непријатељем и током самог развоја борбе. Сматрам да је то добар систем, али тек за дивизију и више нивое, донекле за ниво бригаде и не баш толико за батаљон. Када сте данима у борбеним дејствима, а недељама на бојишту, команданти су уморни и не спавају. Људи су исцрпљени. Људи доносе лоше одлуке и ако сте претрпани гомилом информација, то само повећава стресну ситуацију. Сматрам, иако је човек, најважнији систем на бојишту, он је, такође, и најосетљивији – ментално и физички.

Која врста старешинског кадра?

- није довољно бити послушан – потребно је бити предузимљив;
- поуздан и прилагодљив;
- интелигентан са способношћу визуализације;
- способан да се носи с великом количином информација и
- брз у доношењу одлука.

Говорио сам о људима. Какви људи су вам потребни? Какве старешине су вам потребне да максимизују ову врсту система, који још треба да осмислимо, како да га користимо и које нам он способности пружа? Потребан вам је старешина који је предузимљив, не неко ко само слуша наређења и ради што му се каже. Потребан вам је човек који мисли! Потребан вам је неко ко, када добије командантову замисао, размишља: „Како то да урадим? Који начин је добар? Да ли постоји и други начин?“. Потребан вам је прилагодљив старешина, неко ко може да сагледа ситуацију, осмисли које алате има и изврши своју мисију. Потребан вам је неко ко може да прими мноштво информација, које могу бити опречне, које могу да делују бесмислено, а он треба да буде способан да их организује, анализира и донесе одлуку.

Обука и образовање

- реалистична обука заснована на сценарију;
- скинути „школско решење“ са пиједестала – експериментисати!
- грешке током обуке могу бити вредне;
- развијати поверење унутар јединица и
- охрабривање уобичајених односа – кохезија.

Каква вам је обука потребна? Каква је врста школовања потребна да се развије такав тип старешине? Морате да, најбоље што можете, пресликате ситуације с којом ће ваше старешине бити суочене. Треба да их доведете у такав сценарио да морају да доносе одлуке засноване на непотпуној информацији. Не може да се има само једно решење проблема. Не постоји школско решење, једини исправни начин да то урадите. Постоји много исправних начина. Пустите своје старешине да их осмисле. Пустите их да развију сопствену вештину доношења одлука и анализе информација у време мира, и, узгред, сасвим је у реду ако, у време мира, погреше. Суочимо се с тим – људи више уче из својих грешака, него из свог успеха. Зашто да не направе неколико грешака на обуци, пре него што људски животи буду угрожени? Сматрам да је кључна ствар – поверење унутар јединице. Шта мислим под тим? Поверење је моћна реч. Ако сам ја претпостављени командант, морам да имам поверења у подређене да ће извршити моја наређења. Ако сам ја подређени, морам да имам поверења у претпостављеног команданта, да ће ме тражити на бојишту да би ме снабдео ресурсима који су ми потребни. Начин да изградите поверење јесте повезаност унутар јединица, уобичајени односи унутар јединица. Шта то подразумева? Када јединицу пошаљете у рат, или да изврши неку операцију, то мора да буде јединица у којој су људи заједно радили, заједно прошли кроз обуку, који се познају, знају како сваки од њих функционише. Батаљон маринске пешадије има једног ваздухопловног официра, пилота, који му је додељен за стално. Он зна потребе батаљона; он зна како командант батаљона доноси одлуке. Он може да комуницира са летачима у Маринском корпусу и објасни им шта је батаљону потребно. Исто важи и за координатора артиљерије у том пешадијском батаљону. Он је артиљеријски официр који долази из артиљеријске батерије која обично даје подршку том батаљону. На пример, када идете у рат, у борбу, исувише је касно да откривате квалитет људи с ваше леве или с десне стране, изнад вас или обрнуто. То треба да откријете у време мира, пре него што дођете у ту ситуацију.

Применљивост данас?

Рат у Ираку максимизовао је системске способности:

- конвенционално опремљен противник;
- конвенционалне тактике и строга линија командовања и
- отворени терен максимизовао је способност визуализације бојишта.

Мрежноцентрично ратовање можда је добро функционисало у Ираку – али да ли ће бити корисно и у вероватним сценаријима сукоба у будућности?

Људи о ирачком рату говоре као о рату који је показао да је мрежноцентрично ратовање, тј. да је тај нови начин ратовања пут којим треба да се иде – да је то будућност. Рекао бих, да то није баш тако! Изгледа да је то добро функционисало у Ираку. Зашто? Један од разлога је тај што смо имали пред собом противника који је изгледао као и ми, који је имао тенкове, артиљерију, борбена возила пешадије – то је био симетрични противник. Он је користио конвенционалне так-

тике и имао веома строгу линију командовања, што га је спутавало да се прилагоди и да се брзо креће. Суочимо се с тим – отворени терен у Ираку, пустиње, биле су веома захваљне и добродошле за нашу способност прикупљања информација путем сателита, помоћу тих беспилотних летилица и томе слично. За то што је све функционисало прилично добро постојали су и посебни разлози. Искрено, било је и недостатака. По мом мишљењу, у неким стварима на које нисмо обраћали пажњу у нашој журби да што пре стигнемо до Багдада и у нашој усредсређености на тежиште. То нам је касније и створило нове проблеме. Постигли смо брзу победу, усредсређени на то да противник доживи колапс, да уништимо његову вољу и повезаност, а не да њега уништимо. Ми смо његову вољу и повезаност довели до колапса, али га нисмо уништили и дозволили смо му да се поново конституише. Када смо ушли у Ирак и уклонили Садама Хусеина, Баат партију, војску, створио се безбедносни вакуум. Ми га нисмо испунили. Нисмо имали довољно снага на терену да наставе посао и успоставе ред и закон у Ираку. На дуге стазе, то нам се осветило. Та идеја да не осигуравамо позадину за собом и да заобилазимо градове касније је имало своје последице. У урбаним подручјима веома је тешко визуализовати бојиште и комуницирати. Када уђете међу зграде, у градове, тешко је комуницирати и у једном и у другом смеру. Мислим да ће се у будућности ратови водити у урбаним подручјима.

Безбедносно окружење у 21. веку

- претња су слабе државе, а не јаке државе;
 - операције безбедности и стабилизације;
 - хуманитарна помоћ
 - изградња капацитета државе
 - мировне операције
 - неуспешне државе – 'попуњавање вакуума'
 - Африка/Блиски Исток/Јужна Азија;
 - недостатак инфраструктуре/познавања културе/језика и
 - широки спектар вештина/интензивирање људства/дугорочност.
- Коалиционе операције биће норма!*

Говорио сам о прошлости – размотримо сада будућност. Да ли је та мрежно-центрична идеја применљива на ратове, односно на безбедносне ситуације у које ћемо ићи, у којима ћемо се борити, у којима ћемо тек узети учешће. Данас само 5% ратова (у овој деценији), води се између држава. Претња нису јаке државе – као што је био Совјетски Савез или дивизије попут оних из Републиканске гарде Ирака. Претња данас долази са места где је вакуум, где је вакуум моћи, где се људи отимају за власт. Слабе државе, односно посрнуле државе, јесу места где терористи имају своја уточишта, где цвета организовани криминал, где се дешавају хуманитарне катастрофе, геноцид или насилне миграције становништва, природне несреће са којима влада не може да изађе на крај. Ту се реали-

зују мисије које називамо „операције безбедности и стабилизације“, то је оно за шта се планира употреба војске САД. То је средиште наше пажње – хуманитарна помоћ, изградња државних капацитета, улазак у државну управу; ући у ту земљу, пружити им помоћ да изграде институције, не само војску, него и полицију, царину, пограничну службу, образовање, здравство; да изађу на крај са својим проблемима, пре него што постану исувише велики. Најпре очување мира, а потом улазак у државну управу и успостављање реда и закона, на пример у Авганистану. То су мисије за које се планира употреба војске САД. А где мислимо да ћемо обављати те мисије? У Африци, на Блиском Истоку, у јужној Азији, а не у Европи. Дакле, то значи да ћете се размештати на местима где нема много инфраструктуре. Мораћете све да понесете са собом: храну, воду, струју, смештај, медицинску опрему ако идете у Африку, Судан. Вероватно нећете знати локални језик и нећете баш добро познавати ту културу. Ту се не ради само о војсци. Мисије тог типа о којима сада говорим не укључују само Марински корпус САД, или КоВ САД, или вашу војску. За те проблеме је потребна коалиција нација, као и коалиција институција: полиције, граничара, царине – много људи.

Мрежноцентричност

- брзина и оперативни темпо захтевају сарадњу коју омогућава мрежа,
- ресурси који омогућају брзину, тачност и подршку на захтев,
- *концентрација* и *маневар* још увек су пресудни – сада се постижу коришћењем информација и усмеравањем снага на крајњу тачку и
- важније од свега јесте давање овлашћења командирима.

Да ли су мрежноцентричне ствари применљиве ако је то мисија – операције стабилизације, хуманитарна помоћ, мировне операције? Да ли функционишу? Или је то функционисало само у случају строго конвенционалног противника? Нисам баш сигуран да је применљиво! Ја сам скептик. Функционисало је против конвенционалног противника. Да ли је заиста корисно када се суочавате с неконвенционалним, асиметричним претњама о којима сам говорио – у Африци, на Блиском Истоку, у Јужној Азији? Мислим да се неки концепти мрежноцентричног ратовања могу применити. Тај концепт, да увећате вашу свест о ситуацији у којој се налазите, да будете флексибилни и прецизни – мислим да је важан и да је применљив. Мислим да ће јединице да буду широко расуте у простору у мировним операцијама и приликом пружања хуманитарне помоћи. Верујем да ће то тако функционисати. Све што можете учинити да повежете те јединице, оспособите их да боље комуницирају, оспособите их да приступе информацији и преузму је, узајамно се подржавају – то је применљиво. Мислим да још увек нисмо сасвим осмислили како то да се уради, али ипак мислим да су применљиви концепти на којима се цела ствар заснива. Идеја да се ојачају млађе старешине, да им се да овлашћење и алати да обаве посао, такође, и даље је примен-

љива, вероватно још и више у таквој врсти неконвенционалног окружења, него што је то било у претходном случају. Мој утисак на основу вођења операције безбедности и стабилности и противпобуњеничке операције у Ираку јесте да је млађи старешина најбитнији. Поручник или водник – он је на месту догађаја, он процењује ситуацију, доноси одлуку.

Наредни потези

- дефинишите свој сопствени пут;
- одредите своју суштинску способност;
- трошите паметно;
- улажите у технологију и обуку за командовање и контролу;
- обучавајте се и увежбавајте са другима и
- улажите у **људе**

Сигурно ћете се запитати: „Колико се то мене тиче? Ја сам у Србији. Та мрежноцентрична ствар... ви Американци имате милијарде долара, наравно да можете то себи да приуштите. Шта ми треба да чинимо?“ Мислим да ваша влада треба да одреди какав тип војске жели. Шта је ваша мисија. За шта се, према вашој Стратегији националне безбедности, требате припремати. Кад то знате, треба да осмислите како. Ако желите да се ангажујете у коалицијама, ако ћете у будућности бити део коалиције или алијансе која ће се носити с проблемима, пре него што они стигну до ваших граница, треба да осмислите којим ћете капацитетом ви допринети тој коалицији. Ако Србија седи за столом за којим сви заједно планирају операцију у Судану, какав допринос ће дати ваша земља? У чему ће да буде ваш допринос? У инжињерији? Транспорту? Јединицама лаке пешадије? Војној полицији? Жан-дармерији? Граничној служби? Која је ваша суштинска способност? Шта је то што ће Србија ставити на тај сто и рећи: „Ово је то што ми умемо да радимо, овим ћемо дати наш допринос“. Паметно трошите! Имате ограничен буџет за одбрану. За шта ћете га употребити? Када једном осмислите шта вам ваша Стратегија националне безбедности налаже да радите, које ће да буду ваше суштинске способности – то ће одредити и где ћете трошити новац. Уложите новац у командовање и контролу. Сматрам да је боље да имате малу јединицу која може да комуницира, него велику, која то не може. Обучавајте се и вежбајте са осталима из коалиције или партнерства и, коначно, улажите у људе, јер, поновићу, *људи су најважнији оружани систем*. Без добро обучених старешина – паметних, интелигентних и образованих – остаћете у запећку.

БУЏЕТИРАЊЕ КАО ФАЗА ПРОЦЕСА
ППБИ У МИНИСТАРСТВУ ОДБРАНЕ

Мр Милена Кнежевић*

Систем планирања, програмирања, буџетирања и извршења (ППБИ) јесте процес управљања ресурсима одбране који на савремен, систематичан и ефикасан начин повезује циљеве и резултате. Једна од значајнијих карика процеса планирања, програмирања, буџетирања и извршења јесте фаза буџетирања. Буџетирањем се исказују потребна финансијска средства за реализацију планираних активности, пројеката и програма у оквиру главних програма. Буџет представља највиши финансијско-правни документ којим се предвиђају, сваке године, јавни расходи и јавни приходи.

У чланку је дат критички осврт на досадашњи начин израде финансијског плана Министарства одбране, теоријска сазнања и искуства о буџетирању као интегралном делу система планирања, програмирања, буџетирања и извршења. Посебна пажња посвећена је одређењу појма буџетирање и његовог циља, објашњењу његовог процеса, опису начина избора трошкова система одбране и њиховој структури, као и специфичностима управљања изразом и извршењем финансијског плана.

Кључне речи: планирање, програмирање, буџетирање, финансијски план, ППБИ, систем одбране.

Увод

На процес планирања развоја и издржавања система одбране у претходном периоду имао је одређеног утицаја достигнути ниво развоја система и методе планирања у армијама развијених земаља света уопште, као и систем планирања у нашем друштву. Увођењем система планирања, програмирања, буџетирања и извршења (у даљем тексту: ППБИ) наставља се тај тренд, јер је овај процес компатибилан са пројектом Владе о Годишњег оперативном

* Аутор је запослен на Правном факултету Универзитета у Београду.

планирању, системима управљања ресурсима одбране у већини развијених армија света и оружаним снагама у нашем непосредном окружењу. Постизање интероперабилности у управљању ресурсима одбране са осталим системима одбране, али и нашим друштвом, изiskивало је огромне промене у самом процесу управљања у Министарству одбране (у даљем тексту: МО) и Војсци Србије (у даљем тексту: ВС). Управљање ресурсима веома је сложен процес који битно утиче на будућу ефективност и ефикасност менаџмента МО и ВС. Он треба да омогући развој и одржавање способности које су неопходне систему одбране за реализацију додељених мисија и задатака.

Систем ППБИ састоји се из четири фазе које се међусобно прожимају, које су повезане и које се стално надопуњују. Према Правилнику о ППБИ у МО и ВС (Службени војни лист бр 31/2008) то су:

1. планирање – прва фаза процеса ППБИ која представља стални управљачки процес одређивања циљева и начина њихове реализације;

2. програмирање – комплексан, стални и итеративни процес којим се усвојени планови преводе у програме за одређени период у оквирима расположивих ресурса, а ради остварења циљева дефинисаних у плановима;

3. буџетирање – процес израде финансијског плана ради исказивања новчаних средстава потребних за реализацију планова и програма и

4. извршење – континуирани процес реализације планова, програма, пројеката и активности и предузимање корективних радњи ради одржавања и изградње потребних способности.

Појам, циљ и карактеристике процеса буџетирања

Буџет у савременој парламентарно уређеној држави има централно место у финансијском систему и веома је значајан инструмент у расподели или прерасподели друштвеног производа. Стога стручно и теоријско објашњење буџета представља основу познавања науке о финансијама уопште, а посебно јавних (државних) финансија, па тиме и финансија у области одбране. Према Ричарду Мусgrave (*Richard Musgrave*): „Интелигентно управљање државом захтева разумевање постојећих економских односа. Економиста може – помажући то разумевање – да допринесе бољем друштву. Због тога ми се област јавних финансија чинила од посебног интереса“.

Реч буџет (потиче од енглеске као и француске речи *budget*, италијанске речи *bulgia* или латинске речи *bulga*) значи кожна кеса, новчаник. Постоје различите дефиниције буџета. Многи теоретичари, међутим, избегавају да дефинишу буџет, јер сматрају да је дефинисање буџета сложена ствар и да је веома тешко да се појам буџета стави у одређене оквири.

Међутим, у свим тим дефиницијама заједничко је то што је буџет акт којим се предвиђају и одобравају приходи и расходи државе за одређени будући период – за једну годину. Буџетом се предвиђају и распоређују расходи и приходи ради осигурања континуитета финансирања јавних функција и усклађивања потрошње државе са економском политиком и могућностима. Буџет се доноси актом представничког тела државе, који има законску и административну снагу. Из њега произлазе овлашћења и обавезе за све органе који извршавају буџет. Министарство одбране као директни буџетски корисник дужно је да реализује буџетом предвиђене приходе и да се придржава висине и намене расхода фиксираних у буџету.

Термин буџетска дисциплина значи да држава, предузеће или појединац смеју да троше само онолико средстава колико могу да финансирају. Равнотежа у оквиру укупно одобрених финансијских средстава и потрошње истих, увек мора да постоји. Како је буџет у свакој земљи „нервни центар“ целокупног јавног, односно државног сектора да би то и остао, али у улози која је ближа месту које у приватном сектору има тржиште, с једне стране, процес буџетирања непрекидно се усавршава и прилагођава променама у економском животу земље, с друге стране, оно изазива и подстиче промене. Једна од могућности јесте и промена у начину доношења буџета, али и његовог извршења.

Одбрана као саставни део друштва, а самим тим и државе, дужна је да мења укоренење ставове и мишљења унутар система, а који су рептил старих времена када се сматрало да су *образовање и одбрана сувише значајни са политичког, социолошког и људског аспекта да би могли да се подвргну било каквој економској рачуници*. Међутим, у ситуацији када менаџмент система одбране мора непосредно да делује па према томе и да доноси конкретне одлуке и када се, у томе, суочава са ограниченим средствима он је тада принуђен да напушта такво гледиште. Савремено схватање и гледиште превазилажења таквих проблема у јавном сектору Владе Републике Србије решење је нашло у „буџету усмереном према резултатима“ или програмском буџету.

Наиме, програмски буџет јесте фаза у оквиру процеса ППБИ, која представља свеобухватнији и ефикаснији систем управљања ресурсима одбране – систем праћења резултата (*performance management system*). Кључна црта програмског буџета је у промени буџетског тежишта са ангажованих средстава на краткорочне и дугорочне резултате и постигнуте циљеве програма система одбране. Циљеви израде програмског буџета:¹

1. унапредити капацитете и системе комуникације у систему одбране израдом програмског буџета;

¹ Смернице за израду годишњег оперативног плана (ГОП), Влада Републике Србије, Београд, 2007.

2. осигурати ефикаснију расподелу средстава, како буџетских средстава тако и ванбуџетских, у складу са одбрамбеним приоритетима;

3. створити услове за стандардизовано праћење извршења планова и извештавање о реализацији планова унутар система одбране – корисника средстава као и на нивоу МО и

4. обезбедити предуслове за већу одговорност у спровођењу одбрамбених планова.

Главни циљ програмског буџетирања јесте успостављање везе између ангажованих ресурса и предложених, односно постигнутих резултата.

Ограниченост средстава намеће, прихватање другачијег, економског становишта, које карактерише:²

– потреба за најбољим искоришћењем средстава са којима се располаже за одређене намене;

– утицај последица донетих одлука у садашњости на квалитет развоја у будућности;

– неопходност да се буде ефикасан, што одговара бризи да се утврђени циљеви остваре са адекватним реално расположивим средствима и

– обавеза да се законито располаже и перманентно контролише утрошак средстава за остваривање планираних потреба.

Како менаџмент МО може бити ефикасан само у условима довољности финансијских средстава за подмирење потреба, неопходност промене у сфери буџетирања долази све више до изражаја. У супротном, пажња и време менаџмента усмерени су на обезбеђење финансијских средстава за подмирење редовних потреба система одбране и губе на ефикасности извршавања основних задатака.

Од шездесетих година прошлог века систем планирања, програмирања и буџетирања уведен је у Армији САД, а касније је уведен и у другим армијама света. На нашим просторима тај облик планирања финансијских средстава датира од седамдесетих година 20. века. Значи, само десет година после САД и ми смо имали сличан систем планирања, програмирања и буџетирања са намером да се исти перманентно усавршава и развија. Међутим, деведесетих година 20. века дошло је до дисконтинуитета и дезинтегрисаности у процесу одбрамбеног планирања па самим тим и буџетирања. С тим у вези, о буџетирању биће нешто више написано у наставку рада, баш из тог разлога да се види где смо били након увођења система ППБИ и где би требало да будемо.

² Ђорђевић, Р.: *Планирање, буџетирање и потрошња средстава за финансирање одбране у реалним условима*, докторска дисертација, Београд, 1999, стр. 71.

Критички осврт на досадашње стање процеса буџетирања

Од деведесетих година двадесетог века процес управљања ресурсима одбране сводио се на расподелу расположивих ресурса, првенствено финансијских. Систем одбране функционисао је на граници егзистенције, расположива финансијска средства су трошена углавном за текуће функционисање. Развој као примарна функција опстанка организација и система какав је и систем одбране била је минорна, тако да је морало доћи до промена у начину управљања ресурсима у складу са савременим изазовима и претњама безбедности односно потребама и могућностима Републике Србије (у даљем тексту: РС).

Недостаци у процесу управљања ресурсима одбране у наведеном периоду своде се на следеће:

- нису постојали стратегијски документи, тако да се у процесу планирања нису могли дефинисати јасни циљеви, који су неопходни за успешно успостављање планске функције. Одавно нема дугорочног плана развоја система одбране, док је последњи средњорочни програм развоја био од 1996. до 2000. године;

- дисконтинуитет и дезинтегрисаност у процесу планирања, који су последица непостојања дугорочних и средњорочних планова одбране;

- непостојање нормативних и других механизма за прорачун средстава за поједине намене. Ово је нарочито долазило до изражаја услед реорганизације Војске и промена у њеној величини и распореду. Наиме, статистички подаци о потрошњи у погледу расхода са увећањем за проценат инфлације нису могли да буду реални. Потребно је било нешто много боље да би се сагледали будући трошкови за ову намену, зато што су дислокације одређених јединица и напуштање појединих гарнизона смањивали поједине групе трошкова на минимум (енергетски трошкови и трошкови инфраструктуре) и

- потрошачка структура финансијских планова. Наиме, за „већ предвиђени“ износ средстава планирано је како да се потроши, уместо да се планирају трошкови.

Проблеми који су настајали у том периоду таложили су се без обзира на могућности да се реше и увођења промена како у сферу планирања тако и целокупног процеса управљања ресурсима одбране. Како превазићи ситуацију када су издвајања из буџета одбране за персоналне расходе достигла невероватних 74% од укупних финансијских средстава намењених Министарству, док су у исто време издаци за развој система (инвестиције) били само 3% истих.

За остваривање одбрамбених и војних циљева и даље се издваја и троши значајан део светских финансијских средстава без обзира на то што се под окриљем многобројних организација стално улажу напори за изналажење мирољубивих путева за решавање спорова. Значајан део бруто друштвеног производа који се издваја за потребе и расходе одбране, релативно високо учешће тих трошкова у укупним јавним расходима, значајно ангажовање производних, услужних и радних капацитета у производњи наоружања и војне опреме, утицај издатака за одбрану на привредни и целокупни друштвени развој, инфлацију, запосленост, инфраструктуру, унутрашњу и спољнотрговинску размену, напредак у већем броју привредних грана уопште условили су, не само пажљивије проучавање конкретних економских ефеката на нивоу друштва и, с тим у вези, увођење годишњег оперативног планирања, већ и увођење промена у сфери планирања и буџетирања на нивоу система одбране.

Да би се отклониле наведене и друге негативности у досадашњем начину израде финансијских планова и у извршавању потреба и расхода одбране и створили услови за обезбеђење веће ефикасности система одбране у остваривању утврђених циљева одбране са оскудним ресурсима, уведен је нов систем управљања ресурсима одбране – систем планирања, програмирања, буџетирања и извршења (ППБИ).

Процес буџетирања као фаза ППБИ у систему одбране

У земљама у којима се у планирању, буџетирању и извршавању потреба и расхода одбране, па и шире, примењује савремени динамички систем планирања, програмирања, буџетирања и извршења, буџетирање се све више схвата „као процес за систематско повезивање трошења фондова за остварење планираних циљева“, а буџет као „документ који садржи речи и цифре које изражавају намењене издатке за дате категорије и/или сврхе“.³ Истиче се да се у буџету речима описују предмети (или сврхе), то јест, намене за које су предвиђени одговарајући новчани издаци, док се цифрама које су придодате речима исказују новчани износи тих издатака. Органи и институције који су задужени за прорачун буџетских прихода и расхода и за израду буџета у целини желе да обезбеде непосредну везу између онога шта буџет садржи и будућих догађаја. Тај законски плански документ је, према томе, израз намераваног понашања у периоду извршавања буџета.

³ Schick, A.: The Road to PPB; „Stages of Budget Reform“, *Public Administration Review*, London, 26, 4. dec. 1966.

Стога савремени буџет треба да буде „веза између финансијских ресурса и људског понашања ради остварења зацртаних циљева“, а планирање, буџетирање и извршавање државних потреба и расхода посредством буџета – „трансформација финансијских ресурса у људске сврхе“.⁴

Неопходност систематског програмског повезивања трошења буџетских средстава са остваривањем планираних јавних односно државних потреба и расхода и, у оквиру њих, потреба и расхода одбране, налаже потребу да се знатно већа пажња поклања функцијама оперативног планирања и управљања реализацијом планова и програма, чији је основни задатак да обезбеде да се ограничени обим средстава која су буџетом опредељена за одређене намене користе са највишим могућим степеном економске рационалности у циљу обезбеђивања ефикасног остваривања планираних потреба према њиховим друштвено оправданим и, у влади и скупштини, верификованим приоритетима.

Да би се у потпуности могао сагледати процес буџетирања са свим његовим предностима и недостацима, неопходно је дефинисати организацију Војске и онај њен део функционисања који се односио на процес финансирања. Организација Војске је специфичан систем, у оквиру великог друштвеног система, који уједно чини његов подсистем. Као и друге велике системе, карактеришу је:⁵ сложеност; отвореност; динамичност; строга хијерархијска устројеност и двосмерност односа.

Из наведених специфичности и карактеристика војне организације произлазе и специфичности финансирања с обзиром на финансирање других друштвених делатности. Специфичност потрошње за потребе одбране земље састоји се у следећем:⁶

– будући да се задаци одбране морају извршавати, мора да се финансира и потрошња за извршење тих задатака;

– извршење одређених задатака из области одбране не може да се одлаже, већ мора да се обави у одређеном моменту, па се у вези с тим не може ни одлагати финансирање потрошње за извршење тих задатака и

– извршење задатака одбране земље не може да се преноси са једног субјекта на друге, већ је у томе свако обавезан да обави свој део посла.

Уважавајући наведено, а имајући у виду ограничења Владе Републике Србије и Скупштине, може се констатовати да буџетирање представља исказивање финансијских средстава потребних за персоналне расходе, оперативне издатке и издатке за инвестиције у складу са прописима о одбрани

⁴ Wildawsky, A.: *The Politics of the Budgetary Process*. Boston, Little and Brown, 1964, стр. 1.

⁵ Жугић, Р.: *Цивилна контрола војске кроз механизам потрошње буџетских средстава*, докторска дисертација, Београд, 2006, стр. 170.

⁶ Крупез, Ж.: *Економика општенародне одбране*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 117.

и Војске Србије, односно за извршење главних програма у току једне године. У оквиру процеса ППБИ, фазом буџетирања реализују се главни програмска система путем шест једногодишњих трансхи.

Када се постави питање, зашто ППБИ? Зашто програмско буџетирање? Одговор у слободној форми могао би да буде: да се види за шта се планирају трошити финансијска средства и колико која организациона јединица или програм коштају систем одбране на годишњем нивоу. Приказ трошкова одбране по програмима дат је у табели 1, где се виде главни програми Војске, док су главни програми Министарства сумирани и приказани као „остали“. У конкретном случају у облику главних програма приказана је спремност и способност за ефикасну одбрану, односно заштиту основних програма, највишим актом (уставом) утврђених интереса земље.

Табела 1 – Приказ финансијских средстава с обзиром на намену и главне програме

у милионима динара

Потребна средства с обзиром на намену и програме	ГШ	КоВ	ВиПВО	КзО	Остали главни програми	Укупно
Персонални расходи	17	48	28	11	48.881	48.985
Оперативни издаци	5.030	3.900	2.600	2.700	6.356	20.586
Издаци за инвестиције	6.300	2.600	1.400	1.400	4.729	16.429
У к у п н о	11.347	6.548	4.028	4.111	59.966	86.000

У приказу финансијских средстава с обзиром на персоналне расходе скоро сва средства су у оквиру осталих главних програма Министарства. Наиме, персонални расходи се воде у оквиру главног програма „Људски ресурси“ (један од главних програма МО) и тренутно не постоје механизми у оквиру Министарства да се планирају и дислоцирају ова средства према свим главним програмима. Тако да се њихово планирање, евиденција и извршење и даље воде централизовано. Остали издаци воде се према свим главним програмима иако се већина од њих до сада водила централизовано, као инвестиција у опрему и инфраструктуру и томе слично.

Такође, подаци из табеле дају приказ финансијског плана система одбране – Финансијски план ВС. Оно што је ново с обзиром на досадашњи начин планирања и финансирања и што се види из ове табеле јесте да се планирају трошкови.⁷ Из Финансијског плана МО види се колики његов део

⁷ До сада су се само распоређивала додељена финансијска средства и планирала се њихова потрошња.

се троши на финансирање ВС. Од укупних финансијских средстава ВС види се колико који главни програм има на располагању финансијских средстава и колико их ВС троши према одређеним наменама – персонални расходи, оперативни издаци и издаци за инвестиције. Наиме, до сада није било могуће утврдити колико систем одбране троши на Војску, а поготово на поједине јединице из њеног састава. Носиоци планирања су расподељивали финансијска средства носиоцима извршења. Носиоци извршења често су централизовано набављали и плаћали одређене робе и услуге тако да није постојала евиденција о томе колико је за коју организациону јединицу система одбране потрошено према одређеним наменама. Посебно је то случај са централизованим набавкама и надлежностима за њихово планирање и извршење. С тим у вези, команданти и наредбодавци организационих целина МО и ВС нису имали податке, о томе, колико се финансијских средстава на годишњем нивоу троши, у оквиру њихових састава, на поједине расходе. Према Правилнику о ППБИ у МО и ВС, Финансијски план Министарства јесте акт који садржи процену обима примања и издатака, укључујући примања и издатке из сопствених прихода у бруто износу за буџетску годину. Финансијски план МО доноси се у поступку, роковима и динамици који је прописан Законом о буџетском систему.

Веза између фазе програмирања и фазе буџетирања. Министарство одбране на првом месту треба да има свој текући средњорочни – шестогодишњи план и програм потреба и расхода који одражава дотадашње селекције у вези са алокацијом средстава за потребе одбране. Ово би требало да буде у сагласности са националним, односно стратегијским циљевима одбране – заштите основних интереса земље. Главни програми одбране треба да представљају такву комбинацију одбрамбених могућности која се сматра адекватном за остварење утврђених одбрамбених циљева имајући, при томе, у виду постојећу доктрину у вези са улогом војне силе у њиховом остварењу.

Када питање спецификације потреба одбране за следећу годину почне да улази у жижу интересовања, да трасира пут за чврсту одлуку и за прецизирање буџетских средстава за следећу годину текућег главног програма, тада морају да се разраде потребе изражене у физичким, односно натуралним показатељима као и финансијски трошкови исказани путем буџетских расхода. То се чини побољшањем и ажурирањем ранијих прогноза из постојећег главног програма. Тако побољшан и ажуриран главни програм представља жељену суму средстава за буџетску годину. Главни програми раде се за период од шест година, с тога је веома важно да се Финансијски план МО ради за једну буџетску годину и то за прву годину програма. Процес превођења програма у буџет приказан је у табели 2.

Табела 2 – Процес превођења програма у буџет

Милл дин

ГЛАВНИ ПРОГРАМ					
2009	2010	2011	2012	2013	2014
12	14	16	17,5	19	20

Прва година одобреног програма представља основу за израду нацрта Финансијског плана тог програма

Буџет је детаљан финансијски план (по програмима, пројектима и активностима по кварталима, контима и подконтима) за имплементацију прве године програма

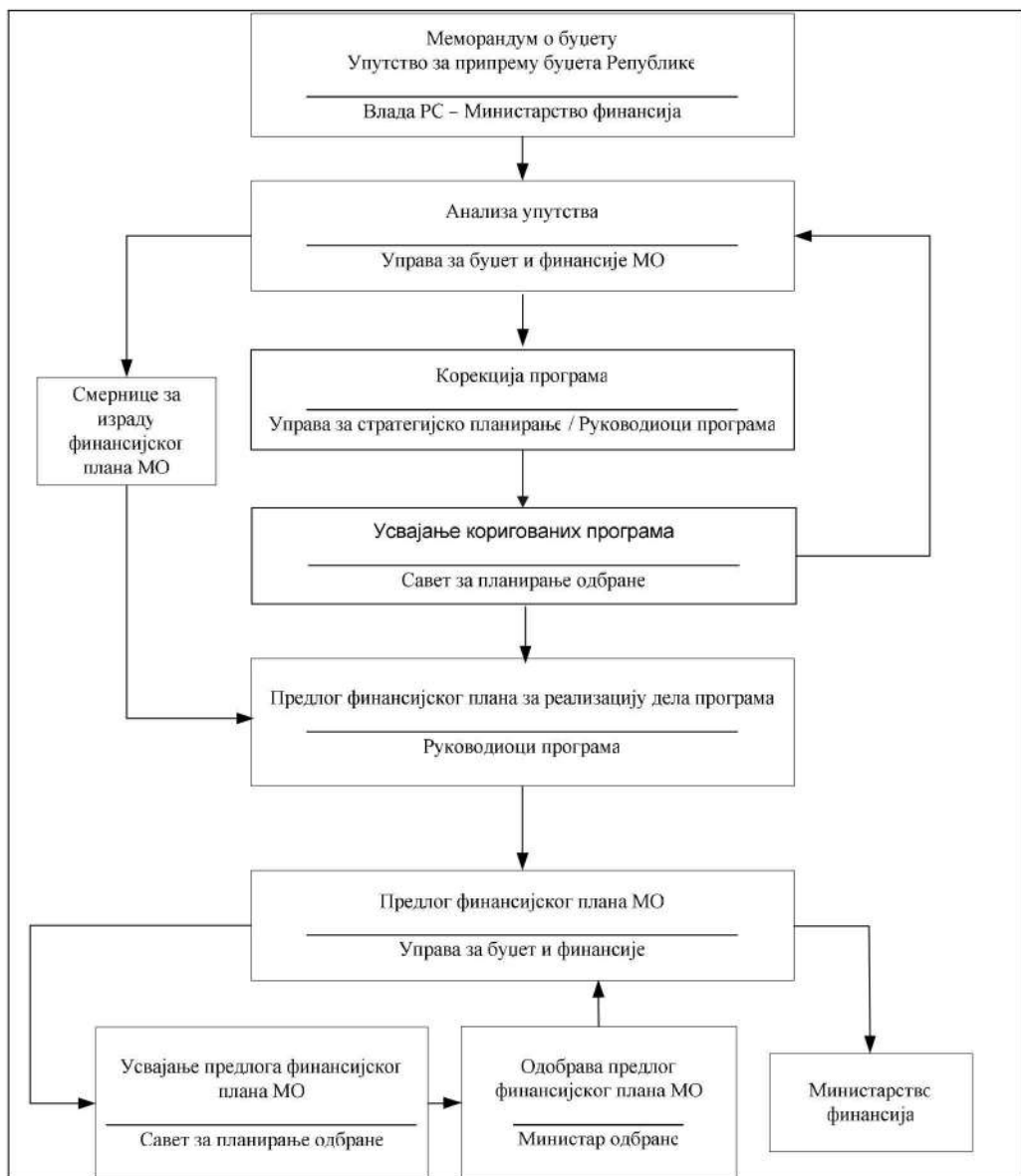
ФИН. ПЛАН ГЛАВ. ПРОГРАМА 2009

Милл дин

	I	II	III	IV	Укупно
	3	2	5	2	12
Прој 1	0	1	1	2	4
Прој 2	3	1	4	0	8

Прва година главног програма представља основу за израду нацрта финансијског плана програма. Буџет је детаљан финансијски план према програмима, пројектима и активностима (у табели 2, приказана су два од више програма са трошковима према кварталима у оквиру једног главног програма). Жељена сума средстава у вези са постојећом шемом циљева одбране за одређену буџетску годину исказана у оквиру свих главних програма према кварталима и расходима, представља Нацрт финансијског плана Министарства.

Процес израде финансијског плана. На основу Упутства министра надлежног за послове финансија за припрему Нацрта буџета РС и Средњорочног плана и програма (ако је неопходно и коригованих програма), Управа за буџет и финансије МО припрема Смернице за израду Финансијског плана Министарства. Управа за буџет и финансије предлог Смерница за израду Финансијског плана МО доставља Савету за планирање (у даљем тексту: Савет) на усвајање.

Слика број 1 – Поступак израде и доношења буџета⁸

Као што је приказано на слици број 1, након добијене сагласности, Управа за буџет и финансије Смернице за израду Финансијског плана Министар-

⁸ Развој и вођење система планирања, програмирања, буџетирања и извршења, студија, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2007, стр. 49.

ства доставља руководиоцима главних програма и носиоцима функција у МО и ВС, организује и координира рад, пружа стручну помоћ и доставља неопходне елементе за израду нацрта финансијских планова (смернице, закључке, критеријуме за исказивање расхода и издатака и слично). Та управа обједињава нацрте финансијских планова главних програма, обавља процену исказаних потреба и могућности и израђује предлог Финансијског плана Министарства.⁹ Она је, такође, обавезна да у прописаним роковима обезбеди израду нацрта Финансијског плана Министарства и достави га Савету. Буџетски циклус приказан је на графикону бр. 1. Руководиоци главних програма су обавезни да Управи за буџет и финансије у прописаним роковима доставе нацрте финансијских планова. За организацију, отпочињање и спровођење поступка израде нацрта Финансијског плана главног програма одговоран је руководилац главног програма. Управа за буџет и финансије, министру одбране доставља на усвајање предлог Финансијског плана Министарства, најкасније до 15. јула текуће године. Предлог Финансијског плана Секретаријат Министарства одбране доставља у писаном и електронском облику Министарству финансија, најкасније до 1. августа текуће године.

Графикон број 1 – Буџетски циклус

На основу Закона о буџету РС и одобрених апропријација, Управа за буџет и финансије израђује Финансијски план Министарства и доставља га министру одбране на одобрење, најкасније у року од 30 дана од дана ступа-

⁹ Финансијски план Министарства одбране доноси се за период од једне фискалне године и важи за годину за коју је донет, осим средстава обезбеђених у оквиру Националног инвестиционог плана која се планирају за једну или више година.

ња на снагу Закона о буџету РС. Финансијским планом Министарства исказују се приходи, примања, расходи и издаци МО и ВС за текућу буџетску годину с обзиром на изворе финансирања и место извршења. Уколико се Законом о буџету РС за финансирање одбране одреде средства која се разликују од предложених, одлуку о прерасподели средстава доноси министар одбране, на предлог Савета. *Програмским буџетирањем свака ставка буџета, нарочито трошкова, мора да буде оправдана доприносом у остваривању циљева.* То значи да сваки програм МО одговара за прорачуне трошкова према ставкама и економским класификацијама, а у складу са законском и нормативном регулативом.

Програмски буџет унапређује и заокружује процес циљно оријентисаног планирања и значајно доприноси успешности и рационалности планирања буџетских прихода и расхода. Он представља операционализацију процеса стратегијског планирања, односно распоређивање потребних ресурса на остваривање конкретних краткорочних (до средњорочних) циљева утврђених у поступку оперативног планирања. С обзиром на досадашњи начин планирања буџета, чије је основно тежиште на апропријацијама према економској класификацији, тј. планирање буџета према ставкама расхода, у жижи програмског буџета налазе се резултати који се остварују, односно циљеви који се постижу ангажовањем свих предвиђених ресурса (материјалних и људских). Дакле, програмски буџет је приступ, односно процес, чији је циљ успостављање везе између ангажованих ресурса и предложених, односно постигнутих резултата.

Извршавање финансијских планова система одбране

Усклађивањем предлога финансијског плана Скупштине Републике Србије са усвојеним буџетом и у оквиру њега средствима за потребе одбране у наредној буџетској години не завршава се процес ППБИ. Тај процес се наставља и током године у којој се реализује финансијски план, то јест током реализације планираних природних потреба путем ангажовања распоређених буџетских средстава и стварајући обавезе за исплату, као и исплатом створених обавеза, односно коначном потрошњом буџетских средстава према годишњем плану.

У оквиру процеса ППБИ фаза извршења веома је сложена и представља извршење планова, програма и буџета. Ова фаза даје динамичност целокупном процесу. Извршавањем финансијских планова Управа за буџет и финансије дужна је да одржава ликвидност готовинских токова средстава Министарства одбране, у складу са методологијом и роковима које прописује министар финансија. За праћење и евидентирање реализације средстава

према усвојеним главним програмима, програмима, пројектима и активно-стима надлежан је Рачуноводствени центар Министарства одбране. Евиденција садржи назив корисника средстава који реализује главни програм, програм, пројекат, активност, шифру, назив програма и пројекта са организационом ознаком, планирана средства за спровођење и степен реализације.

У фази буџетирања равнотежа у оквиру укупно одобрених финансијских средстава и реализације истих, увек мора да постоји. С тим у вези, обавезе које преузимају овлашћена лица у Министарству одбране и овлашћене старешине у Војсци Србије морале би да одговарају апропријацији одобреној за ту намену Министарства одбране за буџетску годину.

Овлашћена лица у Министарству одбране и овлашћене старешине у Војсци Србије могу да стварају обавезе и плаћају до висине издатака (квота) које за тромесечни или неки други период одреди министар финансија.

Специфичност управљања извршењем финансијског плана Министарства и финансијских планова главних програма огледа се у томе да би ограничења наметнута од Министарства финансија (апропријација и квоте) морала да се „поклапају“ са динамиком извршења, а која опет зависи од низа специфичности условљених како Законом о јавним набавкама, Законом о буџетском систему и другим законским ограничења тако и од активности самих чинилаца извршења. На пример, ситуација у вези са реализацијом средстава намењених за инвестиције у опрему и инфраструктуру – она је, углавном, ограничена поменутиим Законом о јавним набавкама и законом о буџетском систему. Тендери се отежу у недоглед, може и да се деси да уопште не дође до њихове реализације и у најгорем случају (због још једне специфичности која се огледа у обавезној реализацији средстава из буџета у току те буџетске године), финансијска средства да се врате у буџет и реализација с обзиром на ову намену буде веома ниска, а организационе јединице Министарства остану без планиране набавке опреме. Када су у питању инвестиције у инфраструктури, поред већ поменутих специфичности и ограничења у вези са набавком опреме и динамика реализације планираних активности, такође, један је од већих ограничавајућих фактора од утицаја на реализацију финансијских средстава према овој намени.

Наравно, као и у животу тако и у спровођењу финансијског плана Министарства постоје ситуације, супротне већ описаној. То су ситуације када долази до „пробијања буџета“. У оружаним снагама САД то стање описују када се на њиховом парламенту усвоји вишегодишњи план набавке војне опреме након усвајања буџета одбране. На тај начин они поред одређеног издвајања за редовне потребе и набавке опреме добијају, у наредним годинама, додатна финансијска средства за набавку тако усвојене војне опреме (то је био случај са набавком двадесет тенкова за наредних пет година). Касније се још

више „пробија буџет“ јер су неопходна додатна средства за обуку управљања истима, складиштење, одржавање и транспорт истих. Тако да се овај ефекат мултипликује. Код нас би то могла бити слична ситуација када би се неки пројекат реализације набавке војне опреме за наредних пет или шест година усвојио у скупштинској процедури након усвајања буџета.

Када су у питању финансијска средства из сопствених извора Министарства, ограничења у реализацији у току исте буџетске године не постоје. За реализацију средстава за инвестиције требало би попут неких развијених земаља увести да се и код нас уговорене вишегодишње набавке и извршавају тако, али на терет буџета из године када се набавка уговорила, ако је то неопходно. На тај начин омогућио би се пренос буџетских средстава у наредне године. Наравно, лимитирао би се број година у које би могле да се преносе буџетска средства. Међутим, правилним управљањем и извршењем финансијског плана Министарства, а самим тим и свих главних програма и носилаца извршења може да се утиче на извршење планова и програма система одбране па тако и на целокупан процес ППБИ. Ово указује на сложеност проблема управљања овим делом фазе извршења. Поред тога, сложеност ове проблематике огледа се у томе што морају да се ускладе потребе и планиране активности система одбране са могућностима Републике Србије, које су исказане путем квота.

Закључак

Досадашњи систем планирања и буџетирања није био у довољној мери ефикасан и није одговарао сложеним захтевима, који су се постављали пред систем одбране Републике Србије. Стратегијско планирање је дуго година било потиснуто на маргине, а последица тога јесте да нису постојали механизми који пружају довољно информација о томе да ли се дефинисани циљеви и задаци система одбране успешно спроводе, односно да ли је извршена одговарајућа расподела ресурса за реализацију тих циљева. Практично, дугорочно планирање као функција у систему није постојало, већ се свело на једногодишње буџетирање одбрамбених потреба. Изражена је инерција у расподели буџетских средстава према појединим наменама, која се манифестовала појавом да се већ годинама структура буџета одбране није мењала. Посебан проблем је неадекватна структура буџета у којој доминирају персонални трошкови, а додатни проблем представљала је чињеница да се трошкови одбране нису исказивали на уобичајен начин као персонални, оперативни и инвестициони, што је доводило до забуне при комуникацији са партнерима из земаља чланица евроатлантских интеграција.

Увођењем система планирања, програмирања, буџетирања и извршења стање се, у области израде финансијских планова драстично мења. Наиме, долази до једног процеса који се одиграва у континуитету. Сви планови и програми су интегрисани у једну целину. Финансијским планом МО успостављају се везе између ангажованих ресурса и предложених, односно постигнутих резултата. Уводе се механизми за праћење реализације постигнутих циљева што је предност с обзиром на досадашње стање.

Фаза буџетирања у оквиру система ППБИ веома је сложена и динамична, у исто време осетљива на утицаје из окружења, али и унутар система. Првенствено се мисли на ребаланс и кориговање програма. Ипак, то је нов начин израде буџета и у самом друштву тако да се, у предстојећем периоду уз праћење резултата рада, очекују његове корекције и унапређење самог процеса, у сврху стабилног функционисања и одговарајућег развоја система одбране.

Литература

1. *Смернице за израду годишњег оперативног плана (ГОП)*, Влада Републике Србије, Београд, 2007.
2. Ђорђевић, Р.: *Планирање, буџетирање и потрошња средстава за финансирање одбране у реалним условима*, докторска дисертација, Београд, 1999.
3. Жугић, Р.: *Цивилна контрола војске – контрола буџета*, ВИЗ, Београд, 2007.
4. Жугић, Р.: *Цивилна контрола војске кроз механизам потрошње буџетских средстава*, докторска дисертација, Београд, 2006.
5. *Закон о буџетском систему*, Службени гласник РС, бр. 9/02, 87/02, 61/05, 66/05, 85/06.
6. Zrnic, B.: *The New Trends In Defence Planning And Their Impact On The Defence Planning Systems In Transitional Countries*, Royal College Of Defence Studies, London, 2007.
7. Крупез, Ж.: *Економика општенародне одбране*, ВИЗ, Београд, 1984.
8. *Развој и вођење система планирања, програмирања, буџетирања и извршења*, Министарство одбране Републике Србије, студија, Београд, 2007.
9. *Pravilnik o načinu planiranja, programiranja, izradi i izvršenju proračuna Ministarstva obrane*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, 2003.
10. Станић, М., Пекић, Н.: „Концепт изградње система одбрамбеног планирања“, *Војно дело*, бр. 2, Београд, 2007.
11. Чубра, Н.: *Планирање развоја оружаних снага*, Војна економска академија, Београд, 1973.

ДОПРИНОС АНАЛИЗИ ОБЕЗБЕЂЕЊА И ПОТРОШЊЕ БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ

Проф. др Бранко Тешановић, пуковник
 Мр Неџад Имамовић, потпуковник
 Радан Костић, капетан

Систем одбране, као конститутивни елеменат јавног сектора захтева сталан извор финансирања, који се манифестује путем буџета – финансијске институције. Разматрају се различите категорије и параметри из јавног сектора и њихово понашање на привредна кретања.

Објашњена је нужност јавног сектора, као и светски трендови у тој области. Указано је на потребу процентуалног смањивања војних буџетских расхода у укупном буџету, а, истовремено, са економским јачањем државе повећање номиналног износа војног дела буџета.

Кључне речи: *систем одбране, евазије пореза, јавни сектор, војна потрошња, буџет.*

Увод

Средства за потребе одбране обезбеђују се из буџета, који, у суштини, представља обавезујући план прихода и расхода у току године. Доноси га највиши орган власти у држави – скупштина. Изражен је у новцу и одобрава се у апсолутном износу за наменске задатке, који се утврђују законом и прописом. **Потрошња** као завршна фаза друштвене репродукције, подразумева процес трошења материјалних добара или услуга, ради задовољења потреба сваког појединца и друштва као целине. Процес трошења материјалних добара, поред осталог, има за резултат задовољење потреба човека као биолошког и друштвеног бића, ради обнављања његових физичких и интелектуалних способности. **Јавна** потрошња се највећим делом финансира из пореских прихода. Дошло је до значајних промена у фискалном систему и институционалних промена, као и промена у начину финансира-

ња јавне потрошње и ванпривредних делатности. Највећи део рада ванпривреде финансира се, сада, преко буџета републике, општина и јавних фондова. Потрошња за потребе система одбране део је укупне јавне потрошње, која се финансира преко буџета републике и обезбеђује остваривање циљева и задатака одбране.

Буџетски менаџмент постао је једна од основних полуга развоја, стабилизације и социјалне политике – „буџетска полуга“ са разноврсним деловањем јавних прихода и расхода, моћни део државног економско-финансијског интервенционизма.

Обезбеђење средстава за потребе система одбране

„Основу за израду буџета опредељују многи фактори, од којих су најзначајнији: политика коју државно руководство води, међународни положај земље, улога оружаних снага и усвојена ратна доктрина, програми развоја организације, наоружања и обуке, материјалне могућности и друго“. [14]

Средства буџета се обезбеђују из:

1. текућих прихода, и то: пореза; доприноса за обавезно социјално осигурање; донација и трансфера и осталих прихода (таксе, накнаде за коришћење добара од општег интереса, новчане казне, пенали и одузета имовинска корист, приходи од имовине, приходи од продаје добара и услуга и друго);

2. прилива из домаћих и иностраних позајмљивања;

3. прилива од продаје основних средстава и

4. прилива од продаје финансијских средстава и наплате датих зајмова. [2]

Додатни извори за финансирање Војске су:

– Национални инвестициони план (у 2008. години – 2,7 милијарди динара) и

– продаја војне имовине (у 2008. години – 833,9 милиона динара).

Проблеми постоје при издвајању средстава за буџет, између осталог, у спровођењу основних фискалних закона. С једне стране, порески обвезници доживљавају га као недовољно правичан, зато што се принцип (вертикалне) правичности недовољно поштује. С друге стране, код наплате акциза и других посредних пореза постоји евазија и деловање „сиве економије“, што доводи до прекомерног пореског оптерећења легалног сектора привреде и с тим у вези, до смањења његове конкурентске способности на домаћем и иностраном тржишту.

Пораст пореских оптерећења има своју горњу границу, па се дешава да опадају порески приходи без обзира на повећање пореских стопа. Привредни субјекти мењају однос према плаћању пореза. Наиме, при умереним пореским стопама њима се не исплати да не плаћају пореске обавезе, јер су

новчане казне веће од тако насталих уштеда. Међутим, при високим пореским стопама избегавање да се плати порез постаје уносно и тако долази до смањења пореских прихода, тзв. *ерозије пореза*.

Преглед наплате јавних прихода у Србији у 1999, 2003. и 2006. години приказан је у табели 1.

Табела 1 – Наплата јавних прихода изражена у хиљадама динара

Приходи \ Година	1999.		2003.		2006.	
	хиљ. дин.	(%)	хиљ. дин.	(%)	хиљ. дин.	(%)
Порез на промет производа и услуга	13.796.950	18,69	130.953.000	23,58	229.512.000	22,41
Порез на добит и доходак	8.590.873	11,64	82.400.000	14,84	137.364.000	13,41
Порез на имовину	925.484	1,25	13.204.000	2,38	18.372.000	1,79
Приходи од акциза	1.357.177	1,84	57.990.000	10,44	86.833.000	8,48
Царине	4.234.090	5,74	29.237.000	5,26	45.267.000	4,42
Остали јавни приходи	7.098.912	9,62	24.540.000	4,42	123.322.000	12,04
Други јавни приходи	9.913.053	13,43	27.485.000	4,95	72.080.000	7,04
Приходи органа социјалног осигурања	27.822.484	37,69	143.955.000	25,92	267.891.000	26,16
Приходи јавних фондова	69.855	0,09	33.460.000	6,02	23.005.000	2,25
УКУПНО	73.808.878	100,00	555.294.000	100,00	1.024.131.000	100,00

Извор: Статистички годишњак: 1997, 2000, 2004. и 2007. године.

У 1999. години јавни приходи износили су 73,8 милијарди динара, док је у 2003. години дошло до вишеструког повећања јавних прихода (7,5 пута више него у 2003. години), тако да је укупан износ био 555,3 милијарде динара). Наплата јавних прихода наставља тренд раста и у наредном периоду, тако да у 2006. години јавни приходи износе 1.024,1 милијарди динара.

Када је реч о јавним приходима, они и даље имају значајно учешће у расподели укупног друштвеног производа (45–50%) и да би у наредном периоду било неопходно његово смањење ради бржег привредног раста што би, у крајњем, створило претпоставке за номинално увећање јавне потрошње, а тиме и средстава за одбрану земље.

Пракса развијених земаља показује да буџет представља инструмент развоја и економске политике. Због тога се прешло на директно опорезивање (порез на добит, порез на имовину и слично), а напуштен је посредни (индиректни) начин опорезивања (порез на промет), што је и у случају наше

земље довело до стабилности и сигурности финансирања буџетских корисника – Војске и целокупног система одбране.

Порез на додату вредност заменио је ранији порез у малопродаји. Порез на промет обрачунаван је и уплаћиван држави (сем неких акциза, као што су акцизе на цигарете или на неке грађевинске материјале), тек кад производ стигне у малопродају. Пре тога, предузећа и предузетници међусобно су трговали не оптерећујући се било каквим порезом, јер су производи купљени као репроматеријал или су намењени за даљу продају и ослобођени су пореза на промет. За разлику од тога, у систему пореза на додатну вредност изузетка нема: порез се обрачунава и плаћа у свим фазама промета производа и услуга и при увозу производа, с тим што се „у свакој руци“ обрачунати порез умањује за порез, који је већ обрачунао и платио добављач или увозник од кога је производ купљен или партнер чија је услуга коришћена. За државу је повољнија примена пореза на додату вредност, јер се он обрачунава у свим фазама размене, а партнери се међусобно контролишу јер ће сваки привредник платити нижи порез само ако је његов добављач већ платио свој део пореза и то доказује ваљаним документима.

Очигледно је да порез на додату вредност побољшава буџетске ефекте, јер намеће ефикаснију пореску контролу, омогућује ефикасније вођење макроекономске и стабилизационе политике и обезбеђује функционисање јединственог тржишта.

Потрошња

Према најопштијој подели, постоје две групе друштвених потреба и то за:

- обезбеђивање обнављања производње и
- обезбеђење репродукције укупног становништва и радне снаге.

Одатле произлазе и два основна облика потрошње: производна и непроизводна. Та два вида потрошње разликују се на основу: циља, начина и резултата остварене потрошње. Потрошња је неопходна претпоставка одвијања процеса репродукције. Без производне потрошње није могуће производити друге употребне вредности, а без личне потрошње нема репродукције радне снаге, значи нема ни непрекидног процеса производње.

Непроизводна потрошња је такав облик потрошње материјалних добара, која има за циљ задовољење потреба људи. Тај облик потрошње омогућује репродукцију човека као биолошког и друштвеног бића. Лична потрошња се у литератури често означава као „права потрошња“. С обзиром на карактер различитих људских потреба, као и начина на који се то чини, у литератури се разликују два основна облика непроизводне потрошње: лична и јавна. Лична потрошња је процес у којем појединац троши и непосредно користи

материјална добра и производне услуге. Јавна потрошња подразумева трошење за потребе финансирања државног школства, здравствене и социјалне заштите, инвалидско-пензионог осигурања, одбране, као и свих функција државе и њених органа и организација. Према *Закону о буџетском систему* издаци се састоје од:

- текућих расхода за запослене, добара и услуга, плаћања камате, субвенција, буџетских трансфера других нивоа власти, социјалних трансфера и других расхода;
- издатака за набавку основних средстава;
- издатака за набавку финансијских средстава, за дате зајмове или куповине хартије од вредности и
- отплате главнице дуга. [2]

Војна потрошња тј. систем одбране, као корисник буџетских средстава, није највећи потрошач наведених средстава и иницијатор економске неравнотеже, што се може видети анализирајући потрошњу средстава других система, односно органа и организација државе.

Јавни сектор и привредни развој

Јавне финансије обухватају проблематику везану за формирање и задовољење, јавних потреба, односно прикупљање, чување и расподелу прикупљених финансијских средстава. Данас држава све више интервенише, односно, захвата национални производ и предузима разне потезе у привреди, тако да не учествује само у расподели већ и у стварању и прерасподели националног производа, увозу, извозу и слично. Буџет и буџетска политика битно утичу на привредна кретања у држави. Ниво прихода и расхода државе директно зависи од нивоа развијености земље (БДП по становнику, структура привреде и друго). Повратно – ниво прихода, расхода и дефицит државе значајно утичу на брзину раста привреде и макроекономску стабилност, а раст привреде зависи од структуре јавних прихода и структуре јавне потрошње и то:

- високи порези на рад и капитал успоравају раст привреде и
- висок ниво јавних инвестиција повољно утиче на раст привреде.

Јавни сектор, као један од кључних сектора привреде, има значајне размере и постоји много разлога који објашњавају неопходност његовог постојања. Потребно је имати у виду следеће разлоге:

- неопходност успостављања правног поретка који ће омогућити несметано функционисање тржишних институција и механизма конкуренције,
- обезбеђивање јавних добара и
- обезбеђење стабилности у економским кретањима.

Пракса показује да је јавни сектор потребно рационализовати. Да би се смањио јавни сектор дају се зајмови, субвенције, бенефициране камате, смањују се порези и слично. Када је јавни сектор почео да прави губитке и да захтева од државе велике субвенције и покриће губитака, држава се определила за политику рационализације државних предузећа. Ограничавање јавног сектора, снижавање пореза и смањење регулативне економске функције државе, треба да осигура шири простор за приватни капитал и приватну иницијативу.

У развијеним привредама данас одвијају се одређени процеси који доводе до великих структуралних промена у функционисању привредног система. Ту се, пре свега, мисли на приватизацију која има за циљ, увођење тржишног система заснованог на конкурентском тржишту и пораст конкуренције уз повећање опште и економске ефикасности система, бржи излазак из кризе или спречавање уласка у кризу.[10] Државни интервенционизам и буџетску потрошњу неопходно је ограничавати јер:

- буџетска средства се, углавном, троше нерационално и непроизводно, а друштвена корист и трошкови (буџета), углавном, нису уравнотежени;
- одсуство тржишних мотива доводи до ниске продуктивности рада;
- стални раст државног апарата води нерационалном и некономском запошљавању;
- претерана буџетска потрошња с обзиром на национални доходак, посебно стални буџетски дефицит доводе до ширења инфлације и
- држава буџетским расходима не подстиче економски раст.

Буџетска политика треба, првенствено, да делује у три правца и то да: одржава високе стопе привредног раста, запослености и осигура задовољавајућу стабилност општег нивоа цена. Један од основних циљева буџетске и фискалне политике јесте постизање стабилног нивоа цена, високе стопе запослености и економског раста. Потребно је, активном политиком буџета, поред осталих мера, осигурати ефикасно коришћење расположивих ресурса да би се спречило кумулирање незапослености, висока инфлација и друге негативне економске појаве.

Данашњи буџет тешко може да буде уравнотежен. Ради се, углавном, о буџетској неравнотежи. Неравномеран развој економске коњунктуре и економске активности изазива неравнотежу, тако да је одсуство покрића јавних расхода из фискалних прихода постало део реализације буџета. [1] Дефицит у буџету савремених држава резултат је експанзије непроизводних расхода, као и тешкоћа у повећању пореских прихода. Буџетски дефицит брже расте у учешћу у друштвеном производу, него раст друштвеног производа у развијеним економијама. Дефицит буџета треба смањити на терет давања за социјално, пензионо и здравствено осигурање, очување околине и слич-

но, с тим у вези да се не дира у војне расходе. С друге стране, корпорације и крупни капитал треба растеретити пореских давања. Монетарна контрола требала би да осигура контролу инфлације, док би смањење пореза требало да подстакне склоност инвестирању и повећању производње. Буџет захвата веома значајан део националног дохотка, при чему је готово немогуће уравнотежавати јавне расходе само средствима пореза, односно „редовним“ приходима. У условима великих осцилација није могуће покрити чак ни оперативне државне расходе одговарајућим пореским приходима. Буџет се сада ставља у функцију општег развоја и финансијске стабилности. Неравнотежа је праћена дефицитима и суфицитима и везана је за одговарајуће осцилације привредних параметара. Јавна потрошња у Србији: виша је него ниво развијености земље, учешће у БДП Србије је на нивоу земаља Средње Европе, које су 50–100% развијеније од Србије, најкрупнији издаци су за социјалне намене, односно за пензије, структура јавне потрошње побољшана је током претходних година растом учешћа издатака за здравство и образовање, као и растом јавних инвестиција. [21]

Потрошња за потребе система одбране део је укупне јавне потрошње, која је срачуната на остваривање циљева за реализацију задатака одбране. Она има одређене специфичности:

- већи део материјалних средстава има посебну намену, јер служи задовољењу потреба одбране земље;
- добар део материјалних средстава обезбеђује се путем посебне организације, од производње до места потрошње;
- постоји могућност да се део војних истраживања користи за цивилне потребе;
- реализација војних програма подразумева кооперативни однос са цивилним фирмама, што даје замах производном процесу и
- због значаја система одбране, задовољење његових потреба заслужује посебну пажњу.

Војна потрошња и оптерећеност националног дохотка

Према подацима Међународног института за стратегијске студије у Лондону, у свету се, у просеку за потребе одбране издваја око 6 одсто од бруто производа, а у појединим земљама проценат издвајања креће се од 1 до 30 одсто за земље које се налазе у рату. Наша земља издваја за потребе одбране средства у складу са материјалним могућностима и безбедносном ситуацијом у региону. Војска као државна институција значајан је потрошач средстава буџета.

Године 1997, (СРЈ) издвојено је за потребе одбране око 1,3 милијарде долара, од чега за потребе Војске 79,1 одсто или око 95 долара по становнику или око 10.000 долара по војнику. У 2003. години, према висини издвајања из бруто друштвеног производа (БДП) по припаднику система одбране, Војска СЦГ је са просечних 6.468 евра по војнику била „богатија“ само од војски Украјине (1.556 евра), Бугарске (3.950 евра), Русије (5.665 евра) и Македоније (5.696 евра). При томе се, из БДП Бугарске за потребе одбране издвајало један одсто, Украјине 1,67 одсто, Македоније два одсто и Русије 2,87 одсто, док је за систем одбране СЦГ издвајано 2,95 одсто. У исто време, величина нашег постојећег система одбране износила је 0,74 одсто становништва, Македоније 0,48, Украјине 0,60, Бугарске 0,73 и Русије 0,87 одсто становништва. У табели 2, приказани су подаци о броју војника и буџету одбране Србије.

Табела 2 – Преглед трошкова одбране Републике Србије

Година	Број војника*	Буџет одбране** (у милионима долара)	Одбрана као процент БДП**
2004.	–	782	3,3%
2005.	–	774	2,9%
2006.	45.180	730	2,5%
2007.	34.700	795	2,5%
2008.	–	844	2,5%
2010.	26.500	–	–

* Стратегијски преглед одбране (нацрт), јул 2006.

** Подаци укључују и Црну Гору (Бела књига одбране СЦГ, април 2005. године).

Из претходне табеле види се да је у 2007. години било 10.480 припадника оружаних снага мање, него у 2006. години и да је Стратегијским прегледом одбране предвиђено смањење на 26.500 припадника оружаних снага. С друге стране, издвајање новчаних средстава од 2004. до 2006. године знатно је смањено, да би се износ издвојених средстава за финансирање задатака одбране у 2007. и 2008. години незнатно повећао. Из тога следи да је: учешће издатака за одбрану у БДП за претходних пет година смањено са 2,9 одсто (2,3 одсто без пензија) на 2,4 одсто (1,7 одсто без пензија); реални ниво издатака за одбрану повећан за 6,3 одсто у наведеном периоду; ниво издатака порастао са 530,7 милиона евра у 2003. на 708,5 милиона евра у 2007. години; учешће издатака за одбрану у БДП у Србији у складу са тенденцијама у региону и смањењем учешћа издатака за одбрану, у БДП створен је простор за раст учешћа издатака у здравство, образовање и инвестиције у инфраструктуру.

Табела 3 – Обим и структура војног буџета Републике Србије за 2007–2008. годину

	2007.		2008.	
	мил. дин.	%	мил. дин.	%
Расходи за запослене	21.083	37,2	25.637	39,2
Куповина роба и услуга	11.452	20,2	10.607	16,2
Дотације војном ПИО фонду	17.468	30,8	18.558	28,4
Остали текући расходи	1.084	1,9	1.092	1,7
Зграде и грађевински објекти	1.383	2,4	1.676	2,6
Машине и опрема	4.182	7,4	7.774	11,9
Укупно	56.653	100,0	65.344	100,0
НИП	2.951		2.714	

Напомена: Уколико се искључе расходи за војне пензије, учешће трошкова одбране износи 1,7% БДП у 2007. години и 1,74% БДП у 2008. години.

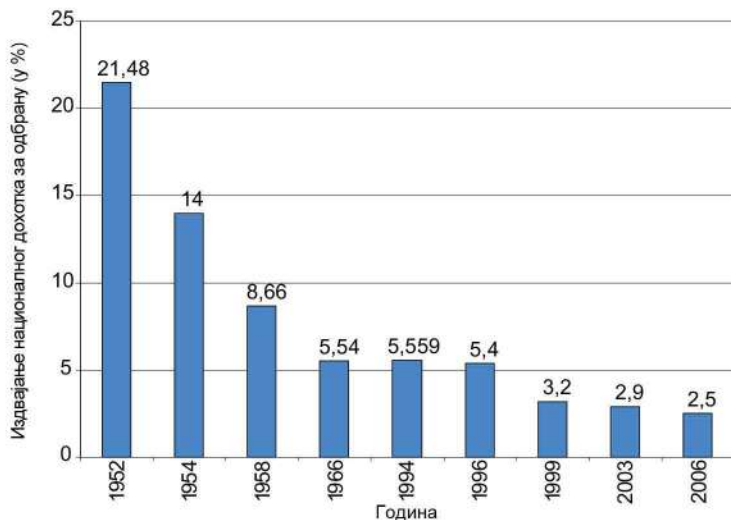
На основу анализе структуре војног буџета Србије у наведеном периоду уочено је да су у 2008. години расходи за запослене, дотације за ПИО фонд, зграде и грађевинске објекте и машине и опрему повећани (издвајања за машине и опрему повећана су у драстичном износу, што се оправдава тежњом за модернизацијом наших оружаних снага како би што ефикасније одговориле претњама из окружења и ефикасније спроводиле постављене задатке). У табели 4 приказани су подаци о издвајањима за одбрану у европским државама у 2005. години.

Табела 4 – Преглед трошкова одбране у појединим европским државама 2005. године

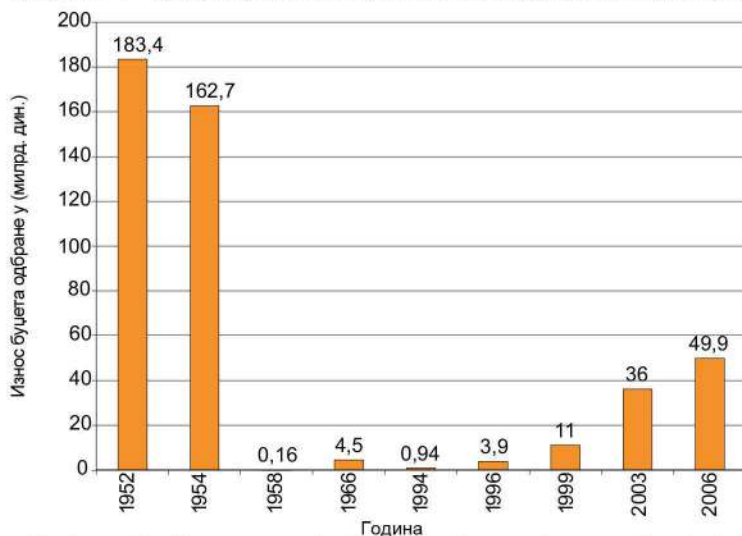
Држава	Трошкови одбране (у милијардама евра)	Трошкови одбране као проценат БДП	Број војника
Аустрија	2,16	0,88	35.471
Чешка	1,84	1,86	24.711
Француска	42,53	2,49	351.136
Грчка	4,96	2,75	139.809
Холандија	7,69	1,53	48.186
Италија	26,96	1,90	324.984
Ирска	0,92	0,57	10.500
Кипар	0,30	2,21	15.322
Литванија	0,24	1,23	11.526
Мађарска	1,26	1,44	24.507
Немачка	30,60	1,36	245.700
Пољска	4,46	1,90	150.000
Словачка	0,67	1,77	14.095
Словенија	0,41	1,49	6.644
Шпанија	10,50	1,16	119.832
В. Британија	44,20	2,47	204.500

Када се говори о буџетским трошковима одбране тј. војним буџетима према статистичким подацима (АФП и СИПРИ из 2005. године) војни буџети троше између 0,24 милијарди евра у Литванији и 44,20 милијарди евра у В. Британији (Француска 42,53 милијарди евра; Немачка 30,60 милијарди евра, Ита-

лија 26,96 милијарди евра и слично). Ради се о огромним цифрама, које падају на терет друштвеног производа националних привреда и њихових буџета, што рађа инфлацију, незапосленост, буџетски дефицит, јавни дуг са реверзибилним ефектима на економски раст и приватну штедњу. С тим у вези, евидентирана је растућа незапосленост и растући јавни дуг и поред релативно успешног обарања инфлације и редуцирање буџетског дефицита.

Графикон 1 – Процентуално издвајање за одбрану у Југославији и Србији

Графикон 2 – Номинално издвајање за одбрану у Југославији и Србији

Од завршетка Другог светског рата, Југославија је издвајала значајна средства за одбрану. У графиконима 1 и 2 издвојене су карактеристичне године: 1952, 1954, 1958, 1966, 1994, 1996, 1999, 2003. и 2006. На основу графикона 1, може се закључити да је проценат издвајања средстава за одбрану у континуитету смањиван, док графикон 2 пружа податке да је после 2000. године дошло до раста средстава (у номиналном износу), издвојених за одбрану.

У 1998, средства за војне потребе била су 4,97 одсто укупног друштвеног производа, тако да су војни издаци по становнику износили 78 долара, што је знатно мање него у земљама са приближно истим бројем становника: Грчка – 333 долара по становнику, Белгија – 327 и Чешка – 125 долара по становнику. Издаци за одбрану у Србији и региону:

– приближно су једнаки као у земљама на сличном нивоу развијености (Бугарска Румунија и Македонија),

– мањи су него у земљама централне Европе сагласно разликама у нивоу развијености и

– као проценат БДП у целом региону уједначени су и износе око 2 одсто БДП. [21]

Табела 5 – Упоредни показатељи трошкова одбране у земљама у окружењу у 2006. години

Држава	БДП, per capita, у доларима	Трошкови одбране, у милионима долара	Трошкови одбране, per capita, у доларима	Трошкови одбране, % БДП	Број припадника оружаних снага, у хиљадама	Трошкови одбране прорачун ОС, у доларима
Бугарска	4.251	716	98	2,3	41	17.463
Чешка	13.839	2.408	235	1,7	25	96.320
Грчка	25.342	7.313	684	2,7	142	51.500
Мађарска	11.802	1.410	142	1,2	20	70.500
Румунија	5.614	2.251	101	1,8	76	29.618
Словачка	9.837	911	167	1,7	18	50.611
Словенија	18.933	609	303	1,6	7	87.000
Хрватска	9.447	719	160	1,7	23	31.279
Србија	5.570	711*	94*	1,7*	37	19.216*
* Из трошкова одбране у 2007. години искључени су издаци за војне пензије од 17.486 милиона динара.						

Према статистичким подацима из 2006. године војни буџети земаља у окружењу троше од 609 милиона долара у Словенији до 7.313 милиона долара у Грчкој (Чешка – 2.408 милиона долара; Румунија – 2.251 милион до-

лара; Мађарска – 1.410 милиона долара; Словачка – 911 милиона долара и тако даље). Ради се о великим износима који терете друштвени производ националних привреда и њихов буџет, што представља извор инфлације, незапослености, доводи до буџетског дефицита и јавног дуга и негативних ефеката на економски раст и приватну штедњу.

Трошкови у систему одбране – трошкови логистике

Задатак логистике у организацији јесте да обезбеди да „права ствар буде на правом месту, у право време и у правој количини“, са минималним трошковима, а на задовољство свих учесника. Иза ове „једноставне“ дефиниције крије се сва сложеност логистике (како задовољити супротстављене захтеве), која се од Међународног удружења логистичара дефинише – као вештина и као наука. Ради сагледавања и анализирања трошкова логистике потребно је да се крене од опште поделе трошкова у систему одбране Републике Србије. У садашњем систему финансирања система одбране трошкове чине: персонални трошкови, текући трошкови и трошкови опремања и развоја. Персоналним трошковима обухваћени су издаци за: плате, додатке, накнаде запослених и поједина социјална давања. Текући трошкови обухватају: сталне трошкове, трошкове одржавања, материјал, порезе, обавезне таксе и слично. Трошкови опремања и развоја чине: зграде и грађевинске објекте, машине и опрему. Нацртом Студије ПЛБИ (планирања, програмирања, буџетирања и извршења) чија се имплементација у систем одбране очекује почетком буџетске 2009. године обављена је подела трошкова на програме и потпрограме. [20]

Табела 6 – Упоредна структура трошкова одбране (у%)

Држава	Особље	Опрема	Инфраструктура	Остало
Бугарска	49,3	15,7	0,9	34,1
Чешка	47,4	14,6	8,3	29,7
Грчка	73,8	14,9	1,1	10,2
Мађарска	51,2	9,0	8,1	31,7
Румунија	59,7	24,0	2,1	14,2
Словачка	49,1	12,7	5,2	33,0
Словенија	60,1	12,2	0,8	26,9
Хрватска	64,1	7,0	2,3	26,6
Србија	65,1	9,7	2,4	22,8

Према структури средстава одобрених за финансирање система одбране највећи проценат средстава издваја се за особље тј. персонал (Грчка издваја – 73,8 одсто средстава; Србија – 65,1 одсто; Хрватска – 64,1 одсто; Словенија – 60,1 одсто и Мађарска – 51,2 одсто средстава. Код издвајања за опрему предњаче Румунија – 24,0 одсто, Бугарска – 15,7 одсто, Грчка – 14,9 одсто и Чешка – 14,6 одсто. За инфраструктуру највише издвајају Чешка Р. – 8,3 одсто и Мађарска – 8,1 одсто укупних средстава одобрених за финансирање система одбране.

Трошкови програма чине три групе: персонални, оперативни и трошкови инвестиција (опремање и изградња). Трошкови програма треба да буду исказани у складу са буџетском класификацијом, за сваку програмску годину и за програмски период у целини. Подела програма и трошкова по годинама омогућава израду годишњих планова и годишњег буџета. То се омогућава збиром финансијских средстава по годинама. У оквиру потпрограма, од трошкова налази се „Текуће функционисање – логистика“ где је координатор програма Управа за општу логистику, а потпрограм је, истовремено, по синтетичким контима алоциран код свих руководилаца програма.

Међузависност војне потрошње и друштвене репродукције

Потрошња – дефинисана као трошење материјалних добара и услуга ради задовољења људских потреба зависи од великог броја фактора, пре свега од производње. Производна потрошња је у погледу своје економске суштине, исто што и производња. Значи, могућност раста производне потрошње истовремено значи и могућност развоја робне производње. Поред производње која има одлучујући значај на потрошњу утичу и расподела и размена, јер како се средства расподеле и размене тако ће се и потрошити. Један од услова привредног опоравка земље представља и редукција јавне потрошње, у оквиру које значајну ставку чини потрошња за потребе одбране. Такође је очигледно да свако повећање дела националног дохотка који се издваја за потрошњу за потребе одбране, смањује део националног дохотка који се издваја за акумулацију и личну потрошњу. Због тога већим издвајањем за потрошњу, за потребе одбране долази до стагнације или смањења инвестиција, јер се аналогно повећању потрошње за потребе одбране смањује темпо повећања стопе и обима инвестиција.

У условима заоштрене политичке ситуације, непосредне ратне опасности, ванредног стања или рата долази до промене ранга интереса, тј. одбрамбени интереси имају приоритет над економским. Неминовно долази до корекција мирнодопских пропорција у расподели националног дохотка у корист војне по-

трошње. Ипак, све то не би могло да значи да је питање одбране земље неекономско питање, односно да би се у његовом разматрању могло поћи искључиво од саме опасности угрожавања земље. Без обзира на то до какве промене долази у расподели националног дохотка у корист војне потрошње, економска снага друштва јавља се, увек, као лимитирајући фактор војне потрошње. [10]

У случају наглог повећања издвајања средстава за војне потребе, порески приходи и зајмови недовољни су за покривање значајно увећаних расхода па се прибегава финансирању из примарне емисије. У том случају долази до нарушавања макроекономске равнотеже и отежаног функционисања целокупне привреде земље, појаве инфлације и, самим тим, умањења привредне ефикасности. Нагло повећање јавне потрошње неминовно доводи до слабљења привреде, земља долази у позицију да не може реализовати оне циљеве ради којих је подређен привредни развој. Светска искуства указују на то да јаке привреде не воде само трајном расту богатства, него доводе и до реализације и неекономских циљева.

Потрошња има повратни утицај на претходне фазе друштвене репродукције, посебно на производњу. Војна потрошња има позитиван утицај на друштвену репродукцију, јер:

- потрошња за потребе одбране основна је претпоставка за безбедан развој земље, посебно у кризним ситуацијама;
- потрошња за потребе одбране намеће потребу за новом производњом и
- научнотехничка достигнућа, остварена у Војсци, налазе примену у привреди.

При одлучивању о висини средстава за потребе одбране полази се од безбедносне ситуације у непосредном окружењу, у самој земљи, као и од реалних материјалних могућности привреде.

Место трошкова логистике у систему финансирања одбране

Потпрограмом „Текуће функционисање – логистика“ апострофиран је значај трошкова логистике у систему одбране. Тиме је одређено да су они витални за функционисање система, обезбеђују интегритет система, успостављају и одржавају међусобне везе делова система. Истовремено, обезбеђују их енергентима (гориво, мазиво, електрична енергија, грејање и слично), покретним стварима, резервним деловима, храном и потрошним материјалом и тако им стварају услове за живот и рад.

Из свега што је наведено произлази и сложеност логистике па је стога потребно и трошковима логистике посветити највећи могући значај, а нарочито са аспекта њиховог анализирања и са аспекта њихове оптимизације. Према подацима *CSCMP (Council of Supply Chain Management Professo-*

nals) трошкови логистике свих предузећа, анализирани путем њиховог учешћа у GDP током деценија смањивали су се да би прошле године дошло до благог процентуалног, али високог апсолутног пораста тих трошкова. Године 1963, учешће логистичких трошкова у GDP USA износило је око 25 одсто, да би 1980. године било смањено на око 18 одсто. Затим, 2004. године тај проценат трошкова износио је 8,8 одсто, да би прошле године учешће логистичких трошкова било веће за 15,2 одсто него 2004. године што је апсолутно повећање за 156 милијарди долара, док је релативно учешће логистичких трошкова у GDP 2007. године било 9,5 одсто.

У раније поменутиим великим извозним земљама где логистичка инфраструктура није довољно развијена учешће логистичких трошкова на макро нивоу је и даље високо (нпр. Кина – 22,3 одсто, Индија 17 одсто). С друге стране, Европска унија као територијално блиска заједница земаља, које унутар себе доста тргују и која има углавном добру и развијену логистичку инфраструктуру има процентуално најниже учешће логистичких трошкова у GDP – само 7,15 одсто (у просеку, подаци се односе за 2004. годину).

Табела 7 – Расходи логистике Војске Србије

Назив расхода	1999.	2003.	2005.	2006.
Накнаде у натура		61	152,1	153,4
Стални трошкови	797,62	1.908	1.853,10	2.867,70
Текуће поправке и одржавање	2.859,35	1.509	1.095,70	1.191,40
Материјал	1.626,58	5.500	3.141,9	3.131,50
Порези, обавезне таксе и казне		341	7,4	13,8
Зграде и грађевински објекти	650	4.206	1.067,5	1.195,30
УКУПНО	13.525	13.525	7.317,70	8.553,10

Учешће трошкова логистике у укупно одобреним средствима из буџета Републике Србије за финансирање одбране имало је следећи тренд:

- у 1999. години износио је 53,76% од укупног буџета одбране,
- у 2003. години износио је 37,35% од укупног буџета одбране,
- у 2005. години забележен је драстичан пад процента учешћа (практично је преполовљен), тако да је износио 16,93% од укупног буџета одбране,
- у 2006. години забележен је незнатан раст, него у претходној години тако да је проценат износио 17,14% од укупног буџета одбране.

На основу структуре трошкова логистике за анализирани период, уочене су знатне промене, односно да се учешће појединих трошкова у оквиру укупних трошкова логистике мењало у зависности од периода финансирања. У 2003. години структура трошкова логистике била је следећа:

- накнаде у натура, 61 милион динара или 0,45 одсто;
- стални трошкови, 1.908 милиона динара или 14,11 одсто;

- текуће поправке и одржавање, 1.509 милиона динара или 11,16 одсто;
- материјал, 5.500 милиона динара или 40,66 одсто;
- порези, обавезне таксе и казне, 341 милион динара или 2,52 одсто и
- зграде и грађевински објекти, 4.206 милиона динара или 31,1 одсто.

Уколико ове податке упоредимо са подацима за 2007. годину, очигледно да су наступиле значајне промене у структури трошкова логистике:

- накнаде у натури, повећан је проценат учешћа са 0,45 на 1,13 одсто;
- стални трошкови, повећан је проценат учешћа са 14,11 на 31,8 одсто;
- текуће поправке и одржавање, повећан је проценат учешћа са 11,16 на 16,6 одсто;
- материјал, смањен је проценат учешћа са 40,66 на 37,41 одсто;
- порези, обавезне таксе и казне, смањен је проценат учешћа са 2,52 на 0,13 одсто и
- зграде и грађевински објекти, смањен је проценат учешћа са 31,1 на 12,91 одсто.

Највеће промене структуре трошкова забележене су у области накнада у натури (2,5 пута већи трошкови), сталних трошкова (2,2 пута већи) и зграда и грађевинских објеката (2,4 пута мањи трошкови).

На основу реализације трошкова у делатностима опште логистике, обезбеђују се повољни услови за исхрану, одевање и смештај. Трошкове чине: енергетске услуге (струја, централно грејање, огрев и слично), комуналне услуге (вода, одвоз смећа и слично), административни (потрошни) материјал, материјал за пољопривреду и материјал за домаћинство и угоститељство (где је и храна за људе).

Трошкови за исхрану у укупним трошковима Војске

Табела 8 – Друштвени производ, јавна потрошња, буџет и буџет одбране

Друштвени производ				Јавна потрошња у Србији		Буџет Републике Србије		Буџет одбране	
Година	Милијарди динара	Милијарди долара	Официјелни курс долара	Милијарди долара	Милијарди долара	Милијарди динара	Милијарди долара	Милијарди динара	Милијарди долара
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2003.	1.171,646	20,347	57,58	485,3	8,428	276,8	4,807	36,217	0,629
2006.	2.125,898	31,662	67,14	811,79	12,091	468,8	6,982	49,905	0,743

Извор: за колоне од 2 до 6, подаци Завод за развој и економску политику, за колоне од 7 до 10, подаци МО.

Средства која се одобравају за потребе Војске лимитирана су буџетом Републике Србије. Показатељи у табели 8 указују на то да су у већини година анализираног периода средства издвајана за јавну потрошњу (март – јун), око 50% укупног друштвеног производа, што је значајно успорило вредни развој наше земље.

Поред великог удела јавне потрошње у укупном друштвеном производу, средства којима је располагала Војска била су недовољна за реализацију планских задатака. Ситуација је значајно усложнена заоштравањем мера економског рата, а посебно војном интервенцијом НАТО.

Табела 9 – Цена д/о, трошкови за исхрану по војнику и укупни трошкови за исхрану

Година	Цена д/о хране		Годишњи трошкови за исхрану (по војнику)		Утрошено за исхрану Војске	
	динара	долара	динара	долара	динара	долара
2003.	190,93	3,31	69.689	1.208,15	3.285.943.742	57.067.449
2006.	250,00	3,72	91.250	1.357,80	1.692.572.171	29.395.140

Извор: Интерни подаци Ину ГШ ВЈ и УОЛ СМР МО

На основу података у табели 9, производна цена д/о припадника Војске повећана је с 190 динара у 2003. години на 250 динара у 2006. години, али је истовремено гледајући наведени износ у доларима, производна цена д/о смањена са 4,09 долара у 1996. години на 3,72 долара у 2006. години, што се аналогно одразило на годишње трошкове хране појединачно и укупне трошкове Војске.

Табела 10 – Процент учешћа трошкова за исхрану у укупним трошковима ИнПо

Година	ИнПо	Исхрана	Учешће трошкова за исхрану (%)
1.	2.	3.	4.
2003.	6.644.889.017	3.285.943.742	49
2006.	5.281.063.494	1.692.572.171	32

Извор: Интерни подаци Ину ГШ ВЈ и УОЛ СМР МО

Учешће трошкова за исхрану у 2003. години, износило је 49 одсто од укупно издвојених средстава за потребе ИнПо Војске, што значи да је 51 одсто расположивих средстава утрошено за друге намене у оквиру ИнПо

(одевање, обућа, потрошни материјал и друго). Очигледно, динамика раста буџета Војске и средстава за њену ИнПо нису биле усклађене с растом трошкова за исхрану припадника Војске. Та чињеница указује на то да је велики део средстава издвајан за исхрану Војске, а да су занемарене друге делатности ИнПо укључујући и усавршавање и развој у области исхране, као значајне делатности логистике Војске.

У материјалима за домаћинство и угоститељство, где се заправо и налазе трошкови за исхрану, као финансијски показатељи исказују се:

- трошкови набавке хране за исхрану људства,
- плаћање трошкова за исхрану војним установама које врше исхрану пилота и припадника специјалних јединица. У склопу овог дела опште логистике јесте обезбеђење материјалних резерви и ратних материјалних резерви хране.

Поред набројаног, општа логистика има задатак да обезбеди попуњу јединица и установа с обзиром на: средства за припремање, транспорт и поделу јела; средства за производњу и транспорт хлеба; средства за клање стоке и транспорт меса; средства за водообезбеђење, одећа и обућа, логорска опрема и опрема перионичких јединица.

Ефикасност обезбеђења, у погледу наведених сегмената, приказује се процентом попуње. Дакле, општа логистика, у складу са расположивим средствима из финансијског плана одбране треба да обезбеди максимум подршке за функционисање система логистичке подршке у целини. На тај начин спознајемо комплексност система логистичке подршке, самим тим и трошкова које тај систем реализује ради спровођења својих функционалних задатака. Детаљним разлагањем осталих трошкова из домена опште логистике, могуће је сагледати комплетан садржај појединих сегмената трошкова опште логистике.

Могућности целисходнијег ангажовања средстава за реализацију задатака логистике

На основу спроведене анализе финансијског плана омогућено је реално сагледавање стања дела плана који је реализован у току године, односно плана у целини на крају године, ради отклањања уочених неправилности и предузимања мера за ефикасније спровођење преосталог дела финансијског плана. Иако су према Правилнику о стандардном класификационом оквиру ови трошкови подведени под „материјале за домаћинство и угоститељство“ за систем одбране остаје карактеристика да су ови трошкови, у највећем делу, везани за исхрану људства, односно да они настају спрово-

ђњем те функције. У овом сегменту анализе трошкова логистике разматрају и сагледавају:

- реализацију уговарања у домену исхране до његове реализације;
- идентификовање проблема у реализацији уговора: избор добављача, поштовање уговорних клаузула, фактурисање испоручене робе, квалитет робе и слично;
- последице идентификованих проблема: отежана–побољшана реализација исхране, повећани трошкови за систем одбране с обзиром на планиране трошкове и њихове импликације на реализацију финансијског плана.

При анализирању трошкова морамо имати у виду неке елементарне одреднице трошкова, који се провлаче преко свих сегмената потрошње у систему одбране, самим тим и трошкова за исхрану.

Као прво, трошкови су расходи система одбране који су неминовност при обављању основних функција тог система и могу се исказати природно и вредносно, тј. као утрошак инпута: у нашем случају буџетских средстава, покретних ствари–материјала и радне снаге или као збир новчаних издатака, намењених плаћању примљених средстава и услуга. Поред тога, значајну улогу имају и следеће врсте трошкова:

- опортунитетни трошак који произлази из пропуштених прилика кад систем пропушта могућност да употреби своје ресурсе на најкориснији начин;
- неповратни трошкови (*sunk cost*) то су учињени трошкови и не могу да се промене и

- улагање и оптимално управљање расположивим новчаним средствима мора бити полазна основа у раду људи, који су непосредно запослени на пословима планирања и спровођења расхода логистике, односно исхране као њеног сегмента.

Кад је у питању извештавање потребно је нагласити да имамо неколико нивоа извештавања у погледу реализације финансијског плана, односно трошења буџетских средстава – од МФО IV степена, преко МФО III степена и II степена, а завршава се са МФО I степена и Министарством одбране као централним МФО.

Закључак

Будући да се очекују значајна повећања светског производа, што је индиковано и даље доминантном робном разменом потребно је изнаћи нова решења за оптимизацију ланца светског снабдевања, односно за контролу трошкова дистрибуције уз обострано, за понуду и за тражњу, прихватљив ниво сервиса потрошача.

Управљање финансијама треба да обезбеди надзор над трошковима и да они буду подложни консензусу с обзиром на све носиоце који учествују у реализацији плана, односно руководиоце програма и потпрограма.

Ограничавање јавног сектора, снижавање пореза и смањење регулативне економске функције државе, треба да осигура шири простор за приватни капитал и приватну иницијативу. Овај „нови конзервативизам“, како се обично назива, нарастао је као отпор даљем ширењу „државе благостања“ и „економије благостања“.

Глобализација, под кишобраном међународне заједнице, у првом реду САД и ЕУ, инсистира на редукацији војних издатака, и на војним реформама. То је императив који искључиво важи за земље у транзицији и, наравно, за нашу земљу.

Смањење војне потрошње обезбедило би преалокацију новчаних средстава на одређене социјалне програме, јавну инфраструктуру, образовање, истраживање и развој уз напомену да војна потрошња ни у најмањој мери не прелази потрошњу новчаних средстава у јавним предузећима неопходних за реализацију постављених циљева. Такође, неоснован је мит о систему одбране као једном од највећих система у држави, највећем потрошачу новчаних средстава и једном од главних иницијатора економске неравнотеже.

Литература

1. Раичевић, Б.: *Јавне финансије*, Економски факултет, Београд, 2005.
2. Rosen, H. S.: *Public Finance*, Mc Graw-Hill, N. York, 2002.
3. Божић, В., Аћимовић, С.: *Маркетинг логистика*, Економски факултет, Београд, 2004.
4. Stocs, J. & Lambert, D.: *Strategic Logistics Management*, 2001.
5. Harrison, A. & Van Hoek, R.: „Logistics Management and Strategy“; *Economic Annals*, No 170, July 2006 – September 2006.
6. Јовановић, Д.: *Логистика*, ФЦО, Београд, 2005;
7. Томановић, Р., Николић, М.: *Компаративна анализа позадинског обезбеђења ВЈ и логистичке подршке страних О/С*, ГШ ВЈ, Сектор позадине, Београд, 1998.
8. Тешановић, Б., Митровић, С.: *Исхрана у ванредним околностима*, Круг, Београд, 2006.
9. Тешановић, Б.: *Основе економике Југославије у рату*, Војна академија Војске Југославије, Београд, 2000.
10. Андрејић, М., Костић, Р.: *Економска глобализација, јавни сектор и буџетски трошкови одбране*, ОТЕХ, Београд, 2007.
11. Аћимовић, С.: „Разумевање ланца снабдевања“, *Економски анали*, бр. 170, Београд, 2006.

12. *Public Diplomacy Division*, NATO 1110 Brussels, Belgium.
13. *Division Diplomatie publique OTAN*, 1110 Bruxelles, Belgique, 2006.
14. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1971.
15. *Закон о буџетском систему*, Службени гласник Републике Србије, бр. 9 и 87, Београд, 2002, бр. 61, Београд, 2005.
16. *Закон о буџету Републике Србије за 2006. годину*, Службени гласник Републике Србије, бр. 106, 108, Београд, 2005, бр. 85, 86, Београд, 2006.
17. *Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем*, Службени гласник Републике Србије, бр. 20, 37 и 63, Београд, 2007.
18. *Бела књига одбране*, Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране, Београд, април 2005.
19. *Стратегијски преглед одбране*, (нацрт) Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране, Београд, 2006.
20. *Студија ППБИ (планирања, програмирања, буџетирања и извршења)* – нацрт, Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране, Београд, 2007.
21. Цветковић, М.: *Пројекција финансирања система одбране Србије до 2010*, излагање министра финансија у Влади РС у ШНО, Београд, 2008.
22. „World Trade Organisation Statistics“ за 2004 godinu.
23. Извештај о светском развоју, World Bank, 2005.
24. www.cscmp.org.
25. www.eur-lex.europa

МАРКЕТИНГ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ У ПРОЦЕСУ НАБАВКИ ЗА ВОЈНЕ ПОТРЕБЕ

Мр Михајло Зоговић, мајор

У развијеним земљама већина успешних предузећа користи неки од облика Маркетинг информационог система (МИС) за прикупљање, анализу и систематизацију информација које се користе за доношење пословних одлука на свим нивоима одлучивања. С тим у вези, аутор наглашава да би наведени концепт Маркетинг информационог система могао да се прилагоди и примени при набавци за потребе Војске Србије.

Поред тога, у раду је на транспарентан начин указано на искуства у примени нових метода у набавци роба и услуга у Војсци САД. Различити аспекти е-трговине омогућили су једноставније и брже наручивање, смањење „документације“, *on-line* комуникацију, мање грешака изазваних људским фактором и смањење трошкова – довољан је разлог да и Војска Србије почне са применом тог концепта, што је у складу са обавезама које наша земља мора да испуни на путу прикључења у Европску унију.

Кључне речи: набавке, понуђачи, конкуренција, Маркетинг информациони систем, МИС, окружење, Војска Србије, Војска САД, електронске јавне набавке, електронски тендер, електронска аукција, електронско тржиште, електронски каталог.

Увод

Да би организација доносила ефикасне одлуке које резултирају остваривањем пројектованих циљева, она мора своје стратегије прилагођавати захтевима окружења чиме се смањује или потпуно нестаје анахронизам између стратегије и захтева окружења. За прилагођавање захтевима окружења и експлоатацију позитивних трендова уз баријеру за негативне утицаје, неопходно је у правом тренутку располагати релевантним информацијама,

на основу којих би се доносиле одговарајуће одлуке. Управљати организацијом значи управљати њеном будућношћу, а управљати будућношћу значи управљати информацијама. Без обзира на благовремене и квалитетне информације организација губи адаптивност и динамичност, односно способност прилагођавања променљивим спољним и унутрашњим околностима. Значај информација за процес одлучивања давно су разумели и праксом потврдили успешни привредници, с тим у вези, непрекидно су иновирали начине доласка до њих. Постојање и развој било којег информационог система не може се замислити без активности као што су прикупљање, обрада и размена информација. Информациони системи прикупљају, обрађују, анализирају, складиште и дистрибуирају информације, које се користе као подршка планирању, одлучивању и контроли, уз помоћ компјутерске технологије. Маркетинг информациони систем који користе успешне фирме у тржишној привреди могао би да се прилагоди и примени при набавци за потребе војске. Овај систем би у каснијој фази развоја, а након стварања неопходних предуслова, могао да буде темељ за развој модерног система електронских набавки.

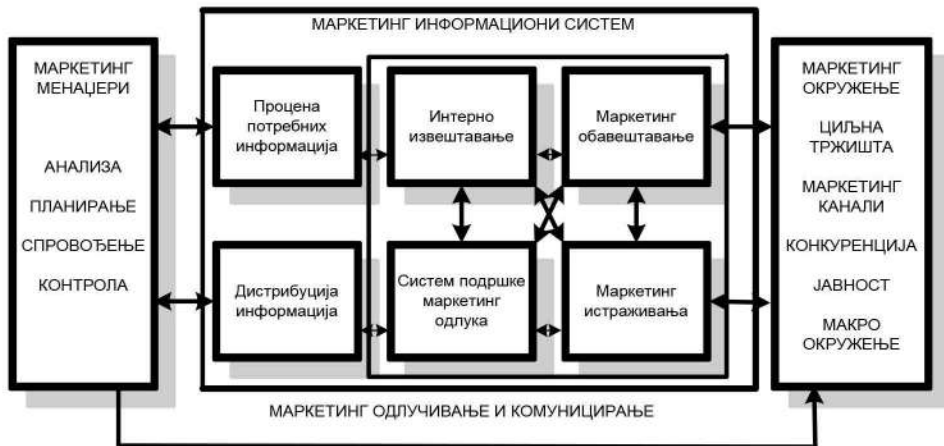
Маркетинг информациони систем

У развијеним земљама већина успешних предузећа користи неки од облика Маркетинг информационог система (МИС) за прикупљање, анализу и систематизацију информација које се користе за доношење пословних одлука на свим нивоима одлучивања. Непостојање релевантних информација у процесу одлучивања има следеће негативне последице:¹ немогуће је пратити технолошки прогрес и промене на тржишту; постоји недовољно стручно знање и способност за утврђивање и избор оптималних могућности; постоји недовољна концентрација на кључне факторе и, чини се, погрешан избор најбоље могућности.

Маркетинг информациони систем састоји се од „људи, опреме и процедура у прикупљању, сортирању, анализи, евалуацији и дистрибуцији потребних, правовремених и тачних информација за доносиоце маркетинг одлука“.² На слици 1, представљен је маркетинг информациони систем. Концепт МИС-а почиње корисником информација и њима се завршава. Он генерише информације на основу исказаних потреба од менаџмента из интерних података предузећа, активности маркетинг обавештавања и процеса истраживања маркетинга, затим дистрибуира информације менаџменту у одговарајућој форми и, с тим у вези, у право време користи их у планирању, имплементацији и контроли маркетинг активности.

¹ Гламочанин, В.: „Значај истраживања тржишта за пословно одлучивање“, *Директор*, број 1–3, 2003, стр. 9–26.

² Котлер, Ф. и Келер, К. Л.: *Маркетинг менаџмент*, Дата статус, Београд, 2006, стр. 72.

Слика 1 – *Маркетинг информациони систем*

Извор: Armstrong, G., and Kotler, P.: *Marketing – An Introduction, fifth edition*, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 2000, p. 105.

Важна компонента МИС-а јесте маркетинг систем подршке одлучивању који представља компјутеризовани подсистем. Овај подсистем састоји се од „инструмената и технике са постојећим софтвером и хардвером помоћу којих организација прикупља и интерпретира релевантне информације из пословања и окружења и претвара их у основу за доношење одлука“.³ База података коју садржи наведени подсистем омогућава коришћење великог броја релевантних података чију везу са доносиоцима одлука омогућава примена компјутерске технологије тако да је менаџерима из различитих нивоа хијерархијске структуре омогућено коришћење релевантних информација.

Примена Маркетинг информационог система при набавкама за војне потребе

Маркетинг информациони систем који се користи за потребе менаџмента привредних субјеката може да се прилагоди и имплементира у организациону структуру набавне службе у Војсци тако да изазове вишеструко корисне ефекте. Он би могао да буде брижљиво, плански и организовано уклопљен у организациону структуру Управе за снабдевање. На слици 2, пред-

³ Исто, стр. 115.

стављен је Одсек за информациону и електронску подршку као предлог измене структуре Управе за снабдевање (УСн) и имплементацију Маркетинг информационог система у постојећу организациону структуру УСн. Поред специјализованих кадрова, чинили би га неопходни хардвер и софтвер који би били развијени и прилагођени војним потребама са дефинисаним поступцима и процедурама и са могућношћу да се на основу адекватне анализе, чувањем и дистрибуцијом унетих података унапреди систем набавки. Систем би био повезан са осталим организационим целинама УСн и доступан и другим организационим деловима Војске и Министарства одбране (МО). Имао би директну комуникацију са окружењем путем интернета, што би одмах отворило могућност за преузимање конкурсне документације преко интернета и брже комуницирање са потенцијалним добављачима о свим питањима везаним за конкурсну документацију и услове јавне набавке.

Слика 2 – Предлог организационе структуре Управе за снабдевање МО

Извор: Прилагодио аутор

Информациони систем би, пре свега, користио интерне токове информација у оквиру војске и обједињавао их тако што би сви носиоци планирања и јединице које врше набавке биле на непосредној вези и давале податке о потребама, реализацији набавке, квалитету производа и добављачима. Интерни подаци се прикупљају много брже, а трошкови су знатно нижи него остали начини прикупљања информација. Међутим, интерни подаци некада нису релевантни за доношење одлуке о конкретној набавци па је неопходно користити и друге изворе информација.

Оно што за привредне субјекте представља маркетинг обавештавање, то би за информациони систем у оквиру Војске значило праћење дешавања у окружењу и јавних података који могу бити од значаја за поступак набавки, анализа, обрада и систематизација истих, како би лица која су укључена у поступак набавке могла да их користе при планирању, спровођењу и контроли процеса набавки за војне потребе, а посебно при избору најбољег понуђача. На овакав начин унапредило би се доношење стратегијских одлука јер би се при одлучивању користиле и информације из окружења.

Као што привредни субјекти имају потребу да спроведу маркетинг истраживања да би решили конкретан проблем у случају непостојања информација из других извора, тако би и набавна служба у Војсци, при провери компетентности потенцијалних добављача и њихове спремности да испоштују све елементе приказане у понуди, могла да спроведе истраживања за која би се одређивала стручна лица или ангажовале агенције са тржишта. Резултати наведених истраживања након анализе и обраде били би складиштени у оквиру база података које би постојале у информационом систему. Оваква истраживања пружила би јасан увид у могућности добављача, квалитет производа и услуга које они нуде, поузданост и оправданост избора конкретног добављача, чиме би се створила основа за брзу контролу поступка јавних набавки за војне потребе, а сам поступак био би транспарентан.

За успостављање информационог система у организациону структуру УСн МО неопходна је добра воља људи који одлучују на највишем нивоу. Такође, треба имати у виду и укупне трошкове једног оваквог пројекта који би се ставили у однос са користима након одређеног периода. Увођење информационог система могло би се извршити аналогно процедури увођења оваквог система у привредне субјекте поштујући следеће фазе:⁴

1. анализа постојећих токова информација и корисника;
2. сагледавање потреба за информацијама од стране корисника;
3. дизајнирање нових информационих токова који смањују јаз између потребних информација и системски обезбеђених информација;
4. прилагођавање структуре информационог система структури организације;

⁴ Милисављевић, М., Маричић, Б., и Глигоријевић, М.: *Основи маркетинга*, Центар за издавачку делатност економског факултета, Београд, 2007, стр. 155.

5. примена и

6. ревидирање, с обзиром на потребу.

Увођење оваког система у набавну службу омогућило би антиципирање догађаја у окружењу који имају рефлексije на набавке материјалних средстава за потребе војске.

Увођење Маркетинг информационог система у систем војних набавки имало би следеће позитивне ефекте примене:

- прикупљање, сортирање, анализа и чување података који су релевантни за набавке у војсци на једном месту и њихово претварање у тражене извештаје;

- поседовање информација о потребама за материјалним средствима на нивоу Војске и МО на једном месту у електронској форми, збирно и с обзиром на носиоце планирања;

- преглед висине одобрених финансијских средстава за централизоване набавке на годишњем нивоу и преглед расположивих и утрошених средстава у сваком тренутку;

- тачне, квалитетне, релевантне и благовремене информације о тржишту набавке, пре свега, о структури понуде, производима и њиховим карактеристикама, ценама, добављачима, транспорту и слично;

- коришћење информација у процесу планирања набавки за војне потребе, као и контролу спровођења плана набавки;

- складиштење прикупљених података да би их могли користити и остали нивои при реализацији набавки у складу са функционалним потребама;

- подаци и анализа реализације уговора са изабраним добављачем, посебно анализа квалитета испоручених производа, односно услуга, поштовање рокова испоруке наведених у уговору и слично. Наведени подаци добијали би се од специјализованих лица, непосредних корисника, односно органа који обављају пријем и конзумирање производа и услуга. Подаци би се након анализе и сортирања дистрибуирали, а потом архивирали тако да би за следећу набавку комисија имала јасну слику о досадашњем искуству у сарадњи са конкретним добављачем;

- база података која би садржала и постојећу регулативу система набавки, домаће и међународне стандарде, чиме би се олакшала припрема конкурсне документације;

- јасна евиденција додељених уговора, као и подаци о свим потенцијалним добављачима који су учествовали у поступку доделе уговора. Евиденција би се водила у електронској форми;

- могућност коришћења специфичних анализа и метода које пословни купци користе при доношењу одлука о куповини, а посебно примена анализе вредности и вендор анализе. Анализа вредности могла би се применити при одређивању критеријума економски најповољније понуде за дефиниса-

ње пондера као и при оцени понуда. Вендор анализа може се користити за процену способности понуђача и обухватила би процену производних способности, менаџерских способности, финансијских способности и капацитета понуђача.

– усавршавање кадрова који раде на пословима набавки за војне потребе путем рада на овом систему и праћење интерних и екстерних промена које су од значаја за спровођење набавки.

Имплементација информационог система у организациону структуру УСн, поред неопходног стручног кадра, подразумева савремену компјутерску технологију и софтвер развијен за потребе војних набавки. Оваквим унапређењем начинио би се први корак ка примени концепта електронских јавних набавки за војне потребе.

Електронске јавне набавке

Примена електронске технологије у класичне поступке јавних набавки подразумева стварање одговарајућег друштвеног амбијента. Пре свега, неопходно је донети одговарајућу регулативу, према угледу на развијене земље, која би омогућила брзи развој интернет инфраструктуре и концепта електронске управе. Концепт електронске управе има за циљ потпуну софистицираност јавних сервиса, што би омогућило обављање трансакција између органа државне управе и привредних субјеката. Електронске јавне набавке обухватају „употребу електронски базиране информационе и комуникационе технологије у циљу подржавања оперативних и стратешких активности јавних набавки“.⁵

Термин електронске јавне набавке обухвата широк спектар технологија које могу бити коришћене за аутоматизовање интерних и екстерних процеса набавке и који обухвата електронске тендере (е-тендере), електронске аукције (е-аукције), електронска тржишта (е-тржишта) и електронске каталоге.⁶ Појам електронске јавне набавке обухвата спровођење поступка јавне набавке применом савремене електронске технологије. Поступак јавне набавке може бити у потпуности и делимично подржан електронском технологијом. Потпуна примена електронске технологије подразумева да се све фазе поступка јавне набавке спровode електронским путем. Делимична примена електронске технологије односи се на примену електронске технологије само у неким

⁵ Prier, E and Clifford, McCue P.: *E-procurement adoption in local governments of the United States*, National Institute of Governmental Purchasing, 2007, p. 12.

⁶ Panayiotou, Nikolaos A., Gayialis, Sotiris P., Tatsiopoulos, Ilias P.: *An e-procurement system for governmental purchasing*, 2004, p. 11.

фазама поступка јавне набавке. Тако се електронска технологија при спровођењу поступка јавне набавке може користи за оглашавање набавке, преузимање конкурсне документације од понуђача, подношење понуда, оцену и избор најповољније понуде, спровођење електронских лицитација, закључивање уговора, плаћање, наручивање, испоруку и слично.

Увођење електронске технологије у поступке набавки за потребе Војске Србије, могло би се спроводити преко предложеног Одсека за информациону и електронску подршку путем којег би, у каснијој фази развоја, и остали одсеци били оспособљени за пружање подршке и спровођење концепта електронских јавних набавки. Наш привредни систем налази се у процесу транзиције и, тренутно, мало је привредних субјеката који би имали корисне ефекте применом електронске технологије при учешћу у поступцима јавних набавки за војне потребе.

Електронске набавке у НАТО

Логистичка берза НАТО, размена логистичких залиха *NATO Logistic Stock Exchange*⁷ (*NLSE*) сет је алата развијен од агенције за одржавање и снабдевање (*NATO Maintenance and Supply Agency – NAMSА*) да помогне купцима и добављачима. Ови алати омогућавају добављачима да размене вишак резервних делова између себе и да управљају залихама. Такође, *NLSE* омогућава привреди да обезбеди каталоге резервних делова, потврди своје понуде и да има увид у специфичне захтеве купаца.

Платформа информационог система *NLSE* састоји се од скупа база података и интерфејса заснованих на интернету. Базе података, између осталог, садрже логистичке информације о потрошачима, садашњим и будућим захтевима, детаље о добављачима и, о томе, шта нуде. Мрежни интерфејс омогућава веома лак контакт међу заинтересованим странама и размену информација на поуздан и контролисан начин.

С обзиром на то, *NLSE* представља виртуално место за електронско пословање. То виртуално место повезује потрошаче (оружане снаге) и произвођаче (индустрија). Обједињује кооперацију између оружаних снага и око 700 добављача. Нуди потпуно интегрисану и сигурну претрагу *тендер–пунуда–одабир–наручивање*, услугу, према најповољнијој цени.

Кључ за оснивање *NLSE* био је развој заједничког пословног језика за идентификацију, класификацију и кодификацију предмета набавке. Утврђивањем захтева од свих заинтересованих армија, *NLSE* је у могућности да

⁷ Сајт NATO Maintenance and Supply Agency (www.namsa.nato.int/info_sys/nlse_e.htm, приступ интернету, 9. август 2007).

израчуна ниво потребних залиха и да предвиди будуће потребе. Пројекција потреба може да се уради за период од пет година.

Виталне компоненте система су електронски каталог (*e-Cat-1*) и виртуелна листа залиха (*Virtual Item Stock List – VISL*). Корисник претражује ствар у бази НАТО складишних бројева и детаљи уговора са свим подацима о добављачу се аутоматски приказују. Производ се може наручивати једним кликом, користећи потпуно електронску процедуру која је интегрални део сигурносног система. Добављач прима наруџбеницу и *e-mail* који је индикатор да је понуда послата/примљена. Добављач даље може да прихвати или одбаца понуду, такође кликом.

Када се прихвати наруџбеница, заобилазе се исцрпљујуће процедуре и документација око фактурисања и плаћања. Наручилац се задужује, а добављач исплаћује, тако да добављач добија свој новац много брже, него код класичних набавки. Један од најубедљивијих аргумената за *NLSE* је то што осигурава тоталну транспарентност. Систем омогућава сигуран начин за све оружане снаге да пријаве сав свој „инвентар“ (резервни делови и компоненте), што тренутно износи око 4.500.000 ставки (вишак код једне оружане снаге омогућава трансфер оној којој недостаје).

Оружане снаге НАТО, често су суочене са ограниченим буџетима, сада размењују регуларно оно што им је потребно између себе и тако ослобађају „замрзнути капитал“ који може да представља додатну куповну моћ. За онога ко набавља ова опција често представља редукацију трошкова од 30 до 40%.⁸

Електронске набавке у Војсци САД

Пратећи савремене економске и технолошке токове, Војска САД почела је да примењује нове методе у набавци роба и услуга. Различити аспекти е-трговине омогућили су једноставније и брже наручивање, смањење „документације“, *on-line* комуникацију, мање грешака изазваних људским фактором и, наравно, смањење трошкова. Тренутно, електронске набавке у Војсци САД обухватају: електронске каталоге, електронско прикупљање понуде, *енглески тип аукције*, *холандски тип аукције* и *end-to-end* процес набавке.

Запослени у Министарству одбране могу користећи портал *General Services Administration (GSA)* да *online* наруче преко милион производа који се налазе на залихама у федералном систему залиха. У суштини, сервис представља електронски каталог за владине организације за набавку робе.⁹

⁸ SYNERGY 06, The IDABC Quarterly, April 2006, p. 12–13 (www.ec.europa.eu/idabc/en/document/5465/5584, приступ интернету, 10. август 2007).

⁹ Видети шире: Сајт GSA Advantage (www.gsaadvantage.gov).

Електронско прикупљање понуда састоји се од захтева за понуду (*request for quote – RFQ*), који се шаље електронски ка добављачима, затим се враћа, такође, електронским путем и обавља се процена. Понуде сакупљене електронским путем елиминишу непотребне папире, убрзавају процес значајније, него да се он обавља поштом или директним разговором. У 2001, GSA на свој портал додала је сервис за електронско прикупљање понуда – електронска куповина *e-buy*.¹⁰

Електронска аукција *енглеског типа* јесте интернет верзија добро познатог типа аукције која је иницирана од продавца, где цена расте током надметања. Приступом на сајт купци могу да провере тренутну цену и да се одлуче о томе да ли ће да купују и шта ће да купују. У електронској аукцији *холандског типа* купац иницира аукцију са спецификацијом свог захтева. Током аукције добављачи су у прилици да прихвате понуђене захтеве и да виде тренутне понуде осталих добављача. Када истекне време аукције понуђачи потврђују своју коначну понуду и виде коначне понуде осталих добављача. Насупрот аукцији *енглеског типа*, цена пада током аукције све до последње понуде познате свим добављачима. У неким случајевима велики добављачи могу да се удруже и да добију веће попусте на количину и тако понуде већу количину и нижу цену производа.

Систем набавке *end-to-end (ETE)* јесте систем за „уговарање“ (*contracting systems*) који интегришу и деле податке разних независних финансијских система. Многи *ETE* системи су у интерактивном односу са е-каталозима и имају могућност извођења аукције. Наведени *ETE* системи су посебно привлачни Министарству одбране јер имају у електронској форми оно што је обично на папиру, као на пример – наруџбенице, искуства добављача, слање и пријем докумената, фактуре, документацију везану за плаћања и слично.¹¹

Због обима пословања и количине новца Министарство одбране САД било је највише заинтересовано за електронске набавке. Ради олакшања прелаза на електронско пословање, сектор Одбране основао је Здружену канцеларију за програм електронске трговине (*Joint Electronic Commerce Program Office-JECPO*) у мају 1998. године.¹² Циљ *JECPO* био је да подржи, олакша и убрза примену електронског пословања, а све због унапређења процеса у Министарству одбране. Један од првих задатака био је да образује *e-mail* (електронски тржни центар, шеталиште) Министарства одбране који би омогућио претраживање преко интернет базе електронских каталога Министар-

¹⁰ Davidson, Dan: "GSA's Newest Buying Tool Slow to Catch On," *Federal Times*, 3 December 2001 (www.federaltimes.com).

¹¹ Thurston, G., and Bishop, W.: "End-to-End Procurement Process in DoD", Defense Systems Management College, 2002 (www.scholar.google.com/scholar?q=End-to-End+Procurement+Process+in+DoD&hl=sr&lr=&um=1&ie=UTF-8&oi=scholar).

¹² "Defense Reform Initiative" (www.dod.mil/execsec/adr2001/Chapter12.pdf, приступ интернету – 25. август 2007).

ства одбране, као и путем комерцијалних каталога. У 2000. години *e-mail* је имао скоро пет милиона предмета и регистровано је трансакција од 78,8 милиона долара.¹³ У 2001. години *JECPO* је променио име у *DEBPO* (*DEBPO – Defence Electronic Business Program Office*). С тим у вези, *DEBPO* је развио стратегију електронског пословања Министарства одбране до 2010. године. Примарни задатак јесте да послужи као место за размену информација и омогући едукацију и тренинг организација у електронском пословању.

Од видова Војске САД, морнарица (*US Navy*) са маринцима најагилнија је у истраживању и имплементацији процеса електронских набавки. У међувремену, ваздухопловне снаге незнатно заостају за морнарицом, док је копнена војска урадила најмање што се тиче е-набавки. Као што смо поменули, морнарица је отишла најдаље у имплементацији алата заснованих на интернету у процесу набавки. Један од кључева успеха био је препознавање потреба за постојање свеобухватне стратегије електронских набавки. Она је омогућавала морнарици да интегрише функционалне сегменте процеса набавке, као што су уговарање, финансије и логистика. У септембру 2000. године, основана је Канцеларија одељења електронског пословања у морнарици (*Department of the Navy E-Business Operations Office*) која је била одговорна за имплементацију електронског пословања у морнарици. Канцеларија је део Команде морнаричког система снабдевања (*Naval Supply System Command NAVSUP*).¹⁴ Стога, *NAVSUP* је логистичка рука морнарице, одговоран за снабдевање, поновну продају, уговарање, погонска горива и транспорт.

На оперативном нивоу морнарица има потпуно обједињен *ETE* и он је активни учесник Министарства одбране. У вези с тим, морнарица је први вид Војске САД који је потпуно развио сајт за електронске набавке *One Touch Support (OTS)* „подршка једним кликом“. Наведени сајт омогућава запосленима у морнарици и маринцима да претражују залихе, резервне делове, провере статус требовања и да се изврше набавке. Раније, особље је морало да претражи различите базе података од којих је свака база података захтевала посебну идентификацију и лозинку и често се та радња обављала на различитим терминалима, док се данас информацијама приступа на једном веб сајту, *One Touch Support*.¹⁵

У мају 2000. године морнарица је организовала „опадајућу“ аукцију за делове који се користе код седишта за катапултирање. Резултат је био уштеда око милион долара.¹⁶ Такође, у јуну 2000. године, морнарица је одржала исти тип аукције везане за услуге одржавања бродова и уштедела скоро три ми-

¹³ Brower, J. Michael: “The Promise of e-Commerce to Defense: The Road to Savings”, *Military Review*, July-August, 97–98, 2001.

¹⁴ “Department of the Navy eBusiness Operations Office”(www.acq.osd.mil, приступ интернету 30. јула 2007).

¹⁵ www.onetouch.navy.mil/ots/index.html

¹⁶ Byrd, C.: “The Allure of Reverse Auctions,” *Contract Management*, 2001. (www.afma.hq.af.mil/lqj/LogDim20-03_3.pdf, приступ интернету 30. август 2007).

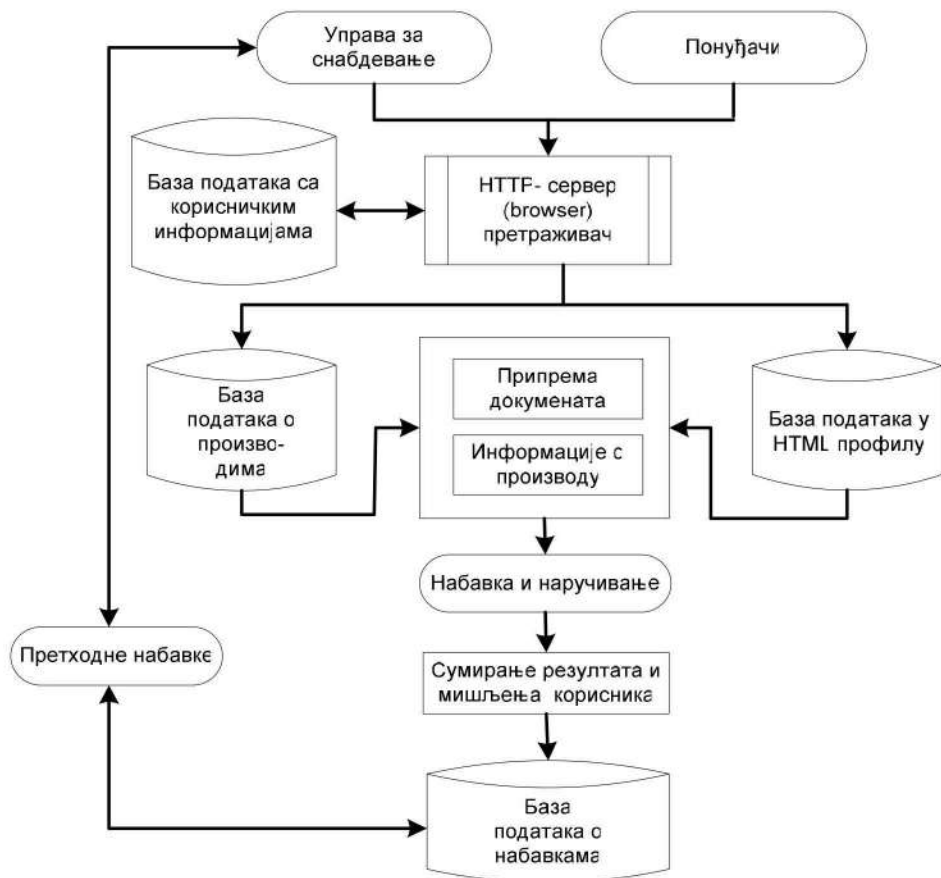
лиона долара. Наиме, морнарица је за превоз покућства својих чланова између Хаваја и Гуама планирала да потроши три милиона долара за уговор на пет година. На аукцији су добили цену преко два милиона долара.¹⁷ Очекује се да релативни успех морнарице са е-набавкама буде већи будући да она поседује свеобухватну стратегију за имплементацију е-пословања. Почела је од највишег нивоа руковођења и командовања и проширила се на многе организационе целине преко напора канцеларије за операције е-пословања.

Предлог система електронских набавки за потребе Војске Србије

На слици 3 представљена је неопходна архитектура која омогућава одвијање потребних процеса при функционисању електронских набавки за потребе војске. Овај систем могу да користе војне јединице надлежне за набавку и понуђачи који желе да добију уговор о набавци за војне потребе. Ове две групе могу се повезати на *HTTP сервер* система преко интернета, како би могли да претражују податке који су меморисани у бази података. Права приступа корисника могу бити одређена упоређивањем њихове лозинке која је меморисана у тој бази података.

Када наручилац жели да спроведе набавку, може да комуницира са системом преко корисничког интерфејса тражењем сличних случајева у бази података набавке, с обзиром на одређене историјске податке. База података са корисничким информацијама садржи основне информације које се тичу наручилаца и понуђача, као што су име, адреса, главна особа, контакт телефон, број рачуна и слично. База података о производима садржала би имена производа, типове, број и спецификације. Најбоље је да се преузму искустава Европске уније и користи речник набавке у којем би били груписани сви производи и додељено им електронско име. База података у *HTML* формату, поседује различите узорке докумената о набавци, укључујући позив на тендер, тендерске понуде, уговоре, финансијске уговоре, уговоре о радним услугама, инструкције о тендерским понудама, листе за прављење цена за понуде, записе о почетним понудама и друго. Четврта база података о набавци нуди корисницима детаљне информације о документима и уговорима повезаним са тендером, мишљења корисника, правну процедуру, могућност постављања питања и давања одговора, назив набавке, предмет, организације надлежне за набавку, датум завршетка за сваку фазу.

¹⁷ Terry, L.: "Governments Poised for Widespread E-Procurement Usage", *Washington Technology*, 13 August 2001, (www.washingtontechnology.com/online/1_1/17023-1.html, приступ интернету 3. септембар 2007).

Слика 3 – Архитектура система за електронске набавке

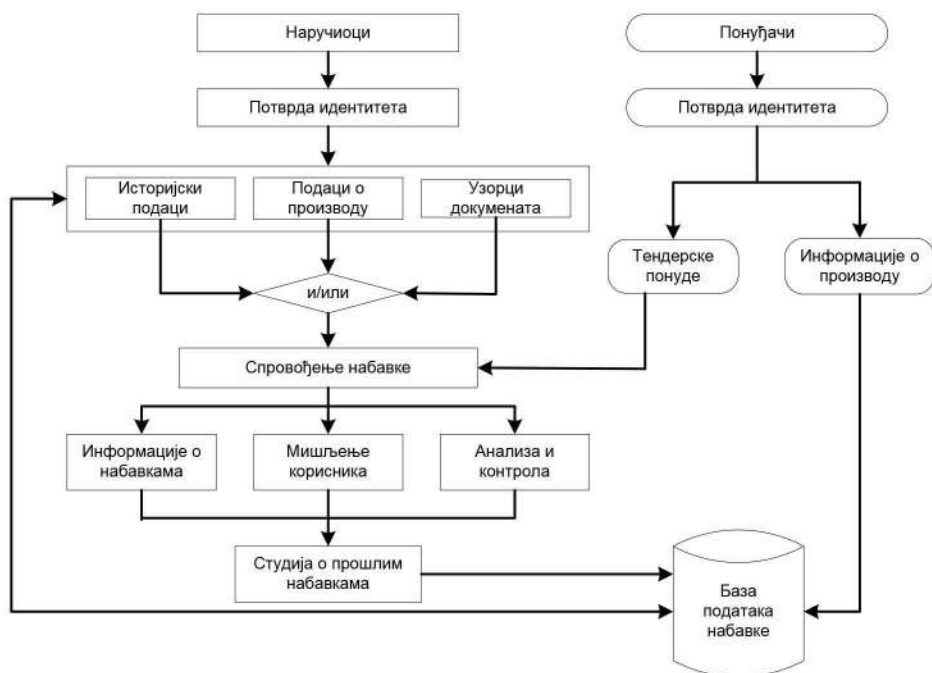
Извор: Прилагодио аутор

Наведена архитектура омогућила би процесе који би се одвијали при спровођењу електронских набавки за војне потребе и преко којих би се реализовала процедура јавних набавки (слика 4).¹⁸

Процедура електронске набавке која би се реализовала преко представљеног система обухватила би припрему конкурсне документације за расписивање тендера и њено претварање у електронски облик и објављивање

¹⁸ Сличан систем помоћу којег се спроводе електронске набавке за војне потребе функционише на Тајвану и бележи позитивне ефекте примене. Видети шире: Hsien, Laio S and Ching-Hsue, C.: "A web-based architecture for implementing electronic procurement in military organizations", *Technovation* 23, 2003, pp. 521–532 (www.eslevier.com/locate/technovation).

и оглашавање електронске јавне набавке. Заинтересовани понуђачи подносили би понуде и уплаћивали гаранције електронским путем. Након истека рока за подношење понуда обављао би се преглед исправности понуда и уколико нема довољно исправних понуда, набавка би се прекинула, а уколико је довољан број понуђача поднео исправне понуде наставио би се поступак прегледа и процене понуда и избора најповољније понуде. Уколико није постигнута минимална цена која одговара наручиоцу или два или више добављача понуде исту минималну цену, тада се у виртуелној соби наставља *online* такмичење за освајање тендера и понуђач који понуди најнижу цену добија послове.

Слика 4 – Процеси у систему за електронске набавке

Према: Hsien, Laio S. and Ching-Hsue, C.: A web-based architecture for implementing electronic procurement in military organizations, *Technovation*, 23, 2003, pp. 521–532 (www.eslevier.com/locate/technovation).

После регистрације на интернет страници корисници могу да уђу на портал страну система који омогућава спровођење набавке за војне потребе електронским путем. Портал, као што је приказано сликом, одваја две глав-

не групе учесника у поступку електронске набавке, наручиоце и понуђаче, посебним хиперлинковима (на пример, хиперлинк на левој страни почетне странице „наручиоци“, а на десној „понуђачи“). Преко хиперлинкова „наручиоци“ улазе у систем који им омогућава спровођење електронске набавке и потписивање уговора, док понуђачи преко свог хиперлинка дају понуде и учествују у поступку.

Да би приступили наведеном порталу, наручиоци и понуђачи претходно пролазе поступак иницијације, где се региструју и, уколико задовољавају услове, добијају корисничко име и лозинку. Поље које смо назвали историјски подаци, означава интернет страну на којој наручиоци могу наћи потребне информације о претходним набавкама (на пример број набавке, предмет набавке, спецификације и слично).

Поступак набавке званично је успостављен када се нови предмет набавке пошаље у базу података. У међувремену, систем ће аутоматски имплементирати предмет набавке. После успостављања предмета набавке купци ће моћи, преко корисничког интерфејса, да отворе, испитају, одаберу понуде и потпишу уговоре, а у исто време систем ће прихватити иновирање и имплементирати најновије податке о набавци. У међувремену, понуђачи ће преко корисничког интерфејса моћи да уђу у овај систем и да прегледају објаве тендерских понуда, како би добили формуларе потребне за тендер, послали понуду или учествовали у надметању. Осим тога, организације за контролу набавки могу да уђу у систем и истраже цело стање предмета набавке.

Интернет страница „подаци о производу“ садржала би специфичне војне стандарде на основу којих се обавља набавка конкретног производа, док би преко интернет странице „узорак докумената“ могли да се нађу узорци докумената о расписивању електронске набавке и понудама на тендеру, уговорима, финансијским извештајима, инструкције о давању понуда на тендеру, страну са ценом понуђеном на тендеру и записом о почетној понуди. Интернет странице биле би прилагођене тако да корисници могу да преузму узорке електронских документа који су им потребни за учешће у поступку.

Када наручиоци дефинишу предмет и обим набавке, податке о расписивању електронске набавке уносе у базу података која аутоматски објављује нову набавку и информације од значаја за њено спровођење. Понуђачи након објављивања набавке подносе понуде, тако што приступају преко хиперлинка до означеног електронског поштанског сандучета, где могу да пошаљу електронском поштом са прикаченим електронским фајловима како би комплетирали операцију слања понуде са знаком броја набавке у којој желе да учествују.

Интернет страница „спровођење набавке“ требало би да омогућава преузимање понуда које подносе понуђачи како би се омогућила процена понуда и избор најбољег понуђача. Међутим, ако понуде које су поднете не достигну одговарајућу цену за наручиоца, онда се отвара *online такмичење* које обезбеђује виртуелна соба путем које се спроводи надметање учесни-

ка, а све то у складу са прописима о државним набавкама. Након избора најповољнијег понуђача подаци о набавци шаљу се и складиште у бази података о набавци. Коришћењем електронског тока и установљавањем базе података о сазнањима, релевантни подаци могу да буду систематски организовани, може им се лако приступити и могу бити лако контролисани у понуди да ефективно акумулирају знање о набавкама.

Када се поступак набавке затвори, сви подаци постају историјски и могу бити употребљени као појединачни нови случај. Појединачни случај је, сам по себи форма сазнања, јер људи обично користе претходно знање као решење проблема. Стога, подаци су у формату систематског сазнања и с тим сазнањем може да се руководи средствима појединачног случаја. Када се постојећи проблем реши, настаје нека разлика, која означава да решавање проблема доноси нека нова сазнања и да ће метод решавања проблема бити меморисан у предметној бази података. Пошто има више решених проблема, биће и више предмета у предметној бази података. Овакви примери указују на то да систем има више могућности за решавање проблема и, с тим у вези, више знања.

На основу ефеката електронских набавки у земљама које су их имплементирале, користи од увођења концепта електронских јавних набавки у Војску Србије биле би следеће:

- набавке за војне потребе спроводиле би се применом електронске технологије за разлику од тренутног стања где се набавке спроводе коришћењем сложене „папирологије“;

- понуђачи преузимају конкурсну документацију у УСн, преко овлашћених представника који долазе лично у просторије управе и својим потписом потврђују преузимање конкурсне документације. Коришћењем нових операција електронске набавке, детаљни подаци о набавци били би постављени на интернету и доступни 24 часа за све понуђаче који учествују у поступцима набавки као и за заинтересовану јавност;

- понуђачи тренутно шаљу конкурсну документацију поштом или доносе лично наручиоцу, док се коришћењем операције електронске набавке то може обавити преко интернета;

- тренутно понуђачи који учествују у трци за добијање уговора о јавној набавци преко Управе за снабдевање подносе доказе о квалификацији чије прикупљање захтева одређено време. Наручиоци могу користећи електронску технологију испитати квалификације понуђача из базе података, јер да би се регистровао у базу понуђач мора добити сертификат. Организације за сертификацију требало би да користе податке о понуђачима који већ постоје у Привредној комори Србије;

- отварање понуда обавља се јавно, али понуђачи опет троше време присуствовањем отварању понуда. Путем електронских јавних набавки, формира се виртуелно тржиште за понуђаче, на којем би они учествовали у *online* надметању, и спроводили *on-line* такмичење у одређивању цене;

– применом концепта електронских набавки за потребе Војске, кружење пословних информација може да буде брже, а степен надметања ће се повећати, што ће смањити трошкове трансакција, а самим тим и укупне трошкове набавке за војне потребе. У међувремену, због транспарентности пословних информација могућности злоупотреба и корупције значајно би се смањиле и

– оснивање базе података о производу и набавкама може да учини претраживање историјских података и најновијих података о производима – бржим, комплетнијим и тачнијим.

Закључак

Тренутна организација набавки у Војсци Србије инкорпорирала је у своју структуру предности централизованог и децентрализованог приступа при организацији ове стручне службе, односно примењен је комбинован приступ за чију надградњу постоје разлози, посебно у делу регулисања управљања токовима информација и примени електронске технологије која би унапредила комплетан процес набавки.

До сада, није израђен јединствен информациони систем за потребе набавки који би повећао ефикасност и ефективност у раду набавних органа у Војсци и значајно унапредио набавно пословање. Такође, не постоји јединствена номенклатура за све покретне ствари које су на употреби у Војсци. Увођењем информационог система који би обезбедио прикупљање, анализу, класификацију, чување и дистрибуцију релевантних података и информација знатно би се олакшало доношење одлука везаних за планирање, организацију, спровођење и контролу војних набавки. Маркетинг информациони систем који користе привредни субјекти и преко којег обезбеђују релевантне информације за доношење управљачких одлука, може да се имплементира у постојећи систем набавки за војне потребе. Наведени систем био би основа за примену савременог концепта електронских јавних набавки. Наиме, због специфичности набавки за војне потребе неопходно је да овај систем буде аутономнији, него портал за електронске јавне набавке који ће се у будућности развити на државном нивоу у складу са обавезама које наша земља мора да испуни на путу прикључивања у Европску унију.

Литература

1. Armstrong, G., and Kotler, P.: *Marketing – An Introduction*, fifth edition, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 2000.
2. Brower, J. Michael: "The Promise of e-Commerce to Defense: The Road to Savings", *Military Review*, July-August, 2001, pp. 97–98.

3. Byrd, C.: "The Allure of Reverse Auctions," *Contract Management*, 2001: (www.afma.hq.af.mil/lgj/ LogDim2003_3.pdf.).
4. Гламочанин, В.: „Значај истраживања тржишта за пословно одлучивање“, *Директор*, број 1–3, Београд, 2003.
5. Davidson, D.: "GSA's Newest Buying Tool Slow to Catch On", *Federal Times*, 3 December 2001.
6. "Defense Reform Initiative", (www.dod.mil/execsec/adr2001/Chapter12.pdf.).
7. "Department of the Navy eBusiness Operations Office" (www.acq.osd.mil).
8. Котлер, Ф. и Келер, К. Л.: *Маркетинг менаџмент*, Дата статус, Београд, 2006.
9. Hsien, Laio. S and Ching-Hsue, C.: "A web-based architecture for implementing electronic procurement in military organizations", *Technovation*, 23, 2003.
10. Terry, L. "Governments Poised for Widespread E-Procurement Usage", *Washington Technology*, 13 August 2001.
11. Милисављевић, М., Маричић, Б. и Глигоријевић, М.: *Основи маркетинга*, Центар за издавачку делатност економског факултета, Београд, 2007.
12. Panayiotou, Nikolaos A., Gayialis Sotiris P., Tatsiopoulou, Ilias P.: *An e-procurement system for governmental purchasing*, 2004.
13. Prier, E. and Clifford, McCue P.: *E-procurement adoption in local governments of the United States*, National Institute of Governmental Purchasing, 2007.
14. SYNERGY 06, The IDABC Quarterly, April 2006.
15. Thurston, G., and Bishop, W.: "End-to-End Procurement Process in DoD", Defense Systems Management College, 2002.
16. *Цајт NATO Mainthence and Supply Agency* (www.namsa.nato.int.).
17. *Цајт GSA Advantage* (www.gsaadvantage.gov.).

ДЕМОКРАТСКА ЦИВИЛНА КОНТРОЛА ВОЈСКЕ СА СТАНОВИШТА ДРЖАВНИХ ИНСТИТУЦИЈА

Мр Славољуб Ристић, потпуковник¹

Мр Слободан Мишовић²

Др Радован Каркалић³

При дефинисању и успостављању цивилно-војних односа у демократски развијеним друштвима важе одређени фундаментални принципи. Обично се ту потенцирају три основна принципа: супремација цивилне власти над војном, уважавање професионалне компетенције војске и немешање војске у политику и политике у надлежности војске. У раду су приказани облици демократске и цивилне контроле војске, услови за остварење ефикасне демократске контроле и тенденције њеног даљег развоја. Евидентно је да преображај демократских цивилно-војних односа и управљање њима и даље представља велики изазов за многе државе. То нарочито важи за земље у транзицији ка демократији и за ратом разорена и постконфликтна друштва. Демократском и цивилном контролом војске (ДЦКВ) повећавају се транспарентност, отвореност у области одбране и изграђују адекватни механизми контроле војске и осталих елемената система одбране. То је допринело развоју ДЦКВ и правилнијем поступању учесника у цивилно-војним односима, иако много тога није нормативно регулисано или је регулисано само начелно. У свему томе државне институције имају веома значајну улогу, коју до сада нису испуњавале у потребној мери.

Кључне речи: војска, демократска и цивилна контрола, државне институције.

¹ Аутор је запослен у Управи за школство, Министарства одбране.

² Аутор је запослен на Факултету безбедности у Београду.

³ Аутор је запослен у Техничком опитном центру у Београду.

Појмовно одређење демократске цивилне контроле војске

Предуслов за изградњу демократске контроле војске јесте владавина закона, политички консензус око националних циљева и изградња стабилних институција друштва. Изградња војске у наведеном друштвеном амбијенту подразумева не само надзор над војском, него и изградњу сарадње између јавности државних органа и војске. У литератури на енглеском језику „*Democratic (and civil) control of armed forces*“, односно „*Демократска и цивилна контрола војске*“ обично се не налази реч „цивилна“ па је тај део текста зато стављен у загради. Због тога што у српском језику, енгл. реч „control“ има вишеструко значење (1. а. надзор, проверавање, надгледање. б. особе или установе које врше надзор. 2. моћ, превласт, владање нечим, примедба уредника), назив је споран. Појам „контрола“ обрађен је у ужем и у ширем смислу. Страни аутори под појмом контрола војске подразумевају активности управљања војском, а не само буквалну контролу војске. С једне стране, ради се о систему управљања војском од стране државних и цивилних институција, с друге стране, реч је о буквалној контроли војске.

Демократска, као атрибут у синтагми односи се на установљене односе у држави, односно подразумева демократски начин уређености тих односа, у којима је једна од њених функција и контрола. Земље са демократским обликом уређења, без обзира на то да ли се ради о парламентарним демократијама, председничким системима или уставним монархијама, концепт демократије заснивају на принципу поделе власти на законодавну, извршну и судску власт. Наведене институције у својој надлежности имају инструменте *демократске контроле војске*, па се овај појам односи на целокупни јавни сектор, не само на представнике демократски изабраних органа власти у друштву, него и на невладине организације, научне организације и медије, у крајњем, непосредно на грађане у целини. У том систему, неспорно, најважнију улогу има парламент и његови одбори и комисије или посебно основани институти (омбудсмани). Већи део активности, који су у домену демократске контроле војске, чине правну контролу.

Цивилна, као атрибут у синтагми, односи се на невојну сферу, односно подразумева да контролу реализују цивилни органи. У литератури је неретко присутно да се на цивилну контролу војске гледа као на отворен процес размене информација о војним питањима између највиших државних органа и руководства војске. С тим у вези, неопходна је шира елаборација појма „цивилно“, од „цивилног друштва“. Присутан је став да је овај појам тек одавно ушао у јавну употребу, иако у политичкој мисли датира још од римског доба и идеје *civilis societas*, где реч *civis* значи грађанин/грађанка, а *societas* значи друштво. У римско доба овај термин имао је другачије значење него данас – означавао је

истовремено и државу и друштво. У 17. и 18. веку, у време зачетка поделе на грађанско друштво и државу и појединца, грађанин добија двоструку улогу: једну, коју има у друштву као грађанин и приватна особа и другу, коју има у друштву као држављанин и јавна особа. Ренесанса овог појма, односно његов повратак у јавни живот десила се након слома комунизма у Источној Европи 1989. године, односно преласком бивших комунистичких земаља из једнопартијске диктатуре у демократију. Не постоји стандардизована дефиниција о томе шта је цивилно друштво, али постоји сагласност око два основна принципа о томе шта цивилно друштво није. Прво, цивилно друштво није део државе, владе или државног апарата. Друго, цивилно друштво није тржиште, значи није комерцијално и стално искључује учеснике који стварају профит. У складу с тим, често се за цивилно друштво каже да је „трећи“ или „непрофитни сектор“, што га ставља негде између државе или поред ње и тржишта.

Ово цивилно друштво је несумњиво и политички концепт јер укључује групе које мисле да утичу на друштвено-политичке промене. Аутори цивилног друштва могу да дођу у сукоб са носиоцима власти у држави када су њихови социјални, економски или политички интереси супротстављени интересима заједнице или интересима грађана. Постојање цивилног друштва у једној држави значи да оно има потенцијала и капацитета да утиче на добру управу (*good governance*). Добра управа укључује државу у структуре власти, али посредно обухвата и приватни сектор и организације цивилног друштва. Добра управа подразумева постојање поверења и дијалога власти и грађана, као и легитимну политичку партиципацију грађана изван формалних облика демократије (периодични избори и референдуми). Зато је постојање цивилног друштва фундаментални део добре управе.⁴

Појмом цивилно друштво означава се специфичан скуп друштвених комуникација и социјалних веза социјалних институција и друштвених вредности, чија је полазна тачка и главни учесник – грађанин. То је друштво грађана и њихових асоцијација у којем аналитичари могу разликовати три нивоа: грађани као појединци – индивидуе, удружења, односно асоцијације грађана и асоцијације асоцијација. Најважнији колективни актери цивилног друштва су удружени грађани (асоцијације), грађанске установе (институције) и друштвени покрети.

Нема знака једнакости између демократске и цивилне контроле војске. Појам цивилне контроле произлази из појма демократске контроле, што значи да је нижи с обзиром на степен општости. Углавном, односи се на контролу оружаних снага (војске) од стране цивила, како појединца у улози врховног команданта (председник државе, председник владе и слично), односно министра одбране, тако и на различита државна тела која се баве питањима одбране, а у којима су бројнији цивили (Савет за одбрану, Министарство одбране), затим на различите савремене и сталне комисије и ин-

⁴ Цивилна контрола оружаних снага: *Зборник радова*, СШОНИД, ИРВ, Београд, 2001.

спекцијска тела. Страни експерти истичу да је демократска контрола, сама по себи, и цивилна, док цивилна контрола не мора бити и демократска. Пример за ово су ауторитарни режими, деспотије и анархије у којима цивили контролишу војску и стављају је у функцију тоталитарне владавине људима.

На основу претходних разматрања може да се изведе више дефиниција од којих би најопштија могла да буде: демократска контрола је функција управљања војском од стране надлежних, демократски изабраних органа власти, на закону утемељено стицање увида у стање, оцена тог стања и предузимање мера. Овом дефиницијом делимично је запостављен значај цивилне контроле те би потпунија дефиниција могла да буде: демократска и цивилна контрола су непрекидан процес уређења односа између друштвених елемената и војске, уз супремацију цивилне власти и ефикасну потчињеност политички неутралне војске цивилним, демократски изабраним органима. Наведена дефиниција има своје полазиште у разматрањима Хантингтона⁵, где се наводе три основна принципа цивилне контроле (оружаних снага):

- супремација цивилне контроле војске с обзиром на војну власт и ефикасна потчињеност војске цивилном правном врховном команданту;
- признавање и прихватање професионалне компетентности и аутономије професионалаца у њиховој стручној сфери и
- деполитизација и минимизација мешања војске у политику и политичке интервенције у стручна војна питања.

Примаран аспект демократске и цивилне контроле садржан је у контроли (ограничењу) употребе силе и контроли расподеле и трошења финансијских средстава која се додељују војсци. У коректном дефинисању синтагме „Демократска цивилна контрола војске“, неопходно је одредити према вишем појму којем она као функција припада. То се може учинити двојачко. Прво, војска као систем, може да се посматра као подсистем друштва и у том смислу њена контрола као контрола једног од подсистема државне заједнице. Друго, војска може да се посматра као један од подсистема одбране заједнице и у том смислу да се утврди њена контрола.⁶

Основни принципи цивилно-војних односа

При дефинисању и успостављању цивилно-војних односа у демократски развијеним друштвима важе одређени фундаментални принципи. Обично се наводе три основна принципа:⁷ супремација цивилне власти над војном вла-

⁵ Хантингтон, С. П.: *Војник и држава*, ВИЗ, Београд, 2002.

⁶ Стојковић, М. и Јефтић, З.: *Демократска контрола Војске*, саветовање, Управа за политику одбране, Београд, 2001.

⁷ Тодоровић, С.: *Цивилно-војни односи*, ВИЗ, Београд, 2004.

шћу, уважавање професионалне компетенције војске и немешање војске у политику и политике у надлежности војске. О начелу супремације цивилне власти над војном влашћу, мишљења су често веома различита, од става да цивилна власт мора да буде апсолутно изнад војне власти, у сваком погледу, до става да цивили не могу да буду изнад војске, јер то значи пропаст војске и основних принципа на којима почива војска. Супремација цивилне власти у односу на војну власт огледа се у специфичности доношења уставних начела, глобалних доктринарних докумената и одлука и законских прописа у сфери безбедности и одбране. Цивилну страну чине три нивоа власти: врховни командант, односно команда, парламент и влада са тачно разграниченим надлежностима. Генералштаб, као највиши оперативни орган војске, у стручним смислу припрема предлоге докумената и одлука и доставља их МО. Министарство одбране, након разматрања докумената и евентуалних одређењих корекција, доставља иста влади на усвајање. Зависно од карактера докумената, влада их усваја чиме им даје извршну снагу, или их доставља парламенту на усвајање. Парламент је састављен од демократски изабраних представника народа, у његовој надлежности су најважније одлуке из сфере одбране. У парламенту су од посланика и функционера формиран одбори и комисије за одбрану. Одбор може и има право да позове представнике МО и генералштаба да образложе и бране донете одлуке и оне које су поднесене. Начин усвајања предлога одбор доставља парламенту на расправу и евентуално усвајање.⁸ О цивилно-војним односима, као и положају и улози војске, разматрало се од најранијих времена. Антички грчки мислиоци Платон⁹ и Аристотел¹⁰ у својим делима анализирају међузависност војних и цивилних установа, положај и улогу војске као елемента државне структуре и структуре власти, с тим у вези тематика цивилно-војних односа једно је од ретко заостављених подручја научног проучавања. Тако до данашњег дана није развијена разноврсна, општеприхватљива теорија тог проблема, нити су прецизно разграничени појмови цивилне и војне сфере друштва. У последњој деценији прошлог века, овој проблематици и у теорији и пракси приступа се садржајније, темељно и непрекидно.

Потешкоћу у проучавању цивилно-војних односа представља њихова природа и релативна независност од академске политике. Тајност ове области „јавних“ послова у неким земљама израженија је него у другим, односно разликује се од земље до земље, мада нигде није лако доћи до података о цивилно-војним односима. Тајност цивилно-војних односа произлази из психолошких и социолошких односа. Психолошки разлог лежи у чињени-

⁸ Хаџић, М.: *Демократска контрола војске и полиције*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.

⁹ Платон: *Држава – Закони*, БИГЗ, Београд, 2003.

¹⁰ Аристотел: *Политика*, БИГЗ, Београд, 1991.

ци да рат представља несвакидашњи и противречан преокрет нормалног стања. Социолошки разлог огледа се у издвојености професионалног војника и ратника од осталог дела друштва, што је упечатљива карактеристика војне професије уопште. С тим у вези, војска је више одвојена од токова друштвеног живота, него друге професије. Ово су неки од узрока за релативну теоријску запостављеност овог подручја, што рат прекида јер ангажује релативно цео људски и материјални потенцијал друштва.¹¹

Војска је државни орган, који у систему државних органа има своје место и одговорност. Њене обавезе су једино према држави па она стога мора бити политички неутрална према политици и политичким лидерима који су на државним функцијама. Спекторски каже: „Док политичари вичу, она (војска) ћути“. Из тих разлога, војска се у Француској назива „великим мутавцем“ (*la grande muette*). Драстичан облик примене оваквог става према војсци јесте лишавање њених припадника активног бирачког права и пасивног бирачког права. Но, деполитизација војске не значи да њени припадници треба да буду лишени политичких знања. Напротив, војни професионалци мора да имају и политичка знања, како би могли да схвате природу војске као друштвене организације и друштвеног и политичког окружења у којем ће се војна сила употребљавати. Без знања из политичких наука није могуће поуздано процењивати војно-политичку и безбедносну ситуацију у којој се војно делује или се предвиђа војно деловање. Војни професионалац мора да познаје уставни систем државе и начин његовог функционисања, као и положај војске у том систему. У тој области нема неутралности. Таква политизација, уколико се стицање и поседовање политичких знања тако може квалификовати, саставни је део професионализације војног занимања. Деполитизација војске подразумева прописивање и поштовање следећих мера: 1. забрану рада политичких странака у војсци; 2. забрану чланства војних лица у политичким странкама; 3. искључивање војних лица (припадника војске) из политичког одлучивања.

Начело *подређености војске званичним цивилним властима* основна је одредница положаја војске у демократском друштву. Супротан однос, кад нема цивилне контроле над војском или кад је она неефективна назива се *преторијанизам*. Цивилна контрола над војском постоји само кад је војска (официрски кор) у потпуности потчињена цивилном органу. Та потчињеност изражава се тако што о примени оружаних снага, војне силе, одлучује држава преко цивилних органа. Политичке одлуке и глобалне циљеве у вези са војском утврђује држава, док се војно руководство бави питањима везаним за војну професију. Ово начело један је од услова и јамство демократског политичког поретка. Управо због тога што је функција војске да брани државу, војска сматра да јој према том основу припада и право да одређује др-

¹¹ Смисао реформе сектора безбедности, Београд, 2004.

жавни интерес. Незаобилазан задатак цивилне власти јесте да ограничи војну аутономију пропорционално дефинисаним задацима који су у функцији безбедности и одбране. Она мора предузети неопходне мере да се војсци обезбеди достојна и примерена материјална позиција у друштву, из које ће произаћи одговарајући друштвени и морални углед преко потребан за обављање тешке војне професије.¹² Коначно, професионализам у војсци подразумева деполитизацију војске. Војска је намењена за остваривање националних интереса па са тог становишта њен професионални кадар не може да буде у одређеним политичким странкама и да се залаже за спровођење циљева одређених странака.¹³ Наравно, припадници војске су, такође, и грађани и имају право гласа па се на изборима они, у суштини, као појединци опредељују за одређену странку. То је њихов лични став и право које им се ни на који начин не може спречити, али не смеју јавно то да заступају, ни речима ни било каквим активностима.¹⁴ Поред тога, политичке странке не смеју да се мешају у надлежности војске, нити било каквим активностима да покушају да привуку војску, делове војске или појединце ради остваривања својих политичких циљева помоћу војне силе. О томе говори „Кодекс понашања за политичко-војне аспекте безбедности“, који су усвојиле државе учеснице Конференције о европској безбедности и сарадњи (КЕБС) и који је ступио на снагу 1. јануара 1995. године.¹⁵

У тачки 25, стоји обавеза свих држава чланица да обезбеде да њене оружане снаге буду политички неутралне, а у тачки 37, назначено је да државе чланице неће користити оружане снаге ради ограничења људских или грађанских права појединаца или представника група, нити ће их лишавати њиховог националног, верског, културног, језичког или етничког идентитета. Цивилна контрола и војна субординација огледају се у ефикасности и обезбеђују да официрски кор буде измештен ван партијске политике, посебно од унапређења и постављења официра, сходно партијској опредељености.

Услови за остварење ефикасне демократске контроле

Ефикасност демократске контроле војске подразумева реализацију постављених циљева и предузимање адекватних мера за успешну реализацију планских активности и обезбеђење захтеваног стања у војсци и за унапређе-

¹² Гордић, М.: *Цивилна контрола и медијска слика Војске Србије и Црне Горе*, стручни рад, Београд, 2007.

¹³ Meiden, A.: *Public relations*, Прометеј, Нови Сад, 1993.

¹⁴ Holt, Reinhart & Winston: *Managing public relations*, Gruning and Hunt, New York, 1984.

¹⁵ *Кодекс понашања за политичко-војне аспекте безбедности*: Београд, 1995.

ње и даљи развој цивилно-војних односа. Од теоретичара који су се бавили остварењем ефикасне демократске контроле Војске посебно је значајан Џефри Симон са својим ставовима у студији *Цивилно-војни односи Централне Европе и НАТО експанзији* из 1995. године. Он је поставио четири неопходна услова за ефективну цивилну контролу војске, који су уједно и смернице за земље „младе демократије“, односно бивше комунистичке земље. То су:

1. неопходно је у уставу или уставним амандманима недвосмислено дефинисати надлежности председника државе и председника владе (премијера и министра одбране). Законима се дефинишу надлежности за време мира, кризних ситуација и прелаз на ратно стање, односно командовање војском, контролу војске, постављење највиших официра и постављење службеника цивилне одбране;

2. неопходно је да парламент обавља контролу војске путем ефикасне контроле наменске расподеле војног буџета. Неопходна је његова улога у одлучивању о употреби војске у кризним ситуацијама и у рату;¹⁶

3. контрола војске од стране владе подразумева контролу генералштаба и војних команданата преко цивилног министра одбране. Контрола подразумева увид у расподелу буџета система одбране, стратегијско планирање, војну структуру и размештај команди и јединица и развој војске и

4. обнављање угледа војске огледа се у њеној ефективности као институције друштва. Војска треба да буде под ефикасном националном контролом. Увежбаност и опремање војске мора да буде примерено времену и потребама одбране земље.

Ставови Џефрија Симона многим су основа за даљу разраду демократске контроле војске. За ефикасну демократску контролу војске неопходно је да буду испуњени општи и посебни услови¹⁷. Општи услови су следећи: успостављање демократске власти, стварање правне државе, законско функционисање вишепартијског система са легалном сменом власти и дефинисање људских права и слобода уставом и обезбеђење поштовања истих.

Поред општих услова неопходно је остварити и следеће посебне услове:

1. *Потпуно и прецизно дефинисати и размотрити овлашћења председника државе, владе и министра одбране с обзиром на устав, закон о одбрани и војсци и друге подзаконске акте.* Не сме да буде недефинисана ни једна ситуација која је битна за реализацију законом дефинисаних активности и задатака војске, посебно систем руковођења и командовања у миру и рату, предузимање мера у кризним ситуацијама, проглашавање непосредне ратне опасности, увођење повишених мера оперативне оспособљености војске, руковођење системом мобилизације, упућивање снага у мировне мисије и друго.

¹⁶ Милетић, М.: *Комуницирање у новим медијским условима*, Јагодина, 1998.

¹⁷ Стојковић, М. и Јефтић, З.: *Демократска контрола Војске*, саветовање, Управа за политику одбране, Београд, 2001.

2. *Парламентарна контрола војске пропорционална са контролом буџета за одбрану.* Контрола буџета је основни и битан елемент демократске контроле војске, јер је са буџетом пропорционално условљена организација војске, планирање и успешна реализација активности и задатака војске. Контрола буџета подразумева планирање и одобравање буџета, контролу сврсисходности трошења новчаних средстава и евентуалну процедуру ребаланса буџета.

3. *Контрола генералштаба и команданата највиших војних формација од стране МО којим руководи цивилно лице.* Проверавају се суштинске поставке система одбране: дугорочно планирање одбране, структуре војске, планови развоја војске наоружања и војне опреме, глобална употреба војске у миру и рату и посебно у мировним мисијама, рад безбедносних и обавештајних служби, политика унапређивања и постављења виших официра и друго.

4. *Професионализам припадника војске на високом нивоу који развија углед војске и поштовање у друштву.* Ово подразумева високу обученост, сигурност и квалитет у реализацији задатака, спремност на извршавање свих задатака које поставља друштво и оданост друштву и народу, чиме се повећава сигурност грађана, а припадници војске стичу углед и друштвено поштовање. Оваквим деловањем је обезбеђено јачање институције демократске контроле војске, што је било предмет многих стручних расправа.

Демократска контрола војске – задатак је целокупног друштва. То што је прихваћена од припадника војске јесте схватање значаја демократске контроле војске, а припадницима војске то је средство за обезбеђење неопходног друштвеног статуса и заштита од политичког деловања партијских странака и од разних злоупотреба за било чије циљеве. Од наведених услова, приоритет јесте успостављање правне државе, односно успостављање правног оквира за демократску контролу војске. Међутим, у том процесу неопходно је да се буде рационалан у изради закона како у погледу квалитета, тако и квантитета који се могу применити у пракси. Примера ради, земље које су се прве одвојиле од СССР-а: Литванија, Летонија и Естонија желеле су, што пре, примену принципа демократске контроле војске. Створиле су законе, процедуре и правила који нису, у потпуности, могли да се примене у пракси.¹⁸

Цивилно-војни односи и демократска цивилна контрола

Демократска и цивилна контрола војске и осталих елемената система одбране значајни су показатељ демократски уређеног друштва, стварна тежња Србије и један од основних предуслова за њен улазак у међународне безбедносне и друге интеграције. Демократском и цивилном контролом повећавају се транспа-

¹⁸ Глишић, Ј.: „Прерасподела улога“, *Одбрана*, Београд, 2006.

рентност, отвореност у области одбране и изграђују адекватни механизми контроле војске и осталих елемената система одбране. У изградњи и јачању механизма демократске и цивилне контроле Република Србија поштује принципе и стандарде ОЕБС-а, искуства развијених демократија у земљама Европске уније и захтеве Програма „Партнерство за мир“. Да би се створиле неопходне претпоставке за успешну демократску и цивилну контролу, Република Србија је предузела одговарајуће мере и активности на политичком и законодавном плану.¹⁹

– Уставном повељом дефинисано је да је ВС под демократском и цивилном контролом;

– Уставном повељом прописане су надлежности институција Републике Србије које управљају системом одбране;

– усклађена је организација МО са савременим организационим решењима;

– Генералштаб ВС ушао је у састав МО, а функцију министра одбране обавља цивил;

– донет је Закон о службама безбедности, према којем су те службе стављене под демократску цивилну контролу;

– војним обвезницима омогућено је право на приговор савести;

– Законом о контроли промета наоружања и војне опреме створени су услови за демократску и цивилну контролу и надзор над прометом наоружања и војне опреме;

– остварени су контакти с релевантним институцијама и невладиним организацијама у земљи и иностранству које се баве проблемом цивилно-војних односа и организовани су бројни семинари и курсеви за обуку посланика и стручних служби у Скупштини Србије, МО и ВС;

– представници Републике Србије активно сарађују са Центром за демократску контролу оружаних снага у Женеви;

– створени су услови за значајнији утицај јавности и владиних и невладиних организација у области одбране.

Наведеним мерама и активностима створени су услови за успостављање квалитативно нових цивилно-војних односа којима треба да се обезбеди жељена комплементарност система одбране с демократским карактером Србије.

Стање демократске цивилне контроле војске у Републици Србији – нормативна регулатива

Област ДЦКВ у Републици Србији регулисана је следећим нормативним прописима. То су:

– Устав Републике Србије (усвојен у Народној скупштини, 30. септембра 2006),

¹⁹ MacDugal, R.: *Менаџмент у истраживању*, говор амбасадора Канаде у Србији полазницима семинара, Војна Академија, Београд, 2006.

- Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама (2003),
- Стратегија одбране државне заједнице СЦГ (2004),
- Бела књига одбране државне заједнице СЦГ (2005),
- Стратегијски преглед одбране (нацрт, 2006),
- Закон о одбрани (2007),
- Закон о Војсци Србије (2007),
- Закон о демократској и цивилној контроли Војске СЦГ (нацрт, 2005),
- Закон о учествовању професионалних припадника војске СЦГ, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у мировним операцијама и другим активностима у иностранству (2004),
- Закон о производњи и промету наоружања и војне опреме (1996),
- Закон о спољној трговини наоружања, војном опремом и робом дво-струке намене (2005),
- Уредба о вршењу војне обавезе (низ докумената, 1994),
- Упутство о примени одредаба Уредбе о вршењу војне обавезе која се односи на служење војног рока у цивилној служби (2002) и
- Пословник Народне скупштине Републике Србије (2005, допуна 2007).

Чланом 141, Устава Републике Србије²⁰ дефинисано је да је Војска Србије под демократском и цивилном контролом. Уставом Републике Србије и законима дефинисана је проблематика демократске и цивилне контроле војске.

Чланом 4, Закона о одбрани²¹ дефинисано је да је Стратегијски преглед одбране Републике Србије полазни програмски документ којим се дефинише средњорочно планирање одбране, ефикасно управљање ресурсима одбране, транспарентност послова одбране и изградња претпоставки за демократску и цивилну контролу, професионализацију и ефикасност Војске Србије у спровођењу додељених мисија и задатака. У истом члану Закона о одбрани дефинисано је да је неопходно успоставити транспарентност у финансирању потреба одбране путем: предлагања, припрема, исказивања и контроле трошкова система одбране; приказивања циљева и задатака за које су неопходна одговарајућа средства; извештаја о наменском трошењу тих средстава и сталне контроле трошкова система одбране.

Демократска и цивилна контрола Војске Србије обухвата: контролу употребе Војске Србије и њен развој, интерну и екстерну контролу трошкова за војне потребе, праћење стања и обавештавања јавности о стању припрема Војске Србије, обезбеђење слободног приступа информацијама од јавног значаја и утврђивање одговорности за обављање војних дужности у складу са законом.

Чланом 29, Закона о Војсци Србије²² дефинисано је следеће: Војска Србије је под демократском и цивилном контролом. Демократска и цивилна

²⁰ Устав Републике Србије: Службени гласник РС, бр. 98, Београд, 2006.

²¹ Закон о одбрани: Службени гласник РС, бр. 116, Београд, 2007.

²² Закон о Војсци Србије: Службени гласник РС, бр. 116, Београд, 2007.

контрола Војске Србије нарочито обухвата контролу употребе и развоја Војске Србије, интерну и екстерну контролу трошкова за војне потребе, праћење стања и обавештавања јавности о стању припрема Војске Србије, обезбеђење слободног приступа информацијама од јавног значаја и утврђивање одговорности за вршење војних дужности у складу са законом.

Нацртом закона о ДЦКВ, демократску и цивилну контролу Војске Србије обављају Скупштина Републике Србије, Заштитник грађана и други државни органи у складу са својим надлежностима, грађани и јавност. Будући да су на Нацрту закона о ДЦКВ радили представници државне заједнице СЦГ, он је, за данашње време, неприхватљив и неприменљив из следећих разлога:

- период у којем је израђен документ односило се на државну заједницу;
- евидентно је да је неопходно прерадити део нацрта са тачно дефинисаним надлежностима свих државних институција (председник, влада, а посебно скупштина и судови);
- неопходно је да се образује Одбор за одбрану, одреди председник, заменик и одређен број чланова (до десет чланова) из свих релевантних политичких структура;
- потребно је редесфинисати права и обавезе Одбора из своје надлежности.

Због тренутне сложене политичке ситуације (КиМ) државне институције посвећују недовољно пажње питањима развоја ДЦКВ у Републици Србији и не постоји политичко јединство у владајућој коалицији. Непостојање (неу свајање) закона о ДЦКВ има за последицу недефинисану улогу и надлежност државних институција у спровођењу ДЦКВ.

Карактеристике државних институција у Републици Србији

Системом одбране управљају различите институције Републике Србије, према надлежностима које су утврђене законом. Скупштина Републике Србије управљање остварује путем доношења закона, одлука и других аката и путем надзора над елементима система одбране, преко скупштинских одбора и комисија.

Као самостална држава Република Србија има обавезу да, сагласно савременим потребама и могућностима, изгради сопствени одбрамбени систем, а то подразумева доношење одговарајућих стратегијско-нормативних докумената. За сада имамо само нови Устав који садржи корпус правила из домена одбране којима се: признаје право на приговор савести (чл. 45); даје надлежност Републици Србији у области уређења и обезбеђења одбране суверенитета, независности, територијалне целовитости и безбедности земље (чл. 97, тач. 1 и 4); даје надлежност Народној скупштини да одлучује о

рату и о миру, проглашава ратно и ванредно стање, усваја стратегију одбране и доноси законе (чл. 99); даје надлежност председнику Републике Србије да у складу са законом командује Војском и поставља, унапређује и разрешава официре Војске Србије (чл. 112, ст. 2); даје надлежност Влади да утврђује и води политику, па тако и политику одбране, предлаже Народној скупштини законе и спроводи законе, па тако и законе у области одбране (чл. 123); утврђује одговорност министара, па тако и министра одбране, за свој рад и стање у, области делокруга министарства, Влади и Народној скупштини (чл. 125); утврђује основна надлежност Војске Србије, њена употреба ван граница и контрола (чл. 139, 140 и 141); утврђује надлежност за проглашење ванредног и ратног стања (чл. 200 и 201); утврђује могућност одступања од људских и мањинских права у току трајања ванредног и ратног стања (чл. 202). На овај начин уставотворац је јасно дефинисао основне циљеве система одбране (очување и одбрана суверенитета, независности и територијалне целовитости земље) и одредио његове најбитније субјекте, односно институционалне елементе (Народна скупштина, Влада, председник Републике и Војске Србије). Такав приступ, уосталом, карактеристичан је и за уставне текстове већине европских земаља. Међутим, Устав више не „рачуна“ на грађанина као фактора одбране јер одустаје од начела о његовом праву и обавези да се оспособљава и учествује у одбрани земље. То је било својствено и Уставној повељи државне заједнице СЦГ, тако да се очигледно ради о једном тренду као последици схватања да само професионална одбрана може успешно да одговори савременим безбедносним изазовима. Ти изазови се више не виде толико у могућности агресије, колико у неким другим видовима опасности као што су тероризам, организовани криминал, унутрашња побуна и друго.

Прописи о заштитнику грађана који се односе на заштиту и остваривање права грађана, примењују се и на професионалне припаднике Војске Србије. Неиспуњавање самог предуслова за изградњу демократске контроле војске представља велики камен спотицања у развијању ДЦКВ и огледа се у: владавини закона, политичком консензусу око националних циљева и изградњи стабилних институција друштва.

Председник државе

Чланом 11, Закона о одбрани дефинисано је да председник Републике, у складу са законом, командује Војском Србије и поставља, унапређује и разрешава официре Војске Србије.

Председник Републике заједно са Владом подноси Народној скупштини, у области одбране, предлог за проглашење ратног и ванредног стања. По-

ред тога, он даје сагласност, на предлог Стратегијског прегледа одбране Републике Србије, а на основу предлога министра одбране, усваја Доктрину Војске Србије. Он наређује спровођење Плана одбране Републике Србије, утврђује основе мирнодопске и ратне организације команди, јединица и установа Војске Србије и усваја План мобилизације Војске. У случају потребе наређује спровођење мера приправности, општу и делимичну мобилизацију. Председник државе усваја План употребе Војске и наређује њену употребу, У складу са законом одлучује о упућивању припадника Војске Србије у мултинационалне операције, на основу одлуке Народне скупштине. Такође, доноси смернице за изградњу оперативне способности Војске Србије, у складу с Доктрином Војске Србије, на основу предлога министра одбране. Поред тога, председник државе поставља и разрешава начелника Генералштаба Војске Србије, с обзиром на претходно прибављено мишљење министра одбране, поставља и разрешава дужности изасланике одбране, такође, на предлог министра одбране, доноси правила која се односе на употребу Војске Србије, као и друга правила којима се уређује унутрашњи ред и правила службе у Војсци Србије и обавља и друге послове одређене законом. За обављање послова из става 1, овог члана, председник Републике доноси: наређења, наредбе, смернице, одлуке, правила и друга акта. Он образује војни кабинет за послове из своје надлежности у области одбране. Председник Републике своја овлашћења у области одбране може пренети на министра одбране, осим одлучивања о употреби Војске Србије. За извршавање аката које доноси председник Републике и аката за која је овлашћен, министар одбране доноси: наређења, наредбе, смернице, одлуке, правила и друга акта, а за њихово спровођење одговара председнику Републике и Народној скупштини.

Влада Републике Србије

Чланом 12, Закона о одбрани дефинисано је да Влада утврђује и води политику одбране, предлаже и спроводи законе и општа акта Народне скупштине која се односе на одбрану.

Влада подноси Скупштини Републике Србије заједно са председником Републике предлог за проглашење ратног и ванредног стања. Поред тога, Влада предлаже Скупштини Републике Србије усвајање Стратегије националне безбедности, Стратегије одбране и Дугорочног плана развоја система одбране Републике Србије. Влада усваја Стратегијски преглед одбране Републике Србије, на основу предлога министра одбране, са којим се сагласио председник Републике. Такође, Влада усваја План одбране Републике Србије, осим Плана употребе Војске и Плана мобилизације Војске.

Влада предлаже Скупштини Републике Србије доношење закона из области одбране, безбедности и Војске Србије, предлаже Скупштини Републике Србије доношење закона о потврђивању међународних уговора из области одбране и војне сарадње и прописује упутство о методологији за израду планова одбране, на основу предлога министра одбране.

Влада подноси Скупштини Републике Србије годишњи извештај о стању припрема за одбрану, уз претходну сагласност председника Републике. Она одобрава планове одбране органа државне управе и утврђује њихову организацију за рад у ратном и ванредном стању и прописује мере приправности државних органа, органа аутономних покрајина, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштава, других правних лица и предузетника у случају ратног или ванредног стања.

Влада предлаже председнику Републике спровођење мера приправности и општу и делимичну мобилизацију, осим мобилизације Војске Србије. На основу одлуке Скупштине Републике Србије Влада одлучује, у складу са законом, о упућивању особља цивилне заштите и запослених у органима државне управе у хуманитарне и друге активности у иностранство, Влада одлучује о одређивању правних лица који су значајни за одбрану Републике Србије и о одређивању производа и услуга од посебног значаја за одбрану. Она одлучује о правима и дужностима органа у области просторног планирања и изградњи објеката од значаја за одбрану и Војску Србије и врстама инвестиционих објеката и просторних и урбанистичких планова значајних за одбрану Републике Србије. Такође, Влада одлучује о оснивању и укидању војношколских установа и о њиховом укључивању у образовни и научноистраживачки систем Републике Србије.

На основу предлога министра одбране Влада прописује начела и критеријуме за унутрашње уређење и систематизацију радних места у Министарству одбране, критеријуме за распоређивање грађана и материјалних средстава за потребе одбране и попуне Војске Србије, начела и критеријуме за организацију служби криптозаштите у Републици Србији; начин и поступак спровођења мобилизације, осим мобилизације Војске Србије, као и начин и поступак извршавања војне, радне и материјалне обавезе у ратном и ванредном стању; поступак и мере заштите поверљивих проналазака значајних за одбрану, она прати и усмерава истраживање, развој, производњу и промет наоружања и војне опреме. Влада предузима мере за стварање, употребу, коришћење, обнављање и размештај резерви за потребе одбране и обезбеђује средства за финансирање посебних задатака у одбрани у случају ратног и ванредног стања, на основу предлога ресорних министарстава. Поред тога, одлучује о броју и распореду изасланстава одбране Републике Србије у иностранству. Влада прописује организацију и рад службе осматрања и обавештавања и обавља друге послове одређене законом.

Чланом 13, Закона о одбрани дефинисано је да у ратном и ванредном стању, Влада Републике Србије спроводи одлуке Скупштине Републике Србије и председника Републике, које се односе на: функционисање државних органа, органа аутономних покрајина, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштава, других правних лица и предузетника на територији Републике Србије, прелазак државних органа са мирнодопске организације на организацију утврђену за ратно и ванредно стање и њихово функционисање према плановима одбране и предузимање мера за извршавање међународних обавеза у вези с поступањем са ратним заробљеницима, страним држављанима и њиховом имовином.

Скупштина Републике Србије

Чланом 12, Закона о одбрани дефинисано је да Скупштина Републике Србије доноси законе и друга општа акта у области одбране и остварује демократску и цивилну контролу Војске Србије. Скупштина Републике Србије одлучује о рату и миру и проглашава ратно и ванредно стање. Она усваја Стратегију националне безбедности, Стратегију одбране, као и Дугорочни план развоја система одбране Републике Србије. Скупштина Републике Србије доноси законе о потврђивању међународних уговора у области одбране и војне сарадње. Такође, она прописује мере одступања од људских и мањинских права у ратном и ванредном стању. Скупштина Републике Србије усваја годишњи извештај Владе о стању припрема за одбрану. Она одлучује о употреби Војске Србије ван граница Републике Србије, учешћу особља цивилне заштите и запослених у органима државне управе у хуманитарним и другим активностима у иностранству и о висини средстава за финансирање потреба одбране. Скупштина Републике Србије разматра и остваривање Плана одбране Републике Србије, надзире рад служби безбедности и обавља и друге послове одређене законом. Чланом 10, Закона о одбрани дефинисано је да када Скупштина Републике Србије није у могућности да се састане одлуку о проглашењу ратног стања доносе заједно председник Републике, председник Скупштине Републике Србије и председник Владе. Мере одступања од Уставом зајемчених људских и мањинских права у ратном стању заједно утврђују председник Скупштине Републике Србије, председник Републике и председник Владе. Одлуку о проглашењу ванредног стања доносе заједно, председник Републике, председник Скупштине Републике Србије и председник Владе, под истим условима као и Скупштина Републике Србије. Мере којима се одступа од људских и мањинских права у ванредном стању може прописати Влада, уредбом, уз супотпис председника Републике.

Оцена стања са становишта државних институција – анализа улоге председника државе у ДЦКВ

Савремени безбедносни изазови и ризици захтевају висок ниво професионализације снага одбране и значајну улогу грађанина у систему одбране. Његов однос према одбрани земље мора да буде на нивоу уставне обавезе (што је раније увек и био), а не волунтаризма како се то већ најављује од неких званичних кругова када је реч, на пример, о структури будућих оружаних снага (активна резерва). Велико је питање, смемо ли да се одредимо на укидање регрутне обавезе, када то и многе јаче земље од нас не чине (нпр. Немачка, Грчка и друго). Уосталом, постоји још један широк простор за обуку и ангажовање грађана познат као систем цивилне заштите, који је стратешки важан подсистем система одбране.

Када је реч о уставном положају председника Републике његова надлежност у сфери одбране редукована на командовање Војском и проглашење ванредног и ратног стања (заједно са председником Владе и председником Народне скупштине). Чак се и не каже да је он врховни командант, већ само да командује Војском, што није у духу општеприхваћене праксе када је реч о надлежностима шефа државе у систему одбране. У широкој уставној пракси он је врховни командант у рату и у миру, док му неки уставни надлежности додељују и проглашење мобилизације. То је мера од стратегијског значаја, јер треба да обезбеди прелазак оружаних снага и осталих снага одбране на ратну организацију у складу са мобилизацијским плановима. То не значи да овом државном органу треба да буде поверена ова надлежност, али би то имало смисла јер би се тако обезбедила оперативност и боља функционалност одбрамбеног система. Ако је била процена да то треба да ради неки други орган власти, онда је требало навести. Треба допустити могућност да се то питање може и законски решити, али претходни примери показују да му се може дати и уставни значај.

Колико је значајна улога председника Републике у одбрани земље илуструју и примери устава Француске, Руске Федерације, Румуније и Пољске. Тако према Уставу Француске, председник има највишу одговорност за политику одбране и гарант је националне независности, територијалног интегритета и поштовања међународних споразума (чл. 5). Према Уставу Руске Федерације, председник државе утврђује основне правце ратне политике, утврђује ратну доктрину, руководи оружаним снагама, формира и укида органе извршне власти за време рата, утврђује структуру и састав оружаних снага, утврђује улогу територијалне одбране и План цивилне одбране, проглашава ратно стање и друго. (чл. 4). И према Уставу Румуније, председник државе је гарант њене независности, јединства и територијалног интегритета (чл. 80), а слична решења садржи и Устав Пољске (чл. 126). Према Уставу Републике Србије (чл. 111), председник Републике само изражава државно јединство.

Када је реч о надлежности Војске Србије, у члану 139, каже се да она брани земљу од оружаног угрожавања споља, а да се законом прописују и друге мисије и задаци које она спроводи. Под другим мисијама и задацима вероватно се мисли на њену употребу унутар граница земље у случају оружане побуне већих размера и ради помоћи цивилним органима у случају природних и техничко-технолошких катастрофа у којима су угрожени људски животи, животна средина и материјална добра, као и на њено партиципационо у међународним мировним мисијама – оваква улога оружаних снага пројектује се и у стратегијама скоро свих европских земаља.

Што се тиче њене основне намене, кључне вредности које она брани наведене су у члану 97, тачка 1, Устава у којем се каже да држава Србија уређује и обезбеђује суверенитет, независност и територијалну целовитост. Према нашем мишљењу, било би оправдано додати и уставни поредак (или уставно уређење) јер и он (оно) може бити угрожен(о) оружаним путем. Будући да се са тим рачуна показује и Кривични законик који у члану 311, санкционише кривично дело оружане побуне управљене на угрожавање уставног уређења, безбедности или територијалне целине земље. Као што видимо, то је управо она ситуација која подразумева употребу Војске.

Према члану 140, она се може употребити и ван граница Републике Србије, али само према одлуци Народне скупштине. Ово је добро решење, али је требало рећи да се ово питање регулише посебним законом. На пример, Република Хрватска је марта 2002, донела Закон о учествовању припадника оружаних снага у мировним операцијама и другим активностима у иностранству. Међутим, Устав се не изјашњава о томе ко одлучује о употреби Војске у случају агресије и наведених унутрашњих потреба, што је требало одредити када је већ одређена надлежност одлучивања о њеној употреби ван граница. Такође, није прописано који је орган надлежан да одобрава пролазак и боравак страних трупа на територији Републике Србије, а то је веома важно и због нашег приступања Програму „Партнерство за мир“ и, евентуално, НАТО. Логично би било да то опет буде Народна скупштина, јер се ради о питањима од стратешког и безбедносног значаја. Према овом акту постоје два стања опасности по одбрану и безбедност земље – ванредно и ратно стање које проглашава Народна скупштина. Њихово проглашење представља одбрамбену меру која се предузима ради остваривања одбрамбених активности, односно да се снаге одбране, у целини или делимично, доведу у стање готовости. Ако овај орган није у стању да заседа, та надлежност се поверава једном од извршних органа власти јер се ради о мерама које су хитне и којима се истовремено обезбеђује функционисање система одбране. Међутим, у Уставу Републике Србије наводи се да у случају да Народна скупштина није у могућности да се састане, одлуку о проглашењу ванредног и ратног стања доносе заједно председник Репу-

блике, председник Народне скупштине и председник Владе. Из овакве формулације произлази да одлука мора да буде донета једногласно (консензусом), чиме се у њиховом одлучивању индиректно уводи институција вета. Зато овакво решење није функционално пошто даје могућност паралисања одбрамбеног система.

Добро је познато да је проглашење ових стања услов примене низа посебних прописа намењених таквим ситуацијама, односно бројних мера и поступака од значаја за одбрану. С тим у вези, Уставна повеља државне заједнице СЦГ имала је идентичан приступ у дефинисању надлежности Врховног савета одбране, али је он био последица познате констелације односа између чланица те заједнице. Сада не постоје политичке сметње за успостављање функционалног система одбране, па су зато нејасни мотиви уставотворца да се определи за такво решење. Након политичких промена у Србији, а у склопу расправа о неопходности радикалних реформи у систему одбране, могли су се чути веома гласни ставови о нужности деполитизације оружаних снага. Захтеви у том погледу правдани су потребом „раскида са прошлошћу“ и изградње „новог профила“ војске која ће бити изван политике и у чијој основи биће цивилна демократска контрола. Уставотворац је предвидео „демократску и цивилну контролу“ Војске Србије (чл. 141, ст. 1), док се о њеној деполитизацији изјаснио одредбом према којој је припадницима војске и полиције забрањено да буду чланови политичких партија (чл. 55, ст. 5).

Имајући у виду наведена уставна решења у вези са одбраном земље, ипак она, у неким својим сегментима, нису на нивоу њеног друштвеног значаја. Чак се стиче утисак да је то неко маргинално питање, а не питање од виталног друштвеног интереса. Бројни примери изнети у овом тексту показују супротне тенденције, односно с којом озбиљношћу друге европске земље, па и оне које су далеко безбедније од наше, прилазе сопственој одбрани. Оне то чине с уверењем да учешће у међународним војним интеграцијама не може и не сме да релативизује потребу ослонца на сопствене снаге. Уосталом, богата историјска искуства војносавезничких односа на то озбиљно упозоравају. Овакав приступ није у духу ни наше традиције, јер је Србија увек високо поштовала и вредновала сопствену одбрану и сматрала је највишим националним интересом и патриотским чином.

Анализа улоге Владе Републике Србије у демократској цивилној контроли

Влада Републике Србије је, у области одбране, у протекле четири године (период у којем је анализиран рад Скупштине Републике Србије), реализовала следеће активности:

– донела је предлог Скупштине Републике Србије о усвајању Стратегије националне безбедности Републике Србије, Стратегије одбране Републике Србије и Дугорочног плана развоја система одбране Републике Србије;

– донела је предлог Стратегијског прегледа одбране Републике Србије, на основу предлога министра одбране, с којим се сагласио председник Републике;

– предложила је Скупштини Републике Србије доношење закона из области одбране, безбедности и Војске Србије;

– предложила је Скупштини Републике Србије доношење закона о потврђивању међународних уговора из области одбране и војне сарадње;

– поднела је Скупштини Републике Србије годишњи извештај о стању припрема за одбрану, уз претходну сагласност председника Републике;

– одлучује о одређивању производа и услуга од посебног значаја за одбрану Републике Србије;

– донела је прописе везане за одлучивање о правима и дужностима органа у области просторног планирања и изградњи објеката од значаја за одбрану и Војску Србије и врстама инвестиционих објеката и просторних и урбанистичких планова значајних за одбрану Републике Србије;

– прописала је начела и критеријуме за унутрашње уређење и систематизацију радних места у Министарству одбране, на основу предлога министра одбране;

– прописала је критеријуме за распоређивање грађана и материјалних средстава за потребе одбране и попуне Војске Србије, на основу предлога министра одбране;

– прописала је начела и критеријуме за организацију служби криптозаштите у Републици Србији, на предлог Министарства одбране;

– пратила је и усмеравала истраживање, развој, производњу и промет наоружања и војне опреме;

– предузимала је мере за стварање, употребу, коришћење, обнављање и размештај резерви за потребе одбране и обезбеђивала средства за финансирање посебних задатака у одбрани у случају ратног и ванредног стања, на основу предлога ресорних министарстава;

– одлучивала је о броју и распореду изасланстава одбране Републике Србије у иностранству, на основу предлога министра одбране;

– вршила је и друге послове одређене законом.

Скупштина Републике Србије није донела Закон о ДЦКВ, а због деликатних проблема на политичком нивоу не посвећује довољно пажње проблематици ДЦКВ. Податак који довољно илустративно описује ову појаву приказан је у анализи рада Скупштине Републике Србије. Ово није довољно са аспекта улоге Владе Републике Србије зато што многе принадлежности за институције нису прецизиране и многа питања нису дефинисана и разјашњена.

Анализа улоге судова Републике Србије у демократској цивилној контроли војске

Судска власт у Републици Србији припада свим судовима опште надлежности (Врховни суд Србије, апелациони, окружни и општински судови) и посебним судовима (Виши трговински суд, трговински судови и Управни суд). Поред законодавне и извршне власти, не постоји неко посебно законом регулисано тело које представља судску власт. Врховни суд Србије, као највиши суд у Републици Србији, на врху је пирамиде судске власти (члан 9, Устава Републике Србије и члан 1, Закона о уређењу судова).

На основу члана 6, Закона о преношењу надлежности војних судова, војних тужилаштава и Војног правобранилаштва на органе држава чланица (Службени лист СЦГ, бр. 55, Београд, 2004), Савет министара донео је Уредбу о начину и поступку предаје предмета, ствари и лица од војних судова, војних тужилаштава и војне установе за извршавање кривичних санкција органима држава чланица (Службени војни лист, бр. 34, Београд, 2004). Након укидања војних судова у цивилним судовима формирана су одељења у којима раде иста лица, која су само променила место рада.

Војни судови су, сходно закону усвојеном у Републици Србији, укинута у складу са уставном повељом, а у окружним судовима у Београду, Новом Саду, Нишу и при Врховном суду формирана су одељења за војне предмете. Сличне мере предузете су и у области тужилаштва. Општи закони о организацији судова, судијама и јавним тужиоцима биће примењивани и нова посебна војна одељења у оквиру постојећег система правосуђа и тужилаштва, односно на судије и тужиоце.

Препоруке за побољшање демократске цивилне контроле војске

Демократска и цивилна контрола војске у Републици Србији релативно је нова друштвена категорија. Са почетком спровођења демократских промена у друштву о њој је почело да се разговара и да се дефинишу одређени односи. У томе је било доста лутања, недефинисаних односа и процедура и због тога је долазило до конфликта између војних и цивилних структура. Цивилне структуре су желеле да преузму ингеренције над војском, у томе су биле нестрпљиве и због тога су често предузимале одређене акције које су одступале од стварних цивилних компетенција. С друге стране, војне структуре сматрале су да је то мешање цивила у војну компетенцију и због тога су пружале одређени отпор. У суштини, ни једна ни друга страна

нису znale децидирано што то значи демократска и цивилна контрола војске, јер нови односи између војске и цивилних структура нису били нормативно регулисани, па због тога конфликти и нису ескалирали, јер су једна или друга страна биле суздржане. Задњих неколико година одржане су многе стручне расправе и конференције о ДЦКВ у којима су бројни експерти износили своје ставове и помагали да се разреши многе спорне ситуације. То је допринело развоју ДЦКВ и правилнијем поступању актера у цивилно-војним односима, иако много тога није нормативно регулисано, или је регулисано само начелно. У свему томе друштвене институције имају веома значајну улогу, коју до сада нису испуњавале у потребној мери. Да би се то побољшало и да би се ДЦКВ поставила на правилне темеље неопходно је у будућем периоду реализовати следеће активности:

1. Уставом Републике Србије, Законом о одбрани и Законом о Војсци Србије ДЦКВ је у довољној мери дефинисана. То су државна документа која дефинишу начелне ствари, а други закони или подзаконска документа треба даље да разрађују опште дефиниције. Да би се ДЦКВ коначно поставила на реалне темеље неопходно је, пре свега, донети Закон о ДЦКВ. Нацрт Закона о ДЦКВ донет је 2005. године за време постојања државне заједнице Србија и Црна Гора. Иако је било различитих мишљења о његовом квалитету, он представља реалну основу за припрему новог предлога закона. Овим законом би се дале основне дефиниције у ДЦКВ и улога и надлежности свих учесника у ДЦКВ. Тиме би се дефинисале и надлежности највиших државних институција као што су Скупштина Републике Србије, председник Републике Србије, Влада Републике Србије и други субјекти што је изузетно битно за успостављање правилних односа између војних и цивилних структура. Овај закон био би основни документ за доношење одређених подзаконских докумената и одговарајућих правилника којима би се конкретизовале надлежности и активности свих субјеката у ДЦКВ.

2. Након доношења Закона о ДЦКВ и одговарајућих подзаконских докумената, следи дословно спровођење целокупне нормативне регулативе. Посебно је битно разрадити надлежности у раду скупштинског Одбора за одбрану и безбедност, јер оно што је дефинисано Пословником о раду Скупштине Републике Србије недовољно је и непрецизно. Динамика спровођења нормативне регулативе била би у сагласности са динамиком доношења одговарајућих прописа. У тој процедури неопходно је формирати све потребне службе које ће бити предвиђене одређеним прописима и то на бази стручности, а не на бази међупартијских договора и припадности. Само тако може да се обезбеди правилна реализација свих активности и коректан развој ДЦКВ.

3. Констатовано је да је Скупштина Републике Србије од 2004. до данас мало пажње посвећивала ДЦКВ. Једине активности везане за војску биле су расправе и доношење закона о одбрани и о Војсци Србије и активности

при доношењу буџета. У будућем периоду требало би да Скупштина Републике Србије планира бар једну тематску седницу годишње везано за војна питања. На њој би се, између осталог, анализирао достигнути ниво у развоју ДЦКВ и доносиле смернице за будуће унапређење цивилно-војних односа. Најбитнији скупштински одбор о цивилно-војним односима уопште и ДЦКВ јесте Одбор за одбрану и безбедност. У одлуци о изменама Пословника Скупштине Републике Србије²³ дефинисана је његова надлежност: „Одбор за одбрану и безбедност разматра предлог закона, другог прописа и општег акта, као и друга питања која се односе на Војску Србије; одбрану Републике Србије; интегрисано управљање пограничним пословима; производњу, промет и превоз оружја; разматра стратегију одбране, питања у вези са остварењем цивилне и демократске контроле Војске Србије и одбрамбеног система, као и питања из области јавне и државне безбедности; извештај о раду Министарства унутрашњих послова о стању безбедности у Републици Србији, који је достављен Скупштини на њен захтев; обавља контролу служби безбедности, као и друга питања из области безбедности, у складу са законом“. Из анализе рада одбора, очигледно је да се одбор једино бавио извештајима о питању безбедности и нацртом закона о одбрани и војсци. Одбор би требало да: задужи лица која би пратила догађања о појединим питањима, годишњим планом планира анализе о појединим питањима из своје надлежности, доноси закључке, о томе извештава Скупштину и предлаже јој адекватне мере. Такође, требало би да буде носилац активности око припреме тематске седнице Скупштине о цивилно-војним односима и ДЦКВ. За остале скупштинске одборе, који такође имају одређене надлежности из ДЦКВ, требало би детаљније разрадити суштину тих надлежности и да се у свом раду више позабаве тим питањима.

4. Уставом и Законом о одбрани, довољно прецизно, дефинисана је улога председника државе. Требало би прецизније дефинисати то шта се подразумева под уставном и законском регулативом да председник државе командује војском, због тога што постоје опречна мишљења шта та дефиниција подразумева и шта је тиме њему дато у надлежност. Различита тумачења често су присутна у јавности и користе се у међупартијским сукобљавањима. Поред тога, председник Србије морао би да има службу која би контролисала спровођење активности из његове надлежности и која би му пружала информације на основу којих би он могао да интервенише у случају кашњења или неизвршења одређених обавеза. Ове активности могао би да обавља и Војни кабинет председника.

5. Влада Републике Србије је у задњем периоду много тога урадила на пољу цивилно-војних односа и ДЦКВ и то, углавном, преко Министарства одбране, а делимично и преко других министарстава. Међутим, нису доне-

²³ Цветковић, М.: *Демократска и цивилна контрола војске*, радни материјал, Факултет безбедности, Београд, 2006.

шена нека кључна стратегијска документа, која су требала да претходе Закону о одбрани и Закону о војсци. Приоритетни задатак јесте припрема предлога и подношење Скупштини на усвајање Стратегије националне безбедности Републике Србије, Стратегије одбране Републике Србије, (тренутно важи документ државне заједнице СЦГ), Доктрине одбране Републике Србије, и Доктрине Војске Републике Србије. Треба преиспитати постојеће законе који су нижег нивоа од ових доктринарних докумената и њихову међусобну усаглашеност и донети друга документа нижег нивоа. Ово је веома обиман задатак и не трпи одлагање. С тим у вези, без тих стратегијских докумената нема ни правилног постављања ни развоја ДЦКВ у пракси.

6. Судска власт у Републици Србији јесте у надлежности судова, који могу бити опште и посебне надлежности. Највиши суд у Републици Србији јесте Врховни касациони суд у Београду. Међутим, организација судства према Уставу још није постављена и то је оно што треба хитно разрешити у судству Србије. Сматра се да ће Врховни касациони суд наставити рад Врховног суда Србије, тј. да ће његова битна надлежност да буде провера законитости судских одлука и предузимање адекватних мера у случају кршења закона при доношењу судских одлука. Према томе, у његовој надлежности биће и контрола Војске Србије с обзиром на поштовање и примену одговарајућих закона. Дефинисање и спровођење организације судства претпоставка је за решавање многобројних проблема у решавању предмета бивших војних судова, а који су 2004, прешли у надлежност цивилних судова.

Литература

1. Цивилна контрола оружаних снага: *Зборник радова*, СШОНИД, ИРВ, Београд, 2001.
2. Ханингтон, С. П.: *Војник и држава*, ВИЗ, Београд, 2002.
3. Стојковић, М. и Јефтић, З.: *Демократска контрола Војске*, саветовање, Управа за политику одбране, Београд, 2001.
4. Тодоровић, С.: *Цивилно-војни односи*, ВИЗ, Београд, 2004.
5. Хаџић, М.: *Демократска контрола војске и полиције*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
6. Платон: *Држава – Закони*, БИГЗ, Београд, 2003.
7. Аристотел: *Политика*, БИГЗ, Београд, 1991.
8. *Смисао реформе сектора безбедности*: Београд, 2004.
9. Гордић, М.: *Цивилна контрола и медијска слика Војске Србије и Црне Горе*, стручни рад, Београд, 2007.
10. Meiden, A.: *Public relations*, Прометеј, Нови Сад, 1993.

11. Holt, Reinhart & Winston: *Managing public relations*, Gruning and Hunt, New York, 1984.

12. *Кодекс понашања за политичко-војне аспекте безбедности*: Београд, 1995.

13. Милетић, М.: *Комуницирање у новим медијским условима*, Јагодина, 1998.

14. Глишић, Ј.: „Прерасподела улога“, *Одбрана*, Београд, 2006.

15. MacDugal, R.: *Менаџмент у истраживању*, говор амбасадора Канаде у Србији, полазницима семинара, Војна Академија, Београд, 2006.

16. *Устав Републике Србије*: Службени гласник РС, бр. 98, Београд, 2006.

17. *Закон о одбрани*: Службени гласник РС, бр. 116, Београд, 2007.

18. *Закон о Војсци Србије*: Службени гласник РС, бр. 116, Београд, 2007.

ВОЈНА, РАДНА И МАТЕРИЈАЛНА
ОБАВЕЗА, ПРИГОВОР САВЕСТИ И
ЦИВИЛНА СЛУЖБА У БУДУЋИМ
ЗАКОНСКИМ РЕШЕЊИМА

Никола Карановић, пуковник*

Грађани у одбрани земље имају право и дужност да обављају војну, радну и материјалну обавезу и да учествују у цивилној заштити, у складу са законом, одлукама надлежних органа и плановима одбране.¹ Војна обавеза је право и дужност грађана да се припремају и оспособљавају за учешће у одбрани.² Војном обвезнику који, из верских, моралних или других оправданих разлога савести, жели војну обавезу да замени цивилном службом, омогућиће се служење у цивилној служби, под условима и на начин прописан посебним законом.³

Цитиране законске одредбе недвосмислено указују на свеобухватност, сложеност и значај који се придаје у обезбеђењу услова за функционисање припреме, оспособљавања и учешћа целокупних потенцијала друштва у одбрани земље од војних и невојних изазова, ризика и претњи. Тежишно су обрађени проблеми који су наступили у реализацији војне, радне и материјалне обавезе у измењеном спољном окружењу и унутрашњем развоју друштва и приказана су решења која се предлажу у нацртима нових закона. Поред тога, приказан је осврт на „приговор савести“ и цивилну службу и практична решења предвиђена нацртом Закона о цивилној служби.

Кључне речи: *војна обавеза, радна обавеза, материјална обавеза, регрутна обавеза, служење војног рока, резервни састав, приговор савести, цивилна служба, регрут, војник, лице у цивилној служби, нацрт закона.*

* Аутор је запослен у Управи за обавезе одбране, Министарства одбране Републике Србије.

¹ Закон о одбрани, члан 47, став 1.² Исто, члан 48, став 1.³ Исто, члан 48, став 3.

Увод

Војна, радна и материјална обавеза до сада, регулисане су у више законских и подзаконских прописа који су на снази и то: Закон о Војсци Југославије (иако је донет Закон о Војсци Србије на снази су одредбе главе XVII, чл. 279–336, и одредбе главе XIX, чл. 340–345, до доношења посебног закона), Уредба о вршењу војне обавезе, Уредба о организовању и извршавању материјалне обавезе и Уредба о организовању и извршавању радне обавезе.

Неопходно је да се ова блиска и неодвојива материја регулише јединственим законом што се и чини нацртом Закона о војној, радној и материјалној обавези. Правни основ за доношење Закона о војној, радној и материјалној обавези садржан је у:

- Уставу Републике Србије (чл. 45, 139, 140 и 141),
- Закону о одбрани (чл. 5, 48, 50, 57 и 59) и
- Закону о Војсци (чл. 32).

Усвајањем Закона о одбрани наступила је законска обавеза из члана 118, став 1 наведеног закона за доношењем посебног закона, односно Закона о војној, радној и материјалној обавези.

У предлог новог закона уграђена су и решења и смернице које су дате у:

- Стратегији националне безбедности Републике Србије – нацрт;
- Стратегији одбране Републике Србије – нацрт;
- Доктрини Војске Србије – нацрт;
- Дугорочном плану развоја система одбране Републике Србије – извод;
- Стратегијском прегледу одбране Републике Србије – извод;
- Министарском упутству за 2008. годину.

Поред тога, радни тим који је израдио предлог нацрта закона, у исти, уградио је и решења која су била до сада на снази, а која обезбеђују достизање циљева који се желе постићи доношењем новог закона. Студиозно су разматрана домаћа и светска искуства у овој области, а делотворна решења су прихваћена, прилагођена потребама система одбране и понуђена за усвајање.

Војна обавеза

Војна обавеза је примењена делатност која обезбеђује да сваки грађанин (војни обвезник) у систему одбране земље оствари своје право и обави прописану дужност.

Битне промене у држави, друштву или окружењу траже и одговарајуће законске промене и њихово усклађивање у систем војне обавезе. Неопходна је стална доградња и усавршавање система војне обавезе у складу са потреба-

ма и могућностима државе, односно друштва. Развој односа у међународној заједници и финансијски издаци армија у појединим земљама (Немачка, Француска, Италија, Аустрија и друге земље) утицали су на то да оне постепено прелазе са опште војне обавезе на систем професионалне војске.

Систем војне, радне и материјалне обавезе битно утиче на систем одбране у целини и његов је важан чинилац. Зато је неопходно да буде ефикасно организован, нормативно регулисан и доследно спроведен у пракси. Стварност у Републици Србији превазишла је део постојећих законских и подзаконских прописа и решења која тренутно не доприносе, већ отежавају извршавање војне, радне и материјалне обавезе и усложњавају послове и задатке државним органима, органима у аутономним покрајинама, јединицама локалне самоуправе, грађанима, привредним друштвима и другим правним лицима у припреми, организовању и извршавању ових обавеза.

Имајући у виду кретања војне обавезе у свету и међународне стандарде у вези с регрутном обавезом, обавезом служења војног рока и обавезом у резервном саставу, као и радном и материјалном обавезом, посебно ценећи актуелну ситуацију на територији Републике Србије, указала се потреба за дефинисањем проблема из ове области у складу са светским искуствима.

Проблеми у реализацији војне обавезе

У организацији и функционисању система војне обавезе у последњим деценијама манифестују се многобројни проблеми. Уочени проблеми су веома разноврсни (концепцијски, кадровски, материјални и други) и умногоме отежавају припрему и реализацију планских активности у свим фазама, почев од увођења у војну евиденцију до служења у резервном саставу.

Омладинци се према досадашњим решењима у војну евиденцију уводе почетком календарске године у којој навршавају седамнаест година. У фази припреме за реализацију ове активности правовремено се, на основу списка добијених од надлежних субјеката, сачињава јединствени списак за увођење у војну евиденцију.

Анализирајући реализацију овог елемента војне обавезе уочава се да поред предузимања свих прописаних мера, знатан број омладинаца у планираном периоду ипак није уведен у евиденцију. Разлози су следећи:

- спискови које доставља МУП и остали субјекти – неажурни су и део су обједињеног списка омладинаца који подлежу увођењу у војну евиденцију;
- слаб одазив омладинаца на општи позив за увођење у војну евиденцију;
- неефикасно уручење позива омладинцима преко службе ПТТ и
- дипломатско-конзуларна представништва не достављају редовно извештаје територијалним органима о лицима која су уведена у војну евиденцију.

Регрути лекарске прегледе према досадашњим решењима завршавају у осамнаестој години, а на служење војног рока упућују се тек након три или више година. У реализацији овог елемента војне обавезе проблеми су следећи:

- неодговарајућа организација војноздравствених установа за обављање лекарских прегледа регрута. Постојећа организација је таква да једино Регрутни центар Ниш може вршити лекарске прегледе и психолошка испитивања регрута према прописаној методологији и захтеваном обиму до 40.000 регрута годишње;

- недостатак финансијских средстава за лекарске прегледе утицаће на одлагање извршења истих;

- учестали прегледи регрута који су оцењени привремено неспособним за војну службу из разлога што се оцена способности доноси са роком од једне или две године и

- са служења војног рока због болести превремено се отпушта у просеку око 7% војника, што умањује попуну и повећава трошкове.

Регрутовање се према садашњим решењима обавља у календарској години у којој регрут навршава 18 година, а по завршеним лекарским прегледима. Регрутовање представља прву класификацију војних обвезника према здравственој способности, знањима, вештинама и склоностима које поседују и потребама Војске Србије (у даљем тексту: Војска) и осталих субјеката у систему одбране. Време регрутовања до сада није било усклађено са временом упута на служење војног рока (21 година и касније) тако да се јављају следећи проблеми:

- због промене здравствене способности или накнадно стечених квалификација, знања или вештина значајних за Војску, већем броју регрута у фази припрема за реализацију упута мења се раније одређени род – служба и војноевиденциона специјалност (у даљем тексту: ВЕС) и

- превазиђеност мерила за оцењивање здравствене способности војног обвезника за војну службу и о лекарским и другим прегледима који су основа за одређивање рода – службе и ВЕС регрута.

На служење војног рока упућују се они регрутни који су на регрутовању оцењени „способним“ или „ограничено способним“ за војну службу, а који немају основ за одлагање. Упућивање се обавља у складу са планом упута и одређеним родом – службом и с обзиром на ВЕС.

У припреми и реализацији упута регрута на служење војног рока манифестују се четири основна проблема:

1. старосна доб за упут регрута на служење војног рока;
2. упут на цивилно служење војног рока;
3. одложна служба и
4. служење војног рока двојних држављана.

Према садашњим законским решењима регрути се на служење војног рока упућују у навршеној 21. години, а најкасније до краја новембра календарске године у којој навршавају 27 година. Регрути су се на служење војног рока могли упућивати и у периоду од 18. до 21. године (на лични захтев), али и после 27. године.

Упућивање на служење војног рока регрута у старосним границама од 27. до 35. године односи се на:

- регруте који су оглашени „привремено неспособним“ за војну службу и после 27. године и којима је регрутна обавеза продужена до 35. године;

- регруте који су до 27. године уредно одлагали служење војног рока, а налазе се у иностранству и којима је на њихов захтев (школовање, запослење и друго) регрутна обавеза продужена до 35. године;

- регруте који због избегавања нису упућени на служење војног рока до 27. године и којима је због тога продужена регрутна обавеза;

- регруте који су на издржавању казне затвора и васпитне мере и против којих је покренут кривични поступак за дело које се гони по службеној дужности.

Упут на служење војног рока од 21. до 27. године није најбоље решење из два основна разлога: 1. предвиђених шест година колико регрути имају на располагању да заврше школовање и реше друге животне проблеме је сте мали период; 2. регрути који не настављају студирање, практично остају неангажовани и тако за неколико година (због упута са навршеном 21. годином) одлажу решавање важних егзистенцијалних питања. Последице оваквих законских решења су да велики број регрута у појединим упутним роковима подноси захтев и тражи превремени упут. Овим се не само отежава припрема и реализација упута, него се стварају и осцилације у попуни. Такође, због потреба реализације упута за ову категорију регрута, често, врши се велики број измена рода – службе и ВЕС и тако девалвира регрутовање. Овакво решење није усклађено са стицањем пунолетства војног обвезника и школским системом. Поред служења војног рока у командама, јединицама и установама Војске Србије (служење са оружјем – шест месеци) садашњим законским решењима предвиђене су и две могућности алтернативног служења војног рока и то:

- служење војног рока без оружја (у командама, јединицама и установама Војске – шест месеци) и

- служење војног рока у цивилној служби (у организацијама – установама и организацијским јединицама Министарства одбране одређене решењем министра одбране – девет месеци).

Будући да је служење војног рока цивилизацијска тековина и да се на овај начин остварује одређени друштвено користан рад, уставно решење које служи као основ за одбијање оружја предвиђа верске, моралне али и друге разлоге приговора савести. Међутим, навођењем „других разлога савести“ остављена је велика ширина у том тумачењу.

Досадашња законска решења намећу проблеме и то: питање одговорности за рад, ангажовање и контролу рада, реда и осталих обавеза за време служења војног рока у цивилној служби; лечење, уколико не прихвате да се лече у војноздравственим установама; касније ангажовање ових лица (као лица у резервном саставу) у систему одбране земље и злоупотребе лица која служе војни рок у цивилној служби, као и злоупотребе лица у организацијама – установама.

Одлагање служења војног рока јесте могућност да регрут с обзиром на законом прописане услове не буде упућен на служење војног рока у календарској години у којој навршава 21. годину, него тек о престанку разлога за одлагање. У вези с тим, јављају се следећи проблеми и то: у пракси се показало, да граница од 27 година за упут на служење војног рока често доводи у тежак положај регруте који су редовно обављали послове војне обавезе, а који су наставили школовање, специјализацију и имају обавезе чак и до 30. године; један број регрута наставља школовање (уписује факултет) често у намери да пролонгирају упут на служење војног рока без обзира на стварну намеру да то школовање заиста и заврше и део регрута доказ о упису на факултет, другу високу или вишу школу достављају са закашњењем или тек када добију позив за служење војног рока, што значајно отежава рад надлежних територијалних органа у планирању и реализацији плана упута.

Држављанин Републике Србије који је стекао и држављанство друге државе сматра се двојним држављанином, а када се налази на територији Србије сматра се држављанином Србије и има одређена права и обавезе у погледу војне обавезе. Држављани Србије, без обзира на то да ли стално живе у иностранству, подлежу обавези служења војног рока у Војсци Србије или цивилној служби уколико стално живе на територији Србије. Изузетак чине они регрути који су своју обавезу служења војног рока регулисали у једној од држава чији су држављани. Према садашњем законском решењу појам „сталног живота“ у иностранству није одређен са аспекта војне обавезе, што је довело до различитих ставова Врховног суда Србије, у погледу питања да ли лице које има двојно држављанство, а стално живи у иностранству уопште подлеже обавези служења војног рока.

Сталним боравком у иностранству сматра се боравак за који је регруту издато одобрење надлежног територијалног органа или надлежног дипломатско-конзуларног представништва Србије у иностранству с обзиром на претходно прибављену сагласност Министарства одбране. Појам „сталног живота“ у иностранству са становишта војне обавезе не треба тумачити на начин како је тај појам дефинисан прописима о пребивалишту и боравишту грађана, јер место где се грађанин настанио са намером да у њему стално живи (пребивалиште) није правни основ за ослобађање од обавезе служења војног рока.

Један број регрута и поред свих предузетих мера избегава служење војног рока. Разлози за избегавање служења војног рока су различити и могу се сврстати у неколико група:

- служење војног рока ствара велике материјалне губитке (предузетницима прекида започете послове, онемогућава отплату дугова и ануитета, дугова које су створили или стварају ануитете, спортистима проузрокује прекид професионалног бављења спортом што доводи до раскида уговора или неисплаћивање уговора и слично);

- служење војног рока захтева прекид специјализација, последипломских студија и друго;

- служење војног рока захтева напуштање земље у којој тренутно борава војни обвезници, одвајање од породице, доводи у неизвесност постојеће уговоре са послодавцима у иностранству и

- не желе да испуне своје уставно право и дужност.

Овај проблем није само специфичност у Србији, он се јавља и у великом броју земаља које у свом уставно-правном систему имају војну обавезу.

Искуства у свету о уређењу војне обавезе

Систем војне обавезе у већини европских земаља уређује се уставом, а начин функционисања посебним законским и подзаконским прописима. У Енглеској је задржан систем „врвовања“ у мирнодопску војску, а у Швајцарској је присутан милицијски систем са повременим позивањем на војне вежбе. Свака држава је на специфичан начин регулисала систем војне обавезе и мало је држава које су на исти начин решиле одређена питања. Већина земаља развила је систем војне обавезе који је у надлежности Војске и реализује се преко војнотериторијалних органа или војних органа који су укључени у састав територијалне организације. Војном обавезом обухвата се мушко становништво, док жене, углавном, не подлежу војној обавези. Ангажовање жена у професионалну службу у сталном је порасту, посебно путем ангажовања по уговору и као професионални подофицири и официри.

Искуства говоре да је функционисање система војне обавезе квалитетније када је у надлежности војних органа. У највећем броју држава податке потребне за формирање војне евиденције, војним органима достављају цивилни органи власти у чијој је надлежности евиденција грађана. Присутна је тенденција (посебно у појединим европским земљама) да се смањи служење војног рока и комбинује обавезно служење војног рока са продуженим (професионалним) служењем. Овакав приступ условљен је потребом државна дела јединица ради ангажовања у снагама за брзе или хитне интервен-

ције у мировним и хуманитарним операцијама или решавању криза. Правци развоја система војне обавезе у развијеним земљама су следећи: смањење бројног стања Војске на начин којим се неће смањити борбена готовост; смањење дужине војног рока, уз повећање интензитета обучавања за употребу савремених средстава ратне технике и смањење негативног утицаја разних покрета и верских заједница на војне обвезнике. Развој политичке ситуације у свету и смањена опасност избијања сукоба ширих размера утицали су на јачање „мировних покрета“, што је довело до пораста броја војних обвезника који одбијају служење у Војсци и одбијају пријем оружја из верских или других разлога.

Радна обавеза и материјална обавеза

Постојећа материјална решења којима се регулише организовање и извршавање радне обавезе и материјалне обавезе у пракси тешко су примењива, али у целини представљају добру основу за доношење нових законских решења, која ће бити у складу са виталним интересима Републике Србије и захтевима који произлазе из реформе система одбране.

Уредба за организовање и извршавање радне обавезе недовољно јасно дефинише категорије и статус обвезника радне обавезе, заштићене категорије обвезника, послове и задатке на којима се ангажују, начин организовања и извршавања обавеза, обезбеђење услова за рад и поступке у разним ситуацијама што у практичној примени доводи до проблема. У претходном периоду долазило је до злоупотребе прописа који су регулисали радну обавезу у условима ванредног и ратног стања, што је имало за последицу да су поједини директори уручивали отказе запосленим лицима, јер нису поступили у складу са прописима. При томе, нису имали статус правног лица од посебног значаја за одбрану земље и нису одредили његов ратни распоред. Намерно или ненамерно, у сваком случају погрешно, позивали су се на одредбе прописа на основу којих то право нису имали.

У погледу организовања и извршавања материјалне обавезе проблеми су настали власничком трансформацијом и реструктурирањем привредних субјеката, преласком државних и друштвених предузећа у привредна друштва, гашењем појединих предузећа и формирањем других привредних субјеката и њеним недефинисаним статусом и обавезама. Појавио се и проблем извршавања материјалне обавезе када већински власник предузећа (привредног друштва), објеката или земљишта које се користи за потребе одбране постане страна компанија или страном правно лице. У погледу дефинисања ствари за потребе одбране постојећа класификација не обезбеђује све потребне ствари и неопходна је њена доградња. Непотпуно су ре-

гулисана следећа питања: материјална обавеза грађана, привредних друштава, других правних лица и предузетника у ванредном и ратном стању; одређивање покретних и непокретних ствари и других материјалних средстава које се узимају за потребе одбране земље; евиденција и распоређивање ствари; начин њиховог узимања, враћања и накнада за допремање и коришћење, поступак за утврђивање накнаде за штету проузроковану оштећењем, уништењем или нестанком тих ствари, као и права власника ствари која му припадају.

Усвајањем закона који регулишу друге области у Републици Србији, али се односе и на права и дужности грађана, државних органа, органа аутономних покрајина, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштава и правних лица поједине одредбе уредби о радној и материјалној обавези постале су практично непримењиве.

Основна решења и новине у нацрту Закона о војној, радној и материјалној обавези

Опредељење државног руководства за приступање систему колективне безбедности наметнула је потребу хармонизације система војне обавезе са међународним стандардима.

Војна обавеза је општа и под истим условима извршавају је сви грађани и држављани Републике Србије и на тај начин остварују своје слободе, права и дужности. Остваривање војне обавезе спроводи Министарство одбране преко својих територијалних органа који се формирају за територију јединице локалне самоуправе и територију која обухвата више јединица локалне самоуправе. Предвиђа се усклађивање војне обавезе са другим правима и дужностима у области одбране као и обавезу органа аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе да обезбеде услове за рад територијалним органима што, до сада, није било регулисано и у пракси изазивало је потешкоће. Војни обвезник је лице које подлеже војној обавези и у надлежности је територијалног органа од момента увођења у војну евиденцију до престанка војне обавезе. Војни обвезник је:

- регрут;
- војник на служењу војног рока са оружјем и без оружја;
- лице у цивилној служби и
- лице у резервном саставу.

Лице које је у цивилној служби нема статус војног лица за разлику од досадашњег решења. Због неодазивања на позив територијалног органа, на регрута и лице у резервном саставу примењују се одредбе Закона о општем управ-

ном поступку. Новина се огледа у санкционисању поступака неодазивања на позив и сnose се трошкови поступка што до сада није било предвиђено. Будући да је војна обавеза општа категорија нормативно је регулисана обавеза свих субјеката у систему војне обавезе и њихова одговорност за неизвршавање.

Нацртом закона предлаже се да регрутна обавеза настаје у календарској години у којој држављанин Републике Србије навршава осамнаест година што је сагласно и са повељом о људским правима која предвиђа да војна обавеза треба да наступи са стицањем пунолетства. Наведена измена се предлаже због проблема који су постојали при увођењу у војну евиденцију јер регрути са седамнаест година нису били у обавези да поседују личне исправе па се нису могли увести у војну евиденцију. Овим решењем очекује се да ће проценат увођења у војну евиденцију бити већи. Нацртом закона регулише се и: начин увезивања система вођења евиденције грађана који спроводи МУП и територијалних органа ради унапређења, ажурности, евиденције војних обвезника о променама адресе становања, односно пребивалишта; сарадња са Министарством за спољне послове у смислу едукације и контроле ДКП у иностранству ради доследнијег извршавања војне обавезе при путовању и боравку у иностранству; промена боравка и адресе војних обвезника и увођење територијалних органа у јединствени систем аутоматске обраде података.

Лекарске прегледе и психолошка испитивања до сада су обављале војно-здравствене установе. Целисходно решење је предложено у нацрту закона који прописује да лекарске прегледе и психолошка испитивања обављају овлашћене војне и цивилне здравствене установе. Трајање оцене здравствене способности за војну службу „привремено неспособан“ за она ограничења где се не очекује брза промена здравственог стања повећана је са две на три године, с тим да се оваква оцена здравствене способности не може давати више од три пута, након чега се даје коначна оцена способности за војну службу. Укида се категорија „ограничено способан“ за војну службу. Лекарски прегледи и регрутовање до сада вршило се у 18. години. Предложеним нацртом закона предвиђа се да се лекарски прегледи и регрутовање обављају у години у којој се упућују на служење војног рока (прво, у 19. години). Предности оваквог начина регрутовања су: нема промене рода, службе и ВЕС остаје исти услед промена здравственог стања, стицања квалификација, знања и вештина значајних за Војску; избегавају се трошкови упућивања регрута на предупутне лекарске прегледе; план упута био би уједно и план регрутовања, чиме се избегава садашња неподударност и овај начин директно утиче и на подмлађивање и попуну ратних јединица Војске.

Служење војног рока је фаза реализације војне обавезе, која представља прво практично ангажовање дела војних обвезника, односно мушке популације, у систему одбране земље, и основни је начин обучавања и оспо-

собљавања грађана за одбрану. У вези са старосном доби регрута за упут на служење војног рока предлаже се следеће:

– упут регрута на служење војног рока врши се од 19. до 27. године, а изузетно до 30. године, јер је то усаглашено са стицањем пунолетства и завршетком средње школе (до сада је упут био са навршеном 21. годином до 27, а изузетно до 35. године);

– померање старосне доби упута на служење војног рока од 19. до 30. године у интересу је регрута;

– упутом регрута у години у којој регрут навршава 19 година у интересу је и Војске јер се у попуни ангажује додатни број регрута (од 19. до 21. године) који не желе да студирају;

– овакво решење усаглашено је са решењима у највећем броју држава у свету које имају општу војну обавезу.

Предвиђено је да по приговору савести војни обвезник може да замени служење војног рока цивилном службом – радним задацима којима се путем практичног ангажовања грађана у, за то, одређеним организацијама и установама остварује општа друштвена корист. Предвиђа се упућивање регрута на служење војног рока на територијалном принципу, осим за јединице и специјалности које су специфичне и где то не би било сврсисходно (гардијске јединице, специјалне јединице, падобранске јединице, наставни центри, курсеви за резервне официре и друго). Овај начин је сврсисходан и економичнији од досадашњих решења.

Увођење одлагања служења војног рока има за циљ да се на служење војног рока упућују само регрути који поред здравствене способности нису оптерећени проблемима у вези са школовањем, регулисањем приправничког стажа, решавањема стамбеног питања, сталног запослења и слично. Нацртом закона је предвиђено да се регрут, који је уписан на факултет, односно другу високу или вишу школу, упућује на служење војног рока кад заврши факултет, односно другу високу или вишу школу, а најкасније до краја календарске године у којој навршава двадесет и седам година, изузетно до тридесете године. Предвиђа се могућност одлагања или прекида војног рока уколико је регрут (војник) на последипломском усавршавању, специјализацији и слично, у земљи и иностранству, до краја календарске године у којој навршава тридесет година што до сада није био случај.

Основна идеја при утврђивању обавеза двојних држављана у извршавању војне обавезе јесте да двојни држављани морају да регулишу војну обавезу у једној од држава чији су држављани и на тај начин да се припреме и обуче за обавезе у резервном саставу. Према нацрту закона служење војног рока двојних држављана регулисано је на следећи начин:

– регрут којем је одобрен боравак у иностранству и регрут који поред нашег држављанства има и страног држављанство, а стално живи у Србији упућује се на служење војног рока у складу са законом и

– регрут који осим држављанства Србије има и страни држављанство, а регулисао је војну обавезу у иностранству, као и регрут који осим нашег држављанства има и страни држављанство, а није регулисао војну обавезу и стално живи у иностранству, упућује се на служење војног рока ако лично захтева, о чему одлуку доноси руководилац организацијске јединице Министарства одбране надлежне за послове обавезе одбране.

Предлаже се да војни обвезници који војни рок служе без оружја у резервном саставу буду распоређени на дужности и задатке на којима није потребно ношење оружја и њена употреба, а то се односи на задатке и дужности електричара, куvara, столара, зидара, пекара и све остале дужности у логистичким јединицама. У својим правима изједначени су са војним обвезницима који су војни рок одслужили са оружјем.

Предвиђа се могућност да се на захтев надлежног министарства служење војног рока регруту одложи, односно прекине и то:

1. научном раднику истраживачу, који ради на научноистраживачким и развојним пројектима од посебног значаја за Републику Србију;
2. врхунском спортисти и члану репрезентације Републике Србије због учешћа на светским, олимпијским и европским такмичењима и
3. уметнику због учешћа на манифестацијама од значаја за Републику Србију.

У том случају, служење војног рока одлаже се до годину дана, а најкасније до краја септембра календарске године у којој навршава двадесет и седам година. Прописе за служење војног рока овој категорији регрута прописао би министар одбране.

Новина је и у делу смањења број дана који је преостао за дослужење војног рока (са 60 дана смањено на 30 дана). Значи, регруту којем је остало мање од тридесет дана да дослужи војни рок, он неће бити упућен на дослужење, већ се преводи у резервни састав. У служење војног рока рачуна се време проведено на школовању у војним школама и академији након шест месеци, док је досадашње решење прописивало обавезу да се прва година школовања није рачунала у служење војног рока. С обзиром на досадашње решење предложено је да се од обавезе служења војног рока може ослободити и лице које је завршило одговарајућу школу – курс унутрашњих послова, стекло својство овлашћеног службеног лица и на тим пословима провело најмање две године. Досадашњим решењима од обавезе служења војног рока могло је да буде ослобођено лице које је завршило школу унутрашњих послова у трајању од најмање годину дана и на одређеним дужностима провело најмање четири године, што је уведено на захтев МУП-а као новина. С обзиром на постојећа законска решења предлаже се да се војнику који војни рок служи са оружјем и војнику који војни рок служи без оружја обезбеди додатак на основну војничку плату у складу са местом, задацима и обавезама које обавља, а што би прописао министар одбране.

Резервни састав

Резервни састав чине резервни састав Војске и резервни састав цивилне заштите и других снага одбране. У резервном саставу Војске су војни обвезници, и то: резервни официри, резервни подофицири и војници у резерви. Организују се у активну и пасивну резерву. Овакво решење је за државу и Војску ефикасније и рационалније, него досадашња организација резервног састава. Предвиђено је да се попуна са активном резервом врши на основу јавно расписаног конкурса којим Влада одређује опште услове, а попуна за посебне услове прописује Генералштаб Војске у складу са наменом и задацима.

Са припадницима активне резерве закључују се уговори којима се уређују услови, време, начин и послови ангажовања, права и обавезе запослених лица за време извршавања конкретних стручних послова у Министарству одбране и војних дужности у Војсци и начин њиховог финансирања. Овакво решење је неопходно јер је у досадашњој пракси са војницима по уговору било проблема баш због недефинисаних права, обавеза и задатака који нису били прецизно одређени у уговору. Велики број војника по уговору раскидао је уговор и напуштао Војску у критичним ситуацијама, с тим у вези, није било последица и одговорности што је у неким случајевима доводило у питање функционисање јединица и извршавање планираних задатака. Резервни састав цивилне заштите чине лица која су војну обавезу регулисала у цивилној служби.

С обзиром на Закон о ВЈ проширени су разлози за одлагање и прекид вежбе у вези са учешћем на међународним, научним, истраживачким, уметничким и спортским манифестацијама, ако услед елементарне непогоде домаћинство буде доведено у тежак материјални положај и других оправданих разлога. Лицу у резервном саставу даје се могућност да вежбу може одложити на захтев надлежног државног органа, привредног друштва, другог правног лица и предузетника, а због неодложних потреба службе у којој је лице запослено и све док таква потреба постоји, као и регистрованим пољопривредницима и другим лицима који самостално обављају привредну делатност, ако у њиховом домаћинству нема другог члана способног за привређивање. Предлаже се да војни обвезници који имају ратни распоред у Полицији своје обавезе извршавају у складу са Законом о Полицији и да самим тим не подлежу војним вежбама према одредбама закона који се одnose на остала лица у резервном саставу.

Нацртом закона предвиђа се дужност и обавеза државних органа, других правних лица и предузетника да на захтев територијалног органа Министарства одбране доставе тражене податке у вези са извршавањем војне обавезе. Предлаже се и да наведени органи буду одговорни за тачност и

ажурност података које достављају територијалним органима. Закон о ВЈ прописивао је само дужност достављања података према захтеву, али не и одговорност за тачност и ажурност истих што је стварало и ствара велике проблеме територијалним органима у извршавању послова војне обавезе. Уводи се обавеза надлежних државних органа, односно судова чије су одлуке довеле до промене код војног обвезника да у року од петнаест дана, од дана настале промене, обавесте територијални орган код којег се војни обвезник води у евиденцији. Ово Закон о ВЈ није прописивао, што је узроковало велике проблеме (позивани су војни обвезници који су: исписани из држављанства, на издржавању казне, умрли, а територијални орган о томе није имао сазнање што је доводило до негативних иступа и неповољне медијске кампање). Такође, предлаже се и дужност привредног друштва, правног лица или организације да ако војног обвезника ангажује на радовима у иностранству дужим од три месеца, у року од осам дана од дана одласка војног обвезника у иностранство, обавести територијални орган.

Радна и материјална обавеза

Предложеним законом се, у потпуности, обезбеђује извршење радне и материјалне обавезе у трансформисаном систему одбране. Уз дефинисање појма радне обавезе, нацртом закона прописују се дужности запослених лица у обављању приоритетних делатности на снабдевању грађана, Војске и јединица цивилне заштите. Приоритетне делатности подразумевају обезбеђење основним животним намирница, електричне енергије и енергената, грева, снабдевање водом за пиће, медицинско збрињавање, превоз, израду и обезбеђење склоништа и привремених смештајних објеката и друго. Прописује се одговорност органа локалне самоуправе у обезбеђењу непосредног задовољења потреба грађана, на територији своје надлежности у ванредном и ратном стању

Државни орган или правно лице према нацрту закона има обавезу да: обави процену могућности рада у условима ванредног и ратног стања и пропише задатке које ће обављати; одреди број потребних извршилаца и потребна средства за извршавање наменских задатака. На основу тога, Влада (државни орган) и директор (правно лице) утврђују ратну организацију и систематизацију. Акт о ратној организацији и систематизацији са подацима о обвезницима радне обавезе, државни орган и правно лице достављају територијалним органима, која распоређују потребне обвезнике, израђују План попуне и достављају га подносиоцу захтева. Распоред у државном органу или правном лицу сматра се ратним распоредом.

Уводи се обавеза субјекта одбране да обезбеди храну, смештај и води рачуна о здравственом стању припадника јединице радне обавезе док обављају радове за његове потребе. Прописује се и право обвезника на накнаду трошкова за долазак на место јављања и извршене послове, које су у износу стварних трошкова превоза и висини прописаној за рад који обавља државни службеник – намештеник. Накнаде исплаћује субјекат система одбране код којег је ангажована јединица, а у складу са важећим прописима.

Одредбе предложених законских решења у погледу материјалне обавезе су у сагласности са новом власничком структуром и стањем у Републици Србији. Према нацрту закона материјалну обавезу у миру и условима ванредног или ратног стања имају сви грађани Републике Србије, страни држављани са сталним пребивалиштем у Републици Србији, домаћа и страна правна лица регистрована за обављање делатности од значаја за одбрану Републике Србије, док материјалној обавези не подлежу страни дипломатски представници и чланови међународних организација. Територијални органи Министарства одбране пописују ствари за потребе одбране и о њима воде евиденцију, а на основу евиденције коју воде органи државне управе надлежни за имовину, унутрашње послове, јавне приходе и други државни органи. Власници ствари су дужни да територијалном органу, на његов захтев, ставе на увид податке и исправе о стварима за потребе одбране и да му омогуће преглед ствари ради пописа и вођења евиденције. Њима припада накнада за коришћење ствари и ослобађају се дела пореза према тој основи у складу са прописима који уређују ту материју. Прецизно се дефинишу поступци при предаји и враћању ствари, накнади путних и других трошкова и утврђивању накнаде за оштећене, уништене или нестале ствари.

У прелазним и завршним одредбама регулисане су обавезе у прелазном периоду, усаглашавање, израда нових подзаконских аката и других прописа ради спровођења закона. Детаљно је регулисан статус војних обвезника који до ступања на снагу предложеног закона нису регулисали војну обавезу. Регрут који би на дан ступања на снагу закона навршио двадесет и седам година, а територијални орган утврди да је избегавао обавезу служења војног рока, био би упућен на служење војног рока у првом упутном року. Регруту који би на дан ступања на снагу закона навршио двадесет и седам година, а територијални орган у законом прописаном поступку утврди да није избегавао војну обавезу, било би омогућено да обавезу служења војног рока обави најкасније до краја календарске године у којој навршава тридесет година. Регрут који би на дан ступања на снагу закона навршио тридесет година, а територијални орган утврди да није избегавао војну обавезу, решењем би се ослободио од обавезе служења војног рока и превео у резервни састав. Регрут који би на дан ступања на снагу овог закона навршио тридесет година, а територијални орган утврди да је избегавао обавезу служења војног рока, решењем би се ослободио од обавезе служења војног рока и

превео у резервни састав уз обавезно предузимање законом прописаних мера за неизвршење војне обавезе (подношење кривичне пријаве за неизвршење војне обавезе). Предложеним решењима би се обезбедило да нико не буде у повлашћеном статусу и да сви војни обвезници регулишу своју обавезу према држави чији су држављани.

Приговор савести и цивилна служба

Уставни основ за доношење Закона о цивилној служби садржан је у Уставу Републике Србије (чл. 18 и чл. 45 – људска и мањинска права и слобода), који прописује ниво поштовања људских права у Републици Србији и право на приговор савести. Право на приговор савести једно је од основних људских права које произлази из: права на слободу мисли, савести и вероисповести, Универзалне декларације о људским правима и грађанским слободама, Европске конвенције о људским правима и грађанским слободама и другим релевантним декларацијама и конвенцијама о људским правима које је ратификовала Република Србија. Закон о одбрани (чл. 48), одређује да се војном обвезнику који из верских, моралних или других оправданих разлога савести жели војну обавезу да замени цивилном службом, омогућиће се служење војне обавезе у цивилној служби, под условима и на начин прописан посебним законом.

Нацрт Закона о цивилној служби у својим одредбама усклађен је са постојећим законским прописима, решењима у нацрту Закона о војној, радној и материјалној обавези на начин на који то предвиђа Закон о одбрани. Нацрт је у својим одредбама усклађен и са: Резолуцијом 337, парламентарне скупштине Савета Европе; Препоруком 478 (1967), парламентарне скупштине Савета Европе; Препоруком 816 (1977), парламентарне скупштине Савета Европе; Препоруком бр. Р(87)8, Савета министара Савета Европе; Резолуцијом 1042 (1994), парламентарне скупштине Савета Европе; *Macciocchi* Резолуцијом Европског парламента; *Schmidbauer* Резолуцијом Европског парламента; *De Gucht* Резолуцијом Европског парламента; *Bandrés, Molet & Bindi* Резолуцијом Европског парламента; Резолуцијом из 1993, која се тиче приговора савести на обавезну војну службу Генералне скупштине Уједињених нација; Међународним пактом о грађанским и политичким правима; Универзалном декларацијом о људским правима и Европском конвенцијом о људским правима.

Носилац израде нацрта Закона о цивилној служби уважио је оправдана мишљења и препоруке владиних и невладиних организација која се баве приговором савести и цивилном службом. С обзиром на проблеме који су постојали у пракси предложена су решења која би те проблеме умањила

или елиминисала, а доношењем Закона о цивилној служби, стварају се и правне претпоставке за наставак реформи у систему одбране и испуњавају међународни стандарди у овој области.

Опште напомене о приговору савести и цивилној служби⁴

Право на приговор савести подразумева одбијање да се војна обавеза обави у служби са оружјем, из верских, моралних или других разлога савести. У савременом свету ово право посматра се све мање као верско право, а све више као фундаментално, универзално људско право.

Служење војног рока у цивилној служби је специфичан облик служења војног рока којим се на опште прихватљив начин и поштујући највише светске стандарде у погледу људских права и слобода, обавеза војног рока замењује извршавањем послова и задатака невојног карактера. Ова категорија војних обвезника уместо на редовно служење војног рока у јединицама и установама Војске упућује се у цивилне организације и установе које се баве радом од општедруштвене користи. То подразумева и испуњење захтева и одређених услова, које би требало тако планирати и организовати да то не утиче на поузданост функционисања система војне обавезе.

Право на приговор савести данас је правно регулисано у многим земљама света. Правно одређење и регулисање приговора савести битно се разликује у појединим државама света и Европе. У појединим државама је, право на приговор савести либерално, број приговарача савести велики, процедура остваривања права на приговор савести јасно утврђена, а служење војног рока замењено је цивилним служењем у алтернативним службама (Шведска, Финска, Немачка, Француска, Шпанија). У другим државама право на приговор савести је, у већини, само декларисано право. У тим државама остваривање права и цивилна служба нису јасно утврђени, број лица која улажу приговор савести је мали, а лица која улажу приговор савести често су, услед одбијања ношења оружја, изложени високим затворским казнама (у делу некадашњих „социјалистичких“ земаља, јужноамеричким земљама и друго). У неколико држава (Албанија, Азербејџан, Јерменија, Белорусија, Турска и већина земаља Африке), уопште се не познаје институција права на приговор савести.

Право на приговор савести у ДЗ Србија и Црна Гора уведено је Уредбом о изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе (СВЛ бр. 25/2003),

⁴ Бабић, Б.: *Развој приговора савести и цивилне службе у РС*, СБ Траде, Нови Сад, 2007, стр. 15–26.

а са применом се отпочело у децембру 2003, када је први пут упућено 484 лица у цивилну службу. До 30. јуна 2008, право на приговор савести уложило је 69.736 војних обвезника. До тада у цивилној служби било је 46.061 лице. Тренутно, у цивилној служби налази се 12.898 лица, а за 10.777 лица поступак је био у току решавања. Од поднетих захтева за цивилну службу повучен је 4.461 захтев, а одбијено је 3.834 захтева због неиспуњења услова. За 1500 лица прекинуто је цивилно служење војног рока, из разлога непоштовања прописа. Процентуални однос војних обвезника који се упућују да служе војни рок са оружјем и лица која улажу приговор савести и обављају цивилну службу јесте тренутно – 48,5 : 51,5.

До сада успостављени систем у Министарству одбране за спровођење цивилне службе функционише и обезбеђује укупну реализацију цивилне службе и не изискује накнадне трошкове сем повећање броја извршилаца у територијалним органима због обима послова и великог броја лица која изјављују приговор савести. Успостављање система за послове цивилне службе изван Министарства одбране изазвао би бројне потешкоће и непотребне трошкове и то:

- прекинуо би се континуитет у обављању послова, послови се свакодневно обављају јер лица свакодневно подносе захтеве;
- примопредаја евиденција, аката и других списа које су обимне;
- неопходност обезбеђења већег броја лица из другог државног органа за обављање послова цивилне службе;
- неопходност обезбеђења едукације и оспособљавања тих лица за рад и
- неопходност обезбеђења техничких и просторних услове за рад на целој територији Републике Србије (опрему, везу и другу логистичку подршку) што би знатно увећало захват средстава из буџета;

Предложеним нацртом закона обезбеђена је контрола спровођења послова цивилне службе учешћем у раду органа који решавају питања цивилне службе лица из других министарстава и локалне самоуправе. Имајући у виду тешкоће, трошкове и временски период до потпуне професионализације Војске било би крајње нецелисходно успостављати потпуно нов систем и организацију.

Искуства у служењу војног рока у цивилној служби

Будући да смо држава са мало искуства у вези са служењем војног рока у цивилној служби и да половина регрута тражи овај начин служења војног рока, поред изналажења најбоље форме његовог организовања, неопходно је и стално праћење и разматрање ове проблематике. Анализирајући карак-

теристике служења војног рока у цивилној служби могу се идентификовати тежишни проблеми, то су:

- могућности злоупотребе коришћења права „приговора савести“ као фундаменталног људског права;

- неједнакости у погледу права, дужности и обавеза ове категорије са војницима који војни рок служе са оружјем или без њега;

- необучености војних обвезника који су одабрали овај начин служења војног рока не само за радње и поступке од значаја за одбрану земље, него и личну и колективну заштиту и

- значајном утицају овог начина служења војног рока на систем војне обавезе у целини, јер може потпуно угрозити поузданост функционисања како система војне обавезе тако и система одбране у целини.

Појам „приговор савести“ није прецизно дефинисан ни у једноим законском и подзаконском акту те је могуће његово тумачење према личним потребама што се у пракси и дешава. Регрути се за овај начин служења војног рока, све чешће, одлучују из разлога што сматрају да ће лакше остварити одређене личне потребе, а не због стварне суштине и њиховог опредељења за овим начином служења војног рока. Мали број до сада поднетих захтева регрута односи се на хуманистичке и етичке разлоге. У већини случајева разлози за цивилну службу су породичне, социјалне и материјалне природе.

Правна неједнакост односно неравноправност посебно је изражена у напорима, условима и дужини трајања војног рока. Упоредјујући садашња нормативна решења овог проблема долази се до сазнања да војник на служењу војног рока у Војсци у јединици или установи Војске Србије проведе **4.320** сати, а војник на служењу војног рока у цивилној служби **2.160 сати** или 50% времена војника у Војсци. Војници који служе војни рок у Војсци изложени су неупоредиво већим психофизичким напорима и ризицима по живот и здравље, него војници који служе војни рок у цивилној служби. Уколико би се ово веома важно етичко правило потпуно занемарило, будући да теже активности треба краће да трају и за оба начина служења војног рока поставио исти услов да војници на служењу војног рока проведу једнако времена – служење војног рока у цивилној служби календарски требало би да траје скоро 18 месеци, што је два пута дуже од садашњег решења.

Тенденција раста броја захтева за служење војног рока у цивилној служби у себи садржи реалну опасност да уколико се проблематика не реши на праведнији и примеренији начин то постане својеврстан параван за избегавање, отежано планирање и организовање војне обавезе. Проблем је утолико већи и сложенији због појединих захтева да се озакони могућност да се за овај начин служења војног рока, поред регрута, накнадно изјасне и војници који се већ налазе у јединицама и који се на то право при упућивању у Војску нису позвали.

Поред елементарних примедби на важећу Уредбу о вршењу војне обавезе, њеним доношењем повређено је начело законитости, она није усклађена са Законом о Војсци и многа усвојена решења нису усклађена са међународним документима. Истичу се и одређени проблеми који су настали применом Уредбе у пракси и то:

1. неусаглашеност рокова за подношење захтева за служење војног рока у цивилној служби, јер је одредбом члана 298, Закона о ВЈ предвиђен рок од петнаест дана од пријема позива за регрутацију; Упутством о примени Уредбе (у напомени обавештења на позиву Воб 7ц) одређен је рок од осам дана о пријему позива за служење војног рока;

2. неусаглашени рокови за доношење решења према захтеву за служење војног рока у цивилној служби, јер је одредбом члана 299, Закона о ВЈ прописано да регрутна комисија одлучује о захтеву у року од 60 дана, док је одредбом члана 26а, став 2, Уредбе прописан рок од петнаест дана, који је исувише кратак да би се прибавили потребни докази предвиђени одредбом члана 27а, наведене Уредбе;

3. различита правна дејства редовног правног лека прописаног Законом и Уредбом, јер је Законом о ВЈ (чије су одредбе на снази) прописано да жалба на решење не задржава извршење истог, а Уредба прописује да приговор одлаже извршење решења, што је у директној супротности једно с другим, а има за последицу да регрути критичног годишта, злоупотребом права на приговор могу да избегну служење војног рока у цивилној служби;

4. чланови Посебних комисија, решавајући захтеве регрута, траже упутства о њиховом раду и надлежностима која нису донета (нарочито теолог, психолог и лекар из разлога што су регрути већ при регрутовању, лекарски и психолошки обрађени, па се не зна које су њихове обавезе при одлучивању);

5. није регулисано питање новчане надокнаде за рад чланова Посебне комисије који су ван састава Министарства одбране због ангажовања и одсуствовања са матичног радног места;

6. није прецизно одређено ко обавља надзор (контролу) реализације служења војног рока у цивилној служби и

7. необавештеност установа и организација у које се упућују регрути на служење војног рока у цивилној служби о њиховим правима и обавезама као и о правима и обавезама војника.

Месечним обиласцима организација и установа у којима се обавља цивилна служба уочене су слабости у раду и то:

– слаб квалитет, кашњење и неприказивање стварног стања у месечном извештавању, недостављање радних листа где је видљива присутност војника на својим радним местима и доказа о исплати новчаних принадлежности војницима (исплатни спискови);

– организација пријема и распореда војника, формирање документације – досијеа војника различита је у организацијама и установама;

– део организација и установа, у случајевима када војници не поштују радну дисциплину и неоправдано изостају са посла, у месечним извештајима војнотериторијалних органа, у вези с тим, недовољно образлажу проблеме са истим, прикривају стварно стање па се процедура за прекид службе војног рока у цивилној служби усложњава;

– самовоља одговорних лица према војницима који не испуњавају радне обавезе, у смислу забране доласка у установу, што није дозвољено;

– организације и установе не достављају благовремено извештај о војницима који су, од лекарске комисије оглашени привремено неспособним или неспособним за војну службу, како би се донела решења о прекиду службе војног рока;

– војници се ангажују на пословима са повећаним ризиком, што није дозвољено;

– присутна је појава да су поједини војници за време цивилне службе у радном односу, што није дозвољено;

– отпуштање запослених и на њихово место ангажовање војника на цивилном служењу, што није допуштено;

– ослобађање војника од задатака и обавеза па чак и одобрење да за време службе и не долазе у организацију или установу уз противуслуге, што је недопустиво;

– „преплићу“ се „војни“ и „цивилни прописи“;

– није изведена обука и инструктажа са већином војника на цивилном служењу војног рока од надлежних органа Министарства одбране;

– образовна структура војника је шаролика (од основне школе до факултетски образованих војника) што представља проблем у распоређивању на одређене радне задатке;

– у здравственим картонима и осталој документацији која се добија из војних одсека, не постоји евиденција о војницима који су алергични на лекове, ко је уживалац наркотика и дрога, о физичким недостацима и ограничењима војника и

– део војника сматра да цивилну службу обављају „само формално“, неозбиљно схватају своје обавезе, према њиховим речима „њих тероришу“ јер им се одређује да раде сваки дан, мисле да они „раде за ђабе“, и покушавају на све начине да избегну своје обавезе и задатке.

Од позитивних карактеристика у обављању цивилне службе истичу се:

– друштвена корист од оваквог начина служења војног рока вишеструка је за организацију или установу јер су војници ангажовани на пословима и задацима, као што су: штампање болничких билтена, израда књига, умрежавање рачунара, истовар хуманитарне помоћи и њен утовар, израда рачунарских програма за потребе установе, израда 3 Д анимација, рад у посебној служби за транспорт и пратњу болесника, помоћ хендикепираним лицима и инвалидима, преводилачки послови, рад на припреми воде–осмо-

за, молерски и аутомеханичарски радови, поправка медицинских (и других) апарата и уређаја, рад на економско-финансијским пословима и разним административним пословима;

– стални радници делимично се растерећују додатних послова, који се онда могу максимално посветити својим редовним задацима;

– сврсисходно је и успешно обављање цивилне службе јер су остварене значајне уштеде, не ангажују се радници преко студентских задруга и стални радници фирме на додатним пословима и

– корисност и оправданост се не могу исказати само економским показатељима јер су војници обављали друштвено користан рад и хуманитарни рад, оспособљавали су се за обављање различитих радних задатака, сарађивали су на пројектима у саставу стручних служби, стицали су радне навике што ће да користи њима и друштву у целини.

Приговор савести и цивилна служба у европским земљама

У европским земљама надлежни органи за регулисање и праћење службења војног рока у цивилној служби различито су одређени. У неким државама то је Министарство за рад и социјална питања, Министарство унутрашњих послова или Министарство одбране (Грчка, Чешка, Словачка, Румунија, Финска). Организације и установе где се обавља цивилна служба јасно су одређене (болнице, социјалне установе, хуманитарне организације, пољопривредна газдинства, невладине организације, трговинске компаније, пројекти за заштиту околине). У европским земљама цивилна служба траје од осам месеци до две године, а у Грчкој од 42 месеца до 46 месеци.

Швајцарска

Швајцарска је једна од западноевропских држава која има општу војну обавезу. Закон о алтернативној служби из 1996, признаје право на приговор савести због етничких, моралних и верских разлога. Министарство индустрије и рада прима захтеве које решава трочлана комисија изабрана од 120 комесара који се јављају на јавни оглас. Особе којима се не признаје право на приговор савести, а који се и даље опиру регрутацији могу да буду кажњени са четири до пет месеци затвора. Преговарачи савести треба да обављају цивилну службу, уместо војне службе. Она се састоји од 177 дана у било којој јавној организацији или приватној организацији од јавног интереса.

Хрватска

До потпуне професионализације ОС Хрватске „Приговор савести допуштен је онима који поради својих верских или моралних назора нису приправни учествовати у обављању војничких дужности у оружаним снагама“ (Устав РХ, чл. 47). Приговор савести могао се уложити било када: прије служења војног рока, за време служења војног рока и након њега. Основа за остварење статуса приговарача савести била је само слободна изјава приговарача савести. Ступањем на снагу Закона о цивилној служби 2003, више није било потребно писати образложење на основу којег је Повереништво одлучивало о основаности разлога. Цивилна служба је трајала осам месеци (два месеца дуже од војног рока). Све трошкове цивилне службе сносила је држава. Контролу рада приговарача савести у цивилној служби обављала је цивилна институција.

Македонија

Право на приговор савести на обавезну војну службу у БЈР Македонији је, први пут законски признато у Закону о одбрани од 2001. године. Његова практична примена започела је пред крај 2002. године. У Македонији постоји Комисија формирана од Министарства одбране која доноси решење на захтев за цивилну службу у року од 30 дана. Пракса показује, да се са одлуком Владе цивилна служба може одвијати у организацијама и установама у чему преовлађују медицински центри, а профили радних места су: лекар, стоматолог, лаборант, зубни техничар, болничар, психолог, социјални радник, чистач, електричар, ВКВ радници и КВ радници. Војна обавеза траје шест месеци, а цивилна служба 10 месеци. Трошкове лица у цивилној служби сноси организација где се одвија цивилна служба, а они се надокнађују од Министарства одбране. Оно, такође, обавља контролу спровођења цивилне службе, а војне обвезнике не обавештава на право приговора савести.

Аустрија

Право на приговор савести утврђено је Уставом из 1975. године, а грађани који одбију да служе војску из разлога савести обављају алтернативну службу. Алтернативна служба траје десет месеци, од 1. јануара 2006. године. Захтев за алтернативну службу подноси се тачно у одређеним роковима, што практично значи да они који су навршили 19 година, то право не могу остварити. Захтеви се предају Министарству унутрашњих послова и служба ради под њеним надзором. Алтернативна служба може се обављати и у јавним службама, цивилној одбрани, болницама, социјалним службама, у војсци и у неборбеним јединицама.

Чешка

Приговор савести је признат Уставом Чешке Републике, а регулисан је Законом о ЦС. Захтеви се подносе у року од тридесет дана од дана добијања позива за војску. Право на захтев на основу приговора савести имају и резервисти и могу га поднети до 31. јануара текуће године. Професионални војници немају право на приговор савести. Захтеви се подносе Регионалној војној комисији МО. Војни рок траје дванаест месеци, а алтернативне службе трају осамнаест месеци и води је Министарство за рад и социјална питања. Обавља се у јавним службама или у оквиру пројеката за очување животне средине.

Норвешка

Војни рок траје од 6 до 12 месеци у зависности од рода војске. Приговор савести је признат 1922. године, а садашњи правни основ јесте Закон о ослобађању од војне службе из разлога личног убеђења из 1965. године. Захтеви се подносе Војном пријемном одбору који га доставља шефу полиције у месту пребивалишта приговарача, где се обавља разговор са приговарачем, а затим се захтев прослеђује Министарству правде које доноси коначну одлуку. Захтеви се могу поднети и у току служења војног рока. Алтернативна служба траје 14 месеци и одвија се под надзором Министарства правде. Служба би морала да има цивилни карактер и да буде под управом цивилних органа. Она не може да има било какве везе са војним активностима. Алтернативна служба се обавља у здравственим и социјалним установама, хуманитарним организацијама, музејима, пољопривредним газдинствима и слично. Профит од њиховог рада припада међународној организацији UNICEF, што значи да Норвешка на овај начин њој плаћа један део свог доприноса.

Финска

Право на приговор савести правно је регулисано још од 1931. године. Садашњу законску основу представља Закон о алтернативним цивилним службама из 1991, којим је у миру предвиђено обављање цивилне алтернативне службе, међутим та обавеза у рату није адекватно регулисана. Захтеви се подносе Министарству одбране, а право на подношење захтева, осим регрута имају и резервисти и војници у току служења војног рока. Алтернативне службе трају тринаест месеци и под надзором су Министарства за рад, а могу се обављати у владиним и невладиним организацијама, општинским организацијама, црквама, непрофитним организацијама, као и организацијама из области социјалне заштите и здравства.

Француска

Право на приговор савести правно је регулисано 1963. године. Садашњи законски основ је Закон из 1983. године који предвиђа личне разлоге савести против употребе оружја. До потпуне професионализације захтеви у погледу приговора савести подносили су се до 15. у месецу, који претходи регрутовању. Захтеве су могли поднети и резервисти (четири године након завршетка војног рока), али се за време служења војног рока захтев није могао поднети. Податке о праву на приговор савести војни обвезници добијали су у току медицинског прегледа, а захтеви су се подносили Министарству за социјална питања преко Министарства одбране. Алтернативна служба је двадесет месеци, а могла се обављати у владиним и невладиним организацијама.

Немачка

Обављање алтернативне службе регулисано је Законом о цивилним службама из 1995. године. Предвиђено је право жалбе административном суду, а војни обвезници чији су захтеви одбијени морају да служе редовни војни рок и могу да буду кажњени. Алтернативна служба је девет месеци и под надзором је Савезног уреда за цивилне службе при Министарству за омладину, породицу, жене и здравље. Спроводи се, углавном, у болницама, социјалним установама, али и у невладиним организацијама.

Грчка

Алтернативно служење војног рока изван војних јединица регулисано је Законом о приговору савести из 1998. године, али процедура око подношења захтева није посебно утврђена. Алтернативно служење војног рока може да се обавља и у неборбеним јединицама. Алтернативна служба траје двоструко дуже од војног рока, односно од 42 до 46 месеци.

Италија

Право на приговор савести ограничено је за време рата – постоји могућност ненаоружаног служења у војним јединицама. До потпуне професионализације ОС захтеви су се подносили од завршетка лекарског прегледа до 60 дана. Захтеви су се предавали националном бироу за цивилне службе, а приговарачи су позвани и на разговор. Алтернативне службе су десет месеци под надзором националног бироа за цивилне службе, а служба се обављала у јавним институцијама и непрофитним организацијама.

Мађарска

До потпуне професионализације захтеви су се подносили и за време служења војног рока, али само до полагања заклетве. Захтеви за алтернативно служење војног рока подносили су се цивилним властима. Трајање алтернативне службе било је девет или петнаест месеци у зависности од тога где се служба обавља, а могла се обављати и у иностранству на бази билатералних уговора са другом државом. Уколико се алтернативна служба обављала у војсци (у неборбеним јединицама) тада је трајала девет месеци, а уколико се обављала у владиним и невладиним организацијама – 15 месеци.

Румунија

Право на приговор савести регулисано је Законом о припремама становништва за одбрану из 1996. године. Служење војног рока у цивилној служби јесте дванаест месеци, а за регруте са високом стручном спремом, шест месеци. Захтеви за алтернативно служење војног рока подносе се Министарству одбране, а служење се обавља у јавним институцијама, трговинским компанијама које раде у области социјалне и медицинске помоћи, на пројектима за заштиту околине, пољопривреди и шумарству. Међутим, поменута решења у пракси још нису заживела.

Основна решења и новине у нацрту Закона о цивилној служби

Нацртом Закона о цивилној служби, на основу инструкције парламентарне скупштине Савета Европе, а након увођења институције приговора савести 2003. године, у домену војне обавезе, Србија се у потпуности сврстава у ред европских земаља које су ову област алтернативне војне службе довеле у ниво законског основа. На једној широј платформи, уместо досадашњих уредби и низа подзаконских аката и прописа, установљене су установе и области у којима се реализује приговор савести, начини остваривања овог права, обавезе установе и регрута, могућности одлагања цивилне службе, њеног ослобађања и прекида, оспособљавање за одбрану у домену невојног ангажовања и низа других института. Предложени нацрт Закона о цивилној служби другачије дефинише појмове у вези са инструментом приговора савести: цивилну службу, лице приговарача савести, регрута, установу – организацију, лице у цивилној служби, центар за цивилну службу и друге термине, него претходна подзаконска акта којима је прописан инструмент приговора савести.

– **Цивилна служба** је служба којом војни обвезник служење војног рока са оружјем замењује са служењем војног без оружја. Она се обавља у државним органима, организацијама, установама, јединицама и правним лицима одређеним решењем министра одбране, као и служба у резервном саставу;

– **Државни органи, организације, установе, јединице и правна лица** у којима се може обављати цивилна служба (у даљем тексту: организација или установа): установе, јавна предузећа и организације које обављају научну, образовну, васпитну, културну, спортску, социјалну, здравствену, хуманитарну и другу делатност од општег друштвеног интереса; државни органи; органи АП и органи јединице локалне самоуправе, као и јединице, службе и други организациони делови система цивилне заштите формираних у складу са законом, а које се финансирају из буџета.

– **Лице које уложи приговор савести** је војни обвезник (регрут и лице у резервном саставу) који из верских, моралних и других оправданих разлога савести жели да служење војног рока у Војсци Србије замени цивилном службом, под условима и на начин прописан законом.

– **Лице у цивилној служби** је лице које обавља цивилну службу у организацији или установи, односно лице које је обавило цивилну службу и које је преведено у резервни састав. Оно нема статус војног лица за разлику од досадашњег решења.

– **Одговорно лице** је руководилац (начелник, управник, директор, секретар и друго) организације или установе у којој се обавља цивилна служба.

Дата је могућност приговора савести регруту и припаднику резервног састава након четири године од одслужења војног рока. Ово решење је предложено из разлога што би била доведена у питање попуна Војске Србије у ратном и ванредном стању, јер би теоретски постојала могућност да би неке (можда чак већини или свима) савест „прорадила“ у моменту добијања позива за одлазак у ратну јединицу, односно на извршење борбеног задатка. Имајући у виду висок степен ризика који је присутан у ратном стању и страх као његовог пратиоца, овакво стање би било вероватно, а ратним јединицама би пре борбеног задатка била угрожена егзистенција. С тим у вези претходна решења нуде само могућност регруту, ово је сада проширење његових права.

У нацрту закона на примеренији и потпунији начин образлажу се чињенице када војни обвезник не може остварити право на приговор савести, имајући у виду да активности које спроводи или радње које је учинио представљају, саме по себи, антипод инструменту приговора савести.

У цивилну службу регрут се упућује у календарској години у којој навршава деветнаест година, а најкасније до краја календарске године у којој навршава двадесет и седам година. Изузетно, регрут може бити под посебним условима упућен у цивилну службу, најкасније до краја календарске године у којој навршава тридесет година.

Предложено је да цивилну службу може обављати само војни обвезник који је оцењен способним за обављање цивилне службе. Оцена „способан за цивилну

службу“ општа је способност за рад коју утврђује надлежни здравствени орган за лица која заснивају радни однос. Ради остваривања права на приговор савести систематизују се документа која је дужан да прибави подносилац захтева од државног органа. До сада је то радио територијални орган по службеној дужности.

У закону се хијерархијски поставља рад комисија за цивилну службу (првостепена комисија, другостепена комисија и Центар за цивилну службу), надлежности и послови, састав и начин рада. Предлаже се формирање Центра за цивилну службу који у досадашњем систему није постојао. У досадашњем раду планирање, организовање, контрола и праћење извршења цивилне службе било је обављено у склопу служења војног рока као начин регулисања војне обавезе. Анализе, контроле и закључци у вези са досадашњим начином рада цивилне службе недвосмислено указују на потребу новог начина планирања, организовања, контроле и праћења извршења цивилне службе на територији Републике Србије. С тим у вези, неопходно је да се формира Центар за цивилну службу при Министарству одбране. Предлаже се да Центар за цивилну службу сарађује са другим министарствима, државним органима, јединицама и организацијама цивилне заштите и органима Војске Србије у планирању, организовању и у спровођењу цивилне службе уз њихово учешће у контроли лица у цивилној служби и организација или установа где се извршава цивилна служба. Треба напоменути да се у саставу првостепених комисија за цивилну службу обезбеђује демократски принцип контроле у раду, учешћем представника органа локалне самоуправе из области рада и социјалне политике, здравствених установа, а у другостепеним комисијама и представника Министарства правде, Министарства за рад и социјална питања и Министарства здравља.

У складу са Законом о раду и искуствима из праксе у цивилној служби дају се ограничења за распоред у организације у којима је лице било запослено пре ступања у цивилну службу или су запослени чланови уже породице или је у тој организацији био на школовању, на тај начин и друштвено користан рад омогућава у широј лепези установа. Даје се законска могућност ангажовања лица у цивилној служби у ванредном стању, на делу или целокупној територији Републике Србије, имајући у виду да након завршене обуке из домена невојних активности, велики део војних обвезника „приговарача савести“ може помоћи држави у спречавању и санацијама последица елементарних непогода, акцидената и природних удеса ширих размера.

Могућност одлагања и прекида цивилне службе предвиђа се као и за регрута – војника на одслужењу војног рока са оружјем и у том праву изједначени су у потпуности.

Предвиђа се могућност премештаја у другу организацију или установу (када надлежна здравствена установа утврди да је место на којем обавља радне задатке штетно за његово здравље; ако у току цивилне службе промени место пребивалишта; у случају раскида уговора између Министарства одбра-

не и организације или установе, односно када организација или установа престаје са радом; ако организација или установа изгуби статус институције у којој се обавља цивилна служба), услови, начин и поступак премештаја.

У погледу права и обавеза у цивилној служби предвиђају се права и обавезе лица у цивилној служби и права и обавезе организација или установа. То су права на редовно, наградно и ванредно одсуство, права на накнаде, осигурање и заштиту. Обезбеђује се заштита лица у цивилној служби од недостојног, нехуманог или понижавајућег поступања за време цивилне службе у организацији или установи. За лице у цивилној служби обезбеђује се здравствена заштита и здравствено осигурање као и за остала лица у организацији или установи. Трошкове обезбеђења здравствене заштите регулише организација или установа у којој је лице у цивилној служби. Прецизнија су објашњења дисциплинске одговорности за повреде дужности и обавезе лица у цивилној служби. У досадашњем раду лице у цивилној служби и организација или установа различито и произвољно су тумачили повреде дисциплинске одговорности. Лице у цивилној служби чинило је дисциплинске грешке и пропусте, а да за то није било санкционисано од организације или установе или надлежног територијалног органа.

Прецизира се да лица упућена у цивилну службу обављају друштвено користан рад, али да за тај рад нису опредељујући фактор стручна спрема и занимање, већ потребе, задаци и намена организације или установе. На овај начин спречава се да лица упућена у цивилну службу, с обзиром на своју стручну спрему не желе да иду у одређене установе (градско зеленило, водовод и канализација, градска чистоћа), јер им то није адекватно са степеном образовања и траже да се упуте у складу са својом стручном спремом. Радно време лица у цивилној служби усклађено је с радним временом организације или установе где се обавља цивилна служба (осам часова дневно, односно 40 часова недељно), а прерасподела радног времена обавља се у складу са Законом о раду. Лица у цивилној служби не могу се одредити за возача, руковаоца грађевинских и других машина нити да раде на пословима обезбеђења. Ова норма до сада није била прописана.

Нацртом закона уводи се обавезна обука лица у цивилној служби за послове цивилне заштите, јер ће већина лица у цивилној служби након завршетка да буде распоређена у јединице цивилне заштите. Циљ овог обучавања јесте да се обезбеди стручна оспособљеност и мотивисаност лица у цивилној служби за извршавање задатака заштите и спасавања људи, материјалних и других добара у случају природних, техничко-технолошких несрећа, ванредних ситуација, ратних дејстава и последица тих дејстава. Оспособљавање од (најмање) 14 дана планира, организује и спроводи Министарство одбране преко надлежне Управе.

Прописује се да позивање на обуку и вежбе у цивилној заштити и другим снагама одбране, може да траје у току године до 90 дана. Даје се могућност одлагања и прекида цивилне службе и прецизирају се накнаде које остварује

лице у резервном саставу. Прописује се да лице у резервном саставу позвано у вези са вршењем цивилне службе има право на накнаду трошкова за превоз средствима јавног саобраћаја као и остали војни обвезници позвани ради вршења војне обавезе. Ангажованом лицу у резервном саставу у вези са обављањем цивилне службе припада накнада трошкова по основу радног односа, самосталног обављања регистроване привредне делатности или друге професионалне делатности, примања пензије, незапослености и пољопривреднику. Дато је решење по којем лице у резервном саставу неће бити оштећено без обзира на делатност којом се бави током извршавања обавезе у резервном саставу. Накнаде лицима позваним ради вежбе цивилне заштите исплаћују се на терет средстава којима располаже надлежни орган цивилне заштите, а накнаде војним обвезницима (војне вежбе) обавља Војска Србије.

Инспекцијски надзор над применом одредби закона по усвајању Закона о цивилној служби спроводио би Инспекторат одбране.

Нацртом закона предложене су новчане казне и казне затвора за регрута, лице у цивилној служби и лице у резервном саставу позвано на извршење цивилне службе, као и за организације, одговорна лица, предузећа и друга правна лица уколико не извршавају или избегавају извршавање обавеза и дужности у цивилној служби. Посебна новина у казним одредбама односи се на одговорност организација или установа ако не обезбеди услове за извршавање цивилне службе или не обезбеди права која припадају лицу за време обављања цивилне службе и уколико се утврди да се према лицу у цивилној служби поступало на недостојанствен, нехуман или понижавајући начин. Прописивањем новчаних казни за лица у цивилној служби и за организације или установе, које није до сада постојало, стварају се претпоставке за поштовање одредби закона односно смањење злоупотреба у извршавању обавеза у цивилној служби и функционисање система одбране земље.

Закључак

Анализирајући системска решења и искуства из 34 земље света која се тичу организације и функционисања војне обавезе, долази се до закључка да су решења која се предлажу новим Законом адекватна и примењива. Усвајањем наведеног закона који обједињује до сада разуђене прописе, ефикасније и потпуније обезбедило би се планирање, организовање и извршавање војне, радне и материјалне обавезе у целини. Доношењем Закона о војној, радној и материјалној обавези, на најбољи начин би се уредила ова материја и обезбедили неопходни услови за даље спровођење реформи у систему одбране ради непрекидног и сигурног система војне обавезе у функцији одбране земље.

Право приговора савести као фундаментално право, које свој правни основ налази у слободи мисли и савести, а идеолошки у схватању о неприхватању убијања људи, требало би да буде за регруте корак напред у развоју људских права, а не корак ка њиховој деградацији и злоупотреби. Служењем војног рока у цивилној служби као елементом војне обавезе, треба да се успостави компромис између начела општег служења војног рока и поштовања људских права и оно не сме да буде регулисано на начин да се њиме вређа достојанство човека, нити да то буде казна али ни привилегија за лице које се определи за овај вид војне службе. Предложена решења у нацрту Закона о цивилној служби представљају искорак у реализацији институције приговора савести који постоји и у европским демократским системима и веома су значајна јер се у Србији алтернативна служба, као пандам војној служби, доводи у ниво законске регулативе.

Литература

1. *Устав Републике Србије*: („СГ РС“, бр. 83, од 1. октобра 2006. године и допуна „СГ РС“, бр. 98, од 10. новембра 2006. године), Београд, 2006.
2. *Закон о Војсци Југославије*: („Службени лист СРЈ“, бр. 43/94, 28/96, 44/99, 74/99, 3/02 и 37/02 и „Службени лист СЦГ“, бр. 7/05 и 44/05), Београд.
3. *Уредба о вршењу војне обавезе*: („Службени лист СРЈ“, бр. 36/94, и 7/98, „Службени лист СЦГ“, бр. 37/03, 4/05 и „Службени гласник РС“, бр. 6/07 и 86/07), Београд, 2007.
4. *Уредба о организовању и извршавању материјалне обавезе*: („Службени лист СРЈ“, бр. 36/98, 32/99, 9/01), Београд, 2001.
5. *Уредба о организовању и извршавању радне обавезе*: („Службени лист СРЈ“, бр. 36/98 и 20/99).
6. *Нацрт Закона о војној, радној и материјалној обавези и нацрт Закона о цивилној служби*: Београд, 2008.
7. Бабић, Б.: *Развој приговора савести и цивилне службе у РС*, СБ Траде, Нови Сад, 2007.
8. Лилић, С., Ковачевић, Б. Вучо: „Приговор савести као фундаментално људско право“, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1–3, 1996.
9. Лилић, С., Ковачевић, Б. Вучо: „*Приговор Савести*“, преводи докумената Савета Европе, Југословенски комитет правника за људска права, Београд, 2000.
10. Лилић, С., Ковачевић, Б. Вучо: *Приговор Савести*, II издање, Југословенски комитет правника за људска права, Београд, 2001.
11. Хацић, М., Ресановић, М.: *Статус приговорача савести и двојних држављана*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2003.

The Modern World's Security Prospects

Stanislav Stojanović, Ph.D.

The paper discusses controversies associated with the process of establishing the global order, where the deficit within the security sphere stands out for its importance. The author points out that the end of the Cold War and discontinuation of hostilities meant neither the attenuation of the global violence nor did it bring a period of enduring peace and stability for the world.

Without questioning a fascinating potential of the neoliberal concept of social organization in creating inconceivable possibilities of the modern world's technological, economic and democratic development and the establishment of the global society, the author puts emphasis on the ever more manifested polarizing trends of such a concept, underlying the escalation of global rifts, instability, uncertainty and insecurity.

Such global context, dominated by neoliberal principles of economic efficiency and rationality and uneven economic distribution, is a basis of the consideration of current global security problems and uncertainties that will, in the near future, significantly determine the security prospects of the modern world.

Additionally, possibilities are discussed for establishing a global order of a more humane reflection and less manifested security deficits.

Key words: globalization, neoliberalism, global order, security, security risks, inequality, denationalization, fragmentation, insecurity.

Serbia's Interest in Euro-Atlantic Integrations

Professor Dragana Dulić, Ph.D.

The project of the development of an independent European Security and Defense Policy (ESDP), functioning as a special part of the EU's Common Foreign and Security Policy (CFSP), should be viewed in the light of a challenge to improve the defense capabilities of European countries. In this connection, the relationship between ESDP and NATO (the overlap, cooperation, or competition; common vision of security; EU as a global player), as well as Serbia between ESDP and NATO, are transparently presented.

Based on an analysis of the state of these relations' values, the paper discusses also to what degree the Euro-Atlantic integrations bring additional security for Serbia, its more prominent role on the international scene, and above all a possibility to sit around the decision-making table together with other EU Member States, thus contributing both to its own and to general security.

Key words: European Security and Defense Policy (ESDP), Common Foreign and Security Policy (CFSP), strategic partnership, Euro-Atlantic integrations, EU, NATO, Serbia, USA, Russia, Croatia.

Information as a Key Resource: the Influence of the Revolution in Military Affairs and Network-Centric Operations on the Transformation of the German Armed Forces

Dr. Sabine Collmer

This paper analyses the influence of the Revolution in Military Affairs on the transformation of the Western countries' armed forces in general, giving an insight in the transformation of the German armed forces in particular. The term having been defined, a brief historical outline follows to clarify how the concept of war has changed and evolved under the influence of the Revolution in Military Affairs and the Network-Centric Warfare. The discussion is mainly based on the experiences gained by the US armed forces in their most recent campaign in Iraq. Subsequently, the paper analyses the current status of efforts to transform the German armed forces, the implementation level of the new Bundeswehr's Concept for Network-Centric Operations, and the results of a survey of student officers on the topic of the Revolution on Military Affairs and transformation.

This is an authentic translation of the original text published in the Occasional Paper Series No. 8 of the George C. Marshall European Center for Security Studies in February 2007.

Key words: revolution, military affairs, network-centric warfare, Bundeswehr, Germany, USA.

Network-Centric Warfare in Iraq in 2003: Experiences and Lessons Learned

Colonel James Howcroft

Colonel James Howcroft, an officer of the United States Marine Corps and a participant of the Operation Iraqi Freedom, where he served as the officer in charge of intelligence and reconnaissance in the First Division of the Marine Corps, held a lecture, as a visiting lecturer, in the National Defense School in Belgrade on December 21, 2005.

During the fights in Iraq in 2003, elements of network-centric warfare were extensively applied for the first time. Information technology and a new way of thinking made it possible for a numerically inferior but modernly designed military, as an attacker, to defeat decisively in the battlefield a military superior in numbers but traditionally designed.

Key words: network-centric warfare, information technology, USA, Iraq.

Budgeting as a Phase of the Planning, Programming, Budgeting and Execution Process in the Ministry of Defense

Milena Knežević, M.A.

The Planning, Programming, Budgeting and Execution (PPBE) System is a process of managing the defense resources, which connects goals and results in a modern, systematic and efficient manner. One of major links of the Planning, Programming,

Budgeting and Execution (PPBE) process is the budgeting phase. Budgeting refers to the necessary financial resources for carrying out the planned activities, projects and programs included in the major programs. The budget is the highest financial-legal instrument that forecasts public expenditures and public revenues every year.

The paper offers a critical review of the former way of developing the Ministry of Defense's financial plan, and theoretical knowledge and experiences on budgeting as an integral part of the Planning, Programming, Budgeting and Execution system. Particular attention is addressed to the determination of the notion of budgeting and its objective, to the explanation of its process, to the description of the way of selecting the expenditures of the defense system and their structure, as well as to specific features of managing the financial plan's development and execution.

Key words: planning, programming, budgeting, financial plan, PPBE, defense system.

Contribution to an Analysis of Providing and Spending the Budgetary Resources in the Defense System

Colonel *Branko* Tešanović, Ph.D., Professor

Lieutenant Colonel *Nedžad* Imamović, M.A.

Captain *Radan* Kostić

As a constitutive element of the public sector, the defense system requires a constant source of financing, manifested through the budget as a financial institution. The paper addresses different categories and parameters of the public sector and their influence on economic trends.

The paper explains the inevitability of the public sector and the world's trends in this area. It highlights the need to reduce the military budget expenditures by percentage within the overall government budget, and at the same time, along with the country's economic growth, to increase the nominal amount of the military portion of the budget.

Key words: defense system, taxes, public sector, military spending, budget.

Marketing Information System in Military Requirements Procurement Process

Major *Mihailo* Zogović, M.A.

In the developed countries, most successful companies use some form of marketing information system (MIS) to collect, analyze, and systematize information used for making business decisions at all decision-making levels. In this connection, the author points out that the mentioned concept of the Marketing Information System (MIS) might be adjusted and applied when procuring the Army of Serbia's requirements.

Additionally, the paper transparently presents the experiences gained in applying the new methods to providing goods and services in the US military. Various aspects of e-trade enabled simpler and faster ordering, reduction of paper-work, on-line communi-

tion, a smaller amount of human-factor-caused errors, and cost reduction This is a sufficient reason for the Army of Serbia to start applying this concept, which is in line with the commitments that our country has to fulfill on its way to join the European Union.

Key words: procurement, bidders, competition, Marketing Information System (MIS), environment, the Army of Serbia, US military, electronic public procurements, electronic tender, electronic auction, electronic market, electronic catalogue.

Democratic Civilian Control of the Army from the Viewpoint of Government Institutions

Lieutenant Colonel *Slavoljub* Ristić, M.A.

Slobodan Mišović, M.A.

Radovan Karkalić, Ph.D.

When defining and establishing the civil-military relations in developed democracies certain fundamental principles are to be observed. Usually, three basic principles are underscored: the supremacy of civilian authorities over military ones, the appreciation of the military's professional competences, and non-interference of the military with the politics and the politics with the military's competences. The paper presents forms of democratic and civilian control of the military, conditions required to achieve an efficient democratic control, and the trends of its further development. Evidently, the transformation of democratic civil-military relations and their management continues to be a great challenge for many states. This is particularly true of the countries in transition towards democracy, and for the war-ravaged post-conflict societies. The democratic and civilian control of the military increases transparency and openness in the area of defense, and develops adequate instruments for controlling the military and other elements of the defense system. This has contributed to the development of the democratic civil-military relations and to more proper acting of those involved in civil-military relations, although many things have not been normatively regulated, or have been regulated only in principle. In all this, government institutions have a critical role that they have not so far fulfilled to the required extent.

Key words: the military, democratic and civilian control, government institutions.

Military, Work and Material Obligations, Conscientious Objection and Civilian Service under Future Legal Provisions

Colonel *Nikola* Karanović

In the country's defense citizens have the right and obligation to fulfill their military, work and material obligations and to take part in civil defense, in compliance with the law, competent authorities' decisions, and defense plans. Military obligation is the right and duty of citizens to prepare and get fit for taking part in defense. A conscript who for religious, moral or any other justifiable conscientious reasons wants to replace doing

his military service with a service in a civilian institution, will be allowed to do so under conditions and terms as provided for by a special law.

The paper cites the legal provisions clearly pointing to comprehensiveness, complexity and importance given to providing the conditions for functional preparation, training and participation of all assets of the society in the country's defense against military and non-military challenges, risks and threats. In particular, it highlights the issues that have emerged during the implementation of the military, work and material obligations in the changing external environment and internal development of the society, and presents solutions as proposed in new draft laws. It also discusses "conscientious objection" and doing the service in civilian institutions, and outlines practical solutions provided by the Draft Law on Civilian Service.

Key words: military obligation, work obligation, material obligation, conscription obligation, doing the military service, reserve personnel, conscientious objection, civilian service, conscript, soldier, a person doing civilian service, draft law.

Perspectives de sécurité du monde modernes

Dr Stanislav Stojanovic

Dans les travaux considérés, controverse qui accompagnent le processus de création d'un ordre mondial, où son personnage le plus intéressant, est le déficit déclaré dans le domaine de la sécurité. L'auteur suggère que la fin de la guerre froide et la fin des hostilités ne signifie pas l'affaiblissement global de la violence ou que le monde s'est approché de longue période de paix et de stabilité.

Sans préjudice de potentiel concept néolibéral et fascinant de l'organisation sociale en créant des possibilités des nouvelles technologique, développement économique et démocratique du monde moderne et la mise en place d'une société mondiale, l'auteur a apostrophé aujourd'hui, toutes les tendances polarisation de ces concepts qui sont essentiellement de la croissance mondiale divisions, l'instabilité, l'insécurité et l'insécurité.

Un tel contexte mondial, qui est dominée par les principes néolibéraux de l'efficacité économique et la rationalité économique de distribution, constitue la base de l'examen de la conjoncture mondiale des problèmes de sécurité et de l'incertitude qui, dans un avenir proche, dans une large mesure la sécurité détermine monde moderne.

En outre, il a examiné les possibilités d'établir un ordre mondial avec une figure humanitaire avec les déficits dans le domaine de sécurité moins exprimés.

Mots clés: mondialisation, néolibéralisme, ordre mondial, sécurité, risques pour la sécurité, inégalité, dénationalisation, fragmentation, incertitude.

L'intérêt de la Serbie dans des intégrations euroatlantiques

Prof. Dr Dragana Dulic

À la lumière des défis à l'avance des capacités de défense des pays européens, on doit respecter l'indépendance de projet de développement de la politique européenne de sécurité et de défense (européenne de sécurité et de défense – PESD), qui travaille comme une partie de la commune de politique étrangère et de sécurité de l'Union européenne (commune de l'UE Politique étrangère et de sécurité – PESC). À cet égard, on a montré la relation transparente de PESD et l'OTAN, (ingérence, de coopération ou de compétition, vision partagée de la sécurité, l'Union européenne comme un acteur mondial), et de la Serbie entre l'OTAN et la PESD.

Basé sur l'étude de l'état des valeurs mentionnés ci-dessus dans l'article est respecté et que l'étendue de l'intégration de la Serbie dans les intégrations euroatlantiques apporte plus de sécurité, un rôle de premier plan sur la scène internationale, et surtout, la possibilité que les autres États membres de l'UE "SEDI à la table des négociations pour le processus décisionnel", et ainsi apporte sa propre contribution à la sécurité générale.

Mots clés: politique européenne de sécurité et de défense, PESD, politique étrangère et de sécurité commune, PESC, partenariat stratégique, intégration euroatlantiques, UE, OTAN, Serbie, États-Unis, Russie, Croatie.

Information comme ressource clé: influence de la révolution dans les affaires militaires et des opérations réseaucentriques dans la transformation des forces armées allemandes

Dr Sabine Collmer

Le texte analyse l'influence de la révolution dans les affaires militaires sur la transformation des forces armées des pays occidentaux, en mettant particulièrement l'accent sur la transformation des forces armées allemandes. Après les définitions des termes, suivie d'une brève description historique qui explique en outre que la façon dont le concept de la guerre a changé et évolué sous l'influence de la révolution dans les affaires militaires et de guerre réseaucentrique. La discussion est principalement basé sur les expériences de l'armée américaine dans la dernière campagne en Irak. Dans ce texte on analyse l'état actuel du processus de transformation des forces armées allemandes, le degré de mise en œuvre de la nouvelle Bundeswehr Concepts pour les activités et les résultats de la recherche avec les élèves-officiers sur le thème de la révolution dans les affaires militaires et de transformation.

Le texte original de la traduction de texte publiée Février 2007, dans le Occasional Paper Series No. 8, le Center européen d'études de sécurité George K. Maréchal.

Mots clés: révolution, les affaires militaires, guerre réseaucentrique, Bundeswehr, États-Unis.

Guerre réseaucentriques en Irak 2003. – Expérience et lessons

James Haukroft, Colonel

Le colonel James Haukroft, de Marins corps et participant à l'opération Liberté pour Irak, qui a été responsable de la gestion de l'intelligence dans la Première division de Marins Corps, a eu lieu en sa qualité de conférencier invité, une conférence à l'École de la Défense nationale à Belgrade, 21 Décembre 2005. année.

Au cours des combats en Irak en 2003, la première fois on a largement utilisé des éléments de guerre réseaucentrique. Technologie d'information et un nouveau mode de pensée ont influé le nombre de soldats inférieur au précédant, mais conçu armée moderne, comme l'attaquant, sur le champ de bataille qui a vaincu une armée traditionnellement organisée.

Mots clés: guerre réseaucentrique, technologie de l'information, États-Unis, Iraq.

Budgétisation comme phase de processus de PPBI dans le Ministère de la Défense

M. Milena Knezevic

Système de planification, de programmation, de budgétisation et d'exécution (PPBI) est le processus de la gestion des ressources que la défense moderne, systématique et efficace de relier les objectifs et les résultats. L'un des principaux boucle

processus de planification, de programmation, de budgétisation et phase d'exécution est de budgétisation. Sont présentés de budgétisation des ressources financières nécessaires pour la mise en œuvre des activités prévues, des projets et des programmes dans le cadre du programme principal. Budget représente le plus haut des documents juridiques et financiers qui assurent, chaque année, les dépenses publiques et les recettes publiques.

L'article a donné une référence à la précédente façon de rendre le plan financier du Ministère de la Défense, les connaissances théoriques et l'expérience de la budgétisation en tant que partie intégrante du système de planification, de programmation, de budgétisation et d'exécution. Une attention particulière est accordée à la définition de la notion de budgétisation et de son objectif, l'explication du processus, décrit la façon dont le système des élections, le coût de la défense et de leur structure, ainsi que la conception spécifique de gérer l'exécution du plan financier.

Mots clés: planification, programmation, budgétisation, planification financière, PPBI, système de défense.

Contribution à l'analyse de la consommation dans le budget dans le Système de défense

Prof. dr *Branko Tešanović*, Colonel, M. *Nedžad Imamović*, Lieutenant-Colonel, *Radan Kostic*, Capitaine

Système de défense, comme un élément constitutif du secteur public exige une constante source de financement, qui est manifestée par le budget, comme les institutions financières. On fait évaluation des différentes catégories et des paramètres du secteur public et de leur comportement sur les tendances économiques.

Auteur a expliqué la nécessité du secteur public, ainsi que les tendances mondiales dans ce domaine. Il a souligné la nécessité de réduire le budget militaire par pourcentage de dépenses dans le budget total, alors que dans le même temps, on renforce la situation économique de l'augmentation nominale d'un montant de la partie militaire du budget.

Mots clés: système de défense, évasion fiscale et évasion fiscale des impôts, secteur public, dépenses militaires, budget.

Marketing système d'information dans le processus de ravitaillement militaire

M. *Mihailo Zogović*

Dans des pays développés la plupart des entreprises utilisaient une certaine forme de système d'information marketing (SIM) pour la collecte, l'analyse, systématisation et de l'information qui sont utilisés pour faire des décisions d'affaires à tous les niveaux du processus décisionnel. À cet égard, l'auteur souligne que les énoncés de la notion de système d'information marketing (SIM), doivent être en mesure de s'adapter à la demande et dans la passation des marchés pour les besoins de l'Armée de Serbie.

En outre, le travail, de manière transparente, a fait l'expérience dans l'application de nouvelles méthodes dans la passation des marchés de biens et de services dans l'armée des États-Unis. Les différents aspects de l'e-commerce a permis une commande plus facile et plus rapide, réduction de la "documentation", communication en ligne, moins d'erreurs causées par l'homme et facteur de réduction des coûts - est une raison suffisante pour l'Armée de Serbie de commencer par la mise en œuvre de ce concept qui est en conformité avec les obligations que notre pays doit remplir comme sa façon de se connecter dans l'Union européenne.

Mots clés: les achats, offrants, concurrence, système d'information marketing, MIS, environnement, Armée de Serbie, armée des États-Unis, marchés publics électroniques, appel électronique d'offres, enchères électroniques, marché électronique, catalogue électronique.

Contrôle démocratique civil de l'armée du point de vue des institutions de l'État

M. *Slavoljub Ristic*, Lieutenant-Colonel, M. *Slobodan Mišović*,
dr *Radovan Karkalić*

Lors de la définition et l'établissement de relations entre civils et militaires dans les pays développés et les sociétés démocratiques, certains principes fondamentaux sont valides. Généralement, il y a trois principes de base: suprématie du pouvoir civil sur l'armée, appréciation de la compétence professionnelle, non-ingérence de l'armée et des militaires dans la politique et la politique dans la juridiction de l'armée. Le document a été présenté sous forme de contrôle démocratique et civil de l'armée, les conditions d'un contrôle démocratique efficace et les tendances de son développement. Il est évident que la transformation démocratique des relations entre civils et militaires et de les gérer continue d'être un grand défi pour de nombreux pays. Cela vaut en particulier pour les pays en transition vers la démocratie et des pays dévastés par la guerre. Contrôle démocratique et civil de l'armée (DCKV), accroît la transparence, l'ouverture dans le domaine de la défense et développe des mécanismes adéquats de contrôle de l'armée et d'autres éléments du système de défense. C'est DCKV contribué à l'élaboration et de traitement plutôt participants à l'relations civilo-militaires, mais il est beaucoup plus que ce n'est pas une réglementation normative ou réglementé seulement en principe. Dans tout cela les institutions de l'État ont un rôle très important qui, jusqu'à présent, n'est pas été réalisé dans la mesure nécessaire.

Mots clés: armée, contrôle démocratique et civil, institutions de l'État.

Obligations militaire, de travail et matériel, conscience et fonction publique dans la lumière des solutions législatives futures

Nikola Karanovic, colonel

Les citoyens dans la défense du pays ont le droit et le devoir de s'acquitter de militaires, de travail et le matériel et l'obligation de participer à la protection des civils, conformément à la loi, les décisions des organes compétents et les plans de défense. Le

service militaire est un droit et un devoir des citoyens de se préparer et de participer à la défense. Les militaires ont l'obligation, qui, pour des raisons religieuses, morales ou d'autres raisons justifiables de conscience, demande que le service militaire en remplacement de la fonction publique, peut être de rendre service dans le service civil, dans des conditions et de la manière prescrite par une loi spéciale.

Des dispositions légales citées indiquent clairement l'universalité, la complexité et l'importance qui est attachée à l'assurance des conditions de fonctionnement de la préparation, la formation et la participation du potentiel entier des entreprises dans la défense des pays du militaire et non militaire des défis, des risques et des menaces. De façon barycentrique sont traités les problèmes qui ont été accomplis dans la réalisation de l'armée, de travail et le matériel obligations dans un environnement externe et interne de développement de la société et sont des solutions qui sont proposées dans le projet de nouvelles lois. En outre, on fait référence à la "objection de conscience" de la fonction publique et des solutions pratiques visant un projet de loi sur la fonction publique.

Mots clés: conscription, camps de travail, matière des obligations, obligations de rédaction, service militaire, réservistes, objection de conscience, fonction publique, recrutement, soldat, visage dans le service civil, projet de loi.

Perspektiven der Sicherheit in der gegenwärtigen Welt

Dr. Stanislav Stojanović

In der Arbeit wurden Kontroversen erörtert, die die Herstellung der globalen Ordnung verfolgen, wobei in dem Bereich der Sicherheit ein ausgeprägtes Defizit aufgrund seiner Wichtigkeit herausragt. Der Autor deutet darauf hin, dass das Ende des kalten Krieges und die Aufhebung der Feindlichkeiten keine Abschwächung der globalen Gewalt und keine Annäherung einer Periode des langwierigen Friedens und Stabilität bedeutete.

Ohne das faszinante Potential des Neoliberalen Konzeptes der gesellschaftlichen Kreierung unvorstellbarer Möglichkeiten der technologischen, ökonomischen und demokratischen Entwicklung der modernen Welt und den Aufbau der globalen Gesellschaft in Frage zu stellen, apostrophiert der Autor die wachsend ausgeprägten polarisatorischen Tendenzen eines solchen Konzeptes, die grundlegend für die Steigerung der globalen Zwierspaltung, Instabilität und Sicherheitslosigkeit sind.

Ein solcher globaler Kontext, in dem neoliberale Grundsätze der ökonomischen Effizienz und Rationalität und der ungleichmässigen ökonomischen Distribution herrschen, stellt eine Grundlage für die Erörterung der aktuellen globalen Sicherheitsprobleme und Ungewissheiten dar, die in naher Zukunft die Sicherheitsperspektiven der modernen Welt erheblich prägen.

Darüber hinaus sind Möglichkeiten zur Herstellung der globalen Ordnung betrachtet worden, die über ein menschenfreundlicheres Bild und weniger ausgeprägte Sicherheitsdefizite verfügt.

Stichwörter: Globalisierung, Neoliberalismus, globale Ordnung, Sicherheit, Sicherheitsrisiken, Ungleichheit, Privatisierung, Fragmentisierung, Sicherheitslosigkeit.

Das Interesse Serbiens in euroatlantischer Integration

Prof. Dr. Dragana Dulić

Im Lichte der Herausforderungen, die Verteidigungsfähigkeiten der europäischen Länder zu fördern, soll das Projekt der Entwicklung der selbstständigen Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik betrachtet werden (*European Security and Defense Policy – ESDP*). Dieses Projekt funktioniert als ein gesondertes Teil der Gemeinsamen Außen- und Sicherheitspolitik der EU (*EU's Common Foreign and Security Policy – CFSP*). Dementsprechend sind die ESDP-NATO Beziehungen transparent dargestellt worden, (Überlappung, Zusammenarbeit oder Wettbewerb, gemeinsame Sicherheitsvision, EU als globaler Spieler), bzw. Serbien zwischen der EU und der NATO.

Aufgrund der Analyse der erwähnten Werte dieser Beziehungen wird im Artikel erwägt, in welchem Masse tragen die euroatlantischen Integrationen dazu bei, dass Ser-

bien eine zusätzliche Sicherheit, eine wichtigere Rolle auf der internationalen Bühne und vor allem die Möglichkeit mit anderen EU-Mitgliedstaaten „mit am Entscheidungstisch zu sitzen“ bekommt, womit es eigener und allgemeiner Sicherheit beiträgt.

Stichwörter: Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik, ESDP, Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik, SFSP, strategische Partnerschaft, euroatlantische Integration, EU, NATO, Serbien, USA, Russland, Kroatien.

Information als entscheidende ressource: der Einfluss der Revolution in militärischen angelegenheiten und der vernetzten Operationen auf die transformation der Bundeswehr

Dr Sabine Collmer

Im Text analysiert man den Einfluss der *Revolution in militärischen Angelegenheiten* auf die Transformation der Streitkräfte der westlichen Ländern, mit besonderen Hinblick auf die Transformation der Bundeswehr. Nach der Definition des Termins, folgt eine kurze historische Beschreibung, die eine zusätzliche Klärung darstellt, im Bezug auf die Art und Weise, wie sich das Kriegskonzept unter Einfluss der *Revolution in militärischen Angelegenheiten* und der *vernetzten Operationsführung* verändert und entwickelt hat. Die Diskussion gründet sich hauptsächlich auf den Erfahrungen der amerikanischen Streitkräfte in den neuesten Operationen im Irak. Des weiteren wird im Text der jetzige Stand des Transformationsprozesses in der Bundeswehr, der Fortschritt der Implementation des neuen Konzeptes der vernetzten Kriegsführung in der Bundeswehr und die Forschungsergebnisse der Studenten-Offiziere zum Thema *Revolution in militärischen Angelegenheiten* und der Transformation.

Der Text ist eine Übersetzung der Originalfassung, veröffentlicht im Februar 2008, in Occasional Paper Series No 8, im Europäischen Zentrum für Sicherheitsstudien George C. Marshall.

Stichwörter: Revolution, militärische Angelegenheiten, vernetzte Operationsführung, Bundeswehr, Deutschland, USA.

Vernetzte Operationsführung in Irak 2003 – erfahrungen und lehren OTL

James Howkroft

Oberst James Howkroft, Offizier des amerikanischen Marinekorps und Teilnehmer in der Operation „Freiheit für Iraker“, wo er in der Ersten Division des Marinekorps für die Führung der Aufklärungs- und Nachrichtenaufgaben zuständig war, hielt am 21. Dezember 2005 einen Gastvortrag an der Schule der nationalen Verteidigung in Belgrad.

Im Laufe der Kämpfe im Irak im Jahre 2003 fanden zum ersten mal die Elemente der vernetzten Operationsführung eine umfangreiche Anwendung. Die Informationstechnologie und die neue Denkweise haben dazu beigetragen, dass eine von der Anzahl her kleinere aber modern konzipierte Armee, als Angreifer auf dem Kriegsschauplatz einen eindeutigen Sieg über eine anzahlmäßig überlegene aber traditionell konzipierte Armee davonträgt.

Stichwörter: vernetzte Operationsführung, Informationstechnologie, USA, Irak.

Haushaltsführung als phase des ppbi prozesses im verteidigungsministerium

Mag. *Milena Knežević*

Das System der Planung, Programmierung, Haushaltsführung und des Haushaltsvollzugs (PPBI) ist ein Prozess der Führung der Verteidigungsressource, der auf moderne, systematische und effiziente Weise die Ziele und Resultate verbindet. Eine der wichtigstem Koppellemente des PPBI ist die Phase der Haushaltsführung. Bei der Haushaltsführung werden die notwendigen Haushaltsmittel zur Durchführung der Aktivitäten, Projekte und Programme im Rahmen der Hauptprogramme vorgebracht. Der Haushalt ist das höchste finanziell-rechtliche Dokument, mit dem jedes Jahr die öffentlichen Ausgaben und die öffentlichen Einnahmen vorausgesehen werden.

Im Artikel gibt man einen kritischen Rückblick auf die bisherige Weise der Erstellung des Finanzplans im Verteidigungsministerium, theoretische Erkenntnisse und Erfahrungen über die Haushaltsführung als integralen Teil des Systems PPBI. Eine besondere Aufmerksamkeit schenkt man der Begriffserklärung der Haushaltsführung und deren Ziele, der Erklärung der Kostenauswahl im Verteidigungssystem und der Kostenstruktur, sowie auch der Besonderheiten der Leitung bei der Aufstellung und dem Vollzug des Finanzplans.

Stichwörter: Planung, Programmierung, Haushaltsführung, Finanzplan, PPBI, Verteidigungssystem.

Der beitrag der analyse der sicherung und des verbrauchs der haushaltsmittel im Verteidigungssystem

Oberst Prof. Dr. *Branko Tešanović*, OTL *Nedžad Imamović*, Hauptmann *Radan Kostić*

Das Verteidigungssystem, als konstruktives Element des Öffentlichen Bereichs bedarf einer ständigen Finanzquelle, die durch den Haushalt, als einer finanziellen Institution, vergegewartigt wird. Es werden verschiedene Kategorien und Parameter des Öffentlichen Bereichs erörtert, sowie auch ihr Verhalten im Bezug auf die wirtschaftlichen Begebenheiten.

Die Notwendigkeit des Öffentlichen Bereichs ist erklärt worden, sowie auch die Trends in der Welt in diesem Bereich. Es wurde auf den Bedarf hingewiesen, dass die militärischen Ausgaben im gesamten Haushalt prozentuell verringert werden, und parallel zu dem wirtschaftlichen Aufschwung des Staates wird der nominale Betrag des militärischen Teils des Haushaltes erhöht.

Stichwörter: Verteidigungssystem, Öffentlicher Bereich, militärischer Verbrauch, Haushalt.

Marketing-informationssystem im prozess der beschaffung für den militärischen bedarf

Major Mag. *Mihajlo Zogović*

In den entwickelten Ländern benutzen die meisten erfolgreichen Firmen eine der Formen des Marketing-Informationssystem (MIS) zur Sammlung, Analyse und Systematisierung der Informationen, die für geschäftliche Entscheidungen auf

sämtlichen Entscheidungsebenen benutzt werden. In diesem Zusammenhang betont der Autor, dass das erwähnte Konzept des Marketing-Informationssystem (MIS) angepasst und bei der Beschaffung für den Bedarf der Streitkräfte Serbiens angewendet werden könnte.

Ausserdem wurde in der Arbeit auf eine transparente Weise auf die Erfahrungen bei der Anwendung der neuen Methoden bei der Beschaffung der Ware und Dienste in den Streitkräften der USA hingewiesen. Verschiedene Aspekte des Handels ermöglichen eine einfachere und raschere Bestellung, eine Verringerung der „Dokumentation“, die on-line Kommunikation, geringere durch den menschlichen Faktor hervorgerufene Fehler und niedrigere Kosten – das ist Grund genug für die Streitkräfte Serbiens, um mit der Anwendung dieses Konzeptes zu beginnen, was im Einklang mit den Pflichten ist, denen unser Land auf dem Wege des EU-Beitritts nachkommen muss.

Stichwörter: Beschaffung, Anbieter, Konkurrenz, Marketing-Informationssystem, MIS, Umfeld, Streitkräfte Serbiens, Streitkräfte der USA, elektronische Öffentliche Beschaffung, elektronische Ausschreibung, elektronische Versteigerung, elektronischer Markt, elektronischer Katalog.

Demokratische zivile Kontrolle der Streitkräfte Serbiens aus dem blickwinkel der staatlichen Behörden,

Mag. Slavoljub Ristić, Mag. Slobodan Mišović, Dr. Radovan Karkalić

Bei der Definierung und Herstellung der zivil-militärischen Beziehungen in den demokratisch entwickelten Staaten gelten bestimmte fundamentale Prinzipien. Hauptsächlich werden hier drei Grundprinzipien angesprochen: Suprematie der zivilen Macht über die militärische, die Anerkennung der professionellen Kompetenz der Streitkräfte und die Nicht-Einmischung sowohl der Streitkräfte in die Politik als auch der Politik in den Zuständigkeitsbereich der Streitkräfte. In der Arbeit wurden die Formen der demokratischen und zivilen Kontrolle der Streitkräfte, die Bedingungen für die Verwirklichung einer effizienten demokratischen Kontrolle und die Tendenzen ihrer weiteren Entwicklung dargestellt. Es ist ersichtlich, dass die Verwandlung und Steuerung der demokratischen zivil-militärischen Beziehungen auch weiterhin eine grosse Herausforderung für viele Staaten bedeutet. Dieses gilt insbesondere für Länder in der Transition zur Demokratie und für die durch den Krieg zerstörten und Postkonflikt-Gesellschaften. Durch die demokratische und zivile Kontrolle der Streitkräfte (DZKS) verstärkt ich die Transparenz, die Offenheit im Bereich der Verteidigung und werden entsprechende Mechanismen der Kontrolle der Streitkräfte und anderer Elemente des Verteidigungssystems aufgebaut. Das hat zur Entwicklung der DZKS und zur richtigen Verhaltensweise der Teilnehmer in den zivil-militärischen Beziehungen beigetragen, obwohl vieles davon normativ nicht geregelt oder nur grundsätzlich geregelt ist. Dabei spielen die staatlichen Behörden eine sehr bedeutende Rolle, die sie bislang in notwendigem Masse nicht wahrgenommen haben.

Stichwörter: Streitkräfte, demokratische und zivile Kontrolle, staatliche Behörden.

Wehr-, arbeits- und materielle Pflicht, Kriegsdienstverweigerung aus Gewissensgründen und der Zivildienst im lichte der Zukünftigen gesetzlichen Regelungen

Oberst *Nikola Karanović*

Die Bürger haben das Recht und die Pflicht bei der Verteidigung des Landes die Wehrpflicht, die Arbeitspflicht und die materielle Pflicht wahrzunehmen und am Zivildienst teilzunehmen, gemäss dem Gesetz, den Beschlüssen der zuständigen Organe und der Verteidigungsplanung. Die Wehrpflicht ist das Recht und die Pflicht der Bürger, sich für die Beteiligung an der Verteidigung vorzubereiten und zu befähigen. Dem Wehrpflichtigen, der aus religiösen, moralischen oder anderen gerechtfertigten Gewissensgründen den Wehrdienst für den Zivildienst austauschen möchte, wird der Zivildienst möglich gemacht unter gesetzlichen Bedingungen und auf eine gesetzlich vorgeschriebene Weise.

Die zitierten gesetzlichen Regelungen deuten entschieden auf die Vollumfänglichkeit, Komplexität und Bedeutung hin, die man der Sicherstellung der Durchführung der Vorbereitung, Befähigung und Beteiligung sämtlicher Potentiale der Gesellschaft zur Verteidigung des Landes gegen militärische und nichtmilitärische Herausforderungen, Risiken und Bedrohungen verleiht. Hauptsächlich wurden die Probleme bearbeitet, die bei der Verwirklichung der Wehr-, Arbeits- und materiellen Pflicht in einem veränderten äusseren Umfeld und innerer Entwicklung der Gesellschaft einsetzten, und es wurden Lösungen dargestellt, die in den neuen Gesetzentwürfen vorgeschlagen sind. Darüber hinaus gibt man den Rückblick auf die „Gewissensgründe“ und den Zivildienst und die praktischen Lösungen, die der Gesetzentwurf für den Zivildienst vorsieht.

Stichwörter: Wehrpflicht, Arbeitspflicht, materielle Pflicht, Rekrutierungspflicht, Wehrdienstleistung, Reserve, Kriegsdienstverweigerung aus Gewissensgründen, Zivildienst, Rekrut Soldat, Person im Zivildienst, Gesetzentwurf.

Перспективы обеспечения безопасности современного мира

Др. Станислав Стоянович

В работе рассмотрены противоречия, сопровождающие процесс становления глобального порядка, с акцентом на значении ярко выраженного дефицита в сфере обеспечения безопасности. Автор отмечает, что окончание холодной войны и прекращение враждебности не означили уменьшения глобального насилия и приближения долгосрочного периода мира во всем мире.

Не ставя под вопрос впечатляющий потенциал неолиберального концепта организации общества в процессе создания не предполагаемых возможностей технологического, экономического и демократического развития современного мира и установления глобального общества, автор обращает внимание на все более выраженную поляризацию тенденций этого концепта, которые лежат в основе роста глобальных расколов, нестабильности, неуверенности и небезопасности.

Контекст, в котором доминируют неолиберальные принципы экономической эффективности, рациональности и неравномерного экономического дистрибьюирования, представляет собой основу для рассмотрения актуальных глобальных проблем в сфере обеспечения безопасности и неизвестности, которые в ближайшем будущем в значительной мере будут предопределять перспективы безопасности в современном мире.

Кроме того, рассматриваются возможности установления глобального порядка с гуманным лицом и менее выраженным дефицитом безопасности.

Ключевые слова: глобализация, неолиберализм, глобальный порядок, безопасность, риски безопасности, неравноправность, денационализация, фрагментация, небезопасность.

Интересы Сербии в североатлантических интеграциях

Проф. Др. Драгана Дулич

С точки зрения совершенствования оборонных возможностей европейских стран можно рассмотреть проект развития Европейской политики безопасности и обороны (European Security and Defense Policy – ESDP), который функционирует самостоятельно как часть Общей внешней политики безопасности ЕС (EU’s Common Foreign and Security Policy – CFSP). С учетом этого очень прозрачно описаны отношения ESDP и НАТО (пересечение, сотрудничество или соперничество, общее видение безопасности, ЕС как глобальный игрок), т.е. Сербия между ESDP и НАТО.

На основании анализа ценности этих отношений статья рассматривает меру влияния североатлантических интеграций на обеспечении дополнительной безопасности

Сербии, более выраженной роли на международной сцене, прежде всего, возможности «сидеть за одним столом, за которым принимаются решения» вместе с другими странами-членами ЕС, выступая в интересах собственной и общей безопасности.

Ключевые слова: Европейская политика безопасности и обороны, ESDP, Общая внешняя политика безопасности, CFSP, стратегическое партнерство, североатлантическая интеграция, ЕС, НАТО, Сербия, США, Россия, Хорватия.

Информация как ключевой ресурс: влияние революции в военном деле и сете-центрических операций на трансформацию немецких вооруженных сил

Др. Забине Колмер

В статье дан анализ влияния *Революции в военном деле* на трансформацию вооруженных сил Западных стран, с акцентом на трансформацию немецких военных сил. После определения терминов следует короткий исторический экскурс, дополнительно разъясняющий, каким образом менялся и развивался концепт ведения войны под влиянием *Революции в военном деле* и *Сете-центрического ведения войны*. Дискуссия базируется, в основном, на опыте американской армии в Ираке, полученном в ходе новейшей военной операции. Далее в тексте анализируется состояние процесса трансформации немецких вооруженных сил в данный момент, степень принятия Бундесвером нового Концепта сете-центрических операций, результаты исследований на тему *Революция в военных операциях*, собранных вместе со студентами-офицерами, и трансформация.

Ключевые слова: революция, военные операции, сете-центрическое ведение войны, Бундесвер, Германия, США.

Сете-центрическое ведение военной операции в Ираке в 2003 году – опыт и выводы

Джеймс Хаукрофт, полковник

Полковник Джеймс Хаукрофт, офицер Морского корпуса США и участник операции «Свобода для Ираков», в которой он руководил разведкой Первой дивизии Морского корпуса, 21 декабря 2005 года в г. Белграде в Школе национальной обороны провел курс лекций.

В 2003 году в Ираке впервые были применены элементы сете-концентрического ведения военных операций. Информационная технология и новые способы размышления способствовали тому, что малочисленная, но организованная в соответствии с современной концепцией армия, как нападающая сторона, одержала убедительную победу над более многочисленной армией, руководствующейся традиционной концепцией.

Ключевые слова: сете-концентрическое ведение войны, информационная технология, США, Ирак.

Формирование бюджета как фаза процесса ППБВ в Министерстве обороны

Кандидат наук, *Милена Кнежевич*

Система планирования, программирования, формирования бюджета и выполнения (ППБВ) – это процесс управления ресурсами обороны, который современным, системным и эффективным способом связывает цели и результаты. Одно из главных звеньев цепи процесса планирования, программирования, формирования бюджета и выполнения – фаза формирования бюджета. В бюджете отражаются финансовые средства, необходимые для реализации запланированных мероприятий, проектов и программ в рамках главных программ. Бюджет представляет главный финансово-юридический документ, в котором ежегодно предусматриваются общественные расходы и доходы.

В статье критически анализируется применяемый Министерством обороны способ разработки финансового плана, теоретические знания и опыт в формировании бюджета как интегральной части системы планирования, программирования, формирования бюджета и выполнения. Особое внимание посвящено определению понятий формирование бюджета и его цели, объяснению процесса, описанию способа, которым выбирают затраты системы обороны, и их структуры, специфике управления разработкой и выполнению финансового плана.

Ключевые слова: планирование, программирование, формирование бюджета, финансовый план, ППБВ, система обороны.

Вклад в анализ обеспечения безопасности и затрат бюджетных средств в системе обороны

Проф. Др. *Бранко Тешанович*, полковник
Кандидат наук *Недžad Имамович*, подполковник
Радан Костиц, капитан

Система обороны, как конституционный элемент общественного сектора, требует постоянных источников финансирования, которые утверждаются в бюджете, как финансовые институты. Рассмотрены различные категории и параметры общественного сектора, и их влияние на экономику.

Дано объяснение необходимости существования общественного сектора и тенденций, происходящих в нем. В статье указано на необходимость уменьшить затраты бюджета на военные цели в процентном соотношении и отмечается, что одновременно с экономическим укреплением государства увеличивается номинальный размер военной части бюджета.

Ключевые слова: система обороны, уклонение от налогов, общественный сектор, военные расходы, бюджет.

Маркетинговая информационная система в процессе заключения договоров о поставках для нужд армии

Кандидат наук, *Михаило* Зогович, майор

Большинство успешных предприятий в развитых странах использует одну из форм маркетинговой информационной системы (МИС) для сбора, анализа и систематизации информации, которая впоследствии используется для принятия решений на всех уровнях. Принимая во внимание опыт этих предприятий, автор подчеркивает, что указанный концепт маркетинговой информационной системы (МИС) необходимо использовать и применять при заключении контрактов на поставки для нужд Армии Сербии.

В работе описывается опыт применения новых методов приобретения товаров и услуг в Армии США. Различные аспекты e-торговли, которые позволили упростить и ускорить процесс размещения заказов, уменьшить объем «документации», установить on-line коммуникацию, уменьшить количество ошибок, вызванных человеческим фактором, и снизить затраты – немало причин для того, чтобы и Армия Сербии взяла на вооружение указанный концепт, который соотносится с обязательствами, необходимыми для вступления нашей страны в Европейский Союз.

Ключевые слова: размещение заказов, поставщики, конкуренция, Маркетинговая информационная система, МИС, окружение, Армия Сербии, Армия США, электронные публичные поставки, электронный тендер, электронный аукцион, электронный рынок, электронный каталог.

Демократический гражданский контроль армии со стороны государственных институтов

Кандидат наук, *Славолюб* Ристич, подполковник

Кандидат наук, *Слободан* Мишович

Др. *Радован* Каркалич

При определении и поддержании гражданско-военных отношений в демократически развитых обществах действуют определенные фундаментальные принципы. Обычно выдвигаются три основных принципа: превосходство гражданской власти над военной, соблюдение профессиональной компетенции армии и невмешательство армии в политику и политики в компетенции армии. В работе показаны формы демократического и гражданского контроля армии, условия осуществления эффективного демократического контроля и тенденции его дальнейшего развития. Очевидно, что преобразование демократических гражданско-военных отношений и управление ими и далее для многих государств представляет вызов. Особенно это заметно в странах переходного периода, с постконфликтным обществом и обществом, разрушенным войной. Демократический и гражданский контроль армии (ДГКА) увеличивает степень прозрачности, открытости в области обороны и создает адекватный механизм контроля армии и прочих элементов системы обороны. Это способствует развитию ДГКА и пра-

вильному поведению участников гражданско-военных отношений, хотя очень многое не урегулировано нормативно или урегулированы лишь основные принципы. Во всех этих процессах государственные институты играют весьма значительную роль, которую до сих пор не выполняли в нужной мере.

Ключевые слова: армия, демократический и гражданский контроль, государственные институты.

Военные, рабочие и материальные обязательства, приговор совести и гражданская служба в будущих законах

Никола Каранович, полковник

Право и обязанности граждан – выполнять военные, рабочие и материальные обязательства, участвовать в гражданской обороне в соответствии с законом, решениями компетентных органов и планами обороны. Военное обязательство – право и обязательство граждан готовиться и проходить обучение для участия в обороне страны. Для военнообязанных, которые по религиозным, моральным или прочим оправданным мотивам хотят заменить военную повинность гражданской службой, необходимо обеспечить прохождение гражданской службы в соответствующих условиях и в форме, утвержденных отдельным законом.

Цитаты из законов недвусмысленно указывают на сложность и всеобъемлющее значение, которые придаются для создания условий для функционирования подготовки, обучения и участия совокупного потенциала общества в обороне страны от военных и невоенных угроз, вызовов и рисков. Проведена тезисная обработка проблем, возникших в результате реализации военных, рабочих и моральных обязательств в измененном внешнем окружении и внутреннем развитии общества. Показаны решения, которые предлагаются в проектах новых законов. Кроме того, описаны «приговор совести», гражданская служба и практические решения, предусмотренные проектом Закона о гражданской службе.

Ключевые слова: военное обязательство, рабочее обязательство, материальное обязательство, призывное обязательство, служба в армии, резервный состав, приговор совести, гражданская служба, призывник, солдат, лицо на гражданской службе, проект закона.

Позивамо Вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројних аспеката безбедности и одбране Републике Србије.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, оптерећен је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Републике Србије остварује се специфичан утицај на саму реформу и, непосредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, треба да буде одштампан у два примерка, са једним и по проредом, на формату А4. Текст такође, треба доставити на дискети (или компакт-диску) у Word-у, с фонтом Times New Roman (ћирилица), и величином слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Word-у или Corel-у.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна литература (цитат, напомене, библиографија) треба да садржи:

- за књиге: име и презиме аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и број странице;
- за часописе: назив часописа, број, назив и место издавача, годину излажења и број странице почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име и презиме, научни, односно академски степен и професионално звање; пуни назив организације у којој је запослен; кућну адресу и бројеве телефона (кућни и на радном месту); e-mail адресу на интернету; број жиро (и/или текућег) рачуна са називом банке и општину места становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије.

Арт директор
мр Небојша Кујунџић

Језички редактор
Вера Звонарек-Јовановић, професор

Преводиоци:

на енглески језик
Душанка Пивљанин, професор

на француски језик
Милан В. Петковић

на немачки језик
Гордана Богдановић, професор

на руски језик
Оливера Хајдуковић, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА БЕОГРАД, Ресавска 40б

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

ВОЈНО ДЕЛО је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије који излази тромесечно. Служи као отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног размишљања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Сви текстови у овом издању смеју се репродуковати, у делу или целини, без претходног тражења одобрења. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текстова.